

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**YAŞLILIĞIN SOSYAL İNŞASI: DENEYİMLER,
SEMBOLLER, ROLLER**

HANİFE ÖZYER AKSARAY

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET KOYUNCU

Konya-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hanife ÖZYER AKSARAY		
	Numarası	17810301034		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Yaşlılığın Sosyal İnşası: Deneyimler, Semboller, Roller			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hanife ÖZYER AKSARAY

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hanife ÖZYER AKSARAY		
	Numarası	17810301034		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU		
Tezin Adı	Yaşlılığın Sosyal İnşası: Deneyimler, Semboller, Roller.			

Çalışmamızda “Yaşlılık sosyal olarak nasıl inşa edilir?” sorusu tartışılmıştır. Bu ana soruya bağlı kalınarak yaşlı ve şekillendiği toplumsal yapı arasındaki ilişki kapsamında yaşlı bireylerin yaşam süreleri boyunca deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu nedenle toplumsal olanın hangi düzeyde kendisini gösterdiği, yaşlının gözüyle nasıl tecrübe edildiği çalışmamız açısından önemlidir. Keşfedici bir bakış açısı sağlanması bakımından, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma, araştırma deseni olarak da fenomenoloji tercih edilmiştir. Bu kapsamda Konya il merkezinde dağ ve ova köyü olarak bilinen köylerde DSÖ tarafından belirlenen yaşlılık başlangıç yaşı esas alınarak 65 yaş ve üzeri erkek ve kadın katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Böylece yaşlanmanın farklı kültürlerdeki ortak anlamlarına ulaşılmıştır. Görüşmelerin analizi MAXQDA paket programı aracılığıyla yapılmış; kod, kategori ve temalar bu sayede oluşturulmuştur. Yaşlılığın bir anda 64 yaşın son günü ile 65 yaşın ilk günü arasında ortaya çıkmadığı, kişinin deneyimlerinin, yaşam koşullarının, sosyal ve kültürel özelliklerinin ve yaşadığı coğrafi bölgenin yaşlanmada son derece etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hatta toplumsal rolleri ve oluşturdukları sembollerle kişinin yaşlılık ile birlikte kalan yıllarına nasıl odaklandığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Sosyal İnşa, Deneyim, Rol, Sembol.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hanife OZYER AKSARAY		
	Student Number	17810301034		
	Department	Sociology/Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	The Social Construction Of Old Age: Experiences, Symbols, Roles			

In our study, "How is aging socially constructed?" the question has been discussed. Adhering to this main question, it is aimed to reveal how elderly individuals shape their experiences throughout their lifetimes within the scope of the relationship between the elderly and the social structure in which they are shaped. For this reason, it is important for our study at what level the social is manifested and how it is experienced through the eyes of the elderly. In order to provide an exploratory perspective, qualitative research was preferred as a research method and phenomenology was preferred as a research design. In this context, interviews were conducted with male and female participants in the villages known as mountain and plain villages in the city center of Konya, aged 65 and over, based on the age of onset of old age determined by WHO. Thus, the common meanings of aging in different cultures have been reached. The analysis of the interviews was made through the MAXQDA package program; codes, categories and themes were created in this way. It has been concluded that aging does not suddenly appear between the last day of the age of 64 and the first day of the age of 65, and that the experiences, living conditions, social and cultural characteristics of the person and the geographical region in which he lives are extremely effective in aging. In fact, it has been determined how the person focuses on his remaining years with old age, with his/her social roles and the symbols they create.

Keywords: Aged, Social Construction, Experience, Role, Symbol.

İçindekiler

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM.....	5
TEORİK KAVRAMSALLAŞTIRMALAR.....	5
1.1. Makro Perspektifte Yaşlılık	5
1.1.1. Yaşlı Kimdir? Yaşlılığın Bir Sınırı Var mıdır?.....	8
1.1.2. Yaşlılığın Sembolik Özellikleri.....	12
1.1.2.1. Fiziksel Semboller	13
1.1.2.2. Toplumsal Semboller	14
1.1.2.3. Psikolojik Semboller	17
1.2. Yaşlılık Fenomeni.....	18
1.2.1. Sosyoloji Açısından Yaşlılık	19
1.2.1.1. Yorumlamacı - Etkileşimci Yaklaşım ve Yaşlılık	20
1.2.1.1.1. Etiketleme Kuramı.....	23
1.2.1.1.2. Alışveriş Kuramı	24
1.3. Yaşlı İstismarı ve İhmali.....	25
2. BÖLÜM.....	28
YAŞLILIKIN KİŞİSEL ANLAMINI ŞEKİLLENDİREN SOSYAL YAPI VE KÜLTÜRLER	28
2.1. Geçmişten Günümüze Yaşlılık.....	28
2.1.1. Çağın Sosyal Anlamlılığı.....	33
2.1.1.1. Covid-19 Pandemi Sürecinde Yaşlılar.....	36
2.1.2. Kırsal Kesim-Kent Yaşlısı Olmak	39
2.2. Yaşam Seyri Yaklaşımı ve Yaş Gruplarının Toplumsal Rollerini.....	46
2.2.1. Anne-Baba Rolü	51
2.2.2. Kayınvalide-Kayınpeder Rolü	52
2.2.3. Büyükanne-Büyükbaba Rolü	53
2.2.4. Eşlik-Dulluk Rolü.....	55
2.2.5. Emeklilik-Çalışan Rolü.....	56

2.2.6. Toplumsal Hafıza Aktarıcılığı Rolü.....	58
2.2.7. İhtiyarlık-Çok İleri Yaşlılık Rolü	61
2.3. Modern Yaşlanma Söylemi: “Aktif” Yaşlanma Üzerine.....	62
3.BÖLÜM.....	68
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	68
3.1. Araştırmanın Teorik Arka Planı	68
3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar	70
3.3. Araştırmanın Yöntemi.....	71
3.3.1. Araştırmanın Deseni	72
3.3.2. Örneklem	73
3.3.3. Veri Toplama Aracı	77
3.3.3.1. Görüşme.....	77
3.3.3.2. Gözlem ve Gözlem Formu	78
3.3.4. Verilerin Analizi	81
4. BÖLÜM.....	85
BULGULAR VE YORUM.....	85
4.1. Yaşlılık.....	86
4.1.1. Yaşlılık Algısı.....	86
4.1.1.1. Semboller	87
4.1.1.1.1. Fiziksel.....	87
4.1.1.1.2. Toplumsal.....	93
4.1.1.1.3. Psikolojik.....	99
4.1.1.2. Yaşlılıkta İmkânlar	106
4.1.1.2.1. Sosyal.....	106
4.1.1.2.2. Ekonomik.....	108
4.1.1.2.3. Sağlık.....	110
4.1.2. Yaşlılıkta Mekân	113
4.1.2.1. Yerinde yaşlanma	115
4.1.2.2. Aile.....	117
4.1.2.3. Huzurevi.....	121
4.1.3. Yaşlılıkta Yönelimler	126
4.1.3.1. Rutinler	126
4.1.3.1.1. Sosyalleşme Araçları.....	132
4.1.3.1.2. İbadet.....	135

4.1.3.2.	Sosyal Çevreden Beklentiler.....	140
4.1.3.3.	Ölüm.....	143
4.2.	Sosyal İnşa	147
4.2.1.	Deneyimler.....	147
4.2.1.1.	Öğrenilen Deneyim.....	148
4.2.1.2.	Aktarılan Deneyim.....	154
4.2.2.	Toplumsal Değişme	159
4.2.2.1.	Geçmişte Sosyal İlişkiler.....	161
4.2.2.1.1.	Aile Büyüğü İle İlişkiler.....	161
4.2.2.1.2.	Aile Akraba Komşu İlişkileri	167
4.2.2.2.	Günümüzde Sosyal İlişkiler	172
4.2.2.2.1.	Aile Büyüğü İle İlişkiler.....	172
4.2.2.2.2.	Aile Akraba Komşu İlişkileri	180
4.2.3.	Toplumsal Roller.....	188
4.2.3.1.	Eş Rolü	189
4.2.3.2.	Anne Baba Rolü.....	194
4.2.3.3.	Kayınvalide Kayınbaba rolü	198
4.2.3.4.	Büyükanne Büyükbaba Rolü	203
4.2.3.5.	Emeklilik Rolü.....	209
TARTIŞMA VE SONUÇ.....		214
KAYNAKÇA		219
EKLER.....		233
EK-1: Görüşme Soruları		233
EK-2: Fotoğraflar		234

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Veri Analiz Sarmalı	82
Şekil 2 Yaşlılık- Sosyal İnşa İlişkisi	85
Şekil 3 Yaşlılık Hiyerarşik Alt Kod Modeli	86
Şekil 4 Yaşlılık Algısı Hiyerarşik Alt Kod Modeli	87
Şekil 5 Soldan Sağa Kadın ve Erkek Fiziksel Sembollere İlişkin Kod Bulutu	88
Şekil 6 Soldan Sağa Kadın ve Erkek Toplumsal Sembollere İlişkin Kod Bulutu	94
Şekil 7 Kadın- Erkek Psikolojik Semboller Kod Bulutu	100
Şekil 8 Eş Rolü Psikolojik Ve Fiziksel Semboller Kod İlişkileri	102
Şekil 9 Psikolojik-Toplumsal-Fiziksel Semboller Kod İlişkisi	105
Şekil 10 Öğrenilen Deneyim Ve Yaşlılıkta İmkanlar İlişkisi	111
Şekil 11 Yaşlılıkta Mekân Hiyerarşik Alt Kod Modeli	114
Şekil 12 Öğrenilen Deneyim, Aile Ve Yerinde Yaşlanma Kod Harita Gösterimi ..	120
Şekil 13 Yaşlılıkta Yönelimler Hiyerarşik Alt Kod Modeli	126
Şekil 14 Yönelimler kod ilişkileri.....	145
Şekil 15 Sosyal İnşaya İlişkin Temalar.....	147
Şekil 16 Deneyimler Hiyerarşik Alt Kod Modeli	148
Şekil 17 Toplumsal Değişme Hiyerarşik Alt Kod Modeli	160
Şekil 18 Öğrenilen-Aktarılan Deneyim Aile Büyüğü İlişkileri	164
Şekil 19 Deneyimler Ve Toplumsal Değişme Kod İlişkisi.....	181
Şekil 20 Toplumsal Roller Hiyerarşik Alt Kod Modeli.....	188
Şekil 21 Roller Ve Deneyimler Arasındaki Kod İlişkileri.....	192

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1 Yaş Gruplarının Oransal Dağılımı	10
Tablo 2 Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı	10
Tablo 3 Yaşlı Nüfusun Yıllara Göre Oranı (TUİK, 2021)	11
Tablo 4 İl İlçe Belde ve Köyler Yaşlı Nüfus Sayıları	42
Tablo 5 Kır ve Kent Merkezlerinde Yaşlı Nüfus Dağılımı	43
Tablo 6 2012-2015 Yılları Arasındaki Belde ve Köyler İle İl İlçe Merkezlerindeki Yaşlı Nüfus Sayıları	45
Tablo 7 2016-2020 Yılları Arasındaki Belde ve Köyler İle İlçe Merkezlerindeki Yaşlı Nüfus	45
Tablo 8. Aktif Yaşlanma	65
Tablo 9 Katılımcıların Demografik Özellikleri	76
Tablo 10 Tematik Analizin Aşamalar	83
Tablo 11 Öğrenilen Deneyim Aile ve Yerinde Yaşlanma Yoğunluk Tablosu	120

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

DSÖ (WHO): Dünya Sağlık Örgütü

DK: Dağ Köyü Katılımcısı

MK: Merkez İlçe Katılımcısı

OK: Ova Köyü Katılımcısı

TDK: Türk Dil Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Ailemde lisans dönemini bitirdikten sonra neden bu kadar uzun süredir okumaya devam ettiğimi anlamak hiçbir zaman kolay anlaşılmadı. Ne kadar çabalarsam ve okursam o kadar zeki olduğumu düşündüler. Bu durum bende daha çok çalışmam ve çabalamam için en önemli destek sitemini oluşturdu. Dahası kendi sınırlarımı aşmamı da sağladı. Bir tez yazmak için yola çıkıyorsunuz ancak karşılaştığınız engelleri aşmak için asla bu yolda tek başınıza olmadığınızı öğreniyorsunuz. Bu yüzden bu tezin birden çok yazarı var.

Lisansüstü dönemde beni öncelikle kendi komitesinden geçirerek sistemli ve düzenli bir çalışma çıkarmam için desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamın her parçasını titizlikle inceleyen danışmanım Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU'ya, tezimin bir parçası olmayı kabul ettikleri için komite üyelerim Doç. Dr. Kübra KÜÇÜKŞEN ve Doç. Dr. Faruk KARAARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma metodolojisi ile mücadele ederken beni cesaretlendirmesi, her an desteği ve önerileri için değerli dostum Dr. Betül OK ŞEHİTOĞLU'na minnettarım. MAXQDA programına erişim sağlamamda desteği olan arkadaşım Ali GÖNÜLÖLMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmama katılan ve katılımcı bulmamda yardımcı olan değerli arkadaşlarım, ailem ve katılımcılara sonsuz teşekkür ederim. Onlar olmasaydı bu tezin çıkması olanaksızdı.

Mezun olabilmem için son beş yıldır desteği, fedakârlığı için sevgili kayınvalideme ve rahmetli kayınpederime teşekkür ederim.

Dünyaya geldiğim bu zamandan itibaren maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, yaşlı konusunda hassas davranmamı sağlayan, kendilerinin de yaşlı bakımı konusunda hassasiyetlerini ve uzmanlıklarını bana öğreten, değerli annem, babam, ablam, kardeşlerimin ve bir dede nasıl olunur onu temiz yüreklilikle gösteren, duasında her zaman yer veren, yaşama sevincim, biricik dedemin hakları bende her daim saklıdır.

Değerli eşim Mustafa AKSARAY, sıkıcı akademik makaleleri okuyup benimle tartıştığı için, emeği için, eleştirileri sayesinde ne yaptığım hakkında daha iyi fikir edinmemi sağladığı ve saymadığım pek çok şey için kendisine sonsuz teşekkür ederim. Ve anne olmayı ders çalışmaktan ibaret zanneden biricik kızım

Ecem... Son beş yıldır sonsuz sabrı, desteği, kendi zamanını paylaştığı için sonsuz minnettarım. Bu yüzden tezimi kızıma adıyorum. Ben yaptıysam sen daha iyisini yaparsın.

GİRİŞ

Yaşlılık ve yaşlanma çalışmaları son dönemde bilimsel çalışmaların merkezine giren popüler konulardan birisi olmuştur. Yaş kronolojik olarak artan ve kendisi biyolojik süreçler gibi görülmüş olsa da genç veya yaşlı olmanın anlamı sosyal olarak inşa edilmektedir. Bu bağlamda yaşlılığın sosyal inşası başlıklı çalışma, yaşlanma sürecini kapsayan toplumsal rollerin, sembollerin ve deneyimlerin inşa edilmesi sürecine odaklanmaktadır. Çalışmada yaşlılık alanındaki sınırlı literatüre bağlı kalınarak, yaşlılık kavramları, yaşlılıktaki semboller ve sosyolojik açıdan yaşlanma kuramları ile yaşlanmanın sosyal sembol ve rollerle nasıl oluştuğu araştırılmıştır. Yaşlılık-sosyal inşa ilişkisinde, yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, bunu sosyal ilişkilerinde nasıl ve hangi semboller aracılığıyla yeniden ürettikleri, sonraki nesillere nasıl aktardıklarına ve kendi yaşantı dünyasındaki önemine değinilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın teorik arka planını sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ve fenomenoloji yaklaşımları araştırmanın yorumlanmasında rehber olmuştur.

Araştırmada öncelikle yaşlılığa ilişkin teorik literatür araştırılmış, sosyolojide yaşlılık kuramları ele alınmış ve akademik perspektifte yaşlılık fenomeni anlaşılmaya çalışılmıştır. Yaşlılık-sosyal inşa ilişkisinde yaşlının yaşam seyri boyunca edindiği deneyimler fenomenolojik bakış açısı ile keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırma katılımcıların hayatları ve deneyimleri ile ilgili olduğundan ve nitel yöntemin bu kriteri taşımasından dolayı nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca araştırmamızda nitel araştırma tekniklerinden maksimum seviyede yararlanabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem tekniklerine başvurulmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmamızın üç temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak; yaşlı ve şekillendiği toplumsal yapı arasındaki ilişki araştırmamızın amacını oluşturmaktadır. İkinci olarak; çalışma, yaşlı bireylerin yaşam süreleri boyunca deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda 'yaşlılığın özünde ne var' sorusu aracılığıyla yaşlıların bu deneyimi, bu fenomeni nasıl tecrübe ettiği ve dünyayı bu deneyim aracılığıyla nasıl yorumladığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Son olarak; bireyin yaşam içerisindeki deneyimlerinin yaşlanma sürecindeki etkisi, yaşamını nasıl şekillendirdiği ve sosyal rollerindeki

değişikliklerin zaman içinde algılarını ve davranışlarını nasıl etkilediği hakkında ayrıntılı bir anlayış kazanmayı hedeflemektedir. Yaşlılık konusunu sosyal inşacı yaklaşım açısından ele almak, toplumsal yapıların ve bireylerin nasıl etkileşimde buldukları konusunda bireylerin yaşamlarını uzun süre yaşadıkları sosyal dünyaları nasıl inşa edip yeniden ürettiğine değinmek önemlidir.

Yaşlılık, bir deneyimdir ve bu deneyim çok sayıda faktörden etkilenir. Konu, makro olarak sosyal bilimlerde, mikro olarak ise sosyoloji ve sosyal hizmetler açısından büyük önem arz etmektedir. Sağlık bilimlerinde, yaşlanma ve bunun beraberinde getirdiği sağlık sorunları olarak ele alınan yaşlılık, sosyal bilimler alanında kendine 2005 yılından sonra daha fazla yer bulmuştur. Sosyoloji, yaşlılığın toplumsal yönünü ve mekân aidiyet ilişkisini ele alırken sosyal hizmet bölümleri yaşlılıkta barınma, bakım, evde bakım, gündüzlü bakım hizmetleri, beslenme ve fiziki deformasyon konularıyla ilgilenmektedir. Bu çalışma sosyolojik açıdan, yaşlılığın toplumda algılanışını ele almıştır.

20. yüzyılda yaşlılığın sosyoloji alanında giderek büyümesi onun psikoloji, tarih, antropolojiden aldığı model ve yöntemlerin bir sonucunu oluşturmaktadır. Yaşlanma çalışmaları bize yaşlılık konusunda hâkim bir bakış açısının mümkün olmadığını, çeşitlilik içerdiğini bu nedenle disiplinler arası bir aşamaya ulaştığını göstermektedir. Bununla birlikte yaşlılık çalışmalarında yaşlılığın sosyal bir sorun olarak odaklanması tutarlı bir eğilim olduğunu göstermektedir.

Yaşlılık çalışmaları, kronolojik yaş ile bağlantılı olup, genellikle sağlık bilimlerinin konusuna dâhil edilmektedir. Yaşlılık, yalnızca son yıllarda ortaya çıkan ilgi meselesi değil, bilimsel araştırma konusu haline gelmiştir. Sağlık ve teknolojideki gelişmelerin, bireyin yaşam süresini yükseltmesi ve nüfusun orta yaşlı kesiminin yavaş ve ısrarlı bir şekilde artması ve bununla birlikte doğan birçok ciddi sorunlar nedeniyle, özellikle 2005 yılından sonra sosyal bilimlerin araştırma alanına dâhil olmuş ve 2019 yılının “yaşlı yılı” olması sebebiyle yapılan çalışmalar son dönemde artış göstermiştir. Dünyada en fazla yaşlı nüfusa sahip ülkelerden olan Japonya, Norveç ve Almanya’da yaşlılık konusunda lisansüstü düzeyde araştırma yapılmıştır. Ancak, ortalama yaşam süresinin yükselmesiyle birlikte ülkemizde de

yaşlı nüfusta hızlı bir artış gözlemlenmesine rağmen, yapılan akademik çalışmalar yüksek lisans derecesinden öteye geçememiştir. Bu nedenle, çalışmamız sosyolojik açıdan farkındalık oluşturmaktadır.

Yaşlılığın Sosyal İnşası'nın önemi, toplumsal yapı ve değişme kapsamında yaşlılık sosyolojisi literatürü ve alanına eklenmesidir. Ayrıca katılımcıların sosyal olarak inşa edildiği bir sosyal sürecin ortaya çıkarılmasına ve bunun tanımlanmasına katkıda bulunacaktır. Bunun, ülkemiz nüfusunun giderek yaşlanmasına karşılık yaşlı ve ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olacak programların geliştirilmesine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm çalışmanın teorik kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümlerde, makro perspektifte yaşlılık kavramı, akademik perspektifte yaşlılık fenomeni ve yaşlılığa ilişkin sosyoloji kuramları ele alınmıştır. Ayrıca yaşlılığın anlamını şekillendiren sosyal yapı ve kültürler başlığında, yaşam seyri perspektifi ve yaşam dönemleri boyunca edinilen toplumsal roller ile çağın sosyal anlamlılığı, geçmişte ve günümüzde yaşlılık algılarına detaylı olarak değinilmiştir. Literatür kısmının sonunda ise modern yaşlanma söylemi ile aktif yaşlanma belirleyicileri, yaşlanmaya ilişkin sosyal, kültürel ve coğrafi faktörler tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü araştırmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Bu çalışma da nitel araştırma yöntemleri ve desen olarak fenomenoloji seçilmiştir. Araştırmanın teorik arka planı konu ile ilgisi bağlamında izah edilmiş, ayrıca veri toplama araçları, örneklem grubu, verilerin toplanması, verilerin analizi ve geçerlik-güvenilirlik detaylı olarak açıklanmıştır.

Araştırma kapsamında gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakat teknikleri kullanılmış, görüşmeler esnasında katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlarda jest ve mimikleri, ses tonları, giyim kuşamları, araştırmacı ve kendi sosyal çevresi ile yaptığı konuşmalar arasındaki farklar not edilmiştir. Elde edilen analitik notlar görüşmelerin deşifreleri esnasında ve yorumlanmasında kolaylaştırıcı olmuştur. Ayrıca katılımcılar ile yapılan görüşmelerden sonra bölge hemen terk edilmemiş,

katılımcının mekânında vakit geçirilmiş, sohbet ve yemek sofralarında eşlik edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü araştırmada elde edilen bulguların yorumlanmasını oluşturmaktadır. Bu bölümde araştırma boyunca elde edilen katılımcıların onayları ile alınan ses kayıtları katılımcı deşifreleri, katılımcıların ifadeleri doğrudan MAXQDA programına aktarılmıştır. Bu programdan yararlanılarak elde edilen bulgular, kod, kategori ve temalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda yaşlılık sosyal inşa ilişkisinde altı adet tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; yaşlılık algısı, yaşlılıkta mekân, yaşlılıkta yönelimler, deneyimler, toplumsal roller ve toplumsal değişmedir. Kodların kategori ve temaların oluşturulması için metne aşinalık sağlanması, katılımcı notlarının defalarca okunması, uzman görüşüne başvurulması ile birlikte yaşlılık sosyal inşa ilişkisi, bizzat yaşlılık süreçlerini deneyimleyen fenomenler üzerinden açıklanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle yaşlıların yaşantı dünyasının keşfedilmesi ve anlamlı kılmaya çalışılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın son bölümünü tartışma ve sonuç oluşturmaktadır. Bu bölümde literatür ve elde edilen bulgular ile birlikte kavramsal olarak araştırmanın ana konusu bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma esnasında elde edilen bulgular yaşlılığın sosyal inşası ve yaşam süreçleri, roller, deneyimler, yaşam koşulları, algılar ve yönelimler ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Son olarak çalışmanın yaşlılık sosyolojisi literatürüne katkısı ve öneriler eklenmiştir.

1.BÖLÜM

TEORİK KAVRAMSALLAŞTIRMALAR

1.1. Makro Perspektifte Yaşlılık

Bireyin doğumundan ölümüne kadar olan evre yaşlanma, 65 yaş sonrası bireysel, fiziksel ve toplumsal değişikliklerin yer aldığı dönem ise yaşlılık olarak nitelendirilmektedir. Yaşlılık sürecini yalnızca kronolojik açıdan fiziksel ve fizyolojik değişikliklerle değil aynı zamanda duygusal dengesizlik, çıkarların değişmesi gibi psikolojik değişikliklerle de incelemek gerekmektedir. Başlangıcı kronolojik olarak kesin olmayan, ancak kesinlikle yaşamın ortalarından sonra ortaya çıkan ve belirli fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal özelliklerin dıştan tezahür ettiği bireysel bir yaşamın son aşaması “yaşlılık” olarak tanımlanabilir. Yaşlı ve genç yetişkinler arasında birinin görüşünün ve diğerinin algılarının reddetmesi üzerine iki görüşün birbirini etkileyeceği kabul edilebilir. Bu sebeple, yaşlılık dönemi göreceli bir süreçtir ve sosyal etkileşimin bir ürünüdür. Dolayısıyla, yalnızca genetik faktörler, beslenme, iklim koşulları gibi çevresel faktörlere bağlı değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal yapıya da bağlıdır. Bu da zaten yaşlılığın sosyolojik yönünü oluşturmaktadır.

Toplumsal olarak pek çok sosyal rolün kazanılmasına bazen de kaybedilmesinde, beklenen ve beklenilmeyen davranış kalıplarında, kaynak ve fırsatların sosyal dağılımında yaş, bireyleri sınıflamada önemli bir göstergedir (Taşkesen, 2017, s. 98). Yaşlanma ise bireylerle kurumlarla ve toplumsal yapılarla iç içe geçmiş bir süreçtir. Yaşlanma süreci, bir kişinin yaşadığı “herhangi bir değişiklik” olarak düşünülebilir (Ashford ve ark. 2005). Bir bireyin sergilediği değişim dinamik ve ilerici bir süreçtir (Wadensten, 2006). Ancak, tüm insanlar arasında ortak özellikler olsa bile, yaşlanma süreci her birey için benzersiz bir tecrübedir. Çünkü yaşlanma sadece biyolojik bir olay değil, aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik bileşenlere sahip olan bir süreçtir. Yaşlılık her toplumun değil, her bireyin (yaşlanmadan ölenler hariç) yaşayacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Her insan doğar, yaşar, büyür ve ölür. Kişinin gelişim evrelerini tamamlaması sonucunda ulaştığı en son nokta yaşlılıktır. Bu gelişim ölümden bir basamak öncesi olup, diğer evrelerden farklı olarak ileriye doğru değil geriye doğru giden bir süreci içerir

(Yıldırım ve Şahin, 2015, s. 55). Bir başka tanıma göre ise yaşlanma, kişinin olgunlaşmasını tamamladıktan sonra gittikçe yıpranması, yaşamsal işlevlerinin aksaması, bozulması ve böylelikle beklenen ömür süresinin sonuna doğru gelme süreci olarak tanımlanmaktadır (Karan, 2007, s. 19). Bedensel işlevlerin kaybı, gelir ve yaşam kalitesinin azalması yaşlılık döneminin başlangıcında meydana gelen değişikliklerdir (Baran, 2008, s. 91). Kalıncara (2011, s. 111) ise sosyal bilimlerin dışına çıkarak yaşlanmaya, “canlı organizmanın molekül, hücre, doku ve organ sistemlerinde zamanla ortaya çıkan ve geriye dönüşü olmayan yapısal ve işlevsel değişiklikler” demiştir. Onur (2011, s. 296) da yaşlanmayı bir bakıma "programın tükenmesi" olarak adlandırmaktadır. Ona göre insanın ileri yaşları, bir görev için uzaya gönderilen roketin görevini bitirdikten sonra yörüngede kalmayı sürdürmesine benzetilebilir. Türkçemizde ‘yaşlı’ kavramı, yaşı ilerlemiş ‘ihtiyar’ anlamında kullanılmakta, ‘yaşlılık’ ise, yaşlı olma durumu, ‘ihtiyarlık’ olarak tanımlanmaktadır (Sevil, 2005, s. 10).

Nüfusun hızla yaşlanmasının sonucunda, hizmet sağlayıcı olarak sosyal hizmetler yaşlılara “yaşa uygun” hizmetler veya ürünler sunmanın öneminin giderek daha fazla farkında olmuşlardır. Bu bakımdan son yıllarda, hizmetlerin ve ürünlerin yaşlı insanların özel ihtiyaçlarını ve yaşam durumlarını karşılamasını sağlayan stratejiler ve uygulamalar hakkında politikalar da artış göstermiştir.

Yaşlanmayı farklı disiplinlerin tanımlaması ve yaşlanmanın çok boyutlu bir süreç olması yaşlanma tanımlarında da çeşitlilik olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan; kişinin çevre şartlarına, sağlık durumuna, yaşanılan yer ve zamana göre değişiklik gösteren (Doğan, 2007, s. 36), kişinin dış görünümü ile ilgili olan yaşlanma biyolojik yaşlanma, ‘kaç yaşındasın?’ sorusunun cevabı olarak, takvim yaşına göre belirlenen yaşlanma kronolojik yaşlanma (Canatan, 2008, s.14) olarak adlandırılmaktadır. Kişisel deneyimlerin artmasına bağlı olarak davranış değişikliği ve uyum yeteneğinde yaşa bağlı değişiklikler psikolojik yaşlanma (Kalıncara, 2011, s.9), bireyin toplumsal ilişkileri, aile hayatı, sosyal çevresi, rolleri ve görevlerinin çeşitlenerek değişmesi ise sosyal yaşlanma (Canatan, 2008, s.15) şeklinde tanımlanmaktadır. Son olarak kişinin iş yaşamından elini eteğini çekmesi, yaşlandıkça elde ettiği gelirin azalması, geçmişe nazaran hastalıklarının artması ve

gelirini sağlık harcamalarına kullanması ekonomik yaşlanma (Canatan, 2008, s.16) olarak ifade edilmektedir.

Yaşlanma çalışmalarında karşımıza yeni bir kavram çıkmaktadır: Prospektif yaş. Prospektif kavramı, ileriye dönük anlamı taşımakta ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olan olay anlamında kullanılmaktadır (Sanderson ve Scherbov, 2005, 2007). Bu bağlamda, bir bireyin önünde daha yaşanacak ne kadar yıl olduğuna bağlı 'yaşlı' olarak sınıflandırılması ve yaşını anlamlandırmasına dayanmaktadır (Sanderson,2019'dan akt. Wright, 2020, s.122). Bir bireyin önündeki yaşanacak yılların ne kadar olduğunun bir önemi de biyolojik yaşlanmanın belirtilerinin yaşamın son 15 yılında daha kötüye gitmesidir, ancak kronolojik yaş bize sadece 'yaşanmış' yılları gösterdiği için bu konuda yetersiz kalmaktadır (Wright, 2020, s. 123). Prospektif yaş ise yaşanılacak yıllara odaklanmaktadır.

Bu kavramın öncülleri olan Sanderson ve Scherbov (2005, 2007) makalelerinde prospektif yaş olarak adlandırdıkları yeni bir yaş kavramı ortaya atmışlardır. Onlara göre klasik kronolojik yaş, hâlihazırda yaşanmış olan yılların sayısını ölçerken, prospektif yaş, belirli bir yaşta kalan yaşam beklentisine bağlı olan alternatif bir zaman ölçüsüdür. Dolayısıyla, olası yaş, yaşa özgü yaşam beklentisinden türetilir. Yaşam beklentisi zamanla arttıkça, bu yaşa özgü yaşam beklentisi uzar ve böylece aynı kalan yaşam beklentisine kronolojik olarak daha ileri yaşlarda ulaşılır (Craveiro, 2019, s. 1328).

Sanderson ve Scherbov, "prospektif yaş" ı kullanarak "40, yeni 30'dur" şeklindeki sloganları ile yeni bir yaş kavramına vurgu yapmak istemişlerdir. Tartışmaları daha sonra yaş ve para arasında bir paralellik kurmaktadır. Bu bağlamda finansal olarak paranın iki şekilde tanımlandığı ve ölçüldüğünden bahsedilmektedir. Şöyle ki; İlk tanım, "nominal değer" dediğimiz cari fiyatları kullanılan, ikincisi, gelecekteki fiyatları gelecekteki enflasyonu yansıtacak şekilde ayarlatılan veya hesaplatılan "gerçek değer" dir. Buna paralel olarak, bir kişinin yaşının da ayarlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle gerçek, şu anki değeri uzun ömürlülüğü yansıtmaktadır. Bu şekilde, geleneksel kronolojik çağ nominal fiyatlara paraleldir ve prospektif yaş kavramı, ileriye dönük düzeltilmiş reel fiyatlara paraleldir. (Cutler, 2010, s. 23). Bu perspektiften, 2000 yılında 65 yaşında

olmak, 1960 yılında 65 yaşında olmakla aynı "değere" (özellikle finansal planlama için) sahip değildir. Prospektif yaş kavramı, sadece genel olarak yaşam beklentisindeki toplumsal gelişmelere değil, aynı zamanda bireysel olarak kişinin kalan ömrüne odaklandığı için uzun ömürlülükteki tarihsel değişikliklere "uyum sağlar" Bu yaşlanma görüşüne göre, sonuç olarak, her insanın aynı anda iki yaşı vardır: kronolojik yaş ve prospektif yaş (Cutler, 2010, s.23).

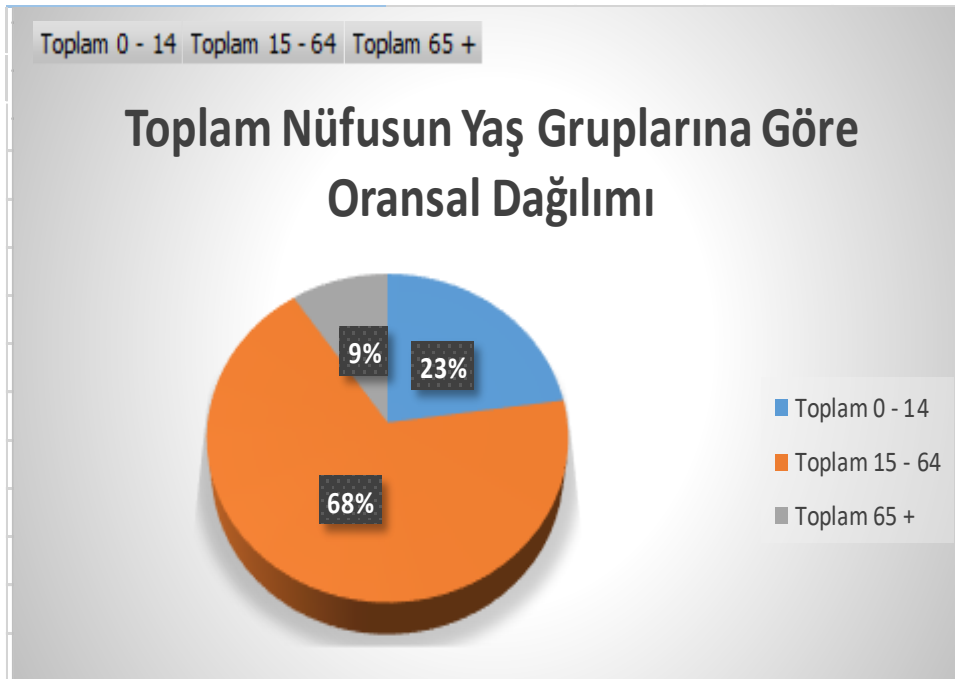
Ülkemizde sanayileşme, buna bağlı olarak kırdan kente doğru iç göç hareketliliği, kadının çalışma hayatında yer edinmesi, sosyal ve ekonomik anlamda büyük değişimlere ortam hazırlamıştır. Ekonomik anlamda güçlenen aileler kent hayatının getirdiği farklılığa da uyum sağlama gereksinimi duymuşlardır. Yaşanan en büyük değişimin geleneksel aile yapılarının küçülerek çekirdek aileye dönüşmesidir. Sanayi öncesi dönemlerdeki geniş, geleneksel, üretime katkı sağlayan, büyük anne/baba ile birliktelik yerini, bireyselliğin ön plana çıktığı, daha çok tüketim toplumunu oluşturan modern çekirdek aileye bırakmıştır. Geleneksel ailede bilge aile büyüğü olması ve tecrübeleri ile toplumda saygın yeri olan yaşlı kişiler, modern çekirdek ailede hasta, inatçı, asık suratlı, unutkan gibi dışlayıcı ifadelerle anılmaya başlanmıştır. Geleneksel dönemde, genç nüfus yapısına sahip olmamızın da etkisi ile yaşlı, yaşlanma ve yaşlılık üzerinde durulmayan konular olmuştur. Ülkemizde çekirdek aile, doğum oranının azalması, teknolojik gelişmeler gibi pek çok etken hem yaşam süresinin uzamasına hem de yaşlı nüfus oranının artmasına ortam hazırlamıştır. Böylece yaşlı, yaşlanma, yaşlılık kavramlarına bilimsel ilgi her geçen yıl artmıştır. Başta biyoloji olmak üzere, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet alanları yaşlılık üzerine çalışmalar yapmış, yaşlılığa ilişkin kavramları tanımlamışlardır. Yaşlılık çalışan alanların yaşlılığa nasıl yaklaştığı, kimlerin yaşlı olduğuna karar verme konusunda etkin olduğu yöntemsel olarak hangi noktalarda sorunlu olduğunun tespit edilmesi, yaşlılığı konumlandırma ve yaşlılığın genel çerçevesini çizme açısından önemlilik göstermektedir (Koçak ve Terkan, 2010, s. 17).

1.1.1. Yaşlı Kimdir? Yaşlılığın Bir Sınırı Var mıdır?

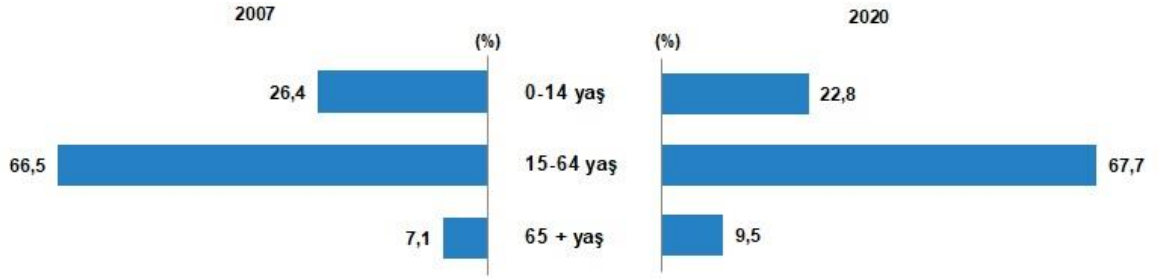
Dünyada yaşlılığın başlangıç yaşı 65'tir. Yaşlılığın 65 ve sonrası ile tanımlanması Bismarck'tan kaynaklanmış ve diğer ülkelerde de kullanılmaya başlanmıştır

(Onur, 2011, s. 285). 60 yaş ve üzerine veya 65 yaş ve üzerini kronolojik olarak sınırlandırarak yaşlı olarak nitelendirmek çok kolay bir durumdur. Bu bağlamda yapılan toplumsal araştırmalar da algının aynı yönde olduğunu göstermektedir. Esasında 64 yaşının son günü ile 65 yaşın ilk günü arasında teorik olarak bir fark bulunmamaktadır. Bu tanımlamada belirleyici olan faktörler çalışan, üretime katkısı olan bireyin, aktif yaşamdan pasif yaşama geçtiği, üretmekten çok tükettiği, sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmaya başladığı dönemdir ve bu dönemin en önemli özelliği ise emekliye ayrılmadır. Toplumların ‘yaşlı’ veya ‘genç’ olarak nitelendirilmesinde de 65 yaş sınırı belirleyici etkindir. 65 yaş üstü bireylerin toplam nüfus içindeki oranı ne kadar yüksek ise toplumlar o kadar yaşlıdır. Toplumun yaşlı günlük sohbetlerde ve medyada tasvir etme biçimi, toplumun yaşlıları desteklemek için gerçekleştirdiği gerçek eylemleri etkilemektedir.

TÜİK ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) 2021 yılı verilerine göre ülkemizdeki toplam nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ve yaşlı nüfusun yıllara göre oranları tablo olarak verilmiştir.

Şekil 1: Toplam nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (TUİK, 2021)

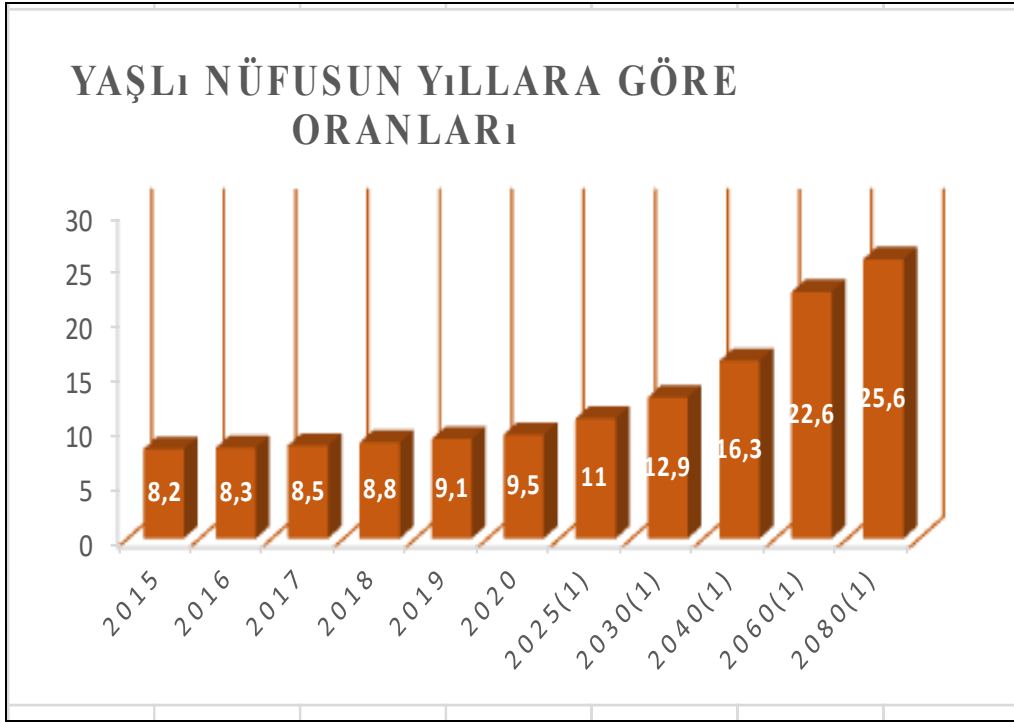
Tablo 1 Yaş Gruplarının Oransal Dağılımı

Toplam nüfusun geniş yaş gruplarına bakıldığında; ‘0-14’ yaş grubu yüzde 23’tür. Toplam nüfusun yüzde 68’i ‘15-64’ yaş grubu, yüzde 9’unu ise ‘65+’ yaş grubu oluşturmaktadır. Bu oran bize ülkemizin hızla yaşlanan nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Bireyin emeklilik yaşına gelmiş olması kronolojik açıdan yaşlandığını göstermekte, sonraki yıllarda ülkemizde sağlık hizmetlerine daha fazla harcama yapılacağını, pasif ve bağımlı nüfusun her geçen yıl artmaya devam edeceğini göstermektedir.

Aşağıda 2020 yılı yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranları verilmiştir.

Yıllar	Toplam	Erkek	Kadın	Genel Cinsiyet Oranı	Yaşlı Cinsiyet Oranı
2015	8,2	7,2	9,3	100,7	77,9
2016	8,3	7,3	9,4	100,7	78,2
2017	8,5	7,5	9,6	100,6	78,5
2018	8,8	7,7	9,8	100,7	78,9
2019	9,1	8,0	10,2	100,7	79,2
2020	9,5	8,4	10,6	100,5	79,1
2025(1)	11,0	9,8	12,1	100,4	81,5
2030(1)	12,9	11,7	14,2	100,2	82,6
2040(1)	16,3	14,9	17,7	99,6	83,5
2060(1)	22,6	20,7	24,5	98,5	83,4
2080(1)	25,6	23,6	27,5	98,3	84,5

Tablo 2 Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Tablo 3 Yaşlı Nüfusun Yıllara Göre Oranı (TUİK, 2021)

Yukarıdaki tablo ve grafikten de ülkemizde 65 yaş ve üstü yaş gruplarındaki nüfus büyüklüğündeki artış süreklilik göstermekte olduğu görülmektedir. İleriye doğru bir değişim söz konusudur. Son beş yılda yüzde 1,3 oranında artış olmuş, bu artışın gelecek yıllarda daha hızlı devam edeceği görülmektedir. Bu artışın en önemli nedenleri arasında; bireyciliğin artması, evlenme tercihlerinin azalması, doğurganlığın azalması ve kuşaklararası ilişkilerin zayıflaması olarak sıralanabilmekte ve yaşlılar nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Soysal, 2020, s. 299).

Genelde dünyada özelde ise ülkemizde yaşanan nüfustaki son artışlar, gelişmiş ülkelerde yaklaşan bir “Gümüş Tsunami” ortaya çıkarmıştır. Gümüş Tsunami, yaş dalgası, olarak adlandırılmaktadır (Delafuente, 2009). Bu teoriye göre; Nüfusun genel yaşı arttıkça, işgücüne katılan bireylerin sayısı azalır, bu da üretkenlik artışlarıyla karşılanmazsa potansiyel ekonomik düşüşe yol açmaktadır. Dahası, sağlık hizmetleri için artan talep, sağlık sigortası için hâlihazırda çok büyük olan devlet bütçesini şişirerek sağlık hizmetleri harcamalarında çarpıcı bir artışa neden olabileceği, demografi değişiklikleri ayrıca Sosyal Güvenlik programının ödeme

gücünü tehdit edecektir. "Gümüş Tsunami" ABD toplumunun pek çok alanında - ekonomi, sağlık hizmetleri, sosyal programlar ve kamu politikası - ciddi sorunlar yaratma potansiyeline sahiptir (Handerson, 2017, s.165).

Genel bağlamda Batı dünyasında yaşlılığın gerek özel bir dönem olarak ele alınması, gerekse yaşamın son dönemi olarak tanımlanarak, felaket senaryoları ile Gümüş Tsunami olarak adlandırması bu yaşlardaki insanların hem yaşamın sonunu beklemesine hem de kendilerini dünyada fazlalık gibi görmelerine yol açmıştır. Şüphesiz ki bu durum, insanı, onu insan olarak var eden yaşamın büyük dolaşımından kopardığı için biyolojik, psikolojik ve sosyal sorunlara sürüklemiş, yaşlılığın bir 'sorun' olarak tanımlanmasına sebep olmuştur (Elbek, 2019, s. 73). Oysa hayat doğumdan ölüme bir bütündür. Bu bütünselliği parçalara ayırmak insanın yaşamında sorunları var etmektedir (Elbek, 2019, s. 73).

Yaşlı nüfusun artması, sadece yaşlı insanlar ve aileleri için değil aynı zamanda bir bütün olarak toplumlar için bazı sorumluluklar yüklemektedir. Sosyalleşme yaşlı yetişkinlerin en önemli temel ihtiyaçlarından birisidir. Bu daha düşük düzeyde bir ihtiyaç gibi görülse de, sosyal çevreleriyle aktif olarak meşgul olan yaşlıların bilişsel gerilemesi engellendiği ve Alzheimer gibi hastalıklara yakalanma riskinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. (Handerson, 2017, s.162). Eğer insanlar yaşlılık yıllarını fiziksel, bedensel, ruhsal ve sosyal anlamda tam bir iyilik halinde tecrübe edebilirlerse ve aile sosyal destek sistemleri güçlü ise kendilerini gerçekleştirme şansına sahip olabilir, bu yılları gençlik yıllarından daha verimli geçirebilmektedirler. Ancak yaşlılık yıllarına fiziksel ve zihinsel kapasitedeki düşüşler hâkim olursa, yaşlılar ve toplum için etkileri daha olumsuzdur. Yaşlanan bir nüfus felaket anlamına gelmemektedir. Daha ziyade bulunduğu toplumda herkesin yararına olacak kapsamlı reformlar sağlaması için bir fırsat sunmaktadır.

1.1.2. Yaşlılığın Sembolik Özellikleri

Gelişim süreçleri göz önüne alındığında yaşamın her döneminde bazı semboller var olabilmektedir. Kişiyi, bedenini, yaşam döneminin göstergesi olan sembolleri bazen olumlu davranışlara ortam hazırladığı gibi bazen de yaşam döneminin olumsuzlukları olarak nitelendirilmektedir. Bebeklikten çocukluğa,

çocukluktan ergenliğe, yetişkinlikten yaşlılığa geçiş dönemleri kimi zaman bireyler açısından sancılı bir süreç olabilmektedir. Bu süreçlerden en önemlileri, hayatın bir dönüm noktası olması açısından ergenlik ve yaşlılık dönemleridir. Araştırma alanının dışına çıkmamak açısından ergenlik dönemine değinilmeyecektir. Yaşlılık dönemindeki sembollerin, fiziksel, psikolojik ve sosyal semboller olarak kategorize edilmiş olup aşağıda açıklanmıştır.

1.1.2.1. Fiziksel Semboller

Bireyin yaşlanma serüveni anne karnından itibaren başlayan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç yaş ilerledikçe hızlı bir ivme kazanmaktadır. Kişinin biyolojik değişimlerine bağlı olarak, fiziksel aktivitelerini yapmada karşılaştığı bazı fiziksel problemlerle karşılaşmaktadır. Kişinin eski canlılığını, hareketliliğini gösterememesi (Sevil, 2005, s. 10), bedendeki bazı organların fonksiyonlarının kaybı, cildin kırışması, belin kamburlaşması (Mavili, 2015, s. 9) kişinin bunlara bağlı olarak sağlık problemleri ile karşı karşıya kalması, kronik rahatsızlarının artması fiziksel/biyolojik problemlerin göstergesidir. 80 yaşına gelindiğinde, yaşlı yetişkinlerin yaklaşık % 40'ında bir dereceye kadar işlevsel bozukluk vardır ve son tanımlara göre yaşlıların % 6 ila % 11'i zayıf olarak kabul edilmektedir (Fillit, 2009, s. 348). Buna benzer pek çok istatistik ile karşılaşmak mümkündür. Fiziksel güç kaybı ile başlayan yaşlılıkta, birey önceleri kolaylıkla yapabildiği işi yaparken zorlanmaya veya yapamamaya başlamakta, bu da yaşlı bireyi umutsuzluğa sürüklemektedir (Kalınkara, 2011, s. 104). Dolayısı ile denebilir ki, fiziksel semboller, bireyde psikolojik problemlerin ortaya çıkmasında zemin hazırlamaktadır.

Yaşlılığa ilişkin dış görünüşte derinin kuru ve solgun olması (Elbek,2019, s.75) kırışık bir hal alması, fiziksel sağlık sorunlarının bu dönemde daha sık olması, gözlerinin görme kabiliyetinin yavaşlaması yaşlılığa ilişkin fiziksel sembollerden bazılarıdır. Zamanla unutkanlığın artması, her şeyi not etme gereği de yaşlılığa ilişkin fiziksel semboller arasındadır. Omurga eklemleri arasındaki bel yaşlandıkça suyunu kaybeder, eskir, kemikler daha kırılğan bir hal alır, diz eklemleri gençlik dönemlerindeki canlılığını kaybetmiştir. Katarakt, işitme kaybı, varisli damarlar, fitiklar; hepimizin çok şahit olduğu gibi yaşlıyı rahatsız eden hastalıkların bir kısmını oluşturmaktadır. Aksoy (2019)' da yaşlılık ile ilgili olarak *Ufalyorum*,

azalıyorum.../Anlamıyorum, gölgem gitgide uzuyor,/ama kendim gitgide küçülüyorum, azalıyorum.../Saçlarıma aklar düştü, azaldım, gözüme gözlük taktım, azaldım. Dizelerinde yaşlılığı fiziksel olarak eksilme, noksanlığın artması, küçülme olarak vurgulamıştır.

Duyulardaki, görünümdeki, reflekslerdeki, fiziksel güçteki değişiklikler inkâr edilemez boyuttadır ve genellikle bunlar hoş karşılanmazlar. Zihinsel veya fiziksel rahatsızlıklar, yaşlılar için onları daha zorlu arkadaşlıklar haline getirebilir. Ve eskisi kadar net göremeyebilir, işitemeyebilir veya düşünmeyebilirler, vicdansız insanların onlardan yararlanmaları için boşluklar bırakabilirler. Bu açıdan bakıldığında yaşlılık döneminin hastalık olduğu görülse de Schmid (2020, s. 10)'da yaşlılığın aslında bir hastalık değil sanat olduğunu öğretir ve onu iyi uygulayanlar için olağanüstü ödüllerle karşılaşabileceğini savunmaktadır. Her ne kadar ihtiyar insanın iki büküm olduğunu, yer değiştirme işini öyle istediği gibi yapamadığı (Schmid, 2020, s. 29) vurgulansa da yaşlanmayı sanat olarak ele alması, yaşlanmanın sayısız şaşırtıcı nimetlerinin olduğunu göstermektedir. Yaş bireyi hem bilişsel hem de fiziksel olarak enerjilerini doğru kullandığı takdirde yeni üretim, algılama ve ruhsal doyuma ulaşmayı sağlayabilmektedir.

Ok (2014, s.198)' de yaşlının başındaki kelliğini örten fesin, elindeki tesbihin ve her daim ikisinin dostluğuna şahitlik eden bastonları şeklindeki teşbihi yaşlandıkça dini sembollerin yaşlılıkla birlikte anıldığını, yaşlandıkça inanç sistemindeki bağlılığın simgesini vurgulamaktadır.

1.1.2.2. Toplumsal Semboller

Bireylerin toplum içindeki yerleri, işgal ettikleri konum sosyolojide toplumsal statü olarak anılmaktadır. Toplumsal statü bireylere toplum içindeki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir. Bireyin toplumsal grup içerisinde 'öteki' olandan ayıran toplumsal statülerdir. Toplumların statülerden beklenen davranışlar ise toplumsal rolleri aracılığıyla gerçekleştirir. Kişiler sosyal statüleri aracılığıyla belirlenmiş rolleri eyleyerek sosyal ilişkilerini yapılandırır, sosyal ilişkilerini yönlendirir. Bu roller bireyin sosyal bir varlık olarak yaşlarının tanımlanmasına, kimlik edinmelerine yol açtığı gibi kendilik algısının da temelini oluşturarak, yaşamı

anlamalı kılar (Kalınkara, 2011, s. 107). Yaşlanma deneyimi sosyal çevre ve kültür gibi diğer faktörlerden de etkilenirken, bu süreç aslında her inşada DNA kadar benzersiz olur (Trends, 2003). Genel olarak insan deneyimine bakış açısını sağlayan bu eşsiz deneyimlerdir.

Yaşamın her dönemine ait roller toplumda yazılı olmayan kurallar tarafından belirlenmiştir. Yetişkinlikte beklenen roller ile yaşlılıkta beklenen roller bir ve aynı değildir. Yaşlılık, bireyin toplumsal rollerinde bir değişikliğe ve çoğu zaman da kayba yol açmaktadır (Kalınkara, 2011, s. 107). Bu rol değişikliği, yaşlının çevresiyle, yakınlarıyla, toplumla sürdürdüğü iletişimin kaybolmasına sebep olmaktadır. Geçmişte az görülen ve çoğunlukla deneyimi ve büyüklüğü nedeniyle saygı duyulan, ailenin akıl, güç, otorite kaynağı olarak yaşlının modern dönemdeki statüsü değişmiş görünmekle birlikte sosyal, ekonomik statüsü ve geliri düşük yaşlıların tüketici olarak görülmesi önemli bir problem durumudur (Mavili, 2015, s. 8).

Nüfus sürekli olarak basmakalıp fikirler üzerinden yaşlı hakkında olumsuz yorumlarda buldukça, yaşlıların toplumsal yapıya olan katkılarına değer verme olasılığı azalacak ve katkıda bulunmaya istekli olmayacaklar ve yaşlılık dönemi aşılabilir problemlerin olduğu bir dönem olacaktır (Keyes ve Dicke, 2016). Yaş ayrımcılığı ya da yaşçılık da bu tür bir önyargının belirli bir yaş grubuna yönelik çoğunlukla olumsuz olan tutum ve davranışları içermektedir. Bu bağlamda, yaşçılık, yaşlı yetişkinlere yönelik eşit olmayan muamele açısından (Butler, 1969, s.245) bireylerin negatif ve basmakalıp yargılar içinde sıkıştırılarak ötekileştirildiği bir ayrımcılık biçimidir (Tunçer, 2020, s. 145). Aslında, yaş ayrımcılığı toplumsal hayatın içinde resimlerden, görünenden, ön yargılardan, tutumlardan daha fazlasını içermektedir. Toplumumuzdaki kültürel tutumlar bunları açıkça maruz kalan bireye hissettirmektedir. Şöyle ki; basit bir şekilde emekliliğe geçen bir birey yaşlılığa ilk adımlarını atmış olmaktadır. Emekliliğin başlaması yaşlılığa atılan ilk adımdır. Emeklilik döneminden itibaren bu insanlar zamanla bunak, düşünce ve tavır açısından katı, ahlak ve becerilerde eski moda olarak kategorize edilmektedir. Yaşçılık, genç neslin yaşlıları kendilerinden farklı görmelerine izin verir; böylece büyükleriyle insan olarak özdeşleşmeyi kurnazca bırakırlar (Butler, 1989, s. 139).

Butler yaşçılık alanındaki çalışmaların mihenk taşını oluşturan en önemli isimdir. O yaşçılığı birbiri ile ilişkili üç ana aşaması olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; 1) yaşlılara, yaşlılığa ve yaşlanma sürecine yönelik olumsuz önyargılar; 2)istihdam alanı başta olmak üzere, birçok sosyal konuda yaşlılara yönelik ayrımcı uygulamalar ve 3) genellikle kötü niyetle olmamakla beraber; yaşlılar hakkında basmakalıp yargıları pekiştiren, yaşam tatminlerini düşüren ve kişisel saygınlıklarının altını oyan kurumsal uygulamalardır (Tunçer, 2020, s. 146). Bu ayrımcılık türlerinden ilki yaşlıları olumsuz açıdan ötekileştirmekte, onları, bunak, huysuz ihtiyar, modası geçmiş, eskimiş bireyler olarak tanımlarken ikincisi bireyin kendine, üretimine, türsel varlığına yabancılaşmasına ortam hazırlamaktadır. Bu durumda birey üretim sürecinin dışında tutulmaktadır. Sonucusu ise aslında her ne kadar tamamen iyi niyetle yaklaşılsa da yaşlıları kurbanlaştırıcı bir dil ile kırılđan olarak etiketlenmesi, tamamen bağımlı, daima sosyal ve nakdi yardıma ihtiyacı olan bireyler olarak yaklaşılmaktadır.

Yaşlı insanlar hakkındaki önyargıları ortadan kaldırma çabası yıllardır sürmesine rağmen bugün hala varlığını sürdürmektedir. Özellikle 2020 yılı pandemi döneminde yaşlılara yönelik ön yargılar, ayrımcılığın ne kadar vahim durumda olduğunu gözler önüne sermiştir.

Yaşlılığın bir diğer toplumsal sorunu olarak sosyal ilişkilerinin zayıflaması, yaşlının çevresinde bulunan eşinin, çocuklarının desteğinin, ilgisinin azalması ya da kişi tarafından bu şekilde yorumlanması biçiminde soyut düzeyde olabileceği gibi, eşin ölümü, çocukların evden ayrılması şeklinde somut da olabilir (Savaş, 2009, s. 87).

Yaşlılık döneminde karşılaşılan en önemli sosyal sorunlardan bir tanesi de yaşlılıkta bakımdır. Her ne kadar 65 yaş ve üzerindeki her yaşlının, hasta ve bakıma muhtaç olmasa da hastalanma riski ve fiziksel yetersizlikleri nedeniyle yardıma ihtiyaç duyma olasılığı artmaktadır (Savaş, 2009, s. 88). Yaşlı kendisine bakamaz hale geldiğinde sorun bir aile sorunu olmaktan çok toplumun sorunudur (Koşar, 1996, s. 13). Yaşlılıkta ortaya çıkan biyolojik, psikolojik ve sosyal sorunların çözümü, yaşlının toplumsal yaşamda var olma amacını destekleyici hale gelebilir.

1.2.1.3. Psikolojik Semboller

Yaşlılık döneminde bireylerde yaşanan, yaşlılığın asıl başlangıcı olarak görülen, kişinin yaşlandığını hissetmeye başlaması ile birlikte psikolojik problemlerin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde bireylerde ruhsal yönden bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Gençlik ve orta yaşlılık dönemlerindeki hareket, istek, arzu, yerini isteksizlik, bir işe yaramama psikolojisine bırakmıştır. Gürkaynak (2019, s. 22) de “*Papaz eriği sevmekten vazgeçtiğimde çocukluğum, sinemada film izlemeyi sevmekten vazgeçtiğimde de gençliğim elden gitmiş olacak; neyse ki ikisini de hala seviyorum.*” Dizeleri psikolojik yaşlanmanın başlamadığı müddetçe kişinin yaşlılık dönemine geçmeyeceğini vurgulamaktadır.

Psikolojik yaşlanma sembolleri özellikle kendisini emekliliğe hazırlayamayan yaşlılarda daha çok gözlemlenmektedir. Mesleği ile kendisini tanıtan bireylerin emekli olunca çökmeye başlaması, kendilerini tanıtırken ilk cümlesi ‘emekliyim’ ile başlaması buna örnek gösterilebilir. Bu nedenle yaşlılığa uyum sorunu başlı başına bir sorun olabilir (Emiroğlu, 1995’ten akt. Koşar, 1996, s. 10). Yaşlanan insanda yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma korkusu, işe yaramama tedirginliği ortaya çıkmaktadır (Kalınlara, 2011, s. 105).

Böylece bilimsel veriler yaşlıların yaşam kalitesinden ödün veren kırılğan, güçsüz bireyler olarak nitelendirilmesini kanıtlar niteliktedir. Bauman (2012, s. 64)’te yaşlıların güçsüzlük ve yetersizlik olarak yaftalamasını eleştirmekte ve bunları geç modern, postmodern, hastalığın isimleri, postmodernin huysuzluğu olarak nitelendirmektedir. Belki de hayatının en önemli dönemlerinde olması gereken sağlıklarının yavaş yavaş parçalanması yaşlıyı sosyal ve psikolojik olarak yıpratmaktadır.

Son olarak, yukarıdaki bilgiler ışığında yaşlılığın bir anda ortaya çıkmadığı, fiziksel, toplumsal, psikolojik sembolleri ile aslında yaşamın bir parçası olduğu görülmektedir. Yaşlılık telaşsız, sessizce ve sebatla yaklaşmakta ve kişinin varlığı ile bütünleşmektedir. Başka bir deyişle kişinin hayatının, bedeninin, zihinsel ve fizyolojik damarlarının içine girerek varlığının özünü oluşturmaktadır. Yaşlılık dönemine kadar tam bir iyilik halinde yaşamını sürdüren, sağlıklı yaşlanan birey sadece bu dönemi yaşamın diğer dönemleri gibi kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda

geçmiş ve gelecek yıllar arasındaki farkın değişen bir yaşam ve düşünce tarzını da gerektirdiğini kabul etmektedir. Altmışlı ve yetmişli yıllara yaklaşan bireyde fiziksel, bilişsel değişiklikler daha belirgin olacak olsa da, aslında daha önceden gelen her şeyin devamı niteliğindedir. Fiziksel değişiklikler dışarıdan bakıldığında kolaylıkla fark edilse de sosyal ve psikolojik değişiklikler dışarıdan bakıldığında kolaylıkla anlaşılabilir değildir. Yaşlı olarak tanımlanan, çağrılan, hitap edilen birey olmak, aslında yaşamın başka bir gelişim aşamasına girmektedir.

1.2. Yaşlılık Fenomeni

Yaşlı insanlara bakış açısı toplumsal yapının değişimine paralel olarak değişim göstermiştir. Marksist bakış açısı toplumları ekonomik aşamalara göre ayırarak toplumdaki yaşlı konumunu da evrimci bir yaklaşımla ele almış olsa da sembolik etkileşimci teorisyenler tam aksini iddia etmiştir. Bu nedenle, geleneksel dönemdeki yaşlının statüsü ile 21. yüzyıldaki yaşlının statüsü arasında ideolojik açıdan da farklılıklar olmuştur.

Ülkemizde yaşlılığın emekli olmak ile başladığı dikkate alındığında, yaşlılar günümüz modern iş gücü piyasasında dezavantajlı durumdadır. Üretim sürecinin dışında kalmışlardır. Emeklilik ile başlayan bu süreç, zamanla toplumdan dışlanma ile sonuçlanmış ve yaşlıya yönelik hizmet veren yatılı kuruluşların artmasına ortam hazırlamıştır. Bu ve bunun gibi birçok sebep, yaşlılık konusunu, gerek sosyal bilimlerde gerekse sağlık bilimlerinde araştırma hinterlandı geniş olan konulardan biri haline dönüştürmüştür. Dolayısıyla, yaşlılık konusu farklı alanlarda yapılan pek çok araştırmadan nasibini almıştır. Sosyal bilimlerde yaşam dönemleri fazla çalışılan konulardandır. Özellikle ergenlik ve çocukluk dönemlerine ait çok fazla bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da yaşlılık kısmen ihmal edilmiş bir kategoridir. Yaşlılık çalışmaları, kronolojik yaş ile bağlantılı olup, genellikle sağlık bilimlerinin konusuna dâhil edilmektedir. Ancak yaşlı nüfusun artması, toplumların yaşlanması ve bu konulara bağlı olarak yaşlılara verilecek hizmetlerin oluşturulması açısından sosyoloji ve sosyal hizmet bölümlerinde de çalışmalar yapılmıştır.

Son yıllarda yaşlılık popüler bir ilgi meselesi olmaktan ziyade bilimsel araştırmaların odağını oluşturmuştur. Demans ve Alzheimer gibi toplumsal yaşamı

derinden sarsan, basitçe tıbbın, sağlık bilimlerinin ve klinik çalışmaların ilgisine bırakılmayacak düzeyde, gündelik yaşamda sarsıcı toplumsal etkileri olan bir mesele, sosyal bilimler ve sosyal bilimciler tarafından hiç ele alınmamış olması sosyal bilimlerin en büyük eksiğidir (Arun, 2020, s.102). Sağlık ve teknolojiadaki gelişmelerin, bireyin yaşam süresini yükseltmesi ve nüfusun orta yaşlı kesiminin yavaş ve ısrarlı bir şekilde artması ve bununla birlikte doğan ciddi sorunlar nedeniyle, ancak 2005 yılından sonra sosyal bilimlerin araştırma alanına dâhil olmuş ve 2019 yılının “yaşlı yılı” olması sebebiyle yapılan çalışmalar son dönemde artış göstermiştir. Ancak, ortalama yaşam süresinin yükselmesiyle birlikte ülkemizde de yaşlı nüfusta hızlı bir artış gözlemlenmesine rağmen, yapılan akademik çalışmalar yüksek lisans derecesinden öteye geçememiştir. Bu nedenle, tezimizin bu bölümü sosyolojik açıdan yaşlılığa ilişkin farkındalık oluşturmayı sağlayacaktır.

1.2.1. Sosyoloji Açısından Yaşlılık

Yaşlanma, sosyal kurumlar, tarihi olaylar, politikalar, ekonomi, sosyal etkileşim ve nesiller arası dinamikler tarafından şartlandırılmış bir olgudur. Dolayısıyla sosyoloji, birey ve toplum yaşlanmasına ilişkin önemli sosyal yapısal faktörlerin ortaya çıkarılmasında oldukça önemli bir bilim dalıdır. Başka bir ifade ile göreceli bir kavram da olsa yaşlılık, yaşlıya verilen değer ve yeri belirlemesinden dolayı toplumsal ve kültürel bir olaydır (Emiroğlu, 1995, s. 16). Nitekim sosyolojik yaşlanma, yaşlılıkla ilgili statünün, beklentinin ve toplumsal rolün değişmesi olarak tanımlanmakta, bireyin ve toplumun yaşlanma sürecinde birbirini etkilemesi anlamında kullanılmaktadır (Canatan 2008’den akt. Ceylan, 2015, s. 31). Yaşlılıkta, insan yaşamının belirli bir aşamasını oluşturan, kendine özgü üstünlükleri ve eksiklikleri olan bir dönem olarak kaybedilen roller ve kazanılan roller söz konusudur (İçli, 2008, s. 33).

Yaşlanmaya ilişkin sosyolojik bakış açısı bireyin yaşlanma konusundaki kişisel düşüncelerini değiştirerek, uyumlu bir değişimin olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır (İçli, 2008, s. 30). Heckhausen ve Krueger (1993), yaşlanmayla ilgili sosyal algılara atıfta bulunurken bireyin kendi gelişimini değerlendirdiğini ve buna göre uyum sağladığını önermektedir. Uyumsuz davranışların ve yaşlanmaya ilişkin düşüncelerin sosyal algılara dayanarak daha olumlu olarak değiştirilebilmesi

mümkündür. Bu bağlamda sosyolojik bakış açısı bize, yaşlılığın ne olduğu, toplumsal kurumların yaşlıya nasıl yardım edebileceği, yaşlılığın getirdiği sorunlar karşısında alternatif çözümlerin neler olabileceği yönünde önemli bilgiler sağlama potansiyeline sahiptir (İçli, 2008, s. 30). Ayrıca sosyoloji, ülkedeki yaşlı nüfusun artmasının toplumsal kurumlar üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışması bakımından önemlidir. Yaşlıların aile bireyleri ile olan ilişkileri onların toplumla bütünleşmesi, yaşamdan aldıkları tatminin artmasında da önemlilik arz etmektedir (İçli, 2008, s. 37).

Sosyolojik araştırmalar, yaşlıların ayrı yerde yaşamalarına rağmen, akraba grupları olan aile üyeleri ile ilişkilerini sürdürdüğünü, uzakta kalmaktansa akraba yanında kalmayı tercih ettiğini göstermektedir (Onur, 2011, s. 342). Sosyolojinin araştırma problemleri temelde “Yaşlılar hangi yönden ve ne ölçüde sosyal dışlanma ile karşı karşıyadır?” sorusuna cevap arayışları içerisindedir.

Bu bağlamda yaşlılık ve yaşlanmayı toplumsal açıdan ele alan yaklaşımlar iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki; yaşamdan geri çekilme, süreklilik, aktivite ve modernleşme teorilerini savunan işlevselci yaklaşımdır. Genel anlamda bu teoriler, yaşlı bireylerin toplumdaki diğer bireyler arası ilişkilerinde, belirledikleri yaş dönemleri arasındaki intibakın sağlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Yaşlı ve yaşlanma olgusunu toplum merkezli makro açıdan ele almaktadır. İkinci kategoride ise yaşlı bireyi merkeze alan mikro teoriler bulunmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım ve sembolik etkileşimcilik bireyi merkeze alarak, toplumsal yaşamın bireyden bağımsız olmadığını vurgulamaktadır. Bu bölümde tezimizin amacının dışına çıkmamak için yorumsamacı yaklaşım ve sembolik etkileşimci kuramlara yer verilecektir.

1.2.1.1. Yorumsamacı - Etkileşimci Yaklaşım ve Yaşlılık

Tezimiz için kullanılan teorik çerçevelerden birini Sembolik Etkileşimcilik oluşturmaktadır. Bu teoriyi seçmemdeki en önemli neden ise; Sembolik etkileşimciliğin büyük ölçüde, sayısız yolla anlaşılabilirliği ve uygulanabileceğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca sembolik etkileşimcilik kuramı araştırmamızın yorumlanmasında rehber olacak önemli teorik çerçevelerden birini sunma imkânı

sağlamaktadır. Dahası, sembolik etkileşimcilik, sembollerin önemine ve belirli bir toplumdaki bireyler arasındaki ortak anlamlarına odaklanır. Sembolik etkileşim perspektifinin temel ilkeleri, insanlar arasındaki etkileşimlere, iletişim ve etkileşimde sembollerin kullanılmasına, eylemin bir parçası olarak yorumlanmasına, iletişim ve etkileşim yoluyla başkaları tarafından inşa edilen benliğe, esnek ve ayarlanabilir sosyal süreçlere vurgu yapmaktır (Hewitt, 2000, s. 7). Bu nedenle, kişilerarası etkileşim, sembollerin kullanımı, yorumlayıcı bir süreçle veya birbirlerinin eylemlerinin anlamını tespit ederek aracılık etmektedir. Sembolik Etkileşimcilik, yalnızca toplumun ve kültürünün bireyi nasıl etkilediğini değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerin toplumu, kültürü ve bireyin kimliğini nasıl oluşturduğunu ve değiştirdiğini açıklayan bir teoridir (Gebrael, 2006, s. 6). Sembolik Etkileşimciler için, davranış anlam üzerine kuruludur ve insanlar durumları tanımladıkça ve hareket ettikçe inşa edilir ve yeniden üretilir (Gebrael, 2006, s. 7).

Mead'e göre, semboller sembolün kullanıcılarına ek olarak, onları alan aktör için anlamlı olduğunda bir sembol önemli hale gelir (Charon, 2001, s.49). Mead, önemli sembolleri yalnızca insanlara özgü bir jest olarak tanımlar (Hewitt, 2003, s. 9). Mead için insanlar, dili kullanma yeteneğine sahip olan ve böylece davranışlarını bir kelime dünyasında yürütebilen bir hayvan türüdür (Hewitt, 2003, s.145). Nesnelere tanımlamak, toplumdaki kişilerin rollerini etiketlemek ve sosyal aktörlerle sözlü sohbete katılmak için günlük etkileşimlerde dili kullanmanın bir sonucu olarak, belirli sembollerle ilgili anlamları paylaşabilir ve ayrıca çeşitli durumları tanımlamak demektir (Gebrael, 2006, s.10). Semboller, onlardan kaynaklanan ortak anlamlar nedeniyle önemli hale gelir. Dil ile ifade edilemeyen ya da kelimelerin anlatmada yetersiz kaldığı durumlarda semboller anlaşılabilir bir hal almaktadır. Birey çevresini semboller vasıtası ile anlamlı kılmaktadır. Semboller bir nesne veya ifadeyi başka bir şekil ile anlatabilmek, tasavvur edebilmek ya da maddi olmayan bir ifadeyi somutlaştırabilmektir. Bir nesne veya aşkın bir kavramı sembolleştirmenin en önemli koşulları, imgelem haline getirmek ve formun soyutlanmasını sağlamaktır. Semboller bir şeye göndermede bulunur ancak tek bir şeye indirgemek mümkün değildir. Kültürü besleyen, yeniden üreten şey kutsalın sembolüdür. Şu halde insan sembol sayesinde dünyayı anlamlı kılmakta, hayatın anlamını sembollerle

yakalamakta hatta onunla anlam kurmaktadır (Çınar, 2004, s. 125). Genellikle semboller, değerler ve temayüller dizisi sayesinde anlamı bir kişiye iletmekte, kullanılan belli bir türdeki gösterge ya da eylemi kastedecek şekilde kullanılmaktadır (Edgar ve Sedgwick, 2007, s. 365). Hayatın her alanında karşımıza çıkan semboller Blumer için (1969), fiziksel gerçekliğimizin yerine geçmektedir. Semboller sadece fiziksel gerçekliğimizin yerini almakla kalmaz, aynı zamanda kendi gerçekliğimiz haline gelir (Charon, 2001, s. 61). Bu gerçekliğin var olması için, anlamın sosyal aktörler tarafından kurulması gerekir. Blumer için bu anlamlar sosyal etkileşim yoluyla ortaya çıkmaktadır. Böylece semboller bilinir hale gelmekte ve diğer sosyal aktörlerle etkileşimin bir sonucu olarak bazı şeyleri temsil etmektedir.

Sembol bir nesnenin, işlevin veya sürecin temsili olarak kullanılan bir işaret veya karakterdir. Özellikle soyut bir nesneyi temsil eden maddi bir gösterge olarak bazen bir şeyi temsil etse de bazen kendisi temsil edilmektedir. Semboller, içinde yaşadığımız dünyanın anlaşılmasını kolaylaştırmakta, yargılarda bulunabilmek için altyapı oluşturmaktadır. Semboller toplumun üyeleri arasında fikir veya duyguları yansıtan kelimeler, mimikler veya gösterimden oluşmakla birlikte kültür bu semboller aracılığıyla paylaşılır ve aktarılır (Kalaycıoğlu, 2012, s. 6).

Semboller zihni gerçeğe götürse de kendileri gerçek değildir, tıpkı sayılar gibi. Sayı bir semboldür, bir ürün alıyorsanız bedelini gösteren bir sembol veyahut yaşınız soruluyorsa hangi kategoride olduğunuzu gösteren bir semboldür. Yaş da bir kişinin yaşamında tamamlanan yaşam yıllarının sayısını gösteren bir semboldür. Aslında “kaç yaşındasınız? Sorusuna verilen cevaptan çok daha fazlasını içermektedir. Hem yaşanmış bir gerçeklik, hem de temsili bir rakamdır. Yaş bir semboldür ve toplumdaki kültürel kodlar tarafından alıcısına yönelik tarafsız olmayan belirli olumlu veya olumsuz tutumları göstermektedir. Beklenen veya beklenilmeyen davranışları belirleyen önemli bir semboldür. Nasıl ki küçük bir çocuktan elinde gazetesi ile evin bir köşesinde oturması beklenmezse, yaşlı yetişkinden de parklarda oyun oynaması beklenemez.

Sigmund Freud, Erikson, Piaget, Havıghurst, Gessel, Bandura gibi psikologlar bireyin doğumundan itibaren gelişim dönemlerini sistematik hale

getirerek her dönemin belirli özellikleri içinde barındırdığına, ergenlik, emeklilik gibi bazı dönemlerin kişinin hayatını etkileyen en önemli süreç olduğuna vurgu yapmışlardır. Konumuz bütünselliğini koruması açısından emeklilik ve sonrası dönemden bahsedilecektir. Emeklilik bireyin işi bırakması beklenen yaşta ve tamamen kronolojik yaş ile ölçülmektedir. Bu dönem bireyin üretime katkı sağlamadığı, genellikle yaşlılık döneminin başlangıcı kabul edildiği bir dönemdir. Bu yıllara girdikçe kişide gençlik yıllarında sorun çıkarmayan, gençliğin tüm hızına uyum sağlayan eklemler ve diğer anatomik özellikler kusurlarını göstermeye başlamıştır. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre yaşlılığın sunum biçimi, sosyal bir insanın ürünü olmakla birlikte en önemli göstergesi bedensel değişikliklere karşı yapılan aşırı vurgudur (Taşkesen, 2017, s. 104). Daha sonraki yıllarda yaygınlaşan sağlık sorunları bedenini yıpranmasına ortam hazırlamaktadır.

Yukarıda yaşlılığın kademeli olarak kendisini gösterdiği, yaşlılığın öylece bir anda ortaya çıkmadığı, 64 yaşın son günü ile 65 yaşın ilk günü arasında herhangi bir değişiklik olmadığı, bunun da belirli sembolik özelliklerinin olduğu bilgisine yer verilmiştir. Buna ek olarak yaşlanma ve yaşlılığın ne olduğunu anlamak, aktarmak için insan eylemleri ve deneyimlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir (Arun, 2018, s. 12). Bu deneyimler de bilgi stokları aracılığıyla elde edilebilir. Aslında yaşlılar, deneyimlerini belirli bir bilgi stokunu bildiklerinden dolayı aktarmazlar, tam aksine, bu bilgi stokunu bilenler olarak tanımlanmalarının sebebi yaşlı olmalarıdır (Berger ve Luckmann, 2018, s. 105). Yaş birey üzerindeki etkisini yavaş yavaş ve kademeli olarak arttırmaktadır ve birey bunu ancak üzerinde olduğunu görünce kabullenebilmektedir.

1.2.1.1.1. Etiketleme Kuramı

Etnomedoloji açısından ele alındığında bireyler aslında kendi davranışlarının ve başkalarının davranışlarının nasıl algılandığını bilen varlıklardır. Etiketleme teorisi ise Goffman'ın Stigma-damgalama teorisinin devamı niteliğinde olup kişinin davranışlarındaki toplumsal yaftanın etkisini gözler önüne sermektedir. Goffman (2012)'de bireylerin eylemlerini sergiledikleri alanı vitrin olarak tanımlamakta ve bireylerin davranışlarını sergilerken başkaları tarafından nasıl tanımlandıklarına göre eylemde bulduklarını vurgulamaktadır. Goffman'a göre damgalama süreci

genellikle olumsuz olmakla birlikte kişinin dış görünüşü, bedeninin zayıflığı veya ait olduğu ırk temelli yapılmaktadır (Goffman, 2014, s.33). Başka bir deyişle damga, birey veya grubun, toplumun genelinden koparan, onlara karşı kuşku ya da düşmanlıkla davranılması sonucunu veren herhangi bir özellik (Giddens, 2005, s. 159) olarak tanımlanabilir.

Etiketleme kuramının temel argümanı, benlik kavramının sosyal çevremizdeki diğer insanlarla etkileşiminden kaynaklandığı yönündedir (Yuvakgil, 2020, s. 115). Başka bir deyişle kişi eylemlerini, diğerlerinin kendisi ile kurduğu iletişim ve bu iletişim karşısında verdikleri tepkiye göre eylemektedir. Matthews, Goffman'ın damgalama kuramından hareket ederek, yaşlılığı sosyal olarak inşa edilmiş bir kategori olarak tanımlamış ve yaftalamanın çağdaş toplumlarda yaşlılığın değerini azalttığını ileri sürmüştür (Tekin, 2020, s. 30-31).

1.2.1.1.2. Alışveriş Kuramı

Sosyolog James J. Dowd toplumsal alışveriş (değiş tokuş) kuramını yaşlılık sürecine uygulamıştır. Alışveriş kuramını sosyolog Marcel Mauss' un antropoloji çalışmalarına kadar dayanmaktadır. Ona göre sosyal etkileşim, maddi ve maddi olmayan mal ve hizmetlerin kişiler arasında karşılıklı olarak alışverişiyile gerçekleşmektedir (Victor, 2005, s. 31'den akt. Şentürk, 2020, s. 130). İnsanın toplumsal ilişkilere katılımında ödül elde ettikleri, toplum ile birey karşılıklı çıkar ilişkisinin olduğunu savunmaktadır. Karşılıklı olması önemlidir. Aile üyeleri ile birlikte yaşamasının yaşlının motivasyonunu artırdığı öne sürülür. Alışveriş kuramının temel dayanağı motivasyondur; bireylerin kendi çıkarları ile motive oldukları kabul edilir (Kalınkara, 2011: 41). Bireylerin faydayı artıran ve düşüren etkileşimler seçmesi, geleceği tahmin etmek için geçmiş deneyimleri kullanması, etkileşimler sadece onlar faydalıysa sürdürülmesi ve sosyal değişimlerde güç dengesinin sağlanmaya çalışılması kuramı destekleyen varsayımlardır (Victor, 2005, s. 31'den akt. Şentürk, 2020, s. 130). Bu nedenlerle bireyin çıkarlarına uygun görülen şeyler olarak ödüllerin dağıtımı ve bunun motivasyona yol açması bu kuramın belkemiğini oluşturmaktadır (Kalınkara, 2011: 41).

Dahası bu teori, ilerleyen yaşa eşlik eden roller, büyükanne büyükbaba rolleri gibi, beceriler ve kaynaklardaki değişimin bir sonucu olarak farklı yaşlardaki bireyler arasındaki değişim davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır (Hendricks, 1995'den akt. Yuvakgil, 2020, s. 116). Başka bir deyişle yaşlılık yıllarını çocukları ve torunları ile beraber yaşayan birey, evde çocukların bakımı ile ilgilenmekte iken genç yetişkin olan çocukları evin temel ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu durumda yaşlı ile yetişkin çocuğu arasında karşılıklı bir alış veriş söz konudur.

1.3. Yaşlı İstismarı ve İhmali

Arapça kökenli bir kavram olan istismar; TDK (Türk Dil Kurumu)'da birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme anlamına gelmektedir. İstismar, zihinsel ve fiziksel sağlığı korumak için gerekli olan hizmetlerden başka bir kişi tarafından kasıtlı olarak mahrum bırakması halidir. Çoğunlukla çocuklar ve yaşlılar gibi fiziksel veya zihinsel yeterliliğe erişememiş bireyler daha sık maruz kalmaktadır. APA (American Psychological Association) (2012)'de Amerika'da her yıl 4 milyondan fazla yaşlının fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik yollarla istismar edildiğini vurgulamıştır. Yine aynı çalışmada istismarların çoğunun huzurevlerinde maruz kaldığı imajının yanlış olduğu, aksine yaşlının daha çok en yakınlarından hatta bazen uzun süre birlikte kaldığı eşi tarafından, çocukları tarafından maruz kaldığına vurgu yapılmıştır.

Yaşlının içinde bulunduğu bir durumda ve herhangi bir sosyal ve ekonomik düzeyde söz konusu olabilen ve yaşlıya yöneltilmiş her türlü şiddet içerikli davranışlar yaşlı istismarı olarak tanımlanmaktadır (Daşbaş, 2015, s. 209). Yaşlı istismarı, yaşlı bir yetişkinin bakıcı tarafından kasıtlı veya kasıtsız ihmal edilmesi şeklinde de olabilir (APA, 2012, s.3). Akdemir (2008, s. 69)'da yaşlı istismarını, yaşlının iyilik halini tehdit eden herhangi bir davranış olarak tanımlamıştır. Tanımlardan yola çıkarak, yaşlıya yönelik, onun üstün yararı gözetilmeden, bencil duygularla, insani olmayan her türlü şiddet istismara ortam hazırlamaktadır. Yaşlı istismarı, yaşlı bir yetişkine verilen fiziksel, duygusal veya cinsel zararı, onların maddi olarak sömürülmesini veya kendi bakımından doğrudan sorumlu olan kişiler tarafından refahının ihmal edilmesini içerir.

Yaşlı İhmali; “İhmal”, bir bakıcının kendine bakamayacak durumda olan kişiye yiyecek, barınak, giyecek, tıbbi hizmetler veya sağlık bakımı sağlayamaması anlamına ya da kişinin zihinsel, fiziksel yetersizliği nedeniyle bu temel ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Yaşlı ihmali, bir kişi yaşlı bir kişiye uygun şekilde bakmadığında ortaya çıkmaktadır. Bakıcı, bir aile üyesi veya kişiye bakmaktan sorumlu biri, yani bireyin en yakınındaki kişiler olabilmektedir (APA, 2012). Bireyin düzenli bakımının yapılmaması, beslenmesi, giyim kuşamının mevsim koşullarına uygun olmaması durumudur. Bakıcı, kişiyi güvenli olmayan yerlerde yalnız bırakabilir. Kişiye tedavi vermeyebilir ya da yanlış miktarda ilaç verebilir. İhmal kişinin kendi evinde, bakıcının evinde veya huzurevi gibi bir tesiste gerçekleşebilir. Bireyin kişisel bakımına dikkat etmemesi, fiziksel, sosyal ve duygusal açıdan geri çekilmesi, yeme, içme, giyim kuşamının mevsim koşullarına uygun olmaması şeklinde kendisini göstermektedir.

Yaşlı istismarı ve ihmali aslında istatistiklerdeki verilerden veya medyada çıkan haberlerden daha yaygındır. Çünkü ihmal ve istismar tıpkı çocuklarda olduğu gibi kolayca açığa çıkmamaktadır; çocuklar gibi yaşlılar da istismarcının kim olduğunu açıklamaktan kaçınmaktadır (Canatan, 2008, s. 131). Uzun bir yaşam sürmüş, çeşitli alanlarda başarı elde etmiş, çocuklarını yetiştirmiş ve bir şekilde onları topluma kazandırmış, zamanında toplumun aktif bir üyesi olarak üretime katılmış ya da katılmaya çalışmış, kimi başarı ve kazanımları ile takdir görmüş yaşlı bireylerin bu güçsüzlüğü ve acizliğini simgelercesine istismarcı hakkında bilgi vermek yıkıcı olabilmektedir (Daşbaşı, 2015, s. 208). Kültürel değerler, inançlar, gelenekler, aile dinamikleri, aile içinde tanımlanan roller, istismar ve ihmalin ortaya çıkmasını zorlamaktadır. Yaşlı istismarı ve ihmalinin gösteren tek bir belirti bulunmamaktadır. Kişinin davranışlarının düzenli olarak takip edilmesi, uyarı işaretlerinin neler olduğu takip edilmesi ile açığa çıkabilmektedir.

Yaşlı istismarı, aile stresi, bakım verme stresi, toplumsal ve kültürel sorunlar gibi birçok nedenden kaynaklanabilen karmaşık bir sorun (APA, 2012, s. 7) olsa da diğer şiddet türleri gibi, aile içi ne kadar stresli bir ortam olursa olsun asla kabul edilebilir bir durum değildir. Bir kültürün kalitesinin, en az güçlü üyelerine olan saygısı ile ölçülebileceği söylenebilirse, örneğin yaşlılara bakımı ve çocuklarının

korunması ve eğitimine yönelik okumalar hayal kırıklığı yaratacak kadar düşüktür (Butler, 1969, s. 245). Ülkemizde ise doğudan batıya gittikçe artan yaşlı ihmal ve istismar vakaları Senex ¹izleme raporlarında gözler önüne serilmektedir. Yayınlanan raporlara göre Ocak-Haziran 2021 tarihleri arasında 865 yaşlının ihmal ve istismara maruz kaldığı ve istismarların yarısının ölümle sonuçlandığı görülmektedir.

¹ Bkz. <http://www.senex.org.tr/>

2. BÖLÜM

YAŞLILIĞIN KİŞİSEL ANLAMINI ŞEKİLLENDİREN SOSYAL YAPI VE KÜLTÜRLER

2.1. Geçmişten Günümüze Yaşlılık

Tarihte M.Ö Sümerler tarafından yazının bulunmasıyla birlikte toplumların yaşam biçimleri ilgili bilgiler kayıtlara işlenmeye başlanmıştır. Yazı bulunmadan öncesinde eserler ya mitolojik, dini inançlar ya da felsefi akımlarla aktarılmış ancak bunlar toplumsal yaşamdan oldukça uzak ve abartılı bilgiler olarak kalmıştır. Yanı sıra yazının icadı ile birlikte toplumların sosyal yaşamları hakkında bilgiler son derece sınırlı kalmış ve bu konu ile ilgili çalışmalar 19. Yüzyıldan itibaren gündeme gelmeye başlanmıştır. Güç yaşam koşullarının etkisiyle bireyin daha çok yıpranmaya başlaması, topluma olan katkılarının sınırlı olması ile yaşam süresinin kısa olması bunun nedenleri arasındadır (Kalınkara, 2011, s. 50). Ortalama yaşam süresinin 20-25 yıl civarında olması yaşlılığa ilgi duyulmasını engellemektedir (Tufan, 2014, s. 40). Yaşlının olmadığı bir toplumda yaşlılık ve yaş kavramlarından bahsedilmesi, bu döneme ilgi duyulması beklenemeyen bir durumdur. Dolayısı ile bu dönem için yaşlanmayan bir toplumun yaşlılığından söz etmek mümkün olmamaktadır. Gençliğin norm olduğu bir toplumda ‘yaşlı’ olumsuz anlamlarla yüklü bir kelimedir ve kimse bunlarla anılmak istememektedir (Kocabaş, 2019, s. 85). Bu durum kelimelerin sosyal yaşantımızdan etkilendiğinin açık bir göstergesidir.

Tarihsel süreçte toplumların psikolojik, sosyal yapısı, kültürel sembolleri ve yaşayış biçimi, yaşlılığa ve yaşlılara olan bakışı şekillendirmiştir (Çağlar, 2017, s. 21). İlkel topluluklardaki avcı ve göçebe yaşam tarzı beraberinde hızlı, çevik ve aktif olmayı gerekli kılmaktadır. Böyle bir ortamda topluluğun tüm üyelerinden gruba uyum sağlaması beklenmektedir. Uyum sağlayamayanlar yük olarak sayılmaktadır (Kalınkara, 2011, s. 51). Zor ve çetin hayat şartlarından en çok yaşam süresi nasibini almış ve bu dönemde 20-25 arasındaki insanlar yaşlı olarak kabul edilmiştir. Yaşlının statüsü yaşadığı sayısal yıllara göre değil doğa koşullarındaki güç ve mücadelesi ile belirlenmektedir. Yaşlıların sosyal yaşamdan geri çekilmesi güç ve yetenekleri ile doğru orantılıdır. İlkçağda bazı topluluklar için yaşlı, toplumun istenmeyen insanı, ölümün habercisi, faydasız (Tufan, 2002, s. 21) olsa da bunlara karşın Yaghonlar,

Aleutlar, Çin'deki uygarlıklar her ne kadar avcı toplayıcı olarak yaşamlarını sürdürseler de bu topluluklarda çocuklar yaşlı anne babalarını taparcasına sevmekte ve asla yalnız bırakmadıkları bilinmektedir. Bu topluluklarda yaşlıyı yalnız bırakmak şerefsizlik olarak algılanmaktadır (Kalınkara, 2011, s. 53). İkel dönemde yaşlılara karşı yapılan bütün bu davranışların temelinde, doğa koşulları,² kültürel ve ekonomik düzey, inanç ve teknolojik gelişmişlik seviyesi yatmaktadır (Akın, 2002, s.75).

Göçebe bir yaşamın sürdürüldüğü, avcı ve toplayıcılıkla geçimin sağlandığı bir toplumsal aşamadan artı ürünün elde edilmesi ve tarım devrimine bağlı olarak yerleşik yaşama geçiş, insanlık tarihinde çok önemli bir toplumsal yapı değişikliği yaratmıştır (Şentürk, 2020, s. 59). Neredeyse toplumsal yapıdaki her unsur bu değişiklikten etkilenmiş olup, yaşlılık olgusu da nasibini almıştır. Toprağın işlenmeye başlanması ve yerleşik hayata geçiş sürecinde yaşlı bireye yönelik bakış açısında değişim yaşanmıştır. Bu toplumlarda toprağın işlenmesi ve hayvanların bakımının sağlanması için fiziki güç kuşkusuz ki önemli olmakla birlikte yaşlılar bu dönemde daha saygın bir çerçevede görülmüştür (Çağlar, 2017, s. 29). Yerleşik hayata geçilmesi özel mülkiyet kavramının ortaya çıkışını sağlamış ve toprak sahiplerinin yaşlılar olması dolayısıyla onların bakış açısının olumlu yönde değişmesini sağlamıştır. Yerleşik yaşayan toplumlarda yaşlının bakımı ve beslenmesi daha kolay olduğundan, yaşlı birey daha şanslı duruma gelmiştir (Arpacı, 2016, s. 8). Ayrıca bu dönemde yaşlıların aile içindeki rolleri çocuklara göz kulak olma, çocuklara bilgi ve tecrübelerini aktarma açısından kültürel köprü sağlamışlardır. Orta çağlardan sanayileşme devrimine kadar yaşlılar ailenin 'olta'sı sayılmış, akıl ve otorite kaynağı kabul edilmiştir (Sevil, 2005, s. 41). Dolayısı ile yerleşik yaşama geçişle birlikte yaşlıların altın çağı başlamıştır. Toplumsal değişim her toplumda,

² "İklim yapısı, yörenin dağlık, ovalık oluşu, bitki örtüsü, hayvan çeşidi gibi doğa koşullarına, büyü, din, törelere, kültürel ve ekonomik düzeye, teknolojik gelişmişliğe bağlı olarak yaşlının, aile ve toplumdaki yeri ortaya çıkmaktadır. Doğa koşullarının güç ve çetin olduğu, avcılık-toplayıcılığa dayanan ekonomiye ve son derece kısıtlı teknolojiye sahip toplumlarda yaşlılar, doğada unutulmuş, terkedilmiş, zorla toplumdaki uzaklaştırılarak ölümlerine neden olunmuş, şölen yapılarak veya diri diri gömülerek öldürülmüşlerdir. Doğa ve yaşam koşullarının iyi olduğu yörelerde yaşlının varlığından rahatsız olunmasına rağmen yaşamasına izin verilmiş, yaşamasına yardımcı olunmuş, rahat yaşatılmış, bazen de yüceltilmiş hatta nimetlere boğulmuştur. Yaşlılara karşı yapılan bütün bu davranışların temelinde, doğa koşulları, kültürel ve ekonomik düzey, inanç ve teknolojik gelişmişlik seviyesi yatmaktadır.(Akın, 2002, s.75)."

kültürel farklılık gösterse de bu dönemde yaşlılar önceki çağlara nazaran elde edemedikleri gerek sosyal gerekse siyasal hakları elde etmişlerdir. Yaşlı, yaşam ve deneyim birikimine bağlı olarak elde ettiği saygınlığıyla aileden başlamak üzere toplumsal yaşamın hemen her aşamasında ve yönünde, yetki kullanan ve yönetimi elinde bulunduran kişi pozisyonunu elde etmiştir (Şentürk, 2020, s. 60).

Yukarıda kısmen belirtildiği gibi, dünyanın farklı coğrafya, toplum ve kültürlerinde bulunduğu ortamın yöneticisi fonksiyonunu üstlenerek aktif ve bir o kadar da sorumluluk içeren yaşam sürmüş (Şentürk, 2020, s. 60) olan yaşlılar, avcılık ve toplayıcılığın hâkim olduğu yerleşiklik öncesi ilkel toplumlarda, beklenen yaşam süresinin kısa olması, olumsuz doğa koşulları, gıdaya ulaşmada ve paylaşmada yaşanan sorunlar, mülkiyet ilişkisinin; dolayısıyla sonraki nesillerin yaşam standardını ya da refahını etkileyecek şekilde bir mal birikiminin miras devrine konu olmaması, artı ürün oluşturmada karşılaşılan sıkıntılar gibi nedenlerle ortaya çıkan benzerlikler statü farklılaşmasını engellemiş ya da sonraki yaşam tarzlarında görülenlere göre nispeten yalın düzeyde kalmıştır (Şenel, 1995, s.55'den akt. Kalaycı ve Özkul, 2017, s.92). Geleneksel topluluklarda yaşlılara ilginin artması, yaşlıların yaşam deneyimlerinin fazla olması sayesinde gençlere rehberlik etmelerinden ve doğa ile mücadele etme durumunda tecrübelerini paylaşmalarından kaynaklanmaktadır (Arpacı, 2016, s. 7). Tüm bunlara ek olarak okuryazarlık oranının düşük olduğu toplumlarda yaşlılar, tecrübelerinden ve bilgisinden yararlanılması gereken kimselerdir. Böyle kabul edildikleri ve artık geçim etkinlikleriyle uğraşmaları beklenmediği için kültürel birikimleri torunlarına aktarmaları onların sorumluluğudur (Haviland vd., 2006, s.545).

Sanayileşme süreci toplumsal kurumlardaki değişimlere ortam hazırlasa da bu değişiklikten aile yapısı da etkilenmiştir. Modernleşme sürecinin genelde toplumsal değişimleri; özelde ise sanayileşme, kentleşme, rasyonelleşme, bireyselleşme ve sekülerleşme sürecini zaten beraberinde getirdiği bilinmektedir (Müftüler, 2019, s. 96). Ancak modernleşme yaşlı ve ailesi açısından ele alındığında, geleneksel aile içindeki yaşlı izleniminin de dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm zaman zaman ileriye doğru olduğu gibi zaman zaman da geriye doğru yaşanmıştır. Yanı sıra modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni toplum biçimi, geleneksel toplumun

sadeliğinden uzaklaştıkça birey ve toplum yaşamına getirdiği yararlar kadar belirsizlikleri, bilinmezlikleri, karmaşıklığı ve olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir (Özkul ve Kalaycı, 2020, s. 145). Ailedeki değişimler, kadının iş hayatına aktif olarak katılımının sağlanması, yaşlıların çocukları ve torunlarıyla beraber yaşadığı geniş ailelerin küçülerek çekirdek ailelerin yaygınlaşması gibi toplumsal gelişmeler yaşlının gereksinimlerini karşılama olanağını azaltmıştır. Üretime katkısı olmayan, teknolojinin hızına yetişemeyen, sosyal faaliyetlere sınırlı oranda katılarak geride kalan yaşlının artık çevresine yük olmaya başladığı bir döneme gelinmiştir. Yaşlılığın emeklilik ile başladığı varsayılan bir toplumda emekli olmak kişinin topluma vereceği bir şeyinin kalmadığı ve genç insanların yolundan çekilmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Arpacı, 2016, s.9). Modern toplum modern bireyi kısa, özensiz, çabuk tüketilen cümleler ile konuşup yazan, sürekli bir yerlere koşuşturmaya çalışan ve yavaş oldukları için yaşlıları daha az önemsemektedir (Koyuncu, 2013, s. 161) . Dahası modern dünyanın gündelik yaşam tasarımına ilaveten iş ve üretkenlik üzerine yaptığı vurgular, yaşlıların modern toplumda, toplumsal yaşamın kenarında kalmalarıyla sonuçlanmaktadır (Şentürk, 2020, s. 64). Bu durum bize yaşlının eski rol ve statüsü değiştiğini göstermiş ve beraberinde yaşlıya karşı, saygı, sabır, merhamet ve tahammül gibi duygular duyulmaya başlanmıştır (Sevil, 2005, s. 41). Bu dönemde gerek sağlık hizmetlerinin, hastalıkların tedavilerinin artması gerekse de teknolojinin hızla ilerlemesi yaşam süresinin uzamasını sağlasa da yaşlı birey yeni bir sorun ile karşı karşıya kalmıştır.

Günümüzde teknolojinin imkânlarını doruklarına kadar kullanma sanayileşmenin zirvesini yaşatmakta, küreselleşmenin de etkisiyle toplumlarımız bir takım meselelerle karşılaşmaktadır. Ülkemizde bu değişikliklerden ve sorunlardan etkilenen en önemli kurum ailedir. Teknolojideki tüm bu değişim ve ilerlemeler aile yaşam şekillerini de değiştirmekle birlikte yalnız yaşayan yaşlıların sayısı her geçen gün artmaktadır (Müftüler, 2019, s. 83). Çünkü modern dönemde yaşlının işlevselliği azaldığı için yaşlılık artık modern dönemin çözüm bulunması gereken bir sorundur. Toplumdaki statüsü gittikçe azalan ve sosyal bir sorun olarak görülen yaşlılık ‘diğer insanlara bağımlılık gösteren bir konum gibi’ değerlendirilmeye başlanmıştır (Kalınlara, 2011, s. 67). Bu dönemden itibaren yaşlı imajı ‘bakım

ihtiyacı olan' kimse olarak görülmeye başlanmış ve gündeme 'yaşlıya kim bakacak?' sorusuna çözüm aranır hale gelmiştir. Modern çağda yaşlanmanın bir sorun olması, anlamsız sayılmasından, dahası erken teşhis edilerek kararlılıkla mücadele verilmesi gereken bir hastalık gibi görülmesindedir; ilerde bir vakit ameliyatla çözülecektir (Schmid, 2020, s. 10).

Yaşlı ve yaşlılık imajı ülkemiz açısından ele alındığında, Türklerin Müslümanlıktan önceki inançlarında atalar kültü, ata inancının önemli olduğu ve geleneklerinin korunduğu bilinmektedir. Türk kültüründe yaşlı; tecrübe sahibi, danışılan, toplumsal hiyerarşinin tepesinde, evin başköşesinde oturan, eli öpülüp saygı duyulan kimsedir. Yaşlanmak ise görevden uzaklaşmak anlamına gelmemekte aksine yönetimde söz sahibi olmanın en önemli kriteri anlamına gelmektedir (Şentürk, 2020, s. 62). Türk toplumlarında yaşlı kategorisinde yer alan bireyler zamanla toplum içerisinde önemli bir yere gelmiş, geleneksel kültür ve değer sistemi içerisinde onlara saygı gösterilmesi önemli bir beklenti haline gelmiştir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004, s. 229'dan akt. Özkul ve Kalaycı, 2020, s. 142). Ancak Tüm dünyayı bir sarmal gibi saran modernleşme hareketleri Türk toplumunu da etkilemiştir. Islahat fermanı ile başlayan ve Cumhuriyet döneminden itibaren hızlı bir ivme kazanan ülkemizdeki modernleşme hareketleri, Türk toplumu ve aile yapısında da önemli değişimlerin kaynağını oluşturmaktadır. Hızlı değişimler toplumsal kurumları, davranışları ve değerleri değiştirmiş ailedeki değişimler yaşlının statüsünü ve fonksiyonlarını etkilemiştir (Arpacı, 2016, s. 17). Yine de tüm sanayileşme ve kentleşme süreçlerine rağmen ülkemizde yaşlı, çocuklarıyla olan bağı korumakta; bu bağı çocuk bakımı konusunda yaşlının destek olması, anne babaları sık ziyaretler, sağlık problemleri konusunda yaşlıya yardım etme eylemleriyle de bu ilişkiyi kuvvetlendirmeye çalışmaktadır (Şentürk, 2020, s. 51). Genel olarak ülkemizde yaşlının gereksinimlerinin karşılanması aileye düşmekte ve yaşlı açısından aile, başlıca psikolojik ve toplumsal nitelikli bir destek sistemi olmaya devam etmektedir (Emiroğlu, 1995; Öztop ve Telsiz, 2001 akt. Arpacı ve Şahin, 2015, s. 234).

Toplumların geçirdiği değişimler ve modernleşmeden yaşlılar etkilenecek günümüzde dezavantajlı bir konuma gelse de, yaşlı bireylerin değişen sosyal yapısı

toplumlarda ulusal yaşlanma politikasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi devriminin toplumsal yapıyı değiştirdiği göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Yeni toplum yapısında yaşlılar geleneksel aile/sosyal destek sistemlerinden kısmen mahrum kalmışlardır. Aile yapısındaki oluşan boşluğu ise sosyal devletin kurumları tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle geleneksel dönemdeki aile kurumunun üstlendiği sorumlulukları modern dönemde sosyal devletin 'sosyal hizmet ve destek kurumları' üstlenmeye başlamıştır (Ceylan, 2015, s. 42).

2.1.1. Çağın Sosyal Anlamlılığı

Sosyal bilimler açısından değişim oldukça önemlidir. Nitekim klasik sosyologlar toplumları pozitivist ve evrimci bir yaklaşımla ele almışlardır. Başka bir deyişle insanlığın '0' noktasından bugüne kadar bir değişim geçirdiği, bu değişimin daima ileri manada olduğunu vurgulanmışlardır. Toplumsal değişim konusunda klasik kuramcılar olarak A. Comte, H.Spencer, E. Durkheim, Pareto, Max Weber ve Karl Marx' ı zikretmek mümkündür. Belirtilen kuramcıların ortak özelliği toplumları ve değişimlerini ilerlemeci bir tarih anlayışı içinde ele almış olmalarıdır. Onlar ekonomik, siyasal ve ideolojik faktörleri düzen ve değişme için temel önemde unsurlar olarak ele almışlardır (Slattery, 2011, s. 12). Saint Simon da sosyolojinin en önemli kurucu isimlerinden olmakla birlikte, yaşadığı dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi düzeni ekseninde, toplumsal değişim ile ilgili önemli görüşlerde bulunmuş; toplumsal evrimi askeri toplumsal yapı ve sanayi toplumsal yapıyı karşılaştırarak analiz etmeye çalışmıştır (Akalin, 2021, s. 43). Toplumların değişiminin sanayileşmesine bağlı olduğunu evrimsel bakış açısı ile ele almış ve açıklamıştır.

Kültürel kuramcılar ise toplumsal değişimleri, insanlığın ilerlemesinin tek yönlü ve doğrusal olmadığını, toplumların aslında kültürden meydana gelen organizmalar olduğunu ve bu organizmaların belirli sembolleri barındırdığını, kültürel aktarım sayesinde döngüsel biçimde değişime uğradığını vurgulamaktadırlar. Öncüleri; M.Danilevsky, O.Spengler, P.Sorokin, A. Toyenbee ve Ogburn'dur. Modern dönem kuramcıları, toplumsal değişmeyi, Parsons yapısal işlevselci bakış açısı ile farklılaşma temelinde dayandırarak açıklarken, Merton anomiyeye vurgu yapmış Dahrendorf ise toplumsal değişimin ahenkli parçalardan ziyade çatışmadan ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Öne sürülen teoriler bize ilkel ya

da gelişmiş hangi toplum olursa olsun hiçbir toplumun durağan olmadığını, her toplumda niceliği ve niteliği farklı olmakla birlikte sürekli bir değişimin olduğunu göstermektedir (Aydın ve Baran, 2010, s. 118).

Klasik ve modern sosyologların aksine fenomenologlar sosyal dünyaya pozitivistlerden farklı olarak daha görelî terimler içinde bakmaktadır. Pozitivist analizde betimlenenin aksine, toplum kendine ait varoluşa sahip bir şey değil, aksine gündelik yaşantılarımız sırasında rutinlerimiz, etkileşimlerimiz ve diğerleriyle paylaştığımız ortak kabullerimiz aracılığıyla ürettiğimiz ve yeniden ürettiğimiz bir şeydir. Bu yorumlama ve iletişim aracı dildir ve kendi toplumumuzun genel kabullerini, sağduyusal bilgilerini sosyalleşme aracılığıyla öğreniriz (Slattery, 2011: 232). Edmund Husserl'in amacı insanın 'yaşantı dünyası' nın temellerine inmek ve onun özünü ortaya çıkarmak iken Alfred Schutz bu düşünceleri toplumun araştırılmasına uygulamaya ve sosyal dünyamızın bizleri gündelik temelde nasıl bir arada tuttuğunu analiz etmeye çalışır (Slattery, 2011: 232). Bu noktada Schutz gündelik yaşamı tipleştirme, yorumlama şemaları ve bilgi stokları aracılığıyla nesnelleştirilebileceğini ifade etmektedir

Bilgi stokları³ kişinin sosyal dünya içindeki toplumsal yapıyı ve değişimi anlamlandırmasını sağlama konusunda mihenk taşı oluşturmuştur. Bu bakımdan toplumsal yapı içerisinde sembolik bir ortamda bunlardan mahrum kalmak, doğadaki duygusal yoksunluğa benzetilebilir. Her ikisi de, ister sembolik ister doğal düzen sistemi içinde olsun, bir bireyin toplumdaki konumunu ölçebileceği geri bildirim sistemleridir. Yaş ise bu konumu belirleyen en kritik referans olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki, yaş nedir? Toplumsal bir beklenti olarak yaş, cinsiyetle birlikte kültürler ve zamanlar arasında toplumsal rollerin katmanlaşmasında kullanılan bir niteliktir (Kearl, 1976, s. 30). Varoluşun her evresinde, doğumdan ölüme dek, yaşam öykümüzü kritik anlar belirler: süttten kesilme, ergenlik, iş, aile, emekliliktir. Bu önemli dönüm noktaları kaçınılmaz ve çoğu zaman acı vericidir (Hofman, 2012, s. 20). Toplumların geçiş süreçlerinden etkilenen, modernleşmeye eşlik eden kapsamlı

³ Bilgi stokları Etnometodolojide Schutz, gündelik yaşamı tipleştirme, yorumlama şemaları ve bilgi stokları aracılığıyla nesnelleştirilebileceğini belirtmektedir. Bilgi stokları bireyin yaşamının başladığı andan itibaren edindiği tüm bilgileri kapsamaktadır.

farklılaşmış kurumsallaşmayla birlikte yaş, rollerin karmaşıklaştığı bir kriterdir. ‘5 yaşındaki’ ile 50 Yaşındaki bireyi çok rahat ayırt edebildiğimiz, bir bireyin evlenmek için çok genç ya da tam zamanlı çalışmak için çok yaşlı olduğunu söyleyebildiğimiz bir göstergedir.

Asıl mesele ilk çağlarda insanlar, kendilerinin yaşlanma sürecinin ölçütlerini doğanın belirlediği yasalar çerçevesinde belirlenmekteydi. Tüm çocukların veya gençlerin hukuken de etkili olabilecek belirli bir gelişim aşamasına geldikleri dönemi tanımlamanın daha iyi bir yolu yoktu; yaş bunu yapabiliyordu. Yaş, her zaman bireysel varyasyonu hesaba katmayan, ancak yine de genç ve yaşlılara haklar ve sorumluluklar dağıtmak için etkili bir araç sunmuştur (Field ve Syrett, 2015, s. 10).

Endüstrileşme ve dönemin toplumsal yapıya sosyal ve ekonomik etkileri⁴ ile birlikte yaş niteliklerinin iyice yerleşmesi ve kabul edilmesiyle birlikte, tam olarak hangi yaşların önemli olması gerektiği konusundaki tartışmalar gündeme gelmiştir. Bir kişinin ne zaman oy kullanabilmesi, ne zaman evlenebilmesi, çalışma hayatına ne zaman başlayıp ne zaman sonlandırması gerektiği sorunsalı ortaya çıkmıştır. Dahası yirminci yüzyılın sonlarına doğru modern çağın yeniliklerinin önemine ilişkin yaşa dayalı çeşitli ayrıcalıklar ve sorumluluklar yapılan değişiklikleri çevreleyen tartışmalar araştırılmıştır (Field ve Syrett, 2015, s.13). Çağa dayalı alt kültürlerin bu şekilde ortaya çıkışı, artık sosyal farklılaşmanın temelinde çarpıcı bir değişimin parçası olarak görülmektedir.

Berger (1969, s. 21)’ de “*Sosyal dünyada yaşamak, düzenli ve anlamlı bir hayat yaşamaktır. Toplum düzenin ve anlamın koruyucusudur ve sadece nesnel olarak kavramsal yapılarında değil, öznel olarak bireysel bilincin yapılandırılmasındadır*” şeklinde ifade etmektedir. Bu açıdan ele alındığında Goffman’ın tabiriyle aktörün bakış açısından kendi zamanında olmak, yukarıdaki anlamda ilişkisel olmaktır. Zamanında olmak toplumsal yapısal zamanın farkındalığını ima eder ve onun yaşam planını oluşturan kurumsallaşmış proje temellerini ortaya çıkarır.

⁴ Tarım toplumlarındaki elle yapılan üretimin yerini fordizme devretmesi, kadının çalışmaya hayatına aktif olarak katılması, toplumsal norm ve değerleri, kurumları, yapıyı, aile yapılarının değişmesine, geleneksel davranışların yerini bireyci yaklaşımın hakim olduğu rasyonalist davranışlara bırakmıştır.

2.1.1.1.Covid-19 Pandemi Sürecinde Yaşlılar

Covid-19 küresel salgını ilk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin' in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Wuhan kaynaklı olan bu salgın başta Çin'de olmak üzere tüm dünyada 2020'deki kriz duygunun merkezinde yer almış olup tabii ki krizin siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları da salgınla beraber yayılmıştır (Jaivin, 2021, s.16). Covid-19 salgını Haziran 2021 itibariyle dünya çapında 180 milyondan fazla vaka⁵ ülkemizde ise 6 milyona yakın vaka tespit edilmiş olup⁶ 4 milyona yakın insanın da koronavirüs nedeni ile hayatını kaybetmiştir. Ülkemizde ise 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görüldüğü resmi olarak açıklanmış ve virüsün yayılım hızını azaltma amacı ile pek çok önlem alınmıştır. Bunlardan bazıları; yurtdışından gelen kişilerin zorunlu karantinaya alınması, yurtdışı giriş ve çıkışların kısıtlanması, okullarda eğitimin çevrimiçi ortamlarda yapılması, kalabalık ve yüz yüze ilişkilerin fazla olduğu mekânların kapatılması, sokağa çıkma kısıtlamaları, seyahat kısıtlamaları, sağlık malzemelerinin (ventilatör, maske, eldiven gibi) seri üretimine geçilmesi gibi birçok durumu beraberinde getiren akut bir tabloyla karşı karşıya kalınmıştır (Türk, 2020, s.35).

Dünyada karşılaşılan diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi (çiçek hastalığı, kolera, verem vd.) koronavirüs salgını da toplumdaki en kırılgan ve dezavantajlı kesimi etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü yaptığı açıklamada Covid-19'a yakalananlardan vefat edenlerin genellikle 60 yaş üstü bireyi kapsadığını açıklamıştır. Ülkemizde ise covid-19 nedeniyle gerçekleşen ölümlerin % 43,51'i 65 yaş üstü grubundakiler olduğu bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020, Demirel ve Sütçü, 2020, s. 3643). Vaka sayılarının hızla artmasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de odak noktası hastalıkla ilgili özellikle risk altında olan kişiler olmuştur (Soysal, 2020, s. 291). Bu nedenle ölüm oranı açısından risk grubunda olduğu açıklanan (Sağlık Bakanlığı, 2020) 65 yaş üstü ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşlara yönelik sokağa çıkma kısıtlaması ile yaşlı nüfus, ülkemizde sosyal ortamlardan ayrılan ilk grup olmuştur (65 Yaş ve Üstü ile Kronik

⁵ <https://www.cnnturk.com/corona-virusu-haberleri>

⁶ <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>

Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi, 2020). 21 Mart 2020 tarihinde 81 il valiliğine gönderdiği genelgede 65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik rahatsızlığı bulunan kişilerin ikametlerinden dışarı çıkmalarının; park ve bahçe gibi açık alanlarda dolaşmaları sınırlandırılmıştır (Gencer, 2020, s. 38)

Yayımlanan genelgedeki kararlar detaylı incelendiğinde aslında sosyal devlet anlayışı kapsamında devletin, vatandaşına karşı sorumluluğunu yerine getirme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yaşlıya yönelik hizmetler; vefa sosyal destek grupları, ekonomik destek, izinler ve ayrıcalıklar, tıbbi destek ve kısıtlamalar şeklinde kapsamlı kararlar alınmıştır. Kullanılan dilin yaşlıyı dışlamaya yönelik değil aksine oldukça naif ve şefkatli olduğu dikkat çekmektedir. Kişisel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan yaşlıların tüm ihtiyaçlarının ‘Vefa Destek Grupları’⁷ tarafından sağlanması, oluşturulan Vefa sosyal destek grubunun en üst idari amir başkanlığında oluşturulmuş olması, vali ve kaymakamların yapılan faaliyetleri ilk elden takip ediyor olmaları, yaşlıların ihtiyaçlarını bildirmeleri için telefon hatlarının tahsis edilmesi ve yeterince kamu personelinin görevlendirilmesi de yine yaşlılara verilen değer bir göstergesi olarak anlaşılabilir (Gencer, 2020, s.39). Ayrıca kurum bakımı hizmet modelinden yararlanan yaşlılara yönelik Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB, 2020)’ de yatılı kuruluşlarda ‘izolasyon odaları ve katları’ nın oluşturulduğu, huzurevlerinde çalışan personeli 14’er günlük karantina uygulaması şeklinde vardiyalı olarak çalışacakları yönünde 81 il valiliğine gönderdiği genelge ile uygulamanın yürürlüğe girmesi sağlanmış ve yaşlılar maksimum derecede koruma ile hareket edilmiştir. Bu genelge ile kuruluşlara yeni kabul ve kuruluş dışına çıkışı yasaklayarak bulaş durumu önlenmiş, olası risklere karşı kuruluşlarda ‘izolasyon odaları’ ve huzurevlerinden bağımsız olarak ‘izolasyon kuruluşları’ oluşturulmuştur (Türk, 2020, s. 41).

⁷ Vefa Sosyal Destek Grubu görevlileri, adresleri tespit edilen kısıtlamadan dolayı evinden çıkmayan, kimsesi olmayan yaşlı vatandaşların evlerine tek tek giderek talepleri doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (Türk, 2020, s. 41).

Yaşlıya yönelik sunulan bir diğer hizmet ise kısıtlamalar nedeni ile maaşlarını çekemeyecek olan yaşlıların evlerine isterlerse maaşları çekilip verilmesi, tele-tıp uygulaması hayata geçirilerek telefon ile doktor görüşmesi sağlaması da yaşlılara yönelik sunulan diğer hizmet modelidir.

Genelgede 65 yaş üzeri bireylere alınan kararlardan en dikkat çekici olanı sokağa çıkma yasağı bir süre sonra değişerek ‘kısıtlama’ olmuştur. Alpay (2020, s. 9)’da kısıtlanmanın bir dil sürçmesi olduğuna, kısıtlı sıfatının hukuk dilindeki ilgili kişinin akli melekelerindeki yetersizlik nedeniyle, sonuç doğurucu işlemleri kendi iradesiyle yapamaması, bunları o kişinin yerine atanacak birisinin ya da birilerinin yapması anlamına geldiğine vurgu yapmıştır. Kısıtlı sıfatı ile belirlenen yaş grubu aslında yaşa dayalı ayrımcılığın ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

Salgının başladığı günden itibaren yapılan ‘evde kalın’ çağrıları 2020 pandemi sürecinin sloganı haline gelmiştir. Ancak herkes aynı şartlarda evde kalamamıştır. Olağan dönemlerde dahi savunmasız olan birey olan yaşlılar bu kriz döneminde daha da korunmasız kalmışlardır (Atıla Demir, 2020, s. 187). İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan sokağa çıkma yasağı genelgesi ile özellikle 65 yaş ve üzerine yönelik vurgusu yaşlıların korunması gereken bir risk grubu değil de hastalığı bulaştıran, tehlikeli, hastalığın kaynağı olduğu gibi bir algının oluşmasına neden olmuştur (Türk, 2020, s. 36). Tehlikede olduğu düşünülen insanlar, yani yaşlılar, artık tehlikeli insan gibi görülmeye başlanmış (Arun, 2020, s. 96) hatta sosyal medya vb. mecralarda rencide edilmeleri gibi kuşaklar arası ilişkiyi zedeleyebilecek pek çok sosyal sorunun yaşanmasını beraberinde getirmiştir (Soysal, 2020, s. 291). Yaşlılara virüsün bulaşması ve yayılmasına ilişkin alınan tedbirler özellikle sosyal medyada önce eğlence konusu haline gelmiş akabinde yerini nefret söylemine bırakmıştır (Demirel ve Sütçü,2021, s. 3651). Bu durum farklı sosyal medya mekânlarında yaşlılara yönelik gerek maske takmaya zorlama, üzerine kolonya dökme davranışları yaşlıları popüler kültürün malzemesi haline getirmiştir (Türk, 2020, s. 42, Haber Türk, 2020, Memurlar.net, 2020).

Tüm bu yaşananlar bize kriz dönemlerinde gözden ilk çıkarılan kesimin yaşlılar olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşlılığın zaten fiziksel, zihinsel ve sosyal

olarak istenmeyen bir dönem olması da bu dönemi etkilemiştir. Pandeminin ileri yaştaki nüfusu daha yüksek oranda etkilemesi, Türkiye’de yaşçı inanç ve söylemlerin gündeme gelip tartışılmasını sağlarken, öte yandan aslında yaşçılıkla mücadelede ne kadar yetersiz olduğumuzu (Tunçer, 2020:151), yaş ayrımcılığının ne kadar yaygın olduğu gün yüzüne çıkarmıştır (Arun, 2020, s. 96). Tüm bu yaşananlar Türk toplumunun sahip olduğu geleneksel değerler ve kültürde yer alan yaşlılara saygı duyulması, toplum içerisinde belirli bir statüye sahip olmaları durumuyla örtüşmemektedir (Soysal, 2020, s. 296).

Son yıllarda, yaşlı bireye yönelik tutumlar toplumumuzda ahlaki bir kusurun göstergesi haline gelmiştir. Neredeyse her gün bakım skandalı, yaşlı bakımında aile içi şiddet ve suiistimaller, emeklilik maaşı dolandırıcıları, yaşlılara yönelik çok sayıda suç, abartılmış yaşam maliyetleri, yalnızlaştırma ve bunları aktaramadıkları için evinde ölü bulunan yaşlılar kayda değer şekilde artış göstermiştir. Senex yaşlanma çalışmaları derneği tarafından, Senex izleme raporları⁸ 2021 Ocak-Ağustos arasındaki sayıları her ay düzenli olarak yayınlanmıştır. Toplumumuzdaki yaşlı ihmal ve istismarının ne kadar açık bir hale geldiği, ayrıca bu ihmal ve istismarların yarısından fazlasının ölümlerle sonuçlanması oldukça dikkat çekicidir.

2.1.2. Kırsal Kesim-Kent Yaşlısı Olmak

İnsan var olduğu andan ölene kadar mutlak bir çevre ile çevrilidir. Bu nedenle mekândan bahsetmek aslında insandan bahsetmektir. Alver(2010)’da mekânın insan ve topluma tutulan bir ayna görevi gördüğünü, bu aynanın nasıl ki toplumu yansıtan gösterge ise mekânın da toplumu yansıttığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda mekân tamamıyla insanın önce kafasında tasarladığı, hayal ettiği, planladığı sonra eliyle yaptığı bir medeniyet alanına dönüşmüştür. Dolayısıyla mekân oluşurken ritüeliyle beraber oluşmaktadır. Çünkü her mekânın kendine özgü kimliği ve ritüeli bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızdaki kırsal ve kentsel olarak yapılan mekân ayrımı bilinçli olarak yapılmıştır.

Biz şehre, kente, kırsal alanlara yalnızca fiziksel bir birim olarak bakmıyoruz. Mekânlarla, değerler, yaşantı dünyası arasında paralellik kuruyoruz. Bu anlamda ikili

⁸ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.senex.org.tr/yayinlar/>

okuma yapmadan bir şehri bütünlük olarak göremeyeceğimizden hareketle sadece mekânlara ve biçimlerine değil, o mekânda nasıl bir hayat var, komşuluk ilişkileri, aile ilişkileri özelde yaşlıya karşı tutumları geçmişte nasıldı ve günümüzde nasıl onlara da bakmak gerekmektedir. Bu bize mekân ile sosyal ilişkiler, sosyal süreçler arasında bir bağın olduğunu, bir mekânının sosyal alandan bağımsız olmadığını göstermek açısından önemlidir.

Klasik Sosyologlardan Marx, Durkheim, Comte, Tönnies, Weber kent çalışmalarında önemli teoriler ortaya koymuş ancak bunlar pozitivist bakış açısı ile sınırlı kalmıştır. Marx ekonomik üretim temelli, Durkheim organik - mekanik dayanışma, Tönnies cemaat-cemiyet ilişkisi, son olarak Weber kent tipleri ideal tipler zemininde ele almışlardır. Kent sosyolojisi konusunda akla gelen ilk isim Simmel'dir. Çünkü pozitivist anlayışı aşarak kenti sosyolojik anlamda ele almıştır. Simmel kentin, zekâ ve para ekonomisinin kaynağı olduğunu, bu bağlamda dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinliğin sağlanmamasının kenti kaosa sürükleyeceğini belirtmektedir (Koyuncu, 2011, s. 34).

Kent çalışmalarında şüphesiz ki akla gelen en önemli ekol Chicago Okulu gelmektedir. Lous Wirth, Ernest Burgess ve Robert Park akla gelen ilk isimlerdir. Chicago Okulu ve temsilcileri klasik sosyologlardan etkilense de onların çalışmalarında kent toplumsal bir inşa ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Onlara göre kent sosyolojisi yapabilmenin kent kuramı ortaya koyabilmenin en önemli yolu kente toplumsal bir varlık olarak ele almaktan geçmektedir (Wirth, 2002, s. 105). Kentsel yaşamı toplumsal bütünlük çerçevesinde çözümleyen Richard Sennett ise kentin en önemli özelliğinin, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olması (Koyuncu,2009, s. 27) olduğunu vurgulamıştır.

Yanı sıra İbni Haldun ve Prens Sabahattin de kente sosyolojik açıdan yaklaşmış ve yaşanan coğrafyanın insanın tutum ve davranışlarına etki ettiğini ifade etmişlerdir (Şentürk, 2020, s. 50). Prens Sabahattin *Türkiye Nasıl Kurtulabilir* adlı eserinde kamucu ve bireyci toplum ayrımı yaparken İbni Haldun bunu *Mukaddimed*e hadari ve bedevi topluluklar olarak ifade etmiştir. İbni Haldun'a göre göçebe yaşayan

toplumlar şehir hayatında yeni bir hayat tarzı ile karşılaştıklarında, yeni yaşama alışarak sakin ve rahat hayat sürdürmeyi talep ettiklerini belirtmektedir (Alver, 2009, s. 433). Biz burada İbni Haldun perspektifinden ele alarak gerek kırsal alanın gerekse kentsel alanın karakteristik özelliklerinin toplumsal davranışları şekillendirmesi açısından ele alacağız. Karakteristik özelliklerden kasıt aslında; mekânın siyasal, sosyal, kültürel özellikleri, toplumsal yapısı onun yaşlılık sürecine doğrudan nasıl etki ettiği çalışmamız açısından önemlidir. Bu açıklama bize mekânların sadece yöresel olarak ayrılmadığını, aynı zamanda buldukları yörelerin coğrafi ve siyasal faktörlerine göre de farklılaşmakta (Ulutaş, 2017, s. 148) olduğunu göstermektedir. Nitekim *“Toplumsal yapı unsurlarından kişinin gözünü açtığı yer olan coğrafya, onun yaşama şekli, alışkanlıkları ve standardını belirlemesi açısından önemlidir. Verimli ve sulak toprakları, ılıman iklimleri, deniz, akarsu ve nehirleri olan bir Avrupa kıtasında dünyaya gelip yaşamını sürdüren bir yaşlıyla, çorak toprakları, karasal kurak iklimi ve elverişsiz yeryüzü şekilleri olan bir Afrika ülkesinde dünyaya gelip yaşamını sürdüren yaşlının yaşam standartları farklı olmaktadır. Birincideki koşulları, insanı yaşamını kolaylaştırıp nitelikli bir yaşam için gerekli fiziki altyapıları sağlarken, diğerindeki koşullar, insan yaşamını zorlaştırmakta ve yaşam mücadelesini hayatın bir rutini haline getirmektedir”* (Şentürk, 2020, s. 49).

İnsanı anlamak bir açıdan mekânı anlamaktan geçmektedir. Mekâna bakmak da bir yönüyle insana bakmaktır. Kent-kır arasındaki ilişkiye hem toplumsal bir varlık hem de fiziksel bir öge olarak bakmak gerekmektedir. Birinden birine dikkat etmemek onu eksik anlamak demektir. Burada asıl önemli olan ikisi arasındaki dönüşümü ve bağları anlamaktan geçmektedir.

1980 Kent Bilim Terimleri Sözlüğünde kent, *Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi* anlamına gelmektedir. Tarihsel açıdan kent kavramına bakıldığında geçmişten günümüze kadar sayısız değişikliklere tanık olduğunu söylenebilir. Kentler, tarihsel süreçte hem insanlığın birikiminin gelecek kuşaklara taşıyıcısı, hem de taşıdığı uygarlık birikimi ile insanoğlunun geleceğini şekillendiren

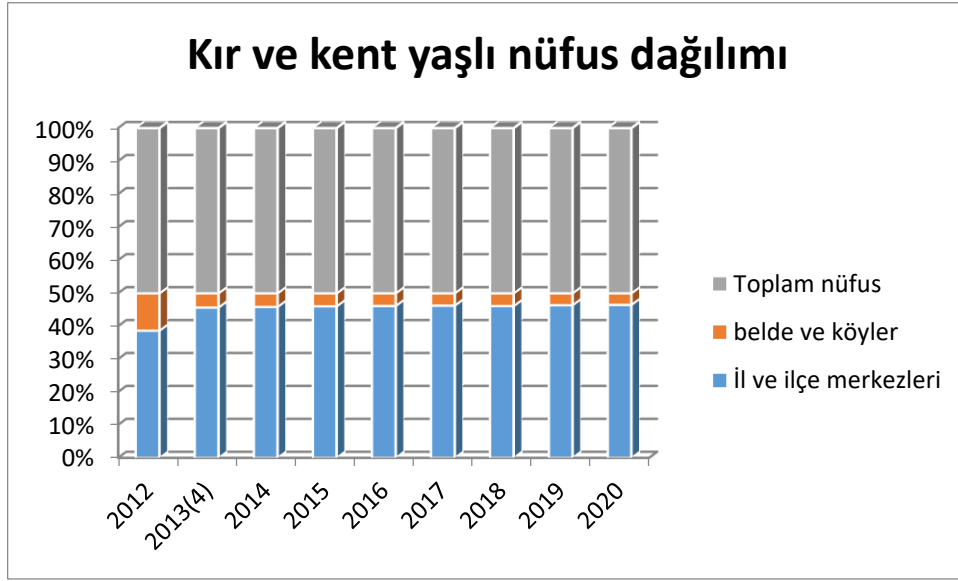
en önemli faktörlerden biri olmuştur (Koyuncu, 2011, s. 31). Geçmişte kent, kale ve sur ölçütleriyle değerlendirilirken günümüzde, istihdam yapısı, ekonomik faaliyetler, nüfus yoğunluğu gibi ölçütler, kentlerin diğer yerleşim biçimlerinden ayrılmasının ana ölçütleri olarak kullanılmaktadır (Gönüllü Taşkesen, 2017, s. 99). Kent meselesine dar anlamda yaklaşıldığı zaman sadece nüfus yoğunluğu bakımından ele alınabilir. Ancak geniş anlamda kent ve kentleşme sosyal ve ekonomik yapıdaki değişiklikleri içinde barındırmaktadır. Çünkü kent, nüfus bakımından oldukça yoğun olduğu, birincil ilişki bağımlılıklarının kırsal yaşama nazaran azaldığı, bütünleşmenin arttığı, ticaretin örgütlendiği, gelişme ve uygarlıkla birlikte anılan bir yaşam birimidir (Koyuncu, 2011, s. 32). Köylülük nasıl bir yaşam biçimiyse, kentlilik de kendine özgü bir ahengi yaşama biçimi vardır. Kent, ikincil ilişkilerin hâkim olduğu, ‘biz’ den önce ‘ben’ i ortaya çıkaran heterojen bir yapıdır. Çünkü kent, bütün farklı kültürlerde ve tarihsel dönemlerde, toplumsal yaşamın en önemli yapı taşlarından biri olmuştur (Koyuncu, 2011, s. 33).

Dar anlamda nüfus dinamikleri açısından ele aldığımızda kent kırsal alanlara nazaran daha fazla insanı içine almış bir yerleşim yeri olmaktadır. Aşağıdaki tabloda TÜİK ADNKS verileri yer almaktadır. Bu verilerde 2012 ile sonraki yıllar arasındaki büyük değişimin olduğu görülmektedir. Bunun nedeni belde ve köyler ile il ve ilçe merkezlerindeki nüfus sayılarındaki 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı yasa ile idari bölünüş değişikliğinden kaynaklanmaktadır.

	İl ve ilçe me	belde ve köyler	Toplam nüfus
2012	58 448 431	17 178 953	75 627 384
2013 ⁽⁴⁾	70 034 413	6 633 451	76 667 864
2014	71 286 182	6 409 722	77 695 904
2015	72 523 134	6 217 919	78 741 053
2016	73 671 748	6 143 123	79 814 871
2017	74 761 132	6 049 393	80 810 525
2018	75 666 497	6 337 385	82 003 882
2019	77 151 280	6 003 717	83 154 997
2020	77 736 041	5 878 321	83 614 362

Tablo 4 İl İlçe Belde ve Köyler Yaşlı Nüfus Sayıları⁹

⁹ Tük ADNKS 2021 istatistiklerinden elde edilerek tablo haline getirilmiştir.

Tablo 5 Kır ve Kent Merkezlerinde Yaşlı Nüfus Dağılımı

Tablo bize kent merkezlerinde, kırsal kesime nazaran daha fazla nüfus yoğunluğunun olduğunu göstermektedir. Kentlerdeki nüfusun giderek artacağı dikkate alındığında yakın bir gelecekte kentsel alanlarda daha fazla yaşlının olacağı söylenebilir (Şentürk ve Kurtkapan, 2017, s. 5). Burada asıl önemli olan, ‘bu nüfus nasıl bir nüfustur? Bu kitle nasıl yaşamaktadır. Ne üretmekte, ne tüketmektedir? Komşuluk-akrabalık ilişkileri nasıldır?’ soruları ve yaşlılık sürecine etkileridir.

Kent nüfusunun kırsal nüfustan fazla olması, kişisel farklılıkları, roller karmaşasının artmasına ve farklılaşmasına yol açmaktadır (Wirth, 2002, s. 89). Bu durum bize kentin kendi içinde farklılaşan, ayrışan ve heterojen bir yapı oluşturan nüfusu barındırdığını (Alver, 2009, s. 431) göstermektedir. Wirth(2002, s. 90-91)’de

Kentliler birbirleriyle oldukça parçalanmış rollerle karşı karşıya gelir. Kentliler yaşamsal gereksinimlerinin karşılanması için kırsal yörelerde yaşayanlara göre daha çok sayıda insana gereksinim duyarlar ve böylece daha çok sayıda örgütlenmiş grupla iş birliği içine girerler. Kentte kurulan ilişkiler gerçekten yüz yüze olabilir ama bu ilişkiler yine de yapay, geçici ve parçacıdır (Wirth, 2002, s. 90-91).

Bu açıklamadan hareketle kent bize kişiler arası ilişkilerin, rol geçişlerinin hızlı olduğu, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı çeşitliliği göstermektedir. Yalnızca fiziksel bir yapı değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel (Alver, 2009, s. 428) sembolleri içinde barındıran heterojen bir yapıdır. Aynı zamanda kent insanının

sosyal ilişkilerinde sayısız insanla ilişki kurması ve tepki vermesi mümkün olmadığından ihtiyatlıdır (Koyuncu, 2011, s. 35). Bu nedenle özellikle güvenli sitelerde komşusunu tanımayan pek çok kişi ile karşılaşmak mümkündür.

Yaşlı nüfus açısından ele alındığında kentsel mekânların avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Ulaşım kolaylığı, teknolojinin katkısıyla gelişen sağlık imkânları, toplumsal faaliyetlere katılım oranının fazla olması yaşlı açısından avantajlı yönlerini oluşturmaktadır. Kentte her ne kadar sağlık hizmetlerinin yaygın, kurum bakımından gelişmiş ve zaman geçirme olanaklarının kırsal alana göre daha fazla olsa da yaşlılık döneminde en çok ihtiyaç duyulan sosyal destek ağlarının geliştirilip sürdürülmesi oldukça güçtür (Şentürk, 2020, s. 37).

Çünkü kent merkezlerinde yaşayan her yaşlı sorunlarının çözümünü kurumsal yollarla aramamaktadır. Ayrıca, genç nüfusun kentsel alanlara daha çok çalışma hayatının içinde yer almasından ve yaşam tarzında meydana gelen değişikliklerden dolayı yaşlıların yalnızlaşması söz konusu olabilmektedir (Gönüllü, 2020, s. 153). Özellikle kent mekânlarının fiziksel ve sosyal imkânlarının yaşlılara yönelik düzenlenmemiş olması yaşlıların sosyal hayata katılımını sınırlandırmaktadır. Hatta bu durum o kadar yankı uyandırmıştır ki ‘yaş dostu’ veya ‘yaşlı dostu’ kent projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Yaşlılar artık geniş aile modelinin esas kabul edildiği, çekirdek aile modelinin yaygınlaştığı bir dünyada yaşamaktadırlar (Arpacı, 2016, s. 13). Yine de kırsal alanlarda geleneksel aile modeli kent merkezlerine nazaran yapısı korumaktadır. Bu bağlamda geleneksel ailenin kır ailesi ve çekirdek ailenin de kent ailesi ile özdeşleştiğini söylemek mümkündür (Çağan, 2011, s. 84-92’den akt. Müftüler, 2019, s. 85). Bu nedenle kırsal alanlardaki yaşlıların en büyük ve aslında tek sosyal desteği çocuklarıdır. Böyle toplumlarda yaşlıların bakımı ve sorumluluğu aile bireyleri tarafından sağlanırken çekirdek aile yapısına sahip kent merkezlerinde bakıma muhtaç bireylerin ve yaşlıların, fiziksel, sosyal ve ekonomik nedenlerle (Arpacı, 2016, s. 10) ve yaşlının bakımı sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Çamur Duyan, 2008, s.169).

	2012		2013		2014		2015	
	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler
15-64	40 375 306	10 712 896	47 796 979	4 129 377	48 659 115	3 981 397	49 507 893	3 851 701
65+	3 674 522	2 007 481	4 129 377	896 328	5 260 152	932 810	5 547 519	947 723
Toplam nüfus	75 627 384		76 667 864		77 695 904		78 741 053	

Tablo 6 2012-2015 Yılları Arasındaki Belde ve Köyler İle İlçe Merkezlerindeki Yaşlı Nüfus Sayıları

	2016		2017		2018		2019		2020	
	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler	İlçe Merkezleri	Belde ve Köyler
50 399 334	3 838 252	51 087 794	3 793 858	51 621 292	4 012 057	52 611 682	3 780 243	52 912 026	3 680 544	
5 709 507	941 996	5 946 641	948 744	6 181 458	1 004 746	6 537 647	1 013 080	6 904 026	1 049 373	
	79 814 871		80 810 525		82 003 882		83 154 997		83 614 362	

Tablo 7 2016-2020 Yılları Arasındaki Belde ve Köyler İle İlçe Merkezlerindeki Yaşlı Nüfus

Yukarıdaki tablo 6 ve tablo 7’de TÜİK 2012-2020 yılları arasındaki ilçe merkezleri ile belde ve köylerde yaşayan genç nüfus ve 65 yaş üzeri nüfusun dağılımı verilmiştir. Bu verilerde 2012 ile sonraki yıllar arasındaki büyük değişimin olduğu görülmektedir. Bunun nedeni yukarıda açıklandığı gibi belde ve köyler ile il ve ilçe merkezlerindeki nüfus sayılarındaki 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı yasa ile idari bölünüş değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Oransal açıdan bakıldığında köylerde yaşayan yaşlı nüfusun genç nüfusa göre daha fazla popülasyona sahip olduğu görülmektedir. Bunun üç nedeni vardır: istihdam edebilmek için çalışma yaşındaki gençlerin şehre göç etmesi, bireylerin ikamet edilen yerde yaşlanması (yerinde yaşlanma) ve emeklilerin kırsal alana gitmeleri veya köye geri dönmeleridir (Holdsworth, 2018, s.75). Köyden kente göç ülkemizde en çok yaşlıları etkilemiştir. Öyle ki yaşlıların çoğu yalnız yaşamaktadır (Yılmaz, 2012’den akt. Müftüler, 2019, s. 89).

Konya’da TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2021 yılı verilerine göre 65 yaş üstü nüfus 221.657 iken toplam nüfus 2 250 020’dir. Dolayısıyla 65 yaş üstü nüfusun kentin toplam nüfusuna oranı 2021 itibariyle yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 9,9 olarak belirtilmiştir. (TÜİK, 2020).

Toplumumuzda yaşlıların bölgesel dağılımı çeşitlilik göstermektedir (Müftüler, 2019, s. 88). Bu nedenle ülkemizde yaşlanmak görecelidir. Son yıllarda kırsal alanlardan kent merkezlerine yaşlı göçünün de artması dikkate değerdir. Oysaki bu yaşlılar kente göç ettikleri zaman köydeki ile benzer şekilde bir hayat yaşamakta eğer yoksul ise kentte de yoksullukla karşılaşmaktadırlar. Genelde kırsal bölgeler özelde dağlık alanlarda yaşlıların üretim sürecine katılmaları fiziksel gücü

ile doğru orantılıdır. Özellikle ülkemizde köyden kente göç sürecinin son yıllarda hızlanması sonucu yaşlıların rollerinde ve bakımında sorunlara neden olmaktadır (Bulduk, 2014, s. 56). Bu durum yaşlının sosyal ve ekonomik sorunlarla baş başa kalmasına neden olmaktadır.

Kırsal bölgeler kent merkezlerine nazaran, birincil ilişkilerin hâkim , 'biz' duygusunun ön planda, karşılıklı dayanışmacı bir yapısının olduğu, komşuluk ve arkadaşlık bağlarının güçlü olduğu yerleşim bölgeleridir. Özelde yaşlı açısından ele alındığında onları evlerinde ziyaret edecek ve onlarla bazı sırlarını paylaşacak kadar yakın ilişkilerde bulunduğu arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri kır yaşamında daha fazladır (Şentürk, 2020, s. 36). Birincil ve yakın ilişkilerin yoğunluğu burada yaşayan yaşlıların kent merkezlerine kıyasla daha anlamlı ve rahat yaşlılık süreci yaşamalarını sağlamaktadır. Kentte ikincil ilişkinin hâkim olması yaşlı yalnızlığını ortaya çıkarmakta pek çok sorunla baş başa kalmalarına sebep olmaktadır. Yine de kır ve kentte aileler ayrı hanelerde otursalar da, akrabalar arasında karşılıklı yardım ve destek beklenmekte ve sürmektedir (Arpacı, 2016, s. 17).

2.2. Yaşam Seyri Yaklaşımı ve Yaş Gruplarının Toplumsal Roller

Çalışmamızın bu kısmına kadar yaşlılığın teorik ve tarihsel arka planına ve beraberindeki zaman ve yaş yelpazesinin her iki ucundaki önemli çalışmalar açısından kavramsal bir model sunduk. Bu konuları aklımızda tutarak yaşam seyrinin temel ilkelerini yaş gruplarını kronolojik zamanla senkronize edelim. Buradaki varsayımımız yaşlılığın anlamının, çeşitli aşamalarında yaşam seyri perspektifinin bir fonksiyonu olduğu ve bu işin de toplumsal yapıların bir işlevi haline geldiğidir.

Yaşam seyri yaklaşımı son yıllarda oldukça önemli hale gelmiştir. Hatta yaşam seyri yaklaşımı, faillik-yapı¹⁰ arasındaki dinamik ilişkiyi analiz ederek sosyal araştırmalardaki mihenk taşı olan mikro-makro sorunun üstesinden gelmek için

¹⁰ Sosyal bilimcilerin genellikle faillik kavramına atıfta bulunmalarının iki nedeni vardır. Genellikle bu terim, insanın seçim yapma ve eylemde bulunma kapasitesinin temel antropolojik fikrini ifade eder: "Eylem, bireyin önceden var olan bir durum veya olayların gidişatı üzerinde 'fark yaratma' yeteneğine bağlıdır" (Giddens 1984: 14). Sosyolojik olarak, en ayrıntılı kuramsal Kavram, insan deneyiminin temelde zamansal doğasını hesaba katar ve failliği "farklı yapısal çevrelerin aktörleri tarafından geçici olarak inşa edilmiş angajman" olarak tanımlar(Wingens ve diğerleri, 2011, s.9). Böylece, failliğin üç kurucu boyutunu analitik olarak ayırt edebiliriz: şimdiki karşılık gelen pratik değerlendirme, geçmişe karşılık gelen yineleme ve geleceğe karşılık gelen yansıtma (Emirbayer ve Mische 1998: 970).

kavramsal bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Wingens, Windzio, Valk, ve Aybek, 2011, s.1). Ancak faillik, Settersten'in (2007, s. 255) işaret ettiği gibi, herkesin gelişigüzel kullanımına olanak tanımayan, bireyin kapasitelerini ifade etmekte olup kişinin yaşamında ustalaşmak için gerekli olan belirli yetenek ve kapasitelere sahip olmayı önermektedir. Bu yetenek ve kapasiteler; bir kişinin bireysel özellikleri, sosyoekonomik durumu ve eğitimi ile sağlanmaktadır. Bazı gruplar, kendi yaşam seyrinde olumlu tecrübeler edinebilirken, bazıları daha az bireysel ve sosyal özelliğe sahip olduklarından potansiyel olarak savunmasızdırlar. Bahsi geçen kapasite ve yeteneklere sahip olamayan yaşlılar bu açıdan potansiyel olarak savunmasız gruplardan birisidir. Hatta kesişimsellik perspektifi açısından ele alındığında yoksul, yaşlı kadınlar ülkemizde en savunmasız grup içerisinde yer almaktadır.

Değişen toplumsal yapılar ve koşullar, kurumsal düzenlemeler, yaşam seyri kalıpları ve biyografik planlar aracılığıyla, sırayla – değişen yaşam rotaları, bir toplumun ekonomik, politik, sosyal ve kültürel durumunu ve kurumsal rejimini etkilemektedir (Wingens, Windzio, Valk ve Aybek, 2011, s.7). Yaşam seyrinin değişkenliği ve çeşitliğinin fazla olması, normal yaşam seyri figürünün şimdiye kadar ampirik bir gerçeklik olmaktan ziyade ideal bir teori olmasını sağlamıştır. Bu nedenle araştırmalarda ideal düzen içinde olmasını istediğiniz gibi değil, gerçekte yaşanan yaşam seyrine odaklanma tavsiyesi (Rindfuss ve diğerleri 1987, s. 79) kesinlikle yerindedir.

Linton, yaşam boyu yaş-cinsiyet kategorilerinin bir sosyal etki hiyerarşisinde düzenlendiğine inanmış ve çalışması, yaşlanmaya ilişkin sosyal bakış açısı için son derece önemli bir kaynak olmuştur. Yaşı, sosyal konum ve etki ile ilişkilendiren zamana dikkat çekmiş ve birbiriyle ilişkili rol zorunlulukları ve fırsatlardan oluşan karmaşık bir sosyal yapıyı açıklamak için sosyal statü ve rol kavramlarını kullanmıştır. Linton, bilinen tüm toplumların, yaş ve cinsiyet olmak üzere en az iki özellik tarafından katmanlara ayrıldığı tezini geliştirmiştir. Ona göre; yaş ve yaş kategorilerinin tanımları, yaş kategorilerinin sayısı ve bir yaştan diğerine geçişleri yöneten kurallar toplumlar arasında önemli ölçüde değişiklik göstermiştir (Morgan ve Kunkel, 2016, s. 14). Yaşam seyri yaklaşımının temel önermesi; “yaşam deneyimi kümülatiftir” Hendricks tarafından özetlenmiştir. Herhangi bir dönemi

anlamlandırmak için, tüm yaşamları, ortaya çıktıkları bağlamlar içinde ele almamız gerekir (Hendricks, 2012, s. 231). Yaşam seyri perspektifi, yaşlılıkta ortaya çıkan herhangi bir dezavantajın ya da avantajın, yaşamın diğer dönemlerinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini öngörmektedir (Arun, 2018, s.15).

Özetle belirtmek gerekirse yaşam seyri perspektifine göre; bireyler sadece kurumsal olarak önceden oluşturulmuş yolları takip etmemektedirler. Aynı zamanda bu yollardan geçerken eğitim, iş gücü piyasası, aile gibi alanlara aktif olarak katılmaktadırlar. Tarihsel, sosyal ve ekonomik yaşam içinde, kendi deneyimlerini kendi kendilerini denetleyen aktörler olarak inşa etmektedirler. Bu nedenle, yaşlanmaya ilişkin bir yaşam seyri perspektifi, tarihsel zamanın, bireysel deneyimlerin ve eylemlerin birikiminin, fırsatların ve kararların, başkalarıyla etkileşimlerin ve büyük ölçekli sosyal güçlerin yaşlanma deneyimini etkilemek için bir araya gelme yollarını dikkate almaktadır (Morgan ve Kunkel, 2016, s. 14). Bu haliyle yaşam seyri perspektifi, kurumlar ile kültürel pratikleri de içerecek biçimde tüm toplumsal güçlerin, yaşamı dönüştüren özgün tarihsel olayların ve sosyal değişime yön veren dönemlerin yaşlanma sürecindeki ya da yaşlılık dönemindeki etkinliğini görünür kılmaya çalışan bir yaklaşımdır (Arun, 2020, s. 104). Yaşam seyri içinde yaşlılık normal ve değerli bir dönemi oluşturmaktadır (Holdsworth, 2018, s. 82). Bu anlamda daha sonraki yaşamı anlamak için, yaşam dönemlerine-dönemler arası geçişlere, geçmişte ne yaşadığına, bireysel ve toplumsal durumların yaşam seyrindeki herhangi bir aşamayı nasıl şekillendirdiği önemlidir.

Wingens ve diğerleri (2011, s.11)'de yaşam seyri araştırmasının çok zamanlı ilişkilerin hesaba katılması gerektiğine vurgu yapmış ve bu etkileşimlerde üç tür zamanın ayırt edildiğini belirtmişlerdir. Bu zamanlar;

1. Bireyin biyolojik zamanının mikro dinamikleri: Yalnızca bireyin yaşlanmasına atıfta bulunmaz daha ziyade önceki yaşam öyküsü deneyimlerinin ve gelecekteki yaşam planlarının da bireylerin kararlarını derinden etkilediğine işaret etmektedir.
2. Sosyal zamanın mezo dinamikleri: genel sosyal yaş çizelgeleri ve bunların insanların yaşamları üzerindeki etkileri ile ilgilidir.

3. Zamanın makro dinamikleri, tarihi zaman: Toplumsal yapı ve koşullarda meydana gelen tarihsel değişimlerin bireylerin yaşamları üzerindeki etkilerini ifade etmektedir.

Böylelikle yaşam seyri perspektifi ile yaşlanmanın yaşam boyu süren bir macera olduğu ve yaşlılığın ise yaşam boyu süren bu deneyimin sonucu olduğuna ilişkin net bir kavrayış ortaya konmuştur (Arun, 2020, s. 104). Yaş hem biyolojik bir gerçeklik hem de sosyal bir yapıdır. Bireylerin bedenleri yaş aldıkça zamanla değişirken, bedenlere atfedilen sayılar da her yıl kronolojik olarak değişmektedir. Bu bize insan bedensel gelişiminin biyolojik olduğunu gösterse de yaşlara atfedilen anlamlar toplumsal yapının yansımasıdır. İnsanoğlu yaşam evrelerinin başlangıç ve bitişlerini ve onlara eşlik eden toplumsal beklentileri seçmek, temsil etmek için belirli yaşlara belirli anlamlar yüklemiştir. Sekiz, on sekiz, altmış beş gibi. Ülkemizde bugün, bu sayıları yaşam seyrindeki dönüm noktaları, geçişler, haklarımızın, fırsatlarımızın değiştiği kesin dönemler (araba kullanmaya, oy kullanmaya veya genel sağlık sigortasına kaydolmaya uygun olduğumuzda) olarak kabul edilmektedir. Genellikle bu dönüm noktalarını, kendini anlamada daha ince ama muğlak değişikliklerle ilişkilendirmektedir. Bireyler kendisini 18 yaşında daha özgür birey olarak tanımlarken 65 yaşına gelmekten ve yaşlanmaktan endişe etmektedir. Tüm insanlar ergenliğe, entelektüel olgunluğa veya yetersizliğe tam olarak aynı yaşlarda ulaşmazlar ve kültürel beklentiler, yasal engeller ve sorumluluklar bir yana, kesin yaşlara sabitlenir (Field ve Syrett, 2015, s. 9). Yaş sınıflandırması, her zaman, verilen yaş grubunun birey için toplum için anlamı ve önemi üzerinde bir evrimi içermekte, böylece ona tamamen ideolojik bir çağrışım kazandırmaktadır (Eisenstadt, 1956, s. 23). Yaşlılığın ideolojik çağrışımı, işsiz, geleceksiz, sağlıksız ideolojik çağrışımından türemiştir (Kearl, 1976, s. 30).

Ülkemizde yaşlının konumu toplumsal değişme sürecinde, bulunduğu çevreye göre farklılaşmış, yaşlılık değişik boyutlar ve işlevler kazanmıştır (Arpacı, 2016, s. 16). Dünya Sağlık Örgütü yaşlılık dönemlerini üç farklı kategoriye ayırmıştır. 65-74 yaş arasındaki bireyler genç yaşlı, 75-84 yaş aralığındaki bireyler ileri yaşlılık ve 85 üzeri yaş grubundaki bireyleri çok ileri yaşlılık şeklinde gruplandırmıştır. Ancak ülkemizde yaşlı grubu oldukça heterojendir ve farklı yaşam

deneyimleri, farklı genetik ve sağlık geçmişleri, farklı eğilimleri ve kültürel özgeçmişleri bulunmaktadır (Atila Demir, 2020, s. 195). Ülkemizdeki yaşlıları gruplayacak olursak, yaş ve yaşlılığa bağlı fiziksel, toplumsal ve psikolojik sembollerin kendisini göstermeye başladığı dönem birinci dönemdir. Bu dönem orta yetişkinliğin son dönemler, emeklilikten sonraki aşamaya denk gelmektedir. İkinci dönem, bu sembollerin ortaya çıktığı dönem, üçüncü dönem ise kişinin başkasına kısmen veya tam bağımlı olduğu, ihtiyaçlarını tek başına karşılayamadığı dönemdir. Bu dönemde yaşlı kendi kişisel işlerini halledebilsin, ele ayağa düşmesin diye beklenen dönemdir. Bu dönemleri Dünya Sağlık Örgütünün belirlediği şekilde net bir sayı ile belirlemek şu an için olanaksız olsa da saha araştırmasının bize yaş geçişleri hakkında ipucu verebileceği kanaatindeyim. Bu geçişler ancak farklılaşan ve değişen roller, sembollere göre belirlenebilir.

Yaşlılık döneminde bireyin daha önceden edindiği rolleri kaybettiği gibi (Atila Demir, 2020, s.189) bu dönemle beraber yeniden kazanılan roller de bulunmaktadır. Roller toplumda bireyin statüsüne göre beklenen davranışlardır. Bunlar, meslek, eğitim, aile içerisindeki konumu ve yaşa göre şekillenmektedir. Kişi roller sayesinde kendisini ifade edebilmektedir. Goffman (2012, s. 16)' da kişinin kendisini ifade etmesinin, verdiği ve yaydığı izlenim olmak üzere iki faaliyeti içerdiğini belirtmektedir. Verdiği izlenim, iletişimi oluştururken yaydığı izlenim toplumun birey hakkındaki beklentisiyle değerlendirilen çok çeşitli eylemleri içermektedir (Goffman, 2012, s. 16). Emekliliğe ayrılma bireyin çalışma yaşamındaki rolünden ayrıştırırken anne baba rolüne yeni kazanımlar sağlamaktadır. Bu bağlamda belirli bir yaş döneminde (çocukluk, gençlik, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık) olmak, bu konumu dolduran kişiden beklenen bazı davranışların olması toplumda kabul edilen bir durumdur. Birbirinden ayrılan yaşa ilişkin beklentiler, insanların toplum içinde belirli bir sosyal grubun üyesi olarak değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Arun, 2018, s. 12). Ancak her yaşta bireysel farklılıkların olması, beklenen ve istenilen davranışların dışına çıkılması da mümkün olabilmektedir. Dolayısı ile 'yaşlı' konumundaki bir bireyden beklenen davranışların olması toplumda kabul edilen bir durumdur.

Ailenin bütünlüğünü sağlama, gerekli durumlarda bakıcılık görevini üstlenme toplumumuzda yaşlılardan beklenen rollerdir (Taşkesen, 2017a, s. 99). Özellikle yaşlılık döneminde yaşlının ailesine katılmak için torunlarına bakıcılık görevi üstlenmesi veya diğer ev işlerine yardım etmesi amaç duygusu vermektedir. Dolayısıyla, yaşlanmakta olan insanlar, torunlarının yetişmesine katılabilirse, kendilerini yaşama daha uzun süreliğine bağlanmış hissetmektedirler (Schmid, 2020, s.71).

Dahası yaşlanan bireyde fiziksel semboller kendini göstermeye başlasa dahi gündelik yaşamında yaşlının aktif olması beklenen bir davranış olmasa da kabul edilebilir bir davranıştır. Bu bağlamda giyim kuşamının geleneksel tarzda olması, çok renkli dikkat çekici kıyafetler yerine daha sade renkleri tercih etmeleri beklenmektedir.

Ayrıca sosyal faaliyetlere, sivil toplum örgütlerinde aktif rol alması beklenilmesine de kabul görülen davranışlardır. Sosyal inşacı bakış açısı bize yaşlanmanın yaşam boyu devam eden bir deneyim olduğunu vurgulamaktadır. Kültürel, sosyoekonomik ve coğrafik açıdan ortaya çıkan etkiler, her yaş grubundaki kişinin yaşlanma sürecini biricik kılmaktadır (Arun, 2018: 15). Ayrıca bu yaşa bağlı yaşam aşamalarının tipikleştirilme şekli, bireye, yaşam seyrinin doğruluğunu ölçebileceği standart bir zaman çizelgesi sağlar. (Kearl, 1976, s. 30). Yaşam boyu aktif bir insanın yaşlılık yıllarında kendisini toplumdan geri çekmesi beklenmemektedir. Ancak bazen ülkemizde ‘yaş yetmiş iş bitmiş’ söz eşliğinde toplumsal yaşama katılımdan mahrum bırakabilirler, iş yaşamında ayrımcılığa uğrayabilirler, taciz ve suiistimale maruz kalabilmektedirler (Çayır, 2018, s.82).

2.2.1. Anne-Baba Rolü

Bireylerin insanlar arası kişisel ilişkilerinde, gruplar arası ilişkilerinde insanı şahsiyet haline getiren yegâne süreç ilişkiler ağına dâhil olmasıdır. Aslında öğrenci, öğretmen, memur, anne veya baba olmak bir ilişki ağına dâhil olmaktır. Gündelik yaşamda bireyin girdiği, katıldığı her ortamda aktörler ve bu aktörler ile beraber statüler bulunmaktadır. Bunlar aracılığıyla ilişkiler ağına girilmektedir. Anne baba olmanın, ilişki ağına dâhil olmanın ilk süreci evlilik akdi ile aile kurumunun

oluşmasıdır. Evlilik, çocuk yapma- yetiştirme kontratı ya da ruhsatı olan karı koca arasındaki bir işlem iken aile çocukların da katıldığı daha kapsamlı bir birliktir (Aydın, 2000, s.54). Aile; kimliğimizi ve güvenliğimiz güvence altına alan, güçlü dayanışma bağlarıyla bir araya gelmiş, aidiyet duygumuzu besleyen bir grup, kan bağının birleştirdiği peş peşe kuşakların saygı ve bir çeşit yüceltmeyle yan yana durduğu özel bir yerdir (Hofman, 2012, s. 105). Bireylerin evliliğinden doğan çocuklar, bireylere anne ve baba statüsünü kazandırmaktadır (Bulduk ve Şahin, 2020, s. 164).

Aile içerisindeki anne baba çocuklar arasındaki sosyal ilişkiler, çocukların yetişkinlik döneminde de önemini korumaktadır. Anne ve baba statüsüne sahip olan bireylerin yetiştirdikleri çocuklar da kendileri gibi yetişkinlik dönemine geldiklerinde anne babalar yaşlılık yıllarının başlangıcına girmektedirler. Yine de büyük ebeveynlerde ruhsal anlamda yaşlı yetişkinler büyük problemlerle başa çıkmadıkları müddetçe üstlendikleri ebeveyn rolüne uygun davranmaktadırlar. Ebeveynler ve çocukları arasındaki kültürel yapı içinde aile yapısına, aile ilişkilerine bağlı olarak, ekonomik, duygusal ve moral aktarımlar gerçekleşebilmektedir (İçli, 2016, s. 47). Başka bir ifade ile ebeveynlerle çocuklar arasındaki iletişim ailenin sosyal ve ekonomik durumundan, kültüründen ve çocukların yaşam dönemlerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Nitekim ebeveynlerin çocuklarını büyütürken yetişkinlik yıllarına kadar pek çok anlamda maddi ve manevi destek sunması yaşlılık yıllarında ise çocuklar ailelerine bakım konusunda destek olmaktadır. Nitekim bakıma ihtiyacı olan yaşlı bireylerin sosyal desteğe ihtiyacı olmakta ve bu desteği sağlayacak başat kaynak yaşlı bireylerin evlatlarıdır (Bulduk ve Şahin, 2020, s. 165).

2.2.2. Kayınvalide-Kayınpeder Rolü

Kayınvalide-kayınpeder rolü yetişkin çocukların evlenmesi ile edinilen kazanılmış bir statüdür. Evlilikler erken yaşta gerçekleşebileceği gibi geç yaşlarda da gerçekleştirilebileceği için bu statüyle ilgili olarak yaş ile direk bağlantısı kurulamamaktadır (İçli, 2016, s. 49). Ancak yine de aktörlerin kimlik inşası, otorite ilişkilerinin tanımlanması ve yeniden üretimi devam ettirme sürecinde en önemli güç aile olarak tanımlanır (Horkheimer ve Adorno, 2015: 146'dan akt. Demir ve Nam, 2019, s. 68). Çünkü aile evlilik yolu ile akrabalık bağı kurulmasına ortam

hazırlamakta ve kişilere çeşitli roller ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar eş olma, kayınvalide-kayınpeder olma, anne-baba rolleridir. Ülkemizde evlilik aracılığıyla bu roller yüklenmekte ve akrabalık bağı oluşmakta olup, evlilikle edinilen akrabalık ilişkileri son derece önemlidir. Çünkü evlilik doğası gereği tüm aile üyeleri açısından ailenin yapısını değiştirmektedir. Ataerkil toplumların bir gerekliliği olarak ortaya çıkan evlilik, kadınlar içinse daha derin anlamlar içermekte olup kadının konumu erkeğin toplumsal sınıfına göre belirlenmekte ve kadın bunun üzerinden bir kimlik kazanabilmektedir. (Altınsu-Sönmez, 2019, s. 1162). Hatta en zorlu ilişki ve rollerden birisi kayınvalide olma rolüdür. Çünkü kayınvalidenin yetişkin çocuğunun eşi ile ilişkisi ve iletişimidir. Özellikle gelin kayınvalide ilişkisi doğal bir rekabet ortamı doğurmaktadır. Artık yetişkin çocuğunun hayatındaki en önemli kadın anne değildir. Başka bir ifade ile aslında yeni olan bu rol kayınvalidenin farkına dahi varmadan bazen kırgınlık ve rekabet yaratabilmektedir. Yanı sıra hem baba hem büyükbaba hem de kayınpeder rollerine sahip olan kişi roller arası etkileşim ve iletişimde birincil kaynağı oluşturmaktadır. Şöyle ki, kayınpeder, aileye yeni eklenen bireye karşı yanlış anlamalar olması durumlarında ve aile içi iletişim problemlerinde arabuluculuk rolünü üstlenmektedir.

2.2.3. Büyükanne-Büyükbaba Rolü

Büyükanne ve büyükbaba rolleri yaşlı bireylerin yetişkinlik çağına gelmesi ve evlenerek çocuk sahibi olması ile kazanılan bir statüdür. Dolayısı ile torunların varlığı bu statünün üretilmesini ve yeniden inşa edilmesine ortam hazırlamaktadır. Başka bir deyişle aile içinde yaşlılar için en uygun sosyal rollerden biri olan büyük ebeveynlik, torunların dünyaya gelmesiyle kazanılan sosyal bir statü olmakla birlikte büyük ebeveynliğin doğası toplumsal, ailevi, sosyal ve kültürel faktörlerce şekillenmektedir (Uğur, 2019, s. 124). Türk toplumunda yeri yadsınamayacak ölçüde önemi olan büyük ebeveynlerin değer ve beceri aktarımları toplum dinamiklerini ayakta tutmaktadır (Altan ve Tarhan, 2018, s. 30). Büyükanne büyük baba, anne baba ve torunlar arasındaki ilişkileri ifade eden büyük ebeveynlik, üç veya daha fazla kuşağın varlığını sürdürdüğünün bir göstergesidir (Uğur, 2019, s. 124). Bu statü yaşlıların büyükanne, büyükbaba olarak torunlarını sevmek, onlara bakmak, torunları

ile bir arada vakit geçirmek gibi uğraşlar edinmelerini sağlamaktadır (İçli, 2016, s. 48).

Nesiller boyunca büyük ebeveynler aile kurumunun aktif üyeleri konumundadır. Özellikle torunlar açısından ele alındığında büyük ebeveynler geniş ailelerin onursal üyeleri konumundadır. Ayrıca torunları ile kurdukları iletişim tarzları ve koydukları kurallarla sosyal gelişimi, çocuğa kazandırdıkları özgüven, özsaygı, öz yeterlik vb. ile kişilik gelişimini, hikâye, bilmece, ninni ve oyunlarla dil ve zihin gelişimini, koydukları kural, uyguladıkları ödül ve ceza ile ahlak gelişimini, gösterdikleri sevgi ve şefkat ile duygu gelişimini desteklerler (Altan ve Tarhan, 2018, s. 28). Alver (2014, s. 76)'da büyük ebeveynliği dede sembolü üzerinden; ailenin ve toplumun ürettiği, etkisi, yankısı, varlığı değişik şekillerde anlamlandırılacak bir aktör olarak değerlendirmiştir. Yanı sıra yaşanan ailevi krizlerde (hastalık veya boşanma gibi) torunlarca yararlanılabilir olmak, çocukların ve ailelerinin ekonomik güvenliğine katkıda bulunmak, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveyn davranışlarının bazılarını oluşturmaktadır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 31-32'den akt. Uğur, 2019, s. 124).

Tüm bunlara ek olarak büyük ebeveynlerin toplumda kayda değer rolleri ve işlevleri bulunmaktadır. Hofman (2012, s.108-110)'da büyükanne ve büyükbabaların işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- Soy zincirini devam ettirmek: Her kuşağın kendisini onlara bakarak konumlandırmasına olanak sağlarlar. Aile bireylerini eşsiz bir aidiyet duygusuyla birbirine bağlarlar.
- Yaşa karşı bir sur duvarlarıdır: Onların hayatta oluşu bir korumadır. Yaşadıkları sürece anne babalar 'birilerinin çocukları olarak' kalıp geriye gidebilir.
- Ailenin birleşmesinin sembolüdürler: Dağılmış ailelerde, buluşulan ya da sığınılan merkezi bir yuva gibidirler.
- Aile tarihini temsil ederler: Büyükannelerle büyükbabalar, her ailenin kendine has benzersiz mutluluğuna dair o küçük olayları bıkmadan anlatır durular.
- Teselli etme ve onarma rolleri vardır. Onlardan başka her şeyi anlayıp her şeyi bağışlayacak kimse yoktur.
- Tüm atalarını bilinçsiz bir soybilime dahil ederler. Aileleri biyolojik olarak bir katılımın parçası haline getiren genetik mirasların ötesinde,

büyükannelerle büyükbabalar büyüklerinin farklı karakter özelliklerinde kendilerini bulurlar.” (Hofman, 2012, s.108-109-110).

2.2.4.Eşlik-Dulluk Rolü

Aile kurumu toplumsal kurumların içerisinde gerek işlevselliği açısından gerekse de birey üzerindeki etkileri, yönlendirmesi, çocukların eğitimi konusunda temel bir kurumdur. Aile kurumu evlilik aracılığıyla gerçekleşmektedir. Evlilik beraberinde çiftlere bazı roller eklemektedir. Öncelikle eşler evlilikle birlikte, ömürlerinin kalan yıllarını paylaşabildikleri süresince evlilik birliğini temsil etmektedirler. Bununla birlikte ülkemizde evliliğin gerçekleşmesi ile birlikte kadının soy kütüğü erkeğin kütüğü ile birleştirilmektedir. Dahası evlilik eşlerin sosyal yaşamlarında da değişikliğe sebep olmakta, şahıslar bekârlık rollerini geride bırakarak evli birer çift rolleri ile devam etmektedirler.

İki kişi evlendiğinde birbiriyle akraba olmak birlikte evlilik bağı daha geniş bir akraba dizisini de birbirine bağlamaktadır (Giddens, 2005, s. 173). Bu nedenle evlilik iki insanın, sadece çocuklarına ve birbirlerine değil aynı zamanda birbirlerinin ailelerine, akrabalarına karşı çeşitli hak ve yükümlülükleri belirleyen kültürel yaptırımını olan bir birliktir (Haviland vd. , 2008, s. 416). Her evlilik yeni bir ailenin kurulmasına, sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır. Evlilik ihtiyaçlarını karşılamak üzere, eşler aynı mekânı paylaşmayı, birbirlerinin isteklerini, ihtiyaçlarını ve fantezilerini karşılamayı öğrenmektedirler (Canel, 2007, s. 28).

Bir ömrü birlikte geçiren eşler ayrılık ve ölüm gibi ayrılma durumları dışında beraber yaşamaktadırlar (Bulduk ve Şahin, 2020, s. 164). Hofman (2012, s. 43)’te ilk eş olarak uzun yıllar beraber yaşamamanın büyük bir macera olduğunu, özellikle emeklilikten sonra eşlerin birbirine destek olacakları, uyum sağlayacak, ortak bir anlam yaratacak ve özellikle de birlikte kalmaya çalışacaklarını belirtmektedir. Eş olma rolünün getirdiği sorumluluk ve yükümlülükler çiftlerin birbiri ile dayanışma içinde olmasını sağlamaktadır. Kadının eş olma rolü; ataerkil toplumlarda çocuğun ihtiyaçlarının sağlanması ve eşin aile bireylerine yönelik tanımlanmış beklentilerin karşılanması ile tanımlandığı için aile içi yeni roller, bu beklentiler üzerinden ölçülmekte (Demir ve Nam, 2019, s. 72) iken erkeğin eş olma rolü evin geçimini sağlama, ailesini bir şemsiye misali koruma ile ölçülmektedir. Bununla birlikte eşle

birlikte yaşlılık yıllarına kadar yaşama güçlü bir toplumsal normdur (İçli, 2016, s. 50). Yaşlılık yıllarını eşleri ile beraber geçiren çiftlerin, eşi vefat etmiş veya boşanma sebebi ile yalnız yaşayan yaşlı bireylere nazaran avantajlıdırlar. Başka bir ifade ile yaşlılık yıllarında eşleri ile beraber geçirmek aile içi sosyal destek mekanizmalarının güçlü olmasını sağlamakta, yalnız yaşayan yaşlılara nazaran sosyal çevre desteğine daha az bağımlı olmaktadır. Nitekim hayat arkadaşının yanında olması yaşlılarda rahatlama ve güven duygusu sağlamaktadır (İçli, 2016, s. 50). Ölüm, hayatta olan eşin huzur ve güven ortamının sarsılmasına neden olduğu için eşi hayatta iken dayanıklı birey, eşini kaybetmesi ile birlikte ruhsal sıkıntılar yaşamaktadır (Bulduk ve Şahin, 2020, s. 164).

2.2.5. Emeklilik-Çalışan Rolü

İnsan hayatındaki en önemli geçiş dönemlerinden birisini emeklilik dönemi oluşturmaktadır. Yıllarca üretim sürecine aktif katılım sağlayarak çalışmayı hayat felsefesi olarak gören birey için emeklilik döneminin içselleştirilmesi zaman almaktadır. İpek (2017, s. 62)'de çalışma hayatının da yaşamın diğer sosyal süreçleri gibi dönemlere ayrılarak incelenebileceğini belirtmiştir. Ona göre iş hayatı, mesleğe hazırlık, mesleği icra etme ve emekli olma olarak üç dönemde incelenebilmektedir (İpek, 2017, s. 62). Emeklilik döneminde de yaşamın tıpkı diğer dönemlerinde olduğu gibi geçiş sürecinden sonra yeni kazanılan rollere uyum sağlamada sorunlarla karşılaşılabilir.

Her şeyden önce belirtmelidir ki emekli olmak aslında kişinin meslek hayatının resmi olarak sona ermesidir. Bununla birlikte ekonomik gelirden azalma, sosyal çevreden uzaklaşması anlamlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Haviland ve arkadaşları (2006, s.545) emekli olmanın kişinin topluma vereceği bir şeyin kalmadığını ve kişinin gençlerin önünde engel olmaktan çekilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu süreci ise geleneksel altın saat simgesi üzerinden örneklemektedir. Geleneksel altın saatin, "bu zamana kadar kazanacağın parayı kazandın ve zamanın doldu. Bu saat artık yalnızca yetişkinliğin sonuyla ölüm arasında kalan zaman dilimi için ilerleyecek." (Haviland vd., 2006, s. 545) anlamına geldiğini belirtmektedirler. Benzer bir şekilde Hofman (2012, s. 20)'de emekliye ayrılmanın geri dönüşü olmayan bir aşama olduğuna, on yıllarca süren uzun ve zorlu çalışmadan sonra

üretken varlığın ölümü şeklinde vurgulamaktadır. Blau ise emeklilik, dulluk ve sosyal katılımın azalmasının yaşlılıktaki en kritik sosyal kayıplar olduğunu vurgulamaktadır (Blau, 1973, s. 71'den akt. İçli, 2016, s. 51). Emeklilik dönemi genellikle yaşlılığın başlangıcı ile eşdeğer tutulmakla birlikte çalışma hayatından uzaklaşma sonucu boş zamanının olması ve toplumsal rol kaybının ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir (Özkul ve Kalaycı, 2020, s. 149).

Buraya kadar emekliliğin artık hayatın son evresi olarak vurgulansa da aslında emeklilik döneminin kazanılan ve kaybedilen rollerle dengelendiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki; genellikle emekli olan bireyler kazançlarını eskiye oranla kaybettiklerini ve insanlarla her gün temas etme fırsatını kaçırdıklarını söylemekte olsalar da zamanla bu durumu kabullenerek yeni uğraşlar edinmektedirler (Gönüllü Taşkesen, 2017, s.106). Tıpkı yaşlılık süreci gibi emeklilik dönemi de beklenen ama gelmesi istenmeyen bir zaman dilimi olarak toplum hafızasında yer etmektedir. Nitekim bireyler emekli olduktan sonra, çalışma hayatının statü, saygınlık, üretken olma, işe yarama duygularından vazgeçmekte, buna bağlı olarak toplumda rolü ve statüsünü kalmadığını düşünmektedir (İçli, 2016, s. 51). Bu dönem sadece çalışma hayatı ve rol kayıpları ile değerlendirmek dönemin çok boyutlu algılanmasını engellemektedir. Nihayetinde emeklilikte yaş, eğitim durumu, sosyal ilişkiler, ekonomik durum, cinsiyet, çalışılan iş, emekliliğin ne şekilde gerçekleştiği, bireylerin emeklilik sonrasındaki hayatlarına karşı tutumları, aile gibi değişkenler; emekliliğin farklı bireyler tarafından nasıl yaşanacağı konusunda birer göstergedir (Gönüllü, 2020, s.84).

Aslında kişinin toplumdaki rolü ve statüsü tamamen ortadan kalkmamakta aksine yeni statü ve rollerin kazanılması mümkün olmaktadır. Yetişkinlik döneminden sonra davranış değişikliğinin çocukluk ve gençlik yıllarına nazaran zaman alması emeklilik dönemini olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyin ve toplumun emeklilik sonrası uyum sorunlarıyla başa çıkabilmesinin yolu, bireyin hayatı boyunca pek çok rol geçişlerinin olduğunun ve emeklilik rolünden başka ve önemli birçok rolü olduğunun hatırlaması ile mümkün olabilmektedir (İçli, 2016, s. 52).

2.2.6. Toplumsal Hafıza Aktarıcılığı Rolü

İnsanlar temelde hikâyelerini oluşturan, yaşayan ve nihayetinde kendi hikâyeleri haline gelen hikâye anlatıcılarıdır. Anlattıkları hikâyeler ve yaşayış tarzları bize aslında kim oldukları veya kim olmak istediklerine dair bilgiler vermektedir. Bu bağlamda özelde yaşlıların geçmiş yaşantısından kesitler anlatma, hayatını gözden geçirmeyi, anımsamayı, yorumlama ve yeniden inşa etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu yöntemlerle birilerinden hikâye dinlemek, hikâyesini paylaşmak, daha derin bir anlayış geliştirmekte geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantı kurarak bir sonraki kuşağa aktarılmasına yardımcı olmaktadır (Chonody ve Wang, 2013). Anlatılar ve hikâyeler, bireylerin kendilerini, yaşam döngülerini, bu döngüleri anlamlandırmalarına ve başkaları ile kültürel köprü kurmalarının araçlarıdır. Anlatı ve gelişim teorisine göre, kişi yaşlandıkça hikâye anlatımına duyulan ihtiyaç artar, çünkü kişinin hikâyesini yansıtma, gözden geçirme ve paylaşmanın faydaları anlamlı bağlantıları teşvik edebilir ve nesiller boyunca uzanan bir miras bırakabilir (Murphy, 2021, s. 12). Yaşlı yetişkinler yaşamlarını anlamak, yeniden inşasını sağlamak, düzenlemek ve bir sonraki kuşağa kendisinden bir iz bırakabilmek için doğal olarak yaşamlarını gözden geçirmektedirler. Aslında yaşamı gözden geçirme yaşamın doğal bir seyri olmakla birlikte genellikle bu dönem kişinin yetişkinlikten sonraki evrelere denk gelmektedir. Çocukluk, yetişkinlik dönemlerinde yaşamın hızlı akışı, yaşlılığın dinginlik ve sakinlik döneminde anlaşılmakta, hayatları film şeridi gibi gözlerinin önünden geçmesine ortam hazırlamaktadır. Yaşamı gözden geçirme öykü anlatımı, bireylerin yaşamlarına baktığı ve bir başarı duygusu hissetmek ve anlam bulmak istediği Erikson'un sonraki yaşam evreleriyle¹¹ uyumludur (Murphy, 2021, s.14). Bu bize kişinin yaşlılıkta nasıl bir hayat yaşadığı, aslında önceki yaşam dönemlerini nasıl geçirdiği ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Daşbaşı, 2015, s.207). Viktor Hugo, Erikson'a benzer bir bakış açısı ile yaşlılığı insanın hasat zamanı olarak değerlendirmiş olup, her yaşam döneminde olduğu gibi yaşlılık dönemindeki

¹¹ Erikson bireyin yaşam dönemlerini 8 evreye ayırmıştır. Ona göre yaşlılık 8. ve son evredir. Bu dönemde yaşlı birey gençlik dönemlerinde kendisini gerçekleştirememişse pişmanlık ve huzur arasındaki çatışmanın ortasında kalmaktadır. Ayrıca bu dönemde kişinin ölüme yaklaşması nedeniyle de ibadete daha fazla vakit ayırma gelecek kuşaklara kendisinden bir şeyler bırakabilme isteği de artmaktadır. Geç kalınan bazı sorumluluklarının telafisinin yapılmaya sağlandığı dönem olarak ifade edilmektedir.

olumsuzlukları da fırsata çevirerek olumlu yönde değişimin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmasına vurgu yapmaktadır (Bayraktar, 2018, s. 18).

Yaşlıların kendi yaşam dönemlerine ait anlattıkları hikâyelerin büyük çoğunluğu kendi çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde kendilerine anlatılan hikâyeler oluşturmaktadır. Onların yaşamı, temsil ettikleri ‘küçük’ aile tarihi ile geçmiş zamanların ‘büyük’ tarihi arasında bir köprü kurar; o büyük tarihin bir kısmını bizzat yaşamışlardır, bu sayede yeni yetişenlerde o tarihe dair bilincin uyanmasını sağlayabilmektedirler (Schmid, 2020, s. 70). Hikâyesini örerken içinde bulunduğu toplumun yaşam kaygılarını, umut, sevinç, üzüntü gibi duygularını hikâyesinin içine ustalıkla yerleştirmekte (Ulutaş, 2017, s. 147), sosyal, kültürel ve dini değerlerini aktarmakta ve hayatın zorluklarıyla nasıl başa çıkılacağı konusunda rehberlik sunmaktadır. Başka bir ifade ile toplumsal hafızanın aktarılmasında, her an canlı kalmasında önemli bir role sahiplerdir. Toplumun sosyo-kültürel yapısına dair kuytu kadimelerin canlı taşıyıcıları olmuşlardır (Ulutaş, 2017, s. 145).

Toplumsal hafıza kavramına ilişkin yapılan araştırmamızda tıpkı sosyal bilimlerde diğer kavramlar gibi ortak bir tanım birliğine varılamadığı görülmektedir. Ancak kavramın öncüsü isimlerinden Halbwachs bize *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*¹² ve bu kitabın devamı niteliğinde olan *Kollektif Hafıza* isimli kitaplarında hafızanın aslında zaman, mekân ve çevre ile ilişkili olduğunu, bu sacayakları olmadan beyindeki birtakım simgesel faaliyetlerin hiçbir anlamının olmadığını vurgulamaktadır. Halbwachs, “Asla tek başımıza anımsamayız” derken, bireylerin bir toplum içinde birliğine önem vermekte ve bireyin hatırlama davranışını da toplumsallığa bağlamaktadır (İlhan, 2015, s. 1402). Halbwachs, çalışmalarında hafızaya sosyal sınıf, geçmişin yeniden inşası, dini hafıza biçimleri, dil vb. boyutlarıyla da yaklaşmıştır (Karaarslan, 2017, s. 35). Halbwachs’ un oluşturmuş olduğu toplumsal hafıza kuramında, rüyalar, çocukluk ve yetişkinlik anılarının yanı sıra aile ve aile içerisindeki anıların da önemine değinmektedir (Ok Şehitoğlu, 2021, s. 94). Ona göre bugün aslında geçmişten izler taşımaktadır. Başka bir deyişle zihnimiz herhangi bir deneyimi yaşamasının üzerinden belirli bir zaman geçtikten

¹² Detaylı bilgi için bkz. Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, 2016, Ankara: Heretik Yayınları.

sonra, bu deneyimin etkisi bir fiilimizde meydana çıkmaktadır (Karaarslan, 2017, s. 25). Bu durum bize hafızanın aktif olduğunu, hatırlama sürecinin ise geçmişte deneyimlediğimiz ve zihnimizde sakladığımız bilgilerin çağrılarak yeniden inşa edilme sürecini kapsadığını göstermektedir. Söz gelimi çocuklarının yetişmesine katılan ebeveynler, kendi toplumsal yapısı içerisindeki kültürel kodlar, sembollere göre çocuklarına atalarından öğrendikleri malumatları aktarmaktadırlar. Ait oldukları toplumun devamı ve uzantısı olarak kimliklerini yaşatma çabası içindedirler (Yüce, 2020). Aidiyet ilişkisi kurdukları toplumlarının ham maddelerini koruyarak yeniden inşa etme sürecine dâhil olurlar. Dolayısı ile kültürel kimliklerini yaşatmaya katkı sağlamaktadırlar.

Toplumsal hafızanın aktarılmasında, sürdürülmesi ve yeniden inşa edilmesinde dil ve tecrübe en önemli semboldür. Yarattılan bu hafıza böylece dil ile dolaşıma sokulmakta tarihsel süreçle her gün yeniden inşa edilmektedir (Ulutaş, 2017, s. 142). Semboller dünyasının nesneleştirilmesi ile oluşturulan kültürel hafıza; törenler, danslar, anılar, masallar ve benzeri öğelerle aktarılmaktadır (Karaarslan, 2014, s. 40). Geçmişe ait semboller hâlihazırda bulunan toplumsal düzene katkı sağlasa da yeniden inşası sürecinde tek başına yeterli olmamaktadır. Geçmişin imgeleri veya hatırlanan deneyimleri “törenselleştirilerek” denilebilecek bir “performans” ile sonraki kuşaklara taşındığı sürece bireysel olmaktan ziyade kolektif bir özelliğe sahip olmaktadır (İlhan, 2015, s. 1403). Bu bağlamda yaşlı bireylerin giyim kuşamları, konuşma tarzları, atasözleri ve deyimleri kullanma sıklıkları, jest ve mimikleri aslında tarihsel bir şahitliği gösterirken diğer yandan toplumun hafızasını oluşturmaktadırlar.

Hafıza gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan olsun tek tip değil aksine karmaşık ve dinamik süreçleri kapsamaktadır. Bu nedenle, bireysel olarak bir olayı hatırlayıp hatırlamama doğuştan gelen bir yeti değildir. Daha ziyade kişinin bu süreçteki zaman, mekân ve sosyal ilişkiler ile bağlantılı olarak nasıl baş ettiği ve yeniden oluşturması sürecine bağlıdır. Bu nedendir ki kuşaklararası etkileşim de toplumsal kültürün inşası ve yeniden üretilmesi önemlidir (Müftüler, 2019, s. 107). Yaşlanan birey ya da ihtiyar, kendi deneyimlerini sonraki kuşaklara özellikle de birebir ilişki kurduğu torunlarına aktarmaktadır. Çünkü kalan zamanını anlatmak,

geçmişî gözden geçirmek ve dinlemekten başka ihtiyaçlarla dolduramamaktadır. Bu durum kültürel anlamda norm ve değerlerin devamlılığını sağlamakta ve torunları aracılığıyla değerler aktarılmaktadır. Her ne kadar mevcut teknoloji hikâyelerin kaydedilmesine ve müzik, resim eklenmesine ve hikâye anlatımının faydalarını artırabilecek şekilde Kongre Kütüphanesi'nde arşivlenmesine olanak tanısa (Murphy, 2021, s.11) da yaşlıların bu evrede önemli bir kültürel hafıza ve toplumun kültürünün yeniden üretilmesi sürecinde önemli bir potansiyele sahip oldukları göz ardı edilemez.

2.2.7. İhtiyarlık-Çok İleri Yaşlılık Rolü

İhtiyarlık ya da çok ileri yaşlılık Dünya Sağlık Örgütü yaş gruplamasına göre 85 ve üzeri yaştaki bireyleri kapsamakta ve çok ileri yaşlılık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem yaşlı bireylerin yaşam süreçleri boyunca fiziksel sembollerin arttığı, zaman zaman öz bakımını yapmada bir başkasına bağımlı olma, evdeki rutin işleri yapmanın oldukça zorlandığı dönemi ifade etmektedir. Arapça kökenli bir kavram olan 'ihtiyar' ile 'muhtar' sözcüğüyle aynı kökten olup ilk anlamı topluluğu ilgilendiren konularda karar verme, seçim yapma ve irade gösterme yetkisinin verildiği kimsedir (Alpay, 2020, s. 10). İhtiyarın kökü hiyer'dir ve tercih etmek, seçip ayırmaktan gelir; kendi iradesiyle hareket etme, iradesini kullanma yetisidir (Ok, 2014, s. 195). İhtiyarlar Heyeti" nin kurulma amacı da budur. Ancak sınıai hayatta anlamın aslı silinip giderek yalnızca ikincil olan 'yaşlı' kısmı kalmıştır (Alpay, 2020, s.10). Öyle ki tamamen yaşlının bilgi ve deneyiminden faydalanma anlayışı üzerine kurulu temellendirilmiş bir kurul olan 'ihtiyarlar meclisi', 'ihtiyarlar heyeti' ne dünyanın başka bir mecrasında rastlamak mümkün değildir (Şentürk, 2020, s. 62).

TDK Türkçe Sözlük (1988, 687)'de İhtiyar Arapça kökenli bir kelime olup 1)seçmek, 2)üstün tutmak, 3) katlanmak, 4)yaşlı kocamış, 5)baba veya anne anlamlarına gelmektedir. Ancak ilk anlam hafızalardan silinerek içi boşaltılmış ve dördüncü anlamı kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde Yaşlı ayrı, ihtiyar ayrı değildir artık, yaşlanmak Türkçe ihtiyarlamak ise Arapçadır (Ok, 2014, s.195). Bu dönemde yaşlı birey yaşamın son evresinde olduğunun farkına vararak, yaşanan olayları daha geçiş bir bakış açısı ile gözden geçirmektedir (İçli, 2016, s.54).

Yaşamın son evresindeki ölümlülük duygusu aşkınlığı tetikleyebilmekte ve yaşamı gözden geçirme ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Murphy, 2021, s.14).

İhtiyar kişinin hafızasında kendisi ve başkaları için sayısız tecrübe, düşünce, başkalarına aktarılmak ve onlarla paylaşılmak üzere beklemektedir (Schmid, 2020, s. 46). Yaşlı bireylerin geçmişlerinden sık sık söz etme eğilimleri geçmiş yaşamlarını yineleyerek anlatmaları aslında geçmişini düşünme ve gözden geçirme eğiliminin dışa vurmasıdır (İçli, 2016, s. 54). Halbuchs *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi'nde* hatıraların zihnimizde kayıtlı olduğunu ancak onları ortaya çıkarmak kişinin kendi çabasına bağlı olduğunu, yetişkin bireylerin zihinlerinin çok yoğun olması nedeniyle zaman ve mekan çağrışımları ile desteklenerek çıkarıldığını ancak yaşlı bireylerin zihni zaten geçmişe dönük olduğunu belirtirken benzer bir açıklamayı Draaisma *Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer* isimli kitabında da karşılaşmaktayız Draaisma yaşlandıkça kişinin geçmişe dönük hatıralarını 40 lı yaşlarına nazaran daha hızlı ve net hatırladığını belirtmektedir. Dahası yaşlılık yıllarını özellikle ihtiyarlık dönemini Guyau'ya atıfla kum saatinin işleyişine benzetmektedir. Draaisma (2017, s. 225) te bu döneme ilişkin;

“yaşlılık ise klasik tiyatronun değişmez sahnesi gibidir, basit bir yerdir, bazen her şeyi tek bir hâkim faaliyetin etrafında toplayan, gerisini bertaraf eden tam bir zaman, yer ve hareket birliği, bazen de yer ve hareket yokluğudur. Haftalar, aylar birbirine benzer, hayatın monotonluğu sürer gider. Bütün bu imgeler tek bir imgede bütünleşir. Muhayyilede zaman kısalır. Keza arzu da kısalır: Hayatımızın sonuna yaklaştıkça her yıl ‘Bir yıl daha nasıl geçti! Ne oldu bu zaman içinde? Neler hissettim, gördüm, neler geçti elime? Geride kalan üç yüz altmış beş gün nasıl oluyor da bir aydan daha uzun değilmiş gibi geliyor bana?’ der dururuz. (Draaisma,2017: 225).”

İfadeleri ile belirtmektedir. Bu evrede kişi yaşamının son evresi olmakla birlikte aslında yaşamın ilk yıllarında bebeğin özellikle anne babasına bağımlı olduğu, öz bakımını yalnız başına yapamadığı bebeklik dönemi ile ihtiyarlık dönemi birbirine benzetilebilir. Biri yaşam basamaklarının başında iken diğeri ise bu basamakları tırmanmış bireydir.

2.3. Modern Yaşlanma Söylemi: “Aktif” Yaşlanma Üzerine

Günümüzde yaşlanma ile ilgili söylem ve yaşlanmanın kendisi geçmiş yüzyıllardan oldukça farklıdır. Bunda teknolojinin hızla ilerlemesi beraberinde tıbbi

hizmetlerin de genişlemesi ortalama yaşam ömrünün uzamasını sağlarken, doğum oranlarının azalmasını hali hazırda bulunan yaşlı nüfusun artmasına neden olmuş ve dünya giderek yaşlanmıştır. Geçmişte yaşlanma, yaşlılık deneyimleme oranlarının düşük olması, pek az insanın ‘yaşlı’ olarak nitelendirilebilecek yaşa gelmesi nedenleriyle yaşlılığı tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak görülmekteydi. Yine de tarihsel süreç içerisinde yaşlılık damgalanmış olmasına rağmen koşullar nedeni ile yaşlıya yönelik hiç günümüzdeki kadar beklenti içine girmemişlerdi. Bu bölümde 1990’ların sonlarında (WHO, 2002, s.13) Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen ‘aktif yaşlanma’ ele alınacaktır.

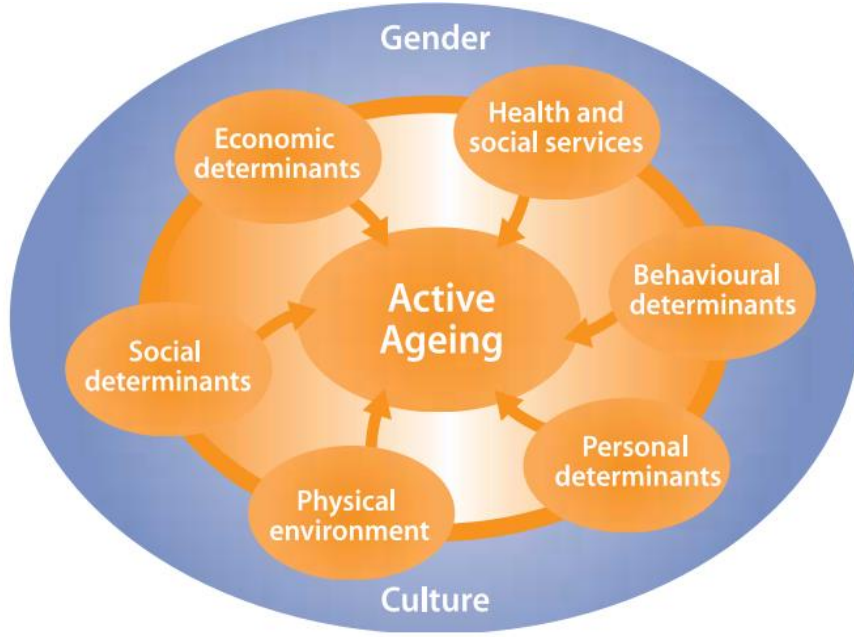
Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlükte aktif kelimesi; etkin, canlı, hareketli, çalışkan, faal, çalışmasını sürdüren anlamlarına geldiği görülmektedir. “Aktif” kelimesi, yalnızca fiziksel olarak aktif olma veya üretim sürecine katılma becerisini değil, sosyal, ekonomik, kültürel, manevi ve yurttaşlık işlerine sürekli katılımı ifade etmektedir (WHO, 2002, s. 12, Özcan, 2010, s. 46). Çalışma hayatından emekliliğe geçiş yapanlar, yaşlılar, hasta veya engelli olanlar da ailelerine, akran gruplarına, memleketlerine faal olarak katkıda bulunabilmektedir. Bu bağlamda aktif yaşlanma, kırılğan, engelli ve bakıma muhtaç olanlar da dâhil olmak üzere tüm insanlar için sağlıklı yaşam beklentisini ve yaşam kalitesini uzatmayı amaçlamaktadır (Jhala ve Cristian, 2013, s. 2). Aktif yaşlanma, fiziksel ve zihinsel gerileme olmaksızın bireyin ve toplumun çıkarı olacağı bağımsız ve otonom yaşamayı vurgulamaktadır (Canatan, 2008, s. 136). Bu tanımlar yaşlılığa olumlu bir anlam atfedildiğini göstermektedir. Yaşlılık dönemindeki aktif katılım ve sağlığa yönelik fırsatların en iyi şekilde kullanılabilmesi yaşlılık döneminde yaşam kalitesini artırmaktadır (Aca, 2021, s. 117).

Yaşlandıkça sağlıklı kalan insanlar, çalışmaya devam etmek için daha az engelle karşılaşmaktadırlar. Sanayileşmiş ülkelerde erken emekliliğe yönelik mevcut eğilim, büyük ölçüde iş piyasasından erken çekilmeyi teşvik eden kamu politikalarının sonucudur (Geçmişte ülkemizde de 40 yaşında emekli oldukları ancak yaşlı nüfusun artması emeklilik yaşını ileriye çekmiştir). Hükümetler ne kadar aktif kalırlarsa o kadar topluma katkıda bulunurlar (Özcan, 2010, s.44) bakış açısı ile aktif yaşlanma politikalarını oluşturmaktadır. Özellikle de giderek ‘çalışmaya uygun’ daha fazla sayıda bireyin sağlıklı bir şekilde yaşlılığa ulaşması, bu tür politikaların

değişmesi için baskı unsuru oluşturmaktadır (Jhala ve Cristian, 2013, s. 2). Bu yönüyle aktif yaşlanma yaklaşımıyla yaşlı insanların, işgücü piyasasından çıkışını geciktirerek; emeklilikten sonra aktif ve özerk katılımlarını sağlayarak nüfusun yaşlanmasının zorluklarıyla mücadelede önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Botti, 2011'den akt. Aca, 2021, s. 119).

Aktif yaşlanma yaklaşımı yaşlanmanın yaşam boyu süren bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Canatan, 2008, s. 136). Yaşlanma üzerine bir yaşam seyri perspektifi, yaşlıların homojen bir grup olmadığını ve bireysel çeşitliliğin yaşla birlikte artma eğiliminde olduğunu kabul etmektedir (WHO, 2002, s. 14). Bu bağlamda, aktif yaşlanma, insanların yaşam dönemleri boyunca fiziksel, sosyal ve zihinsel sağlık potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve yardıma ihtiyaç duyduklarında onlara yeterli koruma, güvenlik ve bakım sağlarken ihtiyaçlarına, isteklerine ve kapasitelerine göre topluma katılmalarına olanak tanımaktadır. Nitekim yaşlı insanın aktif olması sosyal koşullara bağlı olmaktadır. Bu aslında şu anlama gelmektedir; fiziksel sağlık mutlu ve başarılı yaşlanma için tek bir faktör olmamaktadır.

WHO (2002, s. 19)'da aktif yaşlanmanın, bireyleri, aileleri ve ulusları çevreleyen çeşitli etkilere veya "belirleyicilere" bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu belirleyiciler tüm yaş gruplarının sağlığı için geçerli olsa da burada vurgu yaşlıların sağlığı ve yaşam kalitesi üzerindedir. Aşağıdaki tablo bireyin yaşlanma sürecini nasıl etkilediği hakkında bildiklerimizi özetler niteliktedir.

Tablo 8. Aktif Yaşlanma

Tablodan da anlaşılacağı üzere; yaşlanma şekillerini belirleyenler kültür ve cinsiyet eksininde oluşturulmuştur. Kültürel değerler ve gelenekler, belirli bir toplumun yaşlıları ve yaşlanma sürecini nasıl gördüğünü büyük ölçüde belirler. Kültür, aktif yaşlanmayı anlama çerçevesinde kesişen bir belirleyicidir. Tüm bireyleri ve popülasyonları çevreleyen kültür, aktif yaşlanmanın diğer tüm belirleyicilerini etkilediği için yaşlanma şeklimizi şekillendirir.(WHO, 2002, s. 14, Aca, 2021, s. 119).

Tablodaki belirleyici faktörleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz;

Sağlık ve sosyal servis; Aktif yaşlanmayı teşvik etmek için sağlık sistemlerinin, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi ve kaliteli temel sağlık hizmetlerine ve uzun süreli bakıma eşit erişime odaklanan bir yaşam boyu bakış açısı benimsemesi gerekir. Sağlık ve sosyal hizmetlerin bütünleştirilmesi, koordine edilmesi ve uygun maliyetli olması gerekmektedir. Hizmet sunumunda yaş ayrımcılığı yapılmamalı ve hizmet sağlayıcılar her yaştan insana haysiyet ve saygıyla davranmalıdır. Bu bağlamda en dikkat çekici unsur tedavi edici sistemden çok önleyici bir yaklaşımın belirlenmesidir (Gök, 2020, s. 32).

Davranışsal belirleyiciler; Fiziksel sağlının iyi olması, bireyin toplumsal hayata aktif katılımını belirlemede en önemli etken arasındadır. Sağlıklı olmanın bir yaşam felsefesi haline gelmesi, kişinin toplumsal yaşama aktif katılımı aslında yaşlanmanın her aşamasında önemlidir. Bu bağlamda düzenli fiziksel egzersiz yapmak, sağlıklı beslenmek, sigara ve alkol kullanmamak, ilaçları bilinçli kullanmak ileri yaşlarda hastalıkları ve fonksiyonel gerilemeyi önleyebilir, ömrü uzatabilir ve kişinin yaşam kalitesini yükseltebilir.

Kişisel Belirleyiciler; Biyolojik yapı ve genetik bir kişinin nasıl yaşlandığını büyük ölçüde etkilemektedir (WHO, 2002,s. 21, Aca, 2021, s. 121). Dolayısıyla bireyin fiziksel olarak yaşlanması genetik faktörlere dayansa da psikolojik sağlığı yaşam seyri boyunca edindiği deneyimler yaşlanma şeklini büyük ölçüde etkilemektedir. Otokontrol sistemleri, kendi yaşamları üzerinde kontrol uygulama kapasitesine sahip olduğu inanç, yaşlandıkça kişisel davranış seçimleri ve emekliliğe hazırlık ile bağlantılıdır. Karşılaştığı herhangi bir problem karşısında kullandığı başa çıkma yöntemleri, yaşam dönemleri arasındaki geçişler (ergenlik, evlilik, emeklilik ve yaşlılık gibi) yaşlanma krizlerine ne kadar uyum sağladığını belirlemektedir.

Fiziksel Belirleyiciler; Yaşlı bireylerin kişisel ihtiyaçlarını bir başkasına bağımlı olmadan sürdürebilmesi noktasında yaşadıkları fiziksel çevrenin etkisi büyük oranda etkilidir. Her yaştan insanın aile ve toplum yaşamına tam olarak katılabilmesi için hem kırsal hem de kentsel alanlarda erişilebilir hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu özellikle yaşlanmanın getirdiği fiziksel hareket sorunları olan yaşlı kişiler için oldukça önemlidir.

Sosyal Belirleyiciler; Eğitim, yaşam boyu öğrenme, aile ve akrabalarla ilişki yaşlandıkça toplumsal katılım ve güvenliği artıran temel faktörlerdir. Aksi durumlar yaşlılarda engellilik ve erken ölüm risklerini büyük oranda artırmaktadır. Yaşlılıkta kuşaklararası ilişki dayanışma, yakın ilişkiler, özellikle akranlarını kaybetmenin verdiği duygusal yalnızlık dönemlerinde sosyal ve psikolojik sağlığın hayati kaynakları iken akrabalık bağlarının bozulması, yalnızlık sosyal izolasyon ve çatışmalı ilişkiler başlıca stres kaynaklarıdır.

Ekonomik Belirleyiciler; Gelir, iş ve sosyal koruma ekonomik belirleyicilerin saç ayağını oluşturmaktadır. Yaşam seyri içerisinde, aktif çalışma hayatına katılamayan bireyler, sosyal kurumlardan aldıkları yardımlar ile geçimlerini sağlayanlar yaşlılıklarında da yaşlı yoksulluğu ile karşılaşmamaktadırlar. Yani yaşamlarının bir dönemlerinde aktif üretken olanlar 65 yaşlarına girdiklerinde bir anda yoksullaşmamaktadırlar. Bu nedenle aktif yaşlanma politikalarında, her yaşta yoksulluğun azaltılması önemlidir.

Özet olarak; Aktif yaşlanma süreci, bireylerin günlük faaliyetlerinde sosyal, ekonomik, kültürel faaliyetlere katılımını esas almaktadır. Bu dönemin istenilen yönde olmasını toplumdaki ekonomik, sosyal, çevresel, bireysel, davranışsal, sosyal koşullar belirlemektedir (Aslan, 2020). Bu belirleyiciler hakkında sahip olduğumuz kanıtları anlamak, işe yarayan politikalar ve programlar tasarlamamıza yardımcı olmaktadır. Yaşlanmanın, sosyal, fiziksel, çevresel, kişisel, psikolojik etmenler bağlamında gerçekleşmesi 'aktif yaşlanma' için belirlenen tek bir model olmadığını göstermektedir. Bunlar arasındaki ilişki, kişinin kendi hayatını kontrol hissi, yaşamın önceki aşamalarındaki gösterilen faaliyetlerin sürekliliği, anlamlı ve rahat bir yaşlanma sağlayabilirken, olumsuz yaşam dönemleri çözülmemiş sorunlar umutsuzluğa neden olabilmektedir. Bu durum ise bize özellikle bireyleri destekleyici ortamların oluşturulması ve sağlıklı seçimleri teşvik eden politikaların yaşamın her aşamasında önemli olduğunu göstermektedir.

3.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Teorik Arka Planı

Yaşlılığın sosyal inşası, yaşlanma sürecini kapsayan toplumsal rollerin ve sembollerin üretilmesini gerekli kılmaktadır. Fiziksel açıdan bakıldığında yaşlanmanın kendisi biyolojik bir süreç olarak görülse de, ‘genç’ veya ‘yaşlı’ olmanın anlamı sosyal olarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla yaşlanmanın anlamı kişinin bulunduğu sosyal gruba göre farklılık göstermektedir. Örneğin; belirli bir bölgedeki ortalama yaşam beklentisi, hangi yaşın "yaşlı" olarak kabul edildiğine bağlıdır. Ortalama yaşam beklentisinin 84 yıldan fazla olduğu Japonya’da insanlar altmışlı veya yetmişli yaşlarına gelene kadar "yaşlı" olarak kabul edilmezken Orta Afrika Cumhuriyeti’nde ortalama yaşam beklentisi 45 yıldan azdır. Bu nedenle otuzlu veya kırklı yaşlarındaki insanlar zaten orta yaşlı veya "yaşlı" dır . İnsanların yaşlı olarak görülmesi yönündeki algılarındaki bu farklılıklar, yaş kavramının sosyal olarak inşa edildiğini göstermektedir. Sosyal İnşa kavramı genel olarak, insan türünün türsel bir özelliği olan sosyalliğinin tüm yönlerini; bu sosyallikle ilişkili olarak ortaya çıkan birçok farklı bilgi formunu sürekli ve içsel bir sosyolojik bakış açısıyla izlemeyi ve geliştirmeyi içermektedir (Weinberg, 2014, s. 20-21den akt. Alpman, 2018, s. 16).

Sosyal inşacı bakış açısı ile bakıldığında kabul ettiğimiz ve nesnel gerçekliği olduğuna inandığımız birçok şey aslında toplumsal olarak inşa edilmiştir (Turkau, 2019). Toplum değiştikçe bakış açıları da değişmektedir. Farklı toplumlarda yaşlılığa farklı anlamlar yüklenmektedir. Nasıl ki yaşlanmanın ne anlama geldiğine dair tanımlar yüzyıllar öncesinden farklılık gösteriyorsa, şüphesiz gelecekte de bugünkü tanımlamalardan farklı olacaktır. Yaşlılığın sosyal inşası araştırmamızı güçlendirebilmek adına bazı kuramsal yaklaşımlara değinmek, çalışmamızın çerçevesini çizmek açısından önemlidir.

Yaşlılığın sosyal inşası başlıklı araştırmamızda sembolik etkileşimcilik kuramı araştırmamızın yorumlanmasında rehber oluşturacak önemli teorik çerçevelerden birini sunma imkânı sağlamaktadır. Çalışmamıza temel oluşturacak bir diğer yaklaşımlar ise fenomenoloji ve etnometodolojidir. Sembolik etkileşimcilik,

fenomenoloji ve etnometodolojik yaklaşımlar açısından kimlik, gündelik yaşam içerisindeki etkileşimlerle inşa edilen benliğin bir yansıması, sosyal inşacılık ise kimliği gerçekliğin inşa edilme biçimlerinden biri olarak ele almaktadır (Alpman, 2018, s. 1). Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, yaşlılık ve yaşlanma, sosyal etkileşimlerde, sembollerle sosyal olarak yapılandırılır ve belirlenir. Fenomenoloji ve etnometodoloji açısından yaşlılık, kendine ait varoluşa sahip bir şey değil, aksine gündelik yaşantılarımız sırasında rutinlerimiz, etkileşimlerimiz ve diğerleriyle paylaştığımız ortak kabullerimiz aracılığıyla ürettiğimiz ve yeniden ürettiğimiz bir süreçtir. Bu yorumlama ve iletişim aracı dildir ve kendi toplumumuzun genel kabullerini, sağduyusal bilgilerini sosyalleşme aracılığıyla öğreniriz (Slattery, 2011, s.232). Yaşlılığın sosyal inşası, yaşlanma sürecini kapsayan sosyal normların ve sembollerin yaratılmasını gerektirir. Sosyal inşacı kuramcılarının bilginin insan ilişkilerinden kaynaklandığına inanmaktadır. Dolayısıyla, doğru ve objektif olmak için aldığımız şey, tarihsel ve kültürel bağlamlarda gerçekleşen toplumsal süreçlerin sonucudur.

Üretilen çevrenin bir taşıyıcısı olan yaşlıyı tekil olarak ele almak, toplumsal öğelerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Tekil değildir, tekillik içinde tümeli taşımaktadır. Sembolik etkileşimcilerin teorilerinde olduğu gibi “birey toplum içinde anlaşılmalıdır.” anlayışından hareketle, toplumsal olanın hangi düzeyde kendisini gösterdiği, yaşlının gözüyle nasıl tecrübe edildiği çalışmamız açısından önemlidir. Bu kapsamda amacımız tipolojide saklı olan bağlamı keşfetmektir.

Toplumsal yapı ve değişme araştırmaları, toplumların ilişkilerini anlatırken mevzuya makro açıdan bakmaktadır. Oysa toplumun kendi içindeki mekanizmanın anlatılması gerekmektedir. Detaylarını görmediğimiz anlam dünyasının var olduğunu unutmamak gerekir. Bu bağlamda incelemek istediğimiz alanlar; toplumsal yapının hayat damarını bulmak, yaşlıdaki karşılığını keşfetmek, bireyde saklı tutulan toplumsalı anlamaya çalışmak ve yaşlılar adına görünmeyen şeyleri görünür hale getirmektir. Çalışmamız bu alanlar için kavramsal bir model çizmektedir.

3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Daha önce tartışıldığı gibi, yaşlılığın sosyal inşacı görüşü bu tez araştırmasının kapsamını çerçevelemektedir. Bireyler sosyal yapıların algılayıcısı ve aktarıcısı olarak zaman içinde toplumsal gerçekliklerin inşası ve yeniden üretimi döngüsünü yaratırlar ve bu da bireylerin yaşam fırsatlarını ve kısıtlamalarını şekillendirir. Bu amaçla bu tez yaşlılar tarafından algılanan yaşlanma deneyimlerini incelemektedir.

Çalışmanın bazı önemli kısıtları vardır. Bu sınırlamalardan ilki yaş ile ilgilidir. Dünya sağlık örgütü yaşlılık dönemini 65 yaş ve üzeri olarak ele almaktadır. Bu nedenle çalışmamızdaki katılımcılar 65 yaş üzeri bireylerden seçilmiştir. Bir diğer kısıtlama mekân ile ilgilidir. Çalışma Konya ilinde kır (dağ köyü, ova köyü ayrımı ile) ve kent merkezinde yaşayan 65 yaş ve üzeri kadın ve erkekleri kapsamaktadır. Tezimiz açısından kır sözcüğü, hem kentlerin dışında kalan hem de köy olabilme vasfından yoksun olanları hem de kent potansiyelinde olamayan kasabaları kapsamaktadır (Gönüllü, 2020, s. 147). Kırsal alanlara da tıpkı kent merkezlerinde olduğu gibi, yalnızca nüfus ve hane sayısı, üretim-tüketim biçimleri açısından bakılmaması gerekmektedir. Bu bölgede yaşayan bireylerin hayatlarını sürdürme ve yönlendirmede nelerin etkili olduğu, komşuluk, arkadaşlık ilişkilerinin toplumsal yaşamdaki nasıl etki ettiği önemlidir. Yanı sıra aile yapıları, sosyal ilişki biçimleri, anne-baba-çocuk-yaşlı arasındaki iletişim türleri de kent merkezlerine göre farklılık arz etmektedir. Ayrıca niteliksel araştırmanın doğası gereği, 65 yaş üzeri bireylerle çalışılacak olması araştırmamızın sonuçlarını genelleştirmeyi kısıtlayacaktır. Görüşmeler nitel araştırma teknikleri kullanılarak, Konya ilinde 65 yaş üzeri kadın ve erkeklerin kendi gerçekliklerindeki yaşlılığı ve bunun kendi yaşamlarında nasıl tecrübe ettirdiğini temsil etmesidir.

Kümbetoğlu (2012, s. 34)'de nitel araştırma sürecinin en önemli adımının araştırmanın hangi sorulara cevap aradığı ve niteliğinin ortaya konması olduğunu belirtmiştir. Buna göre; araştırmacılar kendilerini çevreleyen dünyanın gündemindeki sorunlarla ilgilenirken ne, nerede, kim, nasıl ve niçin tipindeki sorulardan biri veya birkaçına cevap aramaktadırlar ve bu sorular araştırma stratejisini belirlemektedir. “Yaşlılık sosyal olarak nasıl inşa edilir?” araştırmamızın ana sorusudur. Ana soruya

bağlı kalınarak, çalışmamızda araştırılan konuya dair alt sorular, çalışmamızın gerek teorik gerekse de uygulamalı kısmında hangi yöne yöneleceğini büyük oranda belirlemektedir. Araştırma problemini çözümlmek için yaşlının tarih içerisindeki dönüşümü, geçmişte ve günümüzde nasıl algılandığı, yaşlının bundan nasıl etkilendiği inançlar, normlar, semboller ve değerle kapsamında ele alınarak toplumsal roller, deneyimler, toplumsal değişme temaları oluşturulmuştur. Yaşlının ait olduğu toplumun yapısı, sosyal konumu, deneyimleri ve bu deneyimlerin kendi yaşlanma süreci ile ilişkisi yaşlılık algısı, yaşlılıkta mekân ve yaşlılıkta yönelimler temaları ile öğrenilmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızın yöntemi, katılımcıların hayatlarıyla ilgili anlayışlarını keşfetmeye olanak tanıyan stratejiler sağlamalıdır ve nitel yöntem bu ölçütleri karşılamaktadır. Nitel araştırma, insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir (Kümbetoğlu, 2012, s. 47). Bu bakımdan Yaşlılığın Sosyal İnşasının derinlemesine bir araştırma ile elde edileceği düşünüldüğünden çalışmamızda nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmamızın arka planını güçlendirmek ve ele alınan konuyu derinlemesine analizi edebilmek için birkaç kuramın bir arada kullanılması planlanmaktadır. Yaşlı ve şekillendiği toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi anlamada, yaşlının kim olduğu, yaşlı ifadesinden neler anlaşıldığı çalışmanın fenomenolojik bakış açısını oluşturmaktadır. İkinci olarak yaşlı bireylerin yaşam süreleri boyunca deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmak adına yaşlının bulunduğu sosyal, kültürel bağlamı, değişen toplumsal değerlerini anlamak için etnometodoloji bakış açısı kullanılacaktır. Son olarak; bireyin yaşam içerisindeki deneyimlerinin yaşlanma sürecindeki etkisi ve yaşamını şekillendirmesi, sosyal rollerindeki değişikliklerin zaman içinde algılarını ve davranışlarını nasıl etkilediği, hangi semboller üzerinden yeniden üretildiğini anlamak için etnometodoloji ve sembolik etkileşimci yaklaşımlardan yararlanılacaktır.

3.3.1. Araştırmanın Deseni

Fenomenoloji (olgu bilim) araştırma desenimizi oluşturmaktadır. Fenomen bize görünen gerçekliği kastetmektedir. Aynı zamanda birey tarafından anlanan ve algılanan şeyleri de ifade etmektedir. Bu bağlamda insan varlığı algılanan ve görünen bir fenomendir. Anlam bağlam içerisinde yorumlanabilir. Görünen her zaman yanlış anlamaya meyillidir. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşıma göre tek başına görünenden anlam çıkmaz. Anlam tecrübelerle oluşmaktadır. Tecrübe burada çok önemlidir. Bir şeyi anlamak için tecrübesine sahip olunması gerekmektedir.

Fenomenolojik araştırmalar ise bilinen ancak derinlemesine ayrıntılı bir anlayışa sahip olamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalardır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s.27). Olgular, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.78). Bu yaklaşıma göre kişilerin davranışlarının anlaşılması, algılanması ve yorumlanması için bireyin yaşantı dünyasının bilinmesi gerekmekte olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda bireyin davranışını çevre koşulları, organizmadaki biyolojik dürtüler, istekler, gereksinimler belirlemektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s.27).

Fenomenolojik araştırmalar keşfetmeye odaklı araştırmalardır. Bir veya birden fazla kişinin bir fenomen veya bir kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamlarını keşfederek fenomeni deneyimleyen tüm katılımcıların ortak özelliklerinin tanımlanmasına odaklanmaktadır (Creswell, 2021, s.79). Bu deneyim kişinin yaşadığı veya maruz kaldığı herhangi bir deneyim olabilir. Araştırmacı burada 'Bu insan grubunun veya kişinin bu fenomene ilişkin yaşanmış deneyiminin anlamı, yapısı ve özü nedir? (Patton, 2018, s.133) sorusunu merkeze alarak veri toplayarak deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme ortaya koymaktadır (Creswell, 2021, s.79).

Fenomenoloji araştırmaları, insanların fenomeni;

- Nasıl algıladıkları
- Nasıl betimledikleri,
- Ne hissettikleri

- Hakkında nasıl yargılandıkları
- Nasıl anımsadıkları
- Nasıl anlamlandırdıkları,
- Diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına dayanmaktadır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020, s.158).

Özetle, Fenomenolojik çalışma bir fenomen ya da bir kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamlarına ulaşmaya çalışmaktadır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020, s.158). Bu çalışma ile yaşlılık deneyiminin özüne yaşam sürelerini geçirdikleri dönem, sosyal ilişkileri ve toplumsal değişimin yaşının yaşlanma deneyimi ile ilişkisine ulaşmaya çalışmaktayız. Burada da amaç, birden fazla kişi ile araştırılan fenomenle ilgili doğal olarak olan gündelik hayat rutinlerinin, deneyimlerinin ortak anlamlarını tanımlamak ve daha açık bir hale getirmektir.

3.3.2. Örneklem

Örneklem seçimi araştırma verilerinin elde edildiği kaynakların araştırma gruplarının temsil yeteneği ve benzer gruplar ya da ortamlar için anlamlılığı bakımından önemlidir. Sosyal bilimlerde örneklem seçimi gerek nicel gerekse nitel araştırmalarda oldukça önemli bir konudur. Örneklem seçiminde nitel ve nicel araştırmalarda farklılıklar olmaktadır. Nitel araştırmalar araştırma evrenini, sosyal gerçekliği ve genellemeler varmak amacı ile incelemediğinden, araştırmacı, temsil edici bir örneklemden çok veri derleyebileceği örneklerle çalışır (Kümbetoğlu, 2012, s. 97). Araştırma probleminin temel önemdeki öğeleri hakkında fikir sahibi ve deneyimleri olan, yaşantılarından bu öğeler hakkında bilgi oluşturabileceği kişileri dâhil etmek amacındadır (Kümbetoğlu, 2012, s. 97).

Araştırmada “maksimum çeşitlilik örnekleme” ile “kartopu” örneklem kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesindeki amaç, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2012, s. 136). Amaç, genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak değildir. Aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya

koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2012, s. 137). Araştırmamızda 65 yaş üzerindeki kadın ve erkeklerin yaş gruplarının da farklı olması ile kır ve kentte yapılacak olması açısından maksimum çeşitlilik örnekleme dâhilinde, araştırmaya katılan yaş grubunun kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir biçimde tanımlanması açısından önemlidir.

Fenomenoloji araştırmalarında veri kaynakları araştırma konusuna ilişkin olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek, ifade edebilecek bireyler olmalıdır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s. 27). Bu nedenle fenomenoloji araştırmalarında verilerin genelde görüşme yöntemiyle toplanması, örneklem seçiminde de kartopu yönteminin kullanılması uygun olmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s. 27). Kartopu örneklemede araştırmacı, araştırma alanında kaynak kişilerden diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaştıkça örneklemin büyümesi ile oluşmasıdır (Kümbetoğlu, 2012: 99). Bu sayede araştırma sürecimizde “bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir? Bu konuyla ilgili kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz? (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 139) soruları ile araştırma problemimize ilişkin zengin bilgi kaynağı olabilecek yaşlılar ile görüşülmüştür.

Araştırmada örneklem grubu oluşturulurken yaşlılık ve yaşlanma süreçlerinin farklı kültürlerde nasıl deneyimlendiği araştırılmak istendiğinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile kartopu örneklem kullanılmıştır. Bu bağlamda Konya ili kent merkezi, Konya’da dağ köyü olarak bilinen köyler ile ova köyü olarak bilinen köylerde 65 yaş ve üzerinde yaşlı kadın ve erkek kişilerle, kendi doğal ortamlarında görüşmeler yapılmıştır. Üç farklı bölgenin seçilmesinin en önemli nedeni bölgelerin sosyal, kültürel, coğrafi ve ekonomik yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin dağ köyünde, kişiler hayvancılıkla uğraşmakta, engebeli arazilerin çok fazla olması nedeni ile fiziksel gücün yerinde olması ile yaşlılık arasında önemli bir ilişkisellik vardır. Ayrıca dağ köyündeki kişilerin ova köyleri tarafından ‘kaba’ insanlar olarak anılmakta ve birbirlerini zaman zaman ötekileştirmektedirler. Buna rağmen dağ köyünün yabancı kişiler karşısındaki tutumlarının açık olduğu, kapısına giden her yabancı ile iletişime açık oldukları da açıkça dile getirilmese de Konya halkı tarafından bilinmektedir. Ova köyü ise

Konya’da rençbercilik olarak adlandırılan çiftçilik ve tarım ile uğraşmaktadır. Arazi yapıların dağ köyüne nazaran düz yapıda olması, fiziksel işlerde kişinin kapasite üstüne çıkmasına ortam hazırlamamaktadır. Örneğin dağ köyünde 85 yaşında dinç ve tüm işlerini kendisi yapabilen bir birey, ova köyünde dağ köyündeki 85 yaşında bireyin yaptıklarını, yapabilecek durumda olmamaktadır. Ayrıca ova köyünün sosyal ve kültürel yapısına bakıldığında, içten evliliklerin yaygın olduğu, yabancı karşısındaki tutumlarının dağ köyü kadar iletişime ve iş birliğine açık tutum sergilemedikleri bilinmektedir. Araştırma süreci kartopu örnekleme ile devam etse de ova köyünde ikamet eden katılımcılar ile bu anlamda görüşme yapmak, detay bilgi edinmek dağ köyündeki kadar kolay olmamış, öncelikle güven ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Merkez ilçede ikamet eden katılımcıların ise sosyal ve kültürel yapıları her iki bölgenin hem ortak özelliklerini taşıması anlamında sentez oluşturmaktadır. Ova köyü ile merkez ilçelerin yaşlılık konusuna bakış açıları benzer özellikler göstermektedir. Ayrıca yaşlanma ve yaşlılık süreçlerinde bölgenin toplumsal yapısının etkili olduğu görülmüş olup, ayrıştırıcı yerine birleştirici bir yöntem izlenmiş, üç bölgedeki ortak anlam nedir?’e ulaşmak istenmiştir. Son olarak belirtmelidir ki bu araştırmada yaşlılığa ilişkin ortak deneyimler, semboller ve roller araştırılmış olup, cinsiyet, yaş, yerleşim yeri farklı olmakla birlikte analizlerde doğrudan ayrışmaya gidilmemiştir. Bu farklılıklar başka bir araştırmanın konusu olabilir.

Aşağıdaki tabloda örneklem grubumuza ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir.

No.	Katılımcı	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim dur	Medeni durumu	Kiminle kalıyor	Yerleşim yerinin durumu
1.	DK1	K	65	İlkokul	Evli	Eşi	Dağlık
2.	DK2	E	78	İlkokul	Evli	Eşi	Dağlık
3.	DK3	K	71	Okuryazar	Evli	Eşi	Dağlık
4.	DK4	E	76	İlkokul	Evli	Eşi	Dağlık
5.	DK5	K	76	Okuryazar	Evli	Eşi	Dağlık
6.	DK6	E	74	İlkokul	Evli	Eşi	Dağlık
7.	DK7	K	70	Okuryazar	Dul	Yalnız	Dağlık
8.	DK8	K	67	İlkokul	Evli	oğlu ve torunları	Dağlık
9.	DK9	K	77	Okuryazar	Evli	oğlu ve torunları	Dağlık
10.	DK10	K	67	Okuryazar	Dul	oğlu ve torunları	Dağlık
11.	DK11	E	85	İlkokul	Dul	oğlu ve torunları	Dağlık
12.	DK12	E	72	İlkokul	Evli	Eşi	Dağlık
13.	DK13	K	72	Okuryazar	Evli	Eşi	Dağlık
14.	MK1	E	74	İlkokul	Dul	oğlu ve torunları	Merkez
15.	MK2	K	85	Okuryazar	Dul	Yalnız	Merkez
16.	MK3	K	76	İlkokul	Dul	Yalnız	Merkez
17.	MK4	K	70	İlkokul	Dul	Oğlu	Merkez
18.	MK5	K	76	Okuryazar	Dul	Kızı ve torunları	Merkez
19.	MK6	K	81	İlkokul	Dul	Yalnız	Merkez
20.	MK7	K	70	İlkokul	Dul	Kızı ve torunları	Merkez
21.	MK8	K	67	Üniversite	Evli	Eşi	Merkez
22.	MK9	E	69	Üniversite	Evli	Eşi	Merkez
23.	MK10	E	70	İlkokul	Evli	Eşi	Merkez
24.	MK11	K	70	Üniversite	Evli	Eşi	Merkez
25.	MK12	K	74	İlkokul	Dul	oğlu ve torunları	Merkez
26.	MK13	E	68	İlkokul	Evli	Eşi	Merkez
27.	OK1	K	69	Okuryazar	Dul	oğlu ve torunları	Ova
28.	OK2	E	83	İlkokul	Evli	eşi	Ova
29.	OK3	K	76	Okuryazar	Evli	Eşi	Ova
30.	OK4	K	87	Okuryazar	Bekar	Yalnız	Ova
31.	OK5	K	73	İlkokul	Dul	Yalnız	Ova
32.	OK6	E	81	İlkokul	Evli	Eşi	Ova
33.	OK7	E	72	okuryazar	Evli	Eşi	Ova
34.	OK8	K	79	Okuryazar	Dul	oğlu ve torunları	Ova
35.	OK9	E	69	Lise	Evli	Eşi	Ova
36.	OK10	E	73	İlkokul	Bekar	Kardeşleri ile	Ova
37.	OK11	K	60	İlkokul	Bekar	Kardeşleri ile	Ova

Tablo 9 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Buna göre genelde 14 erkek 23 kadın katılımcı ile görüşmeler sağlanmıştır. Özelde dağ köyünden 5 erkek 8 kadın, ova köyünden 5 erkek 6 kadın ve Konya ili merkezinden 4 erkek 9 kadın katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar 65-87 yaş aralığında olup 87 yaşının üzerindeki katılımcılar ile yaşlıların sağlık sorunları nedeni ile görüşme sağlanamamıştır. Ayrıca katılımcılardan bir tanesi 65 yaşının altındadır. Burada katılımcının görüşmeye katılma konusunda istekli olması, ayrıca

nitel araştırmanın doğası gereği araştırmacının esneklik payının olması, 60 yaşındaki bireyin deneyimlerinin de çalışmamız açısından önemli oluşu ve olumlu katkılar sağlaması nedenleri ile yaş konusunda esneklik gösterilmiştir. Eğitim durumlarına ilişkin olarak okuryazar olmayanlar, ilkokul mezunu, lise mezunu ve üniversite mezunu olarak kategorize edilmiştir. Katılımcıların medeni durumları; 3 bekâr (hiç evlenmemiş), 14 dul (eşi vefat etmiş) ve 20 evli yaşlı ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcılardan 18'i eşi ile, 6'sı yalnız ve 13'ü ise oğlu-kızı ve diğer akrabaları ile beraber yaşamaktadır. Görüşmeler katılımcıların doğal ortamlarında gerçekleştirilmiş olup, ortalama 60 dakika sürmüştür.

3.3.3. Veri Toplama Aracı

Fenomenolojik araştırmalarda veri toplama süreci genellikle, fenomeni deneyimleyen bireylerle gerçekleştirilen mülakatları da içermektedir (Creswell, 2021, s.81). Dolayısıyla araştırmamızda nitel araştırma tekniklerinden maksimum seviyede yararlanabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem tekniklerine başvurulmuştur. Fenomeni deneyimleyen bireylerle yapılan görüşmelerin neticesinde, onların 'neyi' 'nasıl' deneyim ettiklerinden toplanan veriler tüm bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bir betimleme ortaya çıkarmıştır (Creswell, 2021, s. 79).

3.3.3.1.Görüşme

Görüşme nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama araçlarından birisi olmakla birlikte katılımcı ile görüşmeyi yapan kişinin belirli bilgiler elde etmesi amacıyla yürütülen kısa süreli ikincil toplumsal etkileşim olarak tanımlanmaktadır (Neuman, 2014, s. 441). En basit anlamıyla görüşme sözel olarak bilgi toplama' ve 'yüz yüze deneklere soru sorarak veri toplama' olarak ifade edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s. 154). Görüşme sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide en sık kullanılan araştırma yöntemlerinden biridir; 'neredeyse sosyolojik yöntemle hemen hemen eş anlamlı kullanılır hale gelmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147). Görüşme yoluyla araştırılan konu hakkında bireyin deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılmaktadır (Karataş, 2015, s. 71).

Araştırmamızda görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile 2021 yılı Ekim–Kasım aylarında yapılmıştır. Bilindiği üzere yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacının araştırmak istediği konuyu kapsayacak şekilde açık uçlu soruların hazırlanmasıdır. Görüşmeci görüşme formunda yer alan soruları sorabilir, bununla birlikte ayrıntılı bilgi toplama amacıyla ek sorular da geliştirebilir (Balaban Salı, 2018, 145). Yarı yapılandırılmış görüşme araştırmacının tüm soruları sırası ile sormasına ihtiyaç duyulmadığından araştırmacıya esneklik tanıdığı için özellikle tercih edilmiştir. Görüşmelerde elde edinilen bilgiler tekrar etmeye başladığında ise görüşmeler sonlandırılmıştır.

Çalışmaya başlamadan önce örneklem ölçütlerine uygun olan 3 kişi (1 merkez, 1 dağ köyü, 1 ova köyü kişiler) ile pilot görüşmeler yapılmış, görüşme esnasında katılımcıların izni ile ses kayıtları alınarak deşifresi yapılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde “Gelir durumunuz nedir? Tüketim alışkanlıklarını nelerdir? İkamet ettiğiniz evin mülkiyet durumu nedir? Bulduğunuz bölgeye göç ile mi geldiniz? Kaç yıldır bu bölgede yaşamaktasınız? Soruları kullanılmadığından görüşme sorularından çıkarılmış ve ekte görüşme sorularının son hali verilmiştir.

3.3.3.2. Gözlem ve Gözlem Formu

Nitel araştırma yöntemlerindeki en etkili, verilerin toplanma aşamasında mihenk taşıını oluşturan araçlardan biri de gözlemdir. Çünkü araştırmacıya bilginin ve verinin kaynağına erişim olanağı sağlamaktadır. En yalın ifade ile gözlem; bireylerin, nesnelerin ve olayların sistematik bir biçimde izlenerek betimlenmesi olarak tanımlanabilir (Balaban Salı, 2018, s. 150). Herhangi bir ortamda meydana gelen davranışı ayrıntılı olarak betimlemek amacıyla kullanılan gözlem sadece normal koşullarda sıklıkla görülen davranışları ortaya çıkarmak amacıyla değil aynı zamanda herhangi bir ortamda oluşan bir davranışa ilişkin ayrıntılı, kapsamlı ve zamana yayılmış bir resim elde etmek istediği durumlarda da kullanılmaktadır (Bailey, 1982; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.199). Gözlem araştırmacının beş duyu organı aracılığıyla araştırma alanında genellikle bir araçla ve bilimsel amaçlarla kayıt altına aldığı olgusal bir süreçtir (Angrosino, 2007’den akt. Creswell, 2021, s. 299).

Buradan hareketle nelerin hangi açıdan gözlemlenebileceğine ilişkin bir gözlem formu hazırlanmıştır. Gözlem formlarında fiziksel ve sosyal ortamın gözlenmesi, ortamda oluşan etkinliklerin ve dilin gözlemlenmesi farklılıklar ve benzerliklerin not edilmesi gözlemlenecek olgunun çeşitliliğini ve çeşitlilikteki ortak anlamları çıkarmak adına önemlidir.

Araştırmada, görüşme esnasında katılımcının da izni ve bilgisi dâhilinde alınan ses kaydının yanı sıra hazırlanan yapılandırılmamış gözlem formu kullanılmıştır. Katılımcıya ait bilgiler, kendilerine yöneltilen sorular karşısındaki tutumu, jest ve mimikleri gözlem esnasında not edilmiştir. Gözlem formu içerisinde; görüşme yapılan ortamın ve katılımcının fiziksel özellikleri, giyim kuşamı, görüşme esnasında sorulan sorular karşısındaki gözlemlenen davranışlar not edilmiştir. Aşağıda dağ köyü, ova köyü ve merkez katılımcı ile yapılan görüşmeler esnasında oluşturulan gözlem formunun bir örneği verilmiştir.

MK4: Görüşme katılımcının doğal ortamında gerçekleşmiştir. Katılımcı ilimiz merkez ilçede apartman dairesinde ikamet etmektedir. Evin ısınma ihtiyacı doğalgaz ile sağlanmaktadır. Evin döşemesi katılımcının ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca evde katılımcının geçmişte yaptığı dantel ve kaneviçe işlemeli detaylar günlük yaşamında kullanmaya devam ettiği gözlemlenmiştir. Katılımcının fiziksel olarak orta boylu ve normal kilolu olduğu, giyim kuşamının geleneksel tarzda ve kapalı olduğu, kıyafetlerinde kahverengi, siyah ve yeşil ağırlıklı renkler kullandığı gözlemlenmiştir. Katılımcıya geçmişe ait deneyimleri ile ilgili sorular sorulduğunda özlem ifadelerini kullandığı, heyecanlandığı ve belirli bir noktaya uzun süreli baktığı gözlemlenmiştir. Ayrıca huzurevi ile ilgili konuşmalarda öfkelenmiş, el ve kol hareketlerini sert ve seri bir şekilde kullanmıştır. Görüşme esnasında katılımcı araştırmacı ile göz teması kurmuş ve ara sıra unutkanlık yaşamıştır. Deneyimlerini anlatırken aklına gelen materyalleri yerinden kalkarak getirmiş ve geçmişte nasıl yapıldığı ne amaçla kullanıldığına ilişkin bilgiler vermiştir. Görüşmede kendisine yöneltilen sorularda açık, anlaşılır ve makul cevaplar vermiştir.

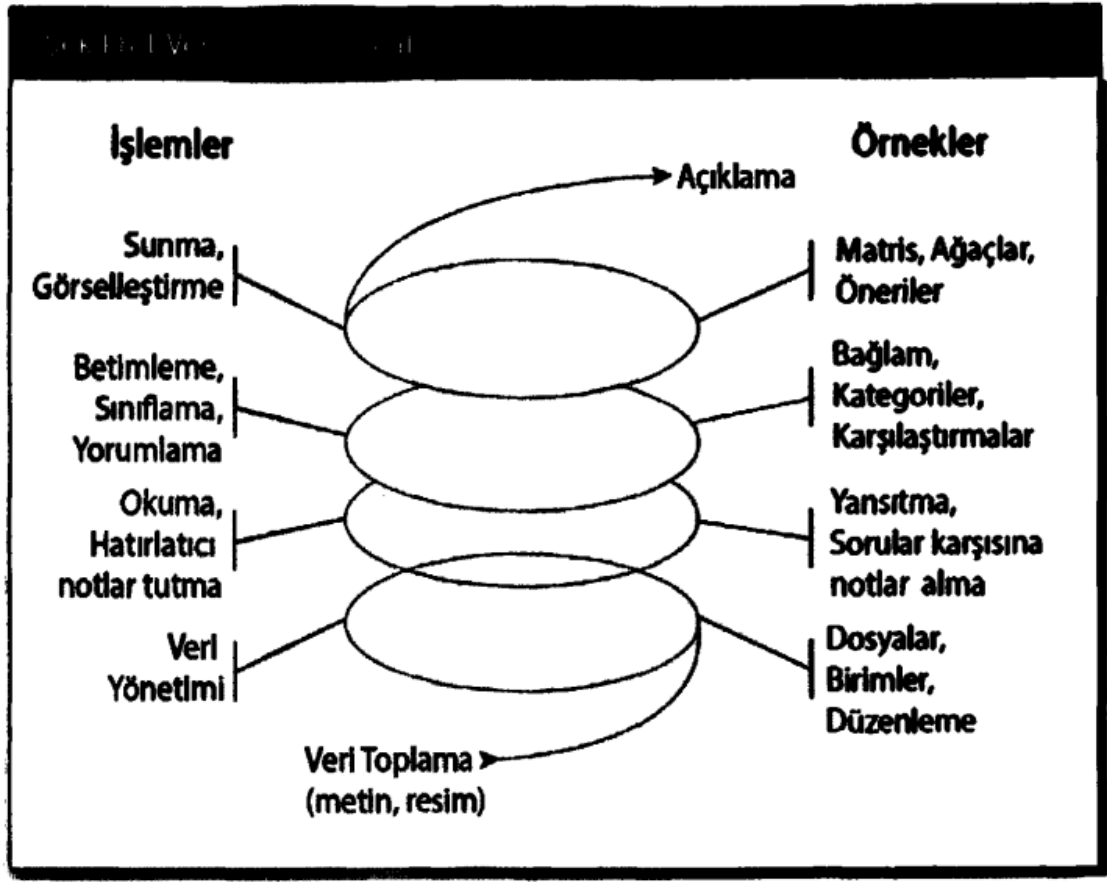
DK9: Görüşme katılımcının evinin girişinde yapılmıştır. Evin girişi oda şeklinde duvar yastıkları ve minder ile döşenmiş ve günlük oturma alanı olarak kullanılmakta olduğu gözlemlenmiştir. Günlük kıyafetlerin duvarda görünen bir askıda asılı olduğu görülmüştür. Katılımcı ilimizde dağ köyü olarak nitelendirilen bir köyde ikamet etmektedir. Ev kerpiç yapılı ve ısınma ihtiyacı kömürlü soba ile sağlanmaktadır. Bölge halkının hayvancılıkla uğraştığı bilindiğinden evin içerisinde ahır kokusu alınmıştır. Katılımcı fiziksel olarak uzun boylu ve normal kilolu olduğu, ellerinin büyük olduğu, yüzünde kırışıklıkların olduğu giyim kuşam olarak lacivert triko kazak, vizon renkli yelek, çiçekli şalvar ve ayağında örgü patik olduğu, bulunduğu çevre koşullarına uygun giyindiği gözlemlenmiştir. Ayrıca başörtüsünün üzerine bölge halkının 'çeki' olarak ifade ettiği alnını kaplayan bir örtü bulunmaktadır. Çeki kullandığı zaman baş ağrısı çekmediğini, akran gruplarında ve geçmişte çeki kullanan kişilerin olduğunu belirtmiştir. Görüşme esnasında katılımcının elleri ile dizlerini ovaladığı gözlemlenmiştir. Geçmiş ile ilgili sorularda hararetili bir şekilde ellerini ve kollarını kullanarak cevaplamıştır. Huzurevi ile ilgili kanaatlerinde huzurevi ismini duyar duymaz gözlerinin büyüdüğü, sinirlendiği gözlemlenmiştir. Katılımcının iletişime ve iş birliğine açık olduğu, yabancı karşısında kendisini ifade etmede zorluk çekmediği, kendisine yöneltilen sorularda açık, anlaşılır ve detay vererek cevapladığı gözlemlenmiştir.

OK5: Görüşme katılımcının günlük oturma odasında gerçekleşmiştir. Katılımcı ilimizde ova köyü olarak bilinen bir hanede ikamet etmektedir. Evin müstakil yapılı olduğu, ısınma ihtiyacının kömürlü kalorifer ile sağlandığı, evin zemininde parke ve camlarının PVC pencere ile yaptırıldığı, evin oturma odasında bulunan televizyonun üzerinde katılımcının gençlik döneminde işlediği dantellerin olduğu ve dantel detaylarının evin diğer bölümlerinde de olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcı fiziksel olarak kısa boylu ve zayıf yapılıdır. Giyim kuşamı geleneksel tarzda kapalı, siyah renkli etek, vizon yelek ve siyah triko bluz giyindiği gözlemlenmiştir. Görüşme esnasında katılımcı soruları röportaj havasında cevapladığı, kendisine yöneltilen sorular haricinde geçmiş ve günümüz hakkında kendiliğinden konuşmadığı ve soru odaklı görüşmeye katıldığı gözlemlenmiştir.

Gözlem formlarında görüldüğü gibi katılımcılara dair alınan analitik notların, katılımcıların sorular karşısındaki tutumları, bölgenin coğrafi özelliklerinin katılımcıların sosyal ilişkileri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Gözlem formu aracılığıyla her görüşmeden hemen sonra gözlemlerin ve hatırlatıcı notların yazılması, verilerin analizi için kullanılmıştır. Gözlem formu ve ses kaydı deşifreleri ek analiz için kullanılmıştır. Ayrıca görüşme esnasında ve akabinde alınan analitik notlar, soruların sorulma biçimindeki küçük değişiklikleri de etkilemiş olup kodlama yapısının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

3.3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırma teknikleri ile hazırlanan bir araştırma projesinde veri toplama, analiz etme ve rapor oluşturma aşamaları doğrusal ve birbirinden bağımsız aşamalar değil, birbiriyle bağlantılı, genellikle eş zamanlı devam eden adımlardır (Creswell, 2021, s. 184). Creswell bu adımların en iyi ‘veri analiz sarmalı’ ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere, araştırmacı başı sonu belli doğrusal bir yöntem kullanmak yerine yörüngede hareket etmektedir. Şekle göre araştırmacı veri toplamaya metin veya resim ile başlamakta, açıklama ile veri analizini tamamlamaktadır.

Şekil 1 Veri Analiz Sarmalı¹³

Çalışmamızda dar kapsamlı analiz birimlerinden başlayan ve daha geniş birimlere doğru giden ve sonrasında bireylerin neyi nasıl deneyimlediklerinin detaylı betimlemesine doğru ilerleyen (Moustakas, 1994' ten akt. Creswell, 2021, s. 81) tematik kodlama tekniği kullanılmıştır. Tematik kodlama, araştırmacı tarafından, önce görüşme sorularına ve ardından ilgili araştırma sorularına yönelik katılımcıların yanıtlarından temaları veya kalıpları belirlemek için kullanılmıştır. Creswell ve Poth'a (2018, s. 321) göre, tematik analiz, araştırmacının "belirli temalar için verileri analiz etmesine, bilgileri daha büyük fikir kümelerinde toplamasına ve temaları destekleyen ayrıntılar sağlamasına" olarak tanımlanmaktadır. Tematik analiz, araştırmacının veriler hakkında yaptığı analitik noktaları açıklar ve kendi özel içeriğinin ötesine geçen bir analizi desteklemektedir.

¹³ Kaynak: Creswell, 2021, s. 185

Braun ve Clarke, (2006, s. 35) tematik analiz yaparken dikkat edilmesi gereken 6 aşama olduğunu ve bu adımların sırasıyla takip edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Tablo 10 Tematik Analizin Aşamaları¹⁴

Tematik analizin aşamaları	
Faz	Sürecin açıklaması
1. Verilere aşinalık	Verilerin kopyalanması, gerekirse yeniden verileri okumak, ilk fikirleri not etmek
2. Başlangıç kodlarının oluşturulması	Verilerin ilginç özelliklerinin tüm veri seti boyunca sistematik moda her kodla ilgili verileri harmanlama.
3. Tema arama	Kodları potansiyel temalar halinde harmanlamak ve hepsini bir araya getirmek.
4. Temaların gözden geçirilmesi	Temaların kontrol edilmesi kodlananla ilgili olarak çalışır.
5. Temaları tanımlama ve adlandırma	Her birinin özelliklerini iyileştirmek için sürekli analiz ve temanın anlattığı genel hikâye: Her biri için net tanımlar ve adlar üretmek.
6. Raporun hazırlanması	Analizin bilimsel raporu analiz için son fırsat.

Braun ve Clarke tematik analiz aşamalarının her birinin önemli olduğunu, hiçbir aşamasının atlanmaması gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Her ne olursa olsun verilen tüm yönlerine aşına olmanın çok önemlidir. Bu ilk aşamanın analizin diğer aşamaları için temel kaynak oluşturmaktadır. Çalışmamızda herhangi bir ön kod geliştirmeden önce, mülakatların deşifresini yapmak, hepsini tek tek birkaç kez okumak, incelemek büyük resmi görebilmek için önemlidir. İkinci aşama yeni veri oluşturulduğunda başlamaktadır. Bu aşama ilk kodların üretildiği aşamadır. Sonra her bir mülakatı baştan sona okuyup aşinalık geliştirdikten sonra burada veriden elde

¹⁴ Kaynak Braun ve Clarke, 2006, s. 35.

edilen anlamlandırma ve yorumlama analiz için büyük önem taşır. Üçüncü aşama tüm verilerin kodlanarak harmanlandığında ve uzunca bir kod listesi olduğunda başlamaktadır. Bu aşamada araştırmacı analize yeniden odaklanmakta ve kodlardan ziyade geniş temalar düzeyinde bir sıralama yapmaktadır. Esasen bu aşamada çalışmayı kapsayıcı bir tema oluşturulmak için kodlar analiz edilmekte ve farklı kodların nasıl bir araya geleceğinin üzerinde durulmaktadır. Dördüncü aşama bir dizi tema tasarlandığında başlamakta, bu aşamada aday temaların sağlanması yapılmakta ve verilerin tematik haritasının oluşması ile son bulmaktadır. Beşinci aşamada araştırmacı daha hassas bir bakış açısı ile temalarını tanımlamış ve nihai aşama rapor aşamasının yazılması ile tematik analiz tamamlanmaktadır.

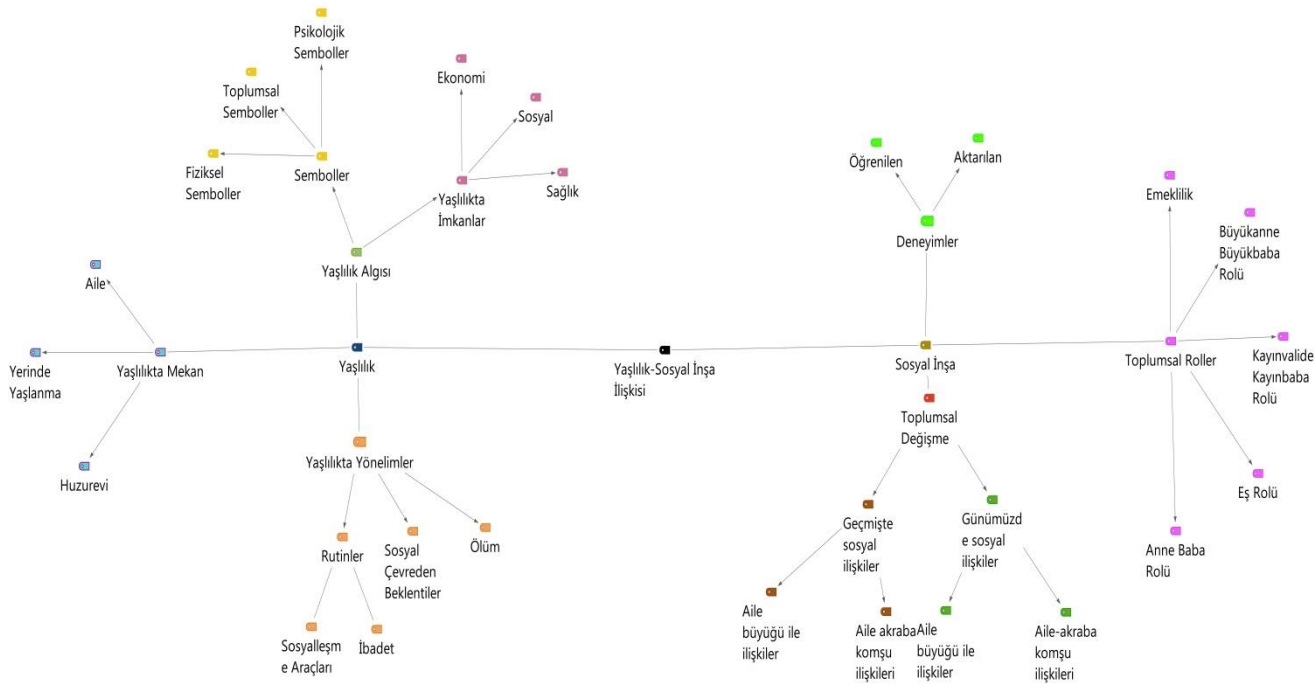
Çalışmamızda verilerin analizi tematik analiz tekniği ile kodlama, kategori oluşturma ve tema belirleme süreçleri bilgisayar destekli yazılım programı olan MAXQDA kullanılarak analiz edilmiştir. Yanı sıra içerik analizi ile birbirleri ile benzeyen kavramlar anlamlı bir bütün halinde kodlama yapılmıştır. Kodlama aynı zamanda sahadan toplanan verileri bölümlere ayırmayı, incelemeyi, karşılaştırmayı, kavramlaştırmayı ve ilişkilendirmeyi zorunlu kılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 378). Bu aşama kategorilerin anlamlı bir tema atında toplanmasını da sağlamakta ve araştırılan olgu ile ilgili deneyimlerin ortak yönleri keşfedilmesini amaçlamaktadır.

Ayrıca katılımcılarla yapılan görüşmeler esnasında katılımcıların da izni dâhilinde ses kayıtları alınarak deşifresi yapılmış, 3 farklı uzman (1 Dr. Sosyolog, 1 Uzman Sosyal Çalışmacı, 1 Uzman Rehber) görüşü alınarak veriler gözden geçirilmiş ve % 80' in üzerinde tutarlılık çıkmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Çalışmamızın bu bölümünde örnekleimde yer alan yaşlıların deneyimlerinin yaşlanma süreçlerine etkisine yer verilmiştir. Bu bölümün devamında ise sosyal inşa ile yaşlılık arasındaki ilişki üzerinden yaşlılığın sosyal inşası analizi gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik araştırma neticesinde, sahada elde edilen veriler keşfedici bakış açısı ile sonuçlandırılmıştır. Sahada katılımcılara yöneltilen sorulara karşılık alınan cevaplar detaylı incelenmiştir. Oluşturulan kodlar ve kategorilere bağlı olarak yaşlılık-sosyal inşa ilişkisinde altı adet tema belirlenmiştir. Bu temalar şunlardır:

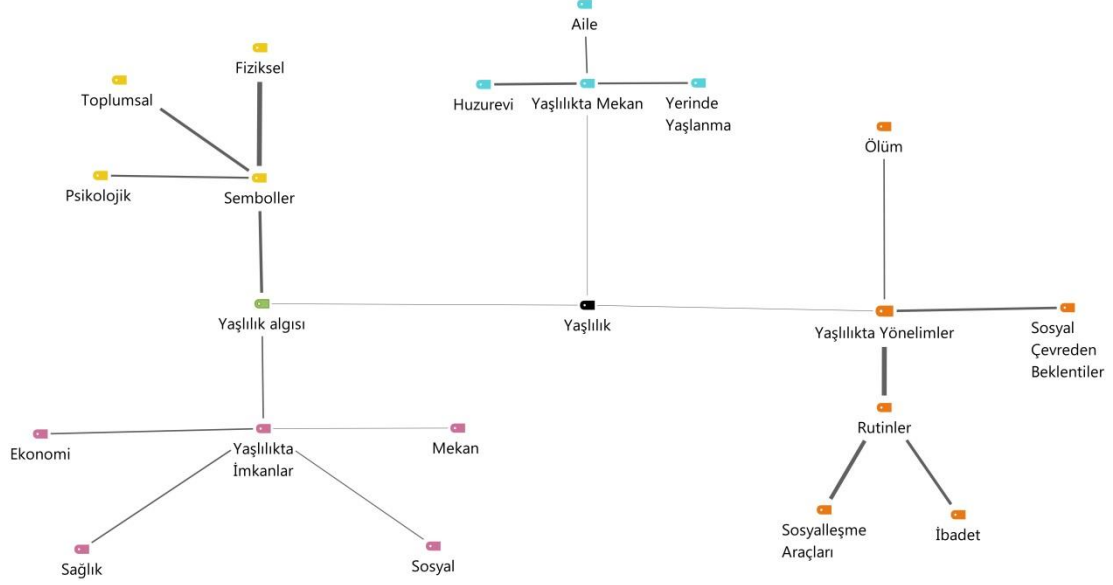

Şekil 2 Yaşlılık- Sosyal İnşa İlişkisi

Şekil 2 'de görüldüğü gibi yaşlılık-sosyal inşa ilişkisinde sosyal inşa ve yaşlılığa ilişkin örüntüler oluşturulmuştur. Sosyal inşa ile ilişkili olan temalar; deneyimler, toplumsal roller ve toplumsal değişmedir. Yaşlılık ile ilişkili temalar; Yaşlılık algısı, yaşlılıkta mekân ve yaşlılıkta yönelimlerdir.

4.1. Yaşlılık

Çalışmamız kapsamında katılımcılara yaşlılık deneyimleri ile ilgili soruların cevapları incelenmiş olup, yaşlılığa bağlı olarak toplam üç adet tema belirlenmiştir. Bu temalar aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

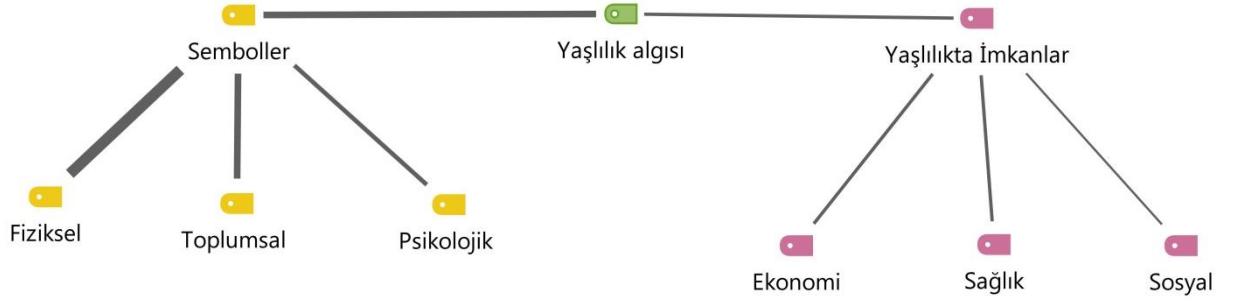

Şekil 3 Yaşlılık Hiyerarşik Alt Kod Modeli

Şekilde görüldüğü üzere yaşlılık ile ilişkili olan temalar; Yaşlılık algısı, yaşlılıkta mekân ve yaşlılıkta yönelimlerdir. Yukarıdaki şekilde örüntüler halinde sıralanan temalar aşağıda ayrı alt başlıklar halinde katılımcıların ifadeleri ile araştırmacının yorumları beraber verilmiştir.

4.1.1. Yaşlılık Algısı

Çalışmamızda “Yaşlılığı nasıl tanımlarsınız? Yaşlılıkla ilgili bir sembol söyler misiniz?” sorusu yöneltilmiş ve edinilen cevaplar doğrultusunda yaşlılık algısına ilişkin iki alt kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar yaşlılığa ilişkin semboller ve yaşlılıkta imkânlardır. Semboller; fiziksel, toplumsal ve psikolojik olmak üzere üç kategori altında ele alınmıştır. Yaşlılık döneminde imkânlar; Ekonomi, sağlık ve sosyal alt kategorisinde detaylı analiz edilmiştir.

Şekil 4 Yaşlılık Algısı Hiyerarşik Alt Kod Modeli

Şekilde görüldüğü üzere yaşlılık algısı hiyerarşik alt kod modelinde oluşturulan örüntülerde, çizgilerin kalınlığı sıklıkla tekrar edilen kodları göstermektedir. Bu bağlamda katılımcılarda hissedilen en belirgin sembol fizikseldir. Çünkü fiziksel semboller dışarıdan bakıldığında kolaylıkla fark edilebilen değişiklikler iken toplumsal ve psikolojik sembollerin fark edilmesi için birey ile zaman geçirilmesine ihtiyaç vardır.

4.1.1.1.Semboller

4.1.1.1.1. Fiziksel

Yaşlılık, bireysel açıdan değişen görünüm ve sağlık sorunları gibi çeşitli yollarla oraya çıkmaktadır. Bu kapsamda katılımcılar değişen görüntülerini aktarırken ağırlıklı olarak sağlık sorunlarını tanımlamışlardır. Aşağıdaki şekil erkek ve kadın ifadelerinden oluşturulan Nvivo kodlama ile oluşturulmuş olup fiziksel sembolleri özetler niteliktedir.

Şekil 5 Soldan Sağa Kadın ve Erkek Fiziksel Sembollere İlişkin Kod Bulutu

“Ayaklar, kollar tutmuyor. Kafalar ağrıyor. Vücut çekmiyor eskisi gibi. Aaaa ölüm geliyor yavaş yavaş diyoruz. Ona göre kendini temiz tutacaksın. Şimdi ayaklar tutmadığı için, oturduğum zaman kalkamıyorum camiye gidemiyorum.” (OK3).

Katılımcıların çok azı yaşlılık ve ölüm arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu katılımcının yaşlılığı ölümle içselleştirdiği, yaşantı dünyasını ölüm odaklı kurduğu gözlemlenmiştir. Görüşmeden yaklaşık üç ay sonra katılımcının vefat ettiği öğrenilmiştir. İkinci bölümde geçmişten günümüze yaşlılık başlığında, ilkel çağda yaşlıların öleceklerini fiziksel güçten düştükleri zaman anladıkları ve yaşlıları yük olarak görmeye başladıklarından ve onların terk edildiklerinden bahsetmiştik. Bu katılımcı aslında eşi, çocukları ve torunları ile birlikte yaşasa da bedenini ve yaşamını dışsallaştırmış olduğu, ‘kendisini temiz tutması’, ‘elinden tesbihini bırakmaması’ ölüm olgusu ile doğrudan ilişkilidir.

“Yaşlılıkta her taraf işaret. Saçlar ağarmış bel bükülmeye başlamış kulak az duymaya başlamıştır. Göz şey etmeye başlamış yani bütün vücudun her yerinde döküntü var. 50 yaşından sonra başlar yavaş yavaş. Yaş 60-65 e doğru vardı mıydı iyice halsizleşme hareket etme önceki gibi olmuyor. Gittikçe halsizlik başlıyor o şekilde devam edip gidiyor Bir şey kaldıramıyorsun tutamıyorsun gücün yetmeyivermiş. Mecbur hissediyorsun yaşlılığını. Gençlik döneminde bir insan taşı sığıdığı zaman onu ezeceğini zanneder. Suyunu çıkaracağını zanneder. İhtiyar adam elinde sünger olsa su olsa acaba sıksam suyu çıkar mı diye düşünür. İhtiyarlıkla gençlik arasında bu kadar önemli fark var.” (DK6).

Kronolojik yaş ile onun fizikte gösterdiği değişiklikler arasında yakın bir bağlantı vardır. Özellikle son dönemdeki değişiklikler, kişide yaşlandığını düşünmeye başlamasına sebep olmaktadır. Çünkü işaretler, yaşlanmanın tanınabileceği fiziksel göstergelere dayanmaktadır. Aynı zamanda fiziksel deformasyonlar bireysel beklentileri de altüst etmektedir.

Yaşlılık ile kronolojik yaş arasında bir bağlantı olsa da bu bağlantı tek başına kişinin yaşlı olduğu göstermemektedir. Aşağıdaki katılımcı da kronolojik yaşın 60'dan sonra yaşlı hissetmeye başladığını vurgulamıştır. Bunun nedeninin katılımcının eşinin kendisi 60 yaşında iken vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

“60 ından sonra iş bitiyor. Ben atmışa kadar iyiydim ama atmıştan bu zamana kadar baya baya çöktüm. Şu merdivenden çıkamıyorum zor çıkıyorum. Belim tutmuyor. Saçın ağarıyor, dişlerin dökülüyor. Yaşlanınca iş kötüye gidiyor yavaş yavaş.” (OK5).

Kaybedilen eşin yokluğuna alışma, yalnızlık, keder, sıkıntı katılımcının yaşlılığın fark edilmesinde başat duygulardır.

Kadın katılımcılar arasında yaşlanmaya sebep olan bir başka etken de doğurgan olmasıdır. Doğan her çocuğun kadının bedensel gücünden kaybettiği belirtilmiştir. *“İşaret. Vallaha yavaş yavaş mı gelir hızlı hızlı mı gelir. Zaten ne olacak Bir doğur iki doğur üç doğur bir duvardan bir taş çek iki taş çek beş taş çek o duvar ne olur. Köhler yıkılır (hahaha).” (MK12).*

Katılımcı bedeni ile inşaat arasında bağlantı kurması kendi yaşamı ve rutini ile ilgilidir. Çünkü bu katılımcı eşinin yıllarca Almanya’da çalışmaya gittiğini, ara tatillerde geldikçe önce kendilerine ev yaptığını, kesin dönüşten sonra evlerinin bahçesine çocukları için ev inşa ettiklerini belirtmiştir. 13 yılı aşkın süre gününü inşaat işçilerinin yeme içme öğünlerine vakit ayırması bedenini de inşaat ile bağ kurmasını sağlamıştır.

Bir diğerk kadın katılımcı bekâr olduğunu (hiç evlenmediğini), hiç doğum yapmadığını vurgulamış, yaşlılığın sadece kadın ve doğurmakla alakasının olmadığını belirtmiştir.

“Gözüm az görüyor yine de görüyorum yolumu. Ayak da sakat. Sızılmaya başlıyor esirgiyorum iş görmüyorum fazla. Bu yüzden hissediyorum ben yaşlılığımı. Ama eski durumumdaki gördüğüm işleri de yapmak istiyorum. İşte şimdi zor. Doktora gitsem ne diyecek doktor bana doğurmadım sokurmadım. (OK4).

Yaşlılığı bekâr olarak karşılayıp yaşamak, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkacak bazı güçlüklerin oranını artırmaktadır (Şentürk, 2020, s. 35).

Katılımcıların fiziksel sembollerine ilişkin ilk veriler genellikle uyku ile ilişkili olmuştur. Aşağıdaki katılımcı da ilk uyku ritüelinin değiştiğine defaatle vurgu yapmıştır.

“Uykunu, işitmeni, yemeğini her şeyini değiştirir. Önceden ben dışarı çıktığım zaman on kilometre yol yapardım. Haaa sen benim gençliğimi mevlüde soracaksın mevlüde. Üfledim mi mevlüt taaa kule sitenin ora giderdi. Hafıza mesela şunu şurada bırakır unuturum burada. Otobüse filan bineyim elimde bi şey bıraktım mı kalır ben inirim o kalır orada. Unutkanlık var ama çağın hastalığı gençlerde de var. Oluyor. Hani diller ya atasözü vardır pekmez ekmeğe denk gelmiyor .”(OK10).

Katılımcı bekârdır (hiç evlenmemiş) ancak bekâr yaşlılara nazaran sosyal ilişki ağı gelişmiştir. Tarımla uğraşarak aktif yaşam sürmesi sayesinde diğerk sosyal süreçlerin de bir aradalığını sağlamış olsa da *“pekmez ekmeğe denk gelmiyor”* ifadesi ile yaşlılıkta ortaya çıkan bir sorunun çözülsene bile başka bir sorunu ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bu nedenle yaşlılığın inşasında yalnızlık duygusundan ziyade hafızanın eski gücünü kaybetmesinden yakınmaktadır.

Baston kullanmaya başlamak katılımcılar arasında en yaygın fiziksel sembollerden birisini oluşturmaktadır. Aşağıdaki örnek katılımcı ifadesi de bu durumu doğrular niteliktedir.

“hahahahaha (bastonu göstererek.) Biz bu şeyi anneme almıştık. Annem 84 yaşında vefat etti. Ha annem düşmesin biraz rahat etsin diye bir de böyle dört bacaklı valkur var. Annem dedi ki: Aaaa görür herkes beni görür Safinaz asâ almış eline derler dedi. Ne gelecek görmeyen gözler, gitmeyen ayaklar. Ya eskiden her şeyimi kendim yapıyordum mesela. Evimi gayet güzel süpürüyordum, siliyordum camımı siliyordum. Şimdi her şeyimi kendim yapamıyverdim. Bazı şeyler kısıtlanmaya başlayınca yaşlılık belirtileri o zaman ortaya çıkıyor.” (MK8).

Bu katılımcı görüşmenin başında yaşlılığı kendisinin dışında bir süreç gibi anlatmıştır. Ancak yaşlılık ile ilgili sembollerden bahsederken birkaç dakika sessiz kalmış, düşünmüş sonra elindeki bastonuna gözü ilişmiştir. Bastonu (asâ olarak tanımladı) göstererek, gözünün önünde olanı görmediğinden şaka ile karışık serzenişte bulunmuştur. Bu tür semboller, yaşlılığı ve yaşlanmayı bir endişe kaynağı olarak göstermektedir. Ayrıca katılımcı için yaşlılık döneminde ortaya çıkan en belirgin özellik fiziksel canlılığının azalmış olmasıdır. Vücudunun kendisini yarı yolda bırakmaya başladığından, bunun hem bireysel kimliğine hem de statüsüne meydan okuduğunu vurgulamıştır. Bu katılımcı özellikle sonraki yaşamını merkeze alarak fiziksel güçten düşmeyi bertaraf etmek istemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşlılığın başlangıcı olarak 65 yaşını kabul ettiğini, pek çok sosyal yardımın (yaşlılık aylığı gibi), sağlık önceliklerinin veya kısıtlamaların belirtilen yaşla başladığına yukarda değinmiştik. Bu bakış açısı bize yaşlılığın bir anda bireyin 65 yaşına girmesi ile başladığını, 65 inden sonra yaşanan her sorunun temelinde kişinin yaşlanması özellikle vurgulanmaktadır. Ancak katılımcılardan edinilen bulgular yaşlılığın yaş ile değil semboller ile ortaya çıktığı göstermektedir.

“Saçını ağarttım bilemedin, işte belini büktüm bilemedin ihtiyarlığın gelişini öyle tekerlemesi de var ya. Zamanla gözünü açıp kapayınca kadar ihtiyarlık da geliyor. Sen hissetmezsin onu. Vücutta güç kaybın değişir akli denge değişir. Hal ve hareketlerin değişir. Davranışların değişir. Yürüyüşlerin değişir hepsi değişir.” (MK13).

Bu tekerleme bazen görüşme esnasında bazen de ses kaydını kapattıktan sonra neredeyse her katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Ölümü çağrıştıran bir tekerlemedir.

Katılımcıların çoğu görüşmelerde “vücudum yorgun” ifadesini kullanmışlardır. Katılımcılar geçmişte yaptıkları işleri yapmaya devam etseler de genç olmaktan nasıl uzaklaştıklarını tartışsalar da söz konusu giyim kuşam oluğunda, kıyafet seçeneklerinin de kısıtlandığını belirtmişlerdir. Kadın katılımcıların tamamına yakınında kıyafetlerinin üzerinde yelek olduğu gözlemlenmiştir. Vücudu sıcak tuttuğunu, yelege çıkardıkları an hastalandıklarını dile getirmişlerdir. Köyde ikamet eden erkek katılımcılarda ise yelek yerine süveter giydikleri gözlemlenmiş, sadece mevsimsel geçişlerde değil, her mevsim üzerindeki yelek ve süveterlerin olduğu öğrenilmiştir.

“Yaşlanan bir insan geniş bol giymek ister rahat olmak ister eskisi gibi çok böyle milimetrik takip yapamaz aynanın karşısına gidip de kendine şekil verme farklılaşır yani. Birçok şeylerin haberciliği var yaşlılıkta yani belli oluyor. (MK10)”

“Yaşlı yaşına göre kapalı, pardösülü daha derli toplu giyimi farklı olur. Tabii öyle, gencin hareketi farklı olur yaşlının hareketi farklı olur. Yani kendimden pay biçiyorum ben azıcık yürüsem yorulur, oturur dinlenirim gençler maşallah kıpır kıpır yürür geçer. Yorgunluk, vücut ağırlaşıyor ağırlaştıkça kendimizi biraz daha yaşlandık hissediyorum ben şimdi. Yürürken yürüyüşüm değişti biraz daha ağırlaştım. İşte onlardan fark ediyorum kendimin ileriye gittikçe yaşlandığımı.” (MK4).

Aynı katılımcı ile bir sene önce aynı sorular yöneltilmiş ancak katılımcı yaşlı hissetmediğini, tüm işlerini rahatlıkla halledebildiğini ifade etmişti. Ancak aradan bir sene geçtikten sonra yapılan görüşmede katılımcı fiziksel olarak yorulduğunu, eski gücünün kalmadığını, pazara dahi giderken birkaç yerde dinlenerek gittiğini ifade etmiştir. Katılımcıdaki bu değişikliğin sebebi yalnızca fiziksel değişiklikler değil aynı zamanda pandemi döneminde de “yaşlı” vurgusunun oldukça kendisini hissettirmesi de etkili olmuştur.

Katılımcılardan elde edilen bulgular bize kişinin fiziksel canlılığını yitirmesinin yaşlanma sürecinde etken rollerden birisi olduğunu göstermektedir. Yaşlanmanın ortaya çıkması ve yaşam süresinin azalması kişideki biyolojik mekanizmaların işlevini yitirmeye başlamasından kaynaklandığını belirtmektedirler. Yaşlılığın fiziksel sembolleri katılımcı ifadeleri göz önüne alındığında üç aşamalı bir süreç olduğuna ulaşılmıştır: metabolizmanın yavaşlaması, fiziksel görüntüdeki hasar ve kişideki hastalıklardır. Bu bağlamda başta fiziksel değişiklikler beraberinde psikolojik ve toplumsal etkenler olmak üzere bireyin yaşlılık algısından nasıl etkilendiği ve bu sembolleri kalan zamanlarında yorumlayarak nasıl ortadan kaldırmaya çalıştıkları, kendi kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ortaya koyması bakımından önemli bir veri sunmaktadır. Kişinin kendisini yaşlı olarak tanımlama derecesinin fiziksel rahatsızlıkları ve kronolojik yaşı ile önemli derecede ilişkili olması beklenmektedir. Ancak katılımcılardan edindiğimiz bulgular bu yönde değildir. Psikolojik ve toplumsal semboller bu durumu açıklar niteliktedir.

4.1.1.1.2. Toplumsal

Yaş ve yaşlanmaya ilişkin bir dizi ayrımcılık türü bu bölümde kodlanmıştır. Yaşın daha belirgin biçimde görülmesinde, kronolojik yaş ve biyolojik göstergelerin yanı sıra sosyal ve kültürel araçlar da yaşlılığı inşa etmede önemli rol oynamaktadır. Beauvoir'ya göre kişi kendi yaşlılığını ancak başkaları tarafından 'yaşlı' olarak çağırıldığında fark etmektedir. Çünkü ona göre yaşlılık, ölüm ile ilişkisinden ötürü gerçekleştirilemez olandır, hayatın ötesindedir (Esgün, 2020, s.66). Nitekim katılımcı yanıtları da, yaş ayrımcılığı ile ilgili deneyimlerini aktarırken kronolojik yaşın bedenleri üzerinde nasıl etkisinin olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, yakın çevresi tarafından yaşamlarının her döneminde kendilerine yaşları sebebiyle nasıl farklı davrandıklarını gözlemlediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen “*Çevrenizdekiler sizi yaşlı olarak görüyor mu? Hangi sözleri ve davranışları böyle düşünmenize sebep oldu?*” sorusu neticesinde edinilen katılımcı cevapları bu başlık altında toplanmış olup katılımcı cevapları kapsamında oluşturulan kod bulutu aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 6 Soldan Sağa Kadın ve Erkek Toplumsal Sembollere İlişkin Kod Bulutu

Görüşmelerde karşılaştığımız ilk kod katılımcıların çevreleri tarafından ‘tamamen iyi niyetli’ olduğu düşünülen *uyarma* davranışlarına maruz kaldıklarıdır. ,

“Mesela bir şey yiyeceksem içeceksem tansiyonun var bak sen hastasın yaşlısın yapma diyorlar. Güneşe çıkma sen hastasın yaşlısın. Bunu evvelden yapıyordum yine yaptım istiyorum ama olmuyor da uyarıyorlar.”(OK1). Yaşlılık ile hastalığın birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

“Senin bahçeye indiğini görmeyim sakın. Bahçe sana yasak. Oğlum sabahtan azıcık ineyim filan desem hiç gönlü olmaz. Evlatlarımın birinin de gönlü olmaz çalıştığım için. Ama benim içimden geliyor çalışmak.” (DK3).

Yaşlı insanların davranışları büyük ölçüde yakın sosyal dünyalarındaki önemli kişilerin yaşlıları nasıl tanımladıkları, sınıflandırdıkları ve değer verdiklerine göre değişen tepkilerine ve onlara verdikleri tepkilerle oluşmaktadır (Tekin, 2020, s. 31).

“Çalışma otur diyorlar.”(OK6). “Oğlan der şimdi anne bahçeye filan inme. Hiç bir iş yapma diyor. Duramıyorum ki. Baharın salatalık ettik onu filan boğazını kazmadan etmeden duramam. Ama yaptığım zaman da yerimden kıpırdayamam dizler kötü.” (MK12).

Katılımcının çevresindeki tepkiye karşı savunma mekanizması geliştirdiği, hangi işi neden yaptığna yönelik kendisini açıklama ihtiyacı hissettiği

gözlemlenmiştir. Bu tarz söylemler katılımcıda suçluluk duygusu hissetmesine neden olmuştur.

“Yaşlandın oturadüş bostana gitme diyorlar. İşe güce kakma diyorlar. Şuraları süpürürüm bazı dışarıları da. Süpürme diyorlar. Çevremizdekiler iki tane kızı var gelini var da yaşlı kadına iş yaptırıyor diye kınar derler. Kendi yattığım yeri süpüreyim yastıkların altını temizleyim diyorum biz yaparız biz yaparız diyorlar. Bir de öteki oğlanların yanına git bir babam mı senin oğlun diyorlar. Niye bizim başımızı bekliyorsun.” (DK9).

Katılımcıyı bu söylemlere maruz bırakan kişiler çocukları değil torunlarıdır. Ayrıca başlangıçta iyi niyetli olduğu düşünülen ifadeler yerini sorgulama sorularına bırakmıştır. Görüşme sürecinde katılımcının yaşadığı bu durumu tebessümler karşıladığı, torunlarına karşı öfke duymadığı, anlayış gösterdiği gözlemlenmiştir. Yakın sosyal ilişkilerin güçlü olduğu toplumlarda insanlar, kendileri dışındakilerin neler yaptığı, işlerinde başarılı olup olmadığı, kaç çocuğu olduğu, çocukların ne işle meşgul olduğu-kimlerle arkadaşlık ettiği hasılı mahremi ilgilendiren yahut sıradan pek çok konuları gündemlerine alabilmektedir(Özyer, 2016, s.433). Katılımcının ikamet ettiği bölgedeki toplumsal yapı özellikleri dikkate alındığında el alemin bireylerin davranışlarında etkili olduğu görülmektedir.

Erving Goffmann (2012)'de bireylerin diğer insanlarla iletişimlerinde kendilerini kontrol etmeye çalıştıklarını veya bilinçli olarak başkalarının yanında farklı davranışlarda bulunduğunu savunmaktadır. *“Maaşın var evin var niye çalışıyorsun yat git diyorlar. Ama gönül durmaz ki. İmkani yok.” (DK12).* Bu katılımcı çevresinin baskısı ve yönlendirmesi ile tarlasına gidebilmek için motoru kendisinin kullanmadığını, maaşı ile motoru kullanacak birini tuttuğunu ve tarla işlerini bu vesile ile yapabildiğini sık sık dile getirmiştir.

“Yaşlandın ekmek yapma diyorlar. Çalışmayiver diyorlar.” (DK13). Katılımcı kendisini uyaranlara karşı öfkelidir. Çünkü hem ekmek yapma diye uyardıklarını hem de kendisine bu konuda yardımcı olmadıklarını belirtmiştir.

Görüşmelerde edindiğimiz bulgulardan birisi de yaşlılara yönelik ‘yardım etme’ davranışlarıdır. Uyarma davranışları ile yardım etme kodları birbiri ile bağlantılıdır. Yardımseverlik, genellikle bireylerin yakın çevresi tarafından, bir işi tamamlaması konusunda yetersiz olduğunu algıladıklarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin bu katılımcı yalnız yaşamaktadır. Ancak çocuklarının kendisine nasıl yardımcı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

“Oluyor haliyle hepsine yetişemiyorsun. Benim alışverişimi çocuklarım yapıyor. Bana müsaade etmiyorlar. Bir tarafa gidersin düşersin bir şey olur biz yaparız diyorlar Allah razı olsun kızım buradan alışverişimi yapar. Oğlanlar gelir yapar. Senin yerine biz yapalım, çalışma, yapma diyorlar.” (MK3).

Katılımcının çocuklarının market alışverişine yardım etmek istemeleri, yaşlıyı iyi hissettirmektedir.

“Araba bazen kapının önünde denk gelirse ucundan tutalım diyorlar. Ona sevindim bak. Zorla çıkaracaktım arabayı, sağ olsun çocuk yardım etti kaldırdım daha da iyi oldu yani.” (MK4).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede komşuluk ilişkileri birbirlerini gözeten, ihtiyaçlarında yardımcı olan kimselerden oluşmaktadır. Burada katılımcıya asıl yardım eden kişi ise komşusunun torunudur. Kendisine yardım edilmesinden mutluluk duyduğunu belirtmiş olup kendisine yardım edilmesini bir saygı sembolü olarak olumlu yorumlamaktadır.

Goffmann (2014)’de fiziki deformasyon ve iradenin zayıflığını damga türleri olarak ele almıştır. Yaşlanan bireydeki fiziksel değişiklikler, cildin kırıışması, buruşuk ve kötü bir hal alması, sağlık sorunları nedeniyle iradenin zayıflaması yaşlıların etiketlenmesine neden olmuştur. En yaygın karşılaşılan yaşlı ayrımcılığı ise etiketleme, damgalamadır.

“Bana niye birden çöktün dediler. Çökmeyecek biri miydim de öyle diyorlar. Gören bana aa niye birden yaşlı gibi oldun niye birden yaşlandın diyor.” (OK1).

Katılımcı bu söylemleri eşi vefat ettikten sonra duymaya başladığını, kendisinin de yaşlanan görünümünün bu denli dikkat edilmesine şaşırdığını dile getirmiştir.

“Dede sakal bırak artık diyorlar. Kimi gelir sever kimisi tıraş ol diyorlar. Bir öl filan diyorlar.”(OK3).

“Ee kocadın artık seslenme konuşma az konuş artık diyorlar. (MK2).”

Goffman (2012, s. 35) ‘nda yaş, boy, görünüşü kişisel vitrinin parçaları olarak ele almıştır. Dolayısıyla kişinin bedeni hem bir vitrin hem de ait olduğu yaş grubunu temsil eden bir göstergedir. Yaşlılarda ilk değişiklik fiziksel görünümlerdir. Bu nedenle bedenindeki değişiklikler çevresinin dikkatinden kaçmamaktadır.

“Doktora gidiyorum yaşına göre normal diyor. Kulağım az duyar böyle yaşayacaksın çare yok diyor yaşlılık deniyor.” (MK6).

Özellikle söz konusu sağlık ise, yaşlılık teşhisi bir hastalık gibi konulması kişinin doktora karşı güven duygusunu da zedelemiştir. Görüşme esnasında katılımcının yüz ifadesi keyifsiz bir hal almıştır.

“Ya herhalde diyorlar bizim adam üçayaklı olmuş bilmem ne diyorlar (hahah). Biz de mecbur iki ayak çekmeyiverdi üçayak mecbur diyoruz.” (DK6).

“Görüyorlar ya tabi. Anneannem kocadı babaannem kocadı artık yaşlandı diyorlar. Eeee senin kafa kontaklaşmış Sen maynaklaşmışsın artık diyorlar. Ben de, yarın doğuya giderim diye tehdit ediyorum. Valla koy git zaten maaşın bizde sen kartını alamazsın ki diyorlar.” (DK10).

Katılımcıya bu şekilde hitap eden aslında kendi torunudur. Yaşlıya çocuk gibi davranılması onun küçümsendiğini göstermektedir. Çocuk ile yetişkin yer değiştirmiştir. Kişiye istemediği, özellikle de yaşı ve bedenini olumsuz çağrıştıracı lakaplar takmak hangi yaşta olursa olsun bireylerin öfkelenmesine neden olmaktadır.

“Ebe ne zaman öleceksin diyor küçük torunum. Ne bileyim kuzum derim. Daha seni evlendireceğim askerden geleceksin çocuklarını sırtıma ip ile sarınacağım

diyorum. Anam anam anam vallaha kalmazsın o zamana kadar ölür gidersin. (hahahah)Bana böyle söylüyorlar. Böyle işte hayatımızdan memnunuz.” (DK9).

Katılımcı torununun bu hitabını hoşgörü ile karşıladığını, onun genç olduğunu, delikanlı olduğunu ve ‘suyuna gitmek’ gerektiğini belirtmiştir. Ancak bunun temel nedeni torunları ile iletişimi kesmemektir.

Katılımcıların yakın çevrelerinden karşılaştığı bir diğer ayrımcılık türü tamamen iyi niyetli olduğu düşünülen, yaşlılara yönelik “hala, yaşına göre” ifadelerinin sık kullanılarak motive edilmeye çalışılmasıdır. Her ne kadar iyi niyetli olsa da yaşlıya yönelik kurbanlaştırıcı bir söylem içermektedir. Katılımcılar bu konu hakkındaki ifadeleri aşağıda detaylı analiz edilmiştir.

“Hala diyorlar. Ben öyle gençliğim gibi zannediyorum hala dediklerini, keyifleniyorum. Evin içinde de öyle. Kızlar hala sen yaşına göresin niye canını sıkıyorsun da diyorlar.”(OK4).

Katılımcı bekâr olduğu, erkek kardeşlerinin torunlarının kendisine ‘hala’ demesinden çok memnun olduğunu, yaşlılık yıllarında bu hitabın kendisini gençlik zamanlarında hissettirdiğini belirtmiştir.

“Geçen gün şurada komşuyla şey yaptık. Orda filan dediler yani ne kadar güzel yakışmış giydiklerin yani.” (MK8).

Katılımcı özellikle torunlarının kendisini yaşlı görmemek için saçlarını boyamaya devam ettiğini, giyim kuşamını değiştirmedini, çevresinden de olumlu dönütler aldığını ifade etmiştir. Katılımcının sosyal çevresi ile olumlu ilişkiler geliştirdiği, aktif olduğu, akran grubu ile park, bahçe ve kafelerde buluştukları, kendisini bu anlamda dışlamak istemediğini belirtmiştir.

“Bazen söylerler. Ayarlarının içerisinde sen iyisin diye söylerler. En iyi sensin diye Bazıları da takılır. Saçın başın ağarmış artık sen de gitmişin bu dünyadan diye söylerler tabi.(bu sözleri duyunca ne hissediyorsunuz). Tepkim yok. Normal karşılıyorum.” (MK13).

Katılımcı kendi fiziksel durumunun farkındadır. Bu nedenle çocuklarının kendisine karşı iyi niyetli söylemleri kendisinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir tepkiye neden olmamıştır.

Katılımcıların yaşlarını devam ettirdikleri yerleşim yerleri fark etmeksizin tüm toplumlarda bireyin sosyal yaşamını düzenlemek için yaşı bir şekilde kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bireylere roller vermek, kişilerarası etkileşimi düzenlemek veya hanedeki iş bölümü için temel olarak yaşa uygun beklentiler de geliştirilmiştir. Katılımcıların sosyal çevresi ile karşılaştığı yardım etme, uyarma davranışları “yaşına göre davran” deyiminin bireyin yaşlanma aşamasında ne yapması gerektiğine dair bazı yönergelerinin olduğunun açık bir göstergesidir. Yaşa uygun davranışlar ile ilgili beklentiler, davranışı ve etkileşimi yöneten ayrıntılı ve yaygın bir normlar sistemi, yetişkin yaşamının kültürel dokusu boyunca yerleşik bir beklentiler ağı oluşturmaktadır (Neugarten, Moore ve Lowe, 1965, s. 22-23). Dolayısı ile bu beklentiler aslında toplumsal yapımızın bir parçasını oluşturmakta ve birey yaşlandıkça öğretilmekte, yetişkinlik dönemi boyunca sürekli pekiştirilmektedir. Özetle, yaşlılığın sosyal inşası boyunca bireyler olgunlaştıkça ve yaşlandıkça geçmeleri beklenen, toplumsal olarak inşa edilmiş fiziksel, psikolojik, toplumsal, tarihsel ve kültürel açıdan bir dizi aşamadan geçmektedir. Bu aşamada yaşlılar tarihin ve toplumsal koşulların sınırları içinde kendi yaşam rotalarını inşa etmekte ve yaşamları boyunca deneyimledikleri tarihsel zamanlar ve yerler tarafından şekillenmektedir (Elder, Johnson ve Crosnoe, 2007; Settersten, 1999). Katılımcılardan edinilen cevaplar bize yaşlılığın sosyal inşasında üretilen soruların temelini oluşturmaktadır. Bu temel çalışmamıza yaşlının yaşam boyunca zaman, tarih ve sosyal ilişki içinde ortaya çıkışı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır.

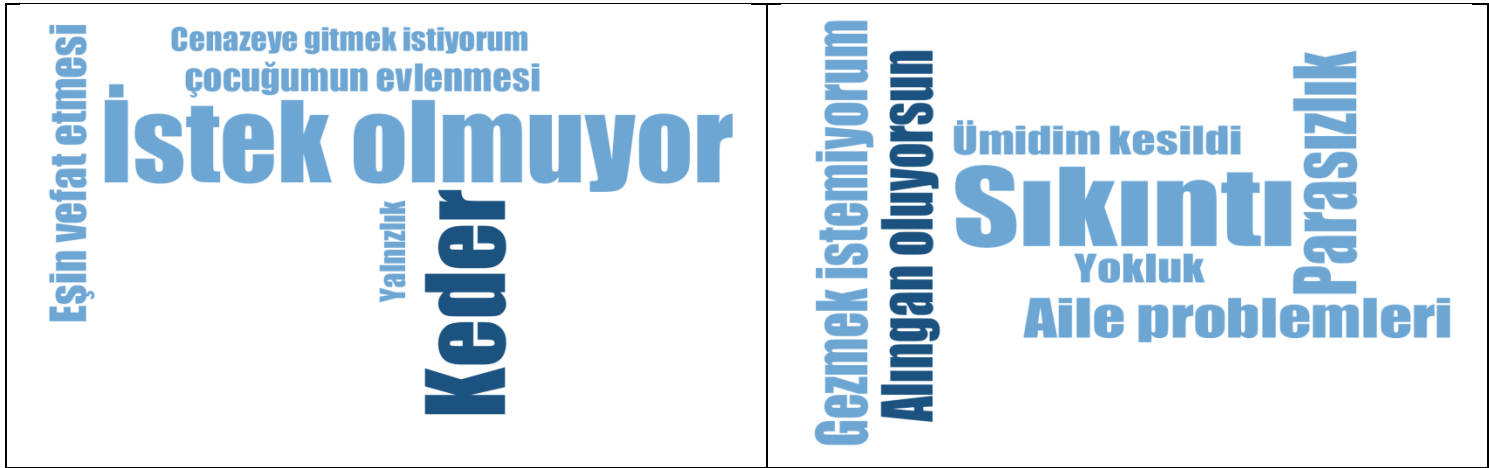
4.1.1.1.3. Psikolojik

Psikolojik sağlık yaşlanmanın üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu alt başlık yaşlıların hayatını hangi meseleler üzerine odaklandığı ile ilgilidir. Bireyin bedensel yaşlanması ile psikolojik yaşlanması arasında ilişki bulunmaktadır. Bedenen yaşlanan birey psikolojik olarak yaşlı hissetmese de psikolojik yaşlanan

bireyin bedeni fonksiyonları da güçlerini yitirmiştir. Bu durum bize psikolojik sorunların arttıkça fiziksel sorunların da arttığını göstermektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ses kaydını kapattıktan sonra *eğdin dalımı aldın gülümü* ifadesi oldukça sık kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu söylem geçen zamana karşı bir serzenişin sembolüdür. Yaşlandıklarını, gelecek zamanın geçen zamandan çok farkı olmadığını, her isteğin zamanında yaşanmasını gerektiğini öne süren bir ifadedir. Bilimsel bakış açısı buna psikolojik yaşlanma demektir. Hevessizlik, yaşama olan ilgi kaybı, duygu durum değişikliğinin daha hassas, kırılğan olmasının göstergesidir. Tek bir sözle haleti ruhiyelerinin anlaşılmasını istemektedirler genç görünümlü bedenlerden. Bazen asık çehre, huysuz tavırlar ile kendisini gösterse de atasözleri ve deyimleri kullanmadaki incelik görülmeye değerdir.

Aşağıda katılımcılara “*Kendinizi yaşlı hissediyor musunuz? Evet, ise hayatınızda ne değiştiğinde/hangi değişimler olduğunda kendinizi yaşlı olarak görmeye başladınız? Kendinize bir şeyler yapmak için "çok yaşlı" olduğunuzu düşündüğünüz bir zamandan bahseder misiniz?*” sorusu yöneltilmiş ve edinilen cevaplar araştırmacı yorumları ile birlikte verilmiş olup yapılan Nvivo kodlama neticesinde oluşturulan kod bulutu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

“İçinde istek var o zamanlar. Şimdi o istek bitiyor. Olsun da örtüneyim yeter şimdi o oluyor.”(OK1).

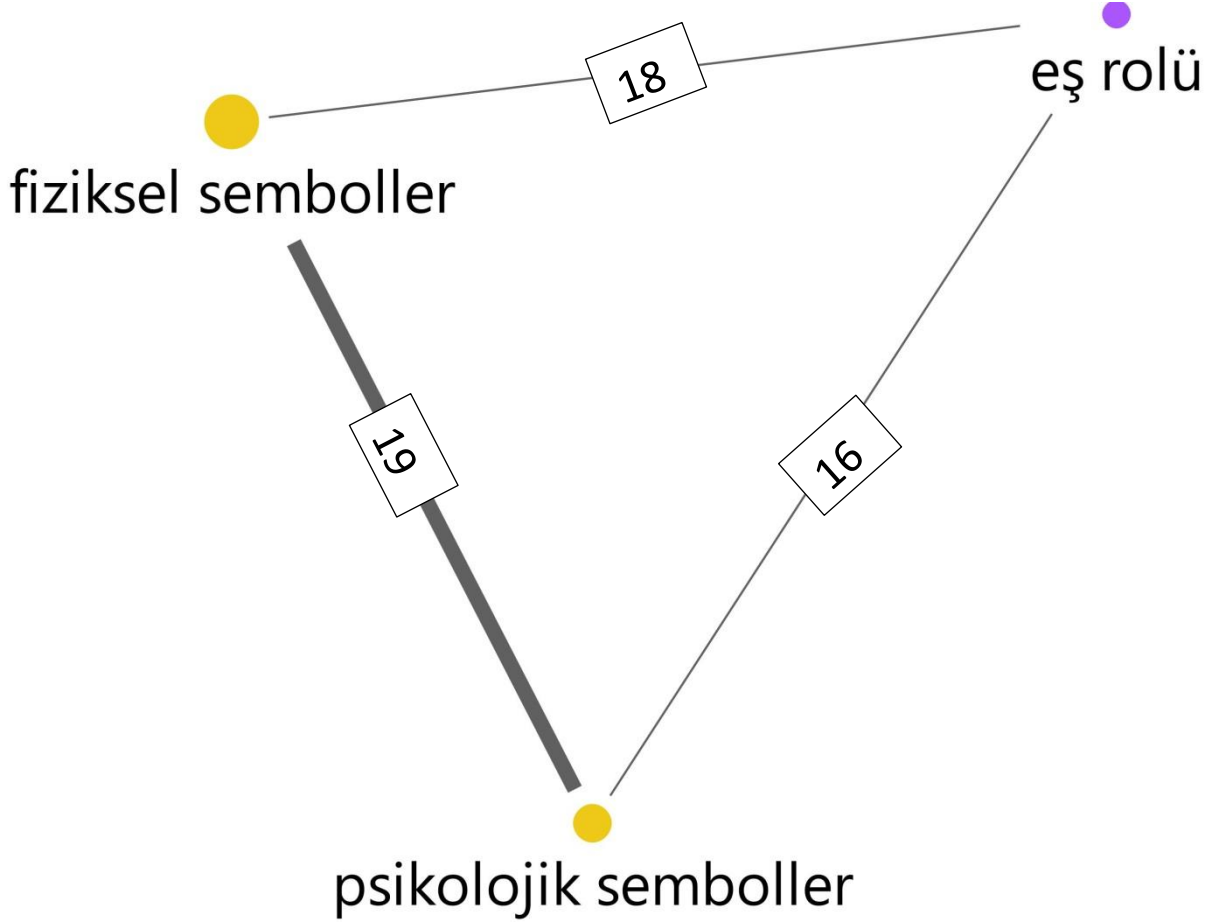
Katılımcının eşinin vefatı, sağlık sorunlarının artması zamanla kendi içindeki hevesin de değişmesine neden olmuştur. Gençliğinde çeşit çeşit ve oyalı eşarplar kullandığı, yaşlandıkça giyim kuşamının değiştiğini, heves etmediğini, kendisine yakışmadığını düşündüğünü belirtmektedir.

“Hevesleniyoruz sonra düşünüyoruz ki bu mesela gençlere yakıştır. Bize yakışmaz gençler gitsin diyerekten vazgeçiyorsun. Bizim gideceğimiz yer ayrı gençlerin gideceği yer ayrı. Alışveriş olsun düğün olsun. Her şey yerine göre yaşına başına göre. Giyinişin bile yaşına başına göre giyinip kuşanıyorsun. Haa ben şimdiden sonra allı yeşilli giyemem mesela.” (OK11). Bu katılımcı da yaşı ile giyim kuşamı ve düğünlere gitme konusunda içinde isteksizliğin olduğunu ifade etmiştir.

“Mesela ağabeyim bizi düğüne davet ediyor. Mesela ben akşamleyin düğüne gitmek istemiyorum. Neden çünkü her ne kadar navigasyon seni götürse de yine de çok güven duygulu olmuyorsun. Gündüz olabilir yani ama geceleri olmuyor yani.” (MK10).

Kişi sosyal çevresinde aktif olduğunu, evde yalnız vakit geçirmediğini ancak söz konusu akşam dışarı çıkma olduğunda fiziksel sorunları nedeni ile çekimser davrandığını ifade etmiştir. Yaşlılar yaşamları sürecince fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını giderebilme ihtiyacı olduğunda başta kendisine güven duymak istemektedir. Güvenlik sağlanmadığı takdirde istek ve ihtiyaçları sınırlanmak, topluma katılımları azalmaktadır.

“Aman gidesim gelmiyor. Durasım geliyor burada akşamüstüne kadar. Kocadım şimdi almıyorum bir şey. Ben öldükten sonra ne yaparlarsa yapsınlar. Evveli heves eder alırdım. Şimdi bir şey almıyorum.”(MK2). Katılımcı 85 yaşındadır ve hayatının son evresini yaşadığını belirtmektedir. Kendisindeki bu isteksizliğinin yalnızca yaşlılığa bağlı olmadığı, eşin kaybı ve tek başına yaşamının da psikolojik isteksizlik halinde etkili olduğu görülmüştür.

Şekil 8 Eş Rolü Psikolojik Ve Fiziksel Semboller Kod İlişkileri

“Sıkıntudan yaşlanır yokluktan. Para olmayınca yaşlanır. Sıkıntudan içine atıyorsun ata ata ne oluyor hasta oluyorsun ya kanser oluyorsun ya başka bir şey oluyorsun.” (OK7).

Şekilde ve katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere kişinin yaşam seyri boyunca yaşadığı psikolojik stres onun fiziksel sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Eş rolü ile psikolojik semboller katılımcılarda 16 kez, eş rolü ile fiziksel semboller 18 kez, psikolojik semboller ile fiziksel semboller 19 kez ilişkili olarak tekrar edilmiştir. Emeklilik yaşından önce hayat arkadaşını kaybetme kişiyi duygusal olarak daha hassas bir varlık haline getirmektedir. Aşağıdaki katılımcının ifadesi de bunu doğrulamaktadır.

“Evvelleri hissetmezdim de yeni yeni hisseder oldum. İhtiyarlayacağım aklıma da gelmezdi. Eşin vefat etti mi her şey değişir. Giyimim de değişir gezmen de değişir.

Oturman kalkman değişir yatman da değişir. Eşin varken ayrı yokken ayrı. varken her şeye hevesli yapayın alayın. Eşin gedince hiçbir şeye hevesin kalmaz.” (MK5).

Bireyin yaşlılığı eşin vefatı ile başlamıştır. Vücudundaki değişiklikler, bedeninin kırışık ve yıpranmış bir hal alması, çevresinden dışlanıp dışlanmaması önemli değildir. Hayatının merkezindeki kişi vefat etmiş ve o gün yaşlanmıştır. Katılımcının eşinden bahsederken kederli ve üzgün bir hal aldığı, buna rağmen gülümsemeye çalıştığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada katılımcılara yöneltilen sorularda, yaşlıların hayatını sürekli sorunlu hale getirmediğini, başkalarına bağımlı olmadıkları için hala mutlu bir yaşam sürdükleri sonucuna da ulaştırmaktadır. Schmid bunu (2020, s.97)’de şu şekilde ifade etmektedir:

“Yaşlanan, insanın dışsal görünüş imgesidir, içsel varlığı değil. Oscar Wilde’ın 1890’da Dorian Gray’ın Portresi adlı eserinde ortaya attığı tasarıma benzetebiliriz bunu: Dorian Gray’ın sureti yaşlanıyordur, kendisi değil. Gerçek yaşamda bu imge aynada gördüğümüz beden olabilir: Enerjisi tükendiği ölçüde yaşlanıyordur, kuvvet kaybı olarak algılar bunu. Fakat sadece imgeyle yani bedenle ilgilidir, insanın ruh diye adlandırabilecek özü yaşlanmaz.” (Schmid, 2020, s.97)”

“Gönül ihtiyarlamaz ama vücut fonksiyonlarını kaybeder. Ama gönül on sekiz yaşında vücutta hiçbir şey yok. Her şeyin değişir. Ben yetmiş yaşında ihtiyarladım ama benim gönlüm genç. Gönlüm on sekiz yaşındayım. Eğer öyle bir durumum olursa biraz daha kendime bir güç veririm. Bir adım atacağıma üç adım atmaya çalışırım. Öyle kendimi bırakivermem. Kolay kolay ufak tefek onu da kendi açımdan söyleyeyim hastalığa aldırış etmem. Çok hap Kullanmam. İğne ilaç kullanmam. Çok rahatsız olmadıktan sonra onları da kullanmayı haz etmem. Normale dönüştüğüm zaman da verilen iğne ve hapi da hemen kesiveririm. Onları da sevmem yapmam.” (MK13).

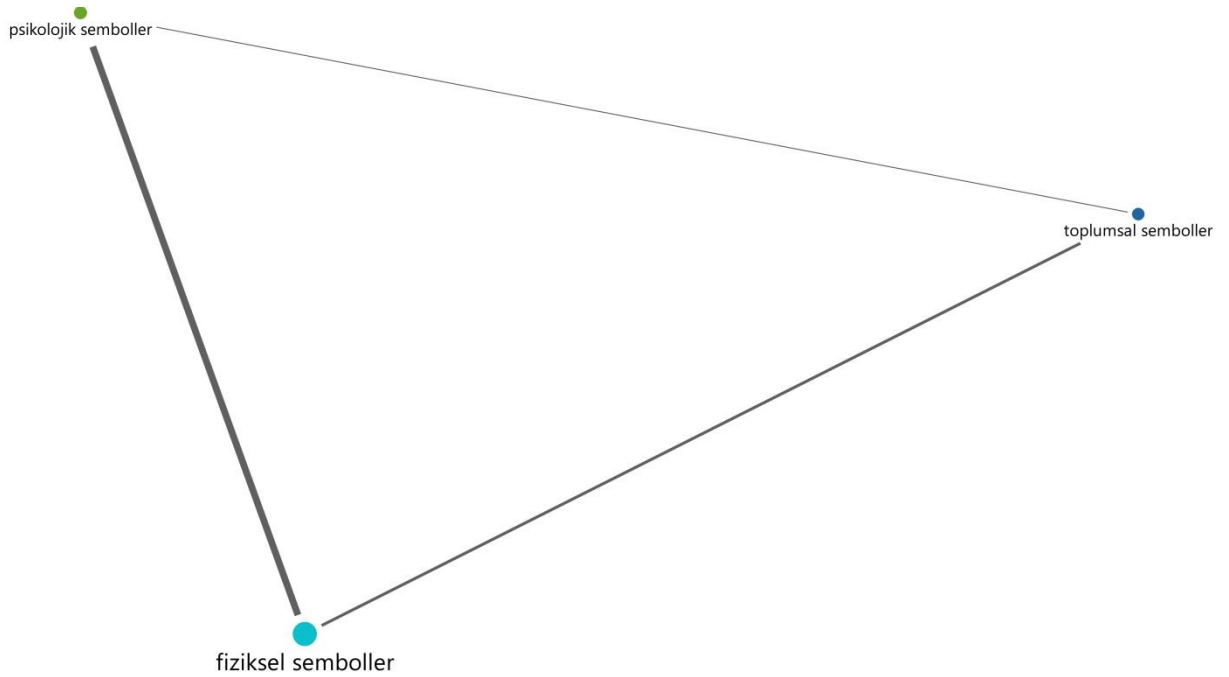
Katılımcı ile yapılan görüşmede, giyim kuşamına son derece dikkat ettiği, kişisel bakımına önem verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcının gençlikte de

çalışmayı sevmesi, gayretli olması, yaşlılığında da kişiliğinin değişmediğini göstermektedir.

“Mesela ben 70 yaşındayım ama kendimi hiç 70 yaşında görmüyorum. Geçmişte böyle 70 yaşında dedikleri zaman böyle ay ne kadar yaşlı derdim. Şu anda ben kendim için aynı şeyi diyemiyorum. Ruhun insanın şey olması. Ruhun yaşlanması değilse beden şey olması değildir yani. Gezmek istememesi, okumak istememesi yani bir yerde hayattan kopmasıdır yaşlılık yani.” (MK11).

Geçmişteki 70 yaş ile katılımcının deneyimlediği 70 yaş arasında bir fark vardır. Bu fark bizi ilk bölümde tartışılan prospektif yaş kavramına götürmektedir. Katılımcının günümüzdeki 70 yaş ile gözlemlediği 70 yaş aynı değere ve özelliklere sahip değildir. Genel anlamda birey kalan ömrüne odaklanmakta ve zamanına uyum sağlamaktadır.

“Ama gönlüm şimdi senede iki üç ay kaldığımdan oraları istiyor gönlüm. Şimdi gitsem şimdi de gitmek istiyorum ama ayaklarım gitmiyor.” (DK5). Burada sosyal çevre desteği oldukça önemlidir. Katılımcının geçmişte gittiği dağ bölgelerine gitmeyi çok istediğini yakın çevresinin bildiğini, torununun kendisine refakat ederek, geçmişte uzun süre vakit geçirdiği bölgelerde gezdiğini, oturduğunu, havasını soluduğu, bunun kendisini mutlu ve huzurlu hissettirdiğini belirtmiştir

Şekil 9 Psikolojik-Toplumsal-Fiziksel Semboller Kod İlişkisi

Şekilde katılımcı ifadelerinde psikolojik, toplumsal ve fiziksel sembollerin birbirinden ayrılmadığı, hepsinin ilişki içinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Şekildeki çizgilerin kalınlığı, yazının puntosu sıklıkla ifade edilen sembolleri göstermektedir.

Bu bölümde genel anlamda yaşlılığın her aşamasını deneyimleyen bireylerin, fiziksel sembollerinin psikolojik ve toplumsal sembollerle ilişkili olduğu, kişinin medeni durumunun ve yaşının yaşam tarzını nasıl etkilediği yönündedir. Katılımcıların bazıları sosyal çevresinden dışlandığını ifade etme konusunda oldukça kapalıdır. Psikolojik açıdan sık sık hala genç olduklarını vurgulama ihtiyacı hissetmişler, sorular detaylanınca aslında yaşları nedeni ile bazı sosyal faaliyetlere katılmayı istemediklerini, bunun özellikle düğüne gitmek ve alışverişe gitmek şeklinde kendisini gösterdiği, söz konusu cenaze olunca hemen orada bulunmak istediklerini ifade etmişlerdir. Nitekim yaşam seyri perspektifine göre kişinin yaşam değişiklikleri ile başa çıkmak için insanın uyum sağlama kapasitesi, daha önce ne olduğuna, bireysel ve toplumsal faktörlerin yaşam seyrindeki hangi aşamayı nasıl şekillendirdiğine dikkat edilmektedir.

4.1.1.2.Yaşlılıkta İmkânlar

4.1.1.2.1. Sosyal

Araştırma esnasında katılımcıların sık sık geçmiş dönemde sosyal ilişkiler ile günümüzdeki sosyal ilişkilerin mukayese edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda yaşlılık süreçleri de kıyaslamaya dâhildir. Geçmişle ilgili imgeler, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırır ancak taşınıp sürdürülmesi için yeterli değildir (İlhan, 2015, s. 1403). Yaşlılar içinde oldukları dönem itibariyle geçmiş yaşantılarından farklı olanaklara sahip olmakla birlikte yine geçmiş yaşantılarından farklı şeyleri elde etmeyi hedefleyerek yaşamlarını sürdürmektedirler (Şentürk, 2020, s. 131). Bu gerçek, yaşlıların neden bazı tutum ve davranışları öne çıkardıklarını, neden toplumun belli kesimiyle ilişkilerini azaltırken diğer kesimine yöneldiklerini, günlük yaşantılarında nelerin merkezi rol konumunda olduklarını açıklamaktadır (Şentürk, 2020, s. 131). Katılımcının gözlemlediği ve deneyimlediği yaşlılığın sosyal yönü arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu kategori kapsamında katılımcılara “Günümüzde yaşlı olmanın zorlukları ve kolaylıkları nelerdir?” sorusu sorulmuş katılımcıların verdiği cevaplar üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; sosyal, sağlık ve ekonomiktir. Bu kapsamda yöneltilen sorulara ilişkin cevaplar aşağıda detaylı olarak analiz edilmiştir.

“Önceden iyi davranırdı kötü gördüğümüz olmazdı. Şimdi yok o açıdan zor. Yaşlıların hatırı kalmadı.” (OK5).

“Bugün yaşlılar düne göre daha şanslılar. Yani sosyal devlet hizmetlerinden azami ölçüde yararlanılıyor. Ama saygıdır hürmettir ikramdır dün daha iyiydi.” (MK9).

Günümüzde sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının evde bakım hizmet modeli kapsamında bakıma muhtaç yaşlıların, aile yanında desteklenmesi sağlanmaktadır. Bu kapsamda hem yaşlı sosyal çevresinden koparılmamakta hem de yaşlıya bakım veren kişi ekonomik hak elde ederek evde bakım aylığından yararlanmaktadır. Bu hizmet modelinde kazan kazan yönteminin uygulandığı, yaşlının kuruma gelmesinin önüne geçilmektedir. Kurum bakımı hem ekonomik açıdan külfet hem de yaşlıyı psikolojik olarak örselemekte,

dışlanmış hissettirilmektedir. Ancak aile yanında bakım politikasında yaşlının aile bireyleri tarafından bakımı sağlandığı için güçlü hissetmektedir.

“Bugünkü şekil geçmişe göre çok daha güzel yani. Kesinlikle daha iyi davranıyorlar bugünkü davranış daha güzel yani. Şimdi yavrurum bu tamamen eğitimle alakalı bir olay yani. Eğitilmiş bir insanla eğitimsiz bir insan çok farklı oluyor. O zamanlarda eğitim çok zayıftı.” (MK10).

Katılımcı devletin teknolojik imkânların değiştiğinin ve olumlu yönde ilerlediğini, bu imkânların yaşlı açısından sosyal hizmet kapsamında kullandığının farkındadır. Yaşlısına bakmak başta ailenin görevidir. Devletin yaşlıya bakını desteklemesi ise toplumun refah seviyesinin artacağına inanmaktadır. Yaşlıya bakım verenin de vicdanen rahat olduğunu İslam dini değerleri açısından vurgulamıştır. Burada katılımcının dini değerleri ile sosyal devlet anlayışının uygun olduğu görülmüştür.

“Eskiden yoktu. Paran varsa devlet bakıyor paran yoksa istersen öl. Şimdi devlet bakıyor. (OK3).”

21. yüzyılda gelişen teknolojiler ve pek çok hastalığa çare bulunmasına olanak sağlamış olsa da başka bir açıdan ele alındığında hasta, yaşlı, bakıma muhtaç yaşlılar artmaktadır. Böylece toplum kocaman bir bakımevi haline gelme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Tufan, 2014, s. 42). Bu nedenle yaşlılık günümüz toplumlarında halen pek çok olumsuzlukla eş değer görülen bir dönem olmaktadır. Günümüz modernite sonrası koşullar, yaşlının bütün bakım ihtiyaçlarının ailesi içinde karşılaşmasını güçleştirmektedir (Mavili, 2015, s. 11). Böylelikle yaşlı insanların bakıma muhtaç hale gelmesi ile birlikte herkesin yaşlıya olan davranışlarında gözden kaçmayan bir değişim meydana gelmektedir (Tufan, 2002, s.155).

Hane halkı tek başına veya diğer destek unsurlarına (komşu-akraba) rağmen yetersiz kaldığı durumlarda, yaşlıların evde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yaşam ortamlarının iyileştirilmesi ve günlük yaşam faaliyetlerine yardımcı olunması amacıyla evde bakım hizmeti sunulmaktadır (ASPB, 2018, s. 123). Bu sayede hem yaşlı birey bulunduğu aile ortamının dışına itilmemekte hem de yaşlı bireye bakan

birey, yaşının bakımını sağladığı süre boyunca ekonomik olarak desteklenerek yaşının maddi ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sağlamaktadır. Evde bakım hizmet modeli aile kurumunun toplumda yaşlıya karşı sorumluluklarını ortadan kaldırmayarak başka bir kuruma kaymasını sağlamıştır. Yaşlı yine ailesi ile bir aradadır.

Sanayi devriminin toplumsal yapıyı değiştirdiği göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Yeni toplum yapısında yaşlılar geleneksel aile sosyal destek sistemlerinden mahrum kalmışlardır. Aile yapısındaki bu boşluk ise sosyal devletin kurumları tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle geleneksel dönemdeki aile kurumunun üstlendiği sorumlulukları modern dönemde sosyal devletin ‘sosyal hizmet ve destek kurumları’ üstlenmeye başlamıştır (Ceylan, 2015, s.42). Bu nedenle ülkemizde yaşlılar sosyal hizmet modellerinden en fazla yararlanan nüfusu oluşturmaktadır.

4.1.1.2.2. Ekonomik

Çalışmamızın bu aşamasına kadar yaşlılığın ekonomik boyutu toplumsal statü ve rol bağlamında ele alınmıştır. Ancak katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, emekliliğin sosyal güvenlik açısından da önemli olduğu, günümüzde yaşlıların emeklilik hakkı bulunmasının önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yaşlılar, yaşlılık döneminde kendilerini güvenli ve rahat hissedecekleri bir sosyal güvence elde etmek istemektedir (Çift yıldız ve Şahin, 2021, s. 177). Bu güvence kamu şemsiyesi altında olabileceği gibi özel sektör tarafından da sağlanan bir güvence olabilmektedir (Çift yıldız ve Şahin, 2021, s. 177). Ülkemizde emeklilik hakkından faydalanılabilmesi için belirli bir süre çalışması ve prim ödemesi gerekmektedir. Kişinin çalışma hayatı emeklilikle birlikte son bulsa da bu dönemi güvence altına almak gerekmektedir. Katılımcılar emekliliği yaşlılığın avantajları olarak değerlendirmişler ve geçmiş gözlemleri ile deneyimlerini mukayese etmişlerdir.

“Şimdi yaşlılar daha iyi. Aylıksız maaşsız kimse yok. Herkesin parası var. Eskiden para bakım neredeydi. Yaşlı da perişandı genç de perişandı. Şimdiki hayatta maaşı var. Şimdi ben niye yalnız oturuyorum Allaha şükür güvencem var.” (MK3).

Katılımcı eşinin emekli olmadan vefat ettiğini, ancak belirli bir süre prim ödediği için emekli olma hakkını kazandığı, eşinden kalan emekli aylığının kendi güvencesi açısından önemli olduğunu belirtmiştir.

“Şimdi her şey bol. Devlet dul kadınlara aylık çıkardı değil mi. Evveli dul kaldı mı kadınlar yokluk yüzünden kocaya giderlerdi. Şimdi gitmiyorlar bak. Öyle ya Allah’ın emri nikah altında ölmek sevap ama şimdi onu bilen düşünen yok. Kadınlar için kolaylaştı.” (DK2).

Emeklilik yalnızca erkekler için değil eşi vefat eden kadınlar için de bir finansal güvence kaynağıdır. Kişilerin ekonomilerinin güvence altına alınması sosyal sistemde değişikliğe neden olmuştur. Eşi ölen kadının ilk tercihi artık yeniden evlenmek değil, kalan zamanını kendisine ayırmaktır.

“O zamanki yaşlılar daha zordu çünkü çalışmak mecburiyetindeydi. 60 yaşında 70 yaşında 90 yaşında çalışmak zorundaydı. Doktora gitse doktor yoktu ki. Çünkü doktor para isteyecek ilaç para her şey para.” (DK6).

Katılımcı kayınpederinin 63 yaşında vefat ettiğini, ancak kayınpederinin görüntüsünün 80 yaşında olduğunu, o dönemde emekliliğin olmadığını ve sürekli çalışmaktan vücudunun daha yaşlı görüldüğünü belirtmiştir. Görüşme esnasında *80 yaşında diye biliyordum adam 63 yaşında ölmüş yahu* şeklinde ifade etmiştir. Geçmişteki yaşam koşullarının zorluğu, kişinin ekonomisini güvence altında olmaması ölünceye kadar çalışmayı zorunlu kılmaktadır.

“Para elden de yok. Şimdi kimse para kıtlığı çekiyorum demesin yok yok yani.(OK1).

Ekonomi kişinin yaşamının tüm alanlarını etkileyen en önemli toplumsal kurumdur. Hem gündelik yaşamlarını etkilemiş hem de sosyal ilişkilerini etkilemesi bağlamında ele alındığında gerçekliğin temsiline değişikliklere neden olmuş, toplumsal yapıların sorgulanmasına ortam hazırlamıştır. Bu anlamda gündelik hayat teması ile ilişkiseldir. Toplumların yaşadığı siyasi ve sosyal dönüşümlerden en çok emekli halk nasibini almış ve kişiler arasında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Sosyal gerçekliğinin anlaşılması ve yorumlanması için bireylerin ekonomik yapılarının

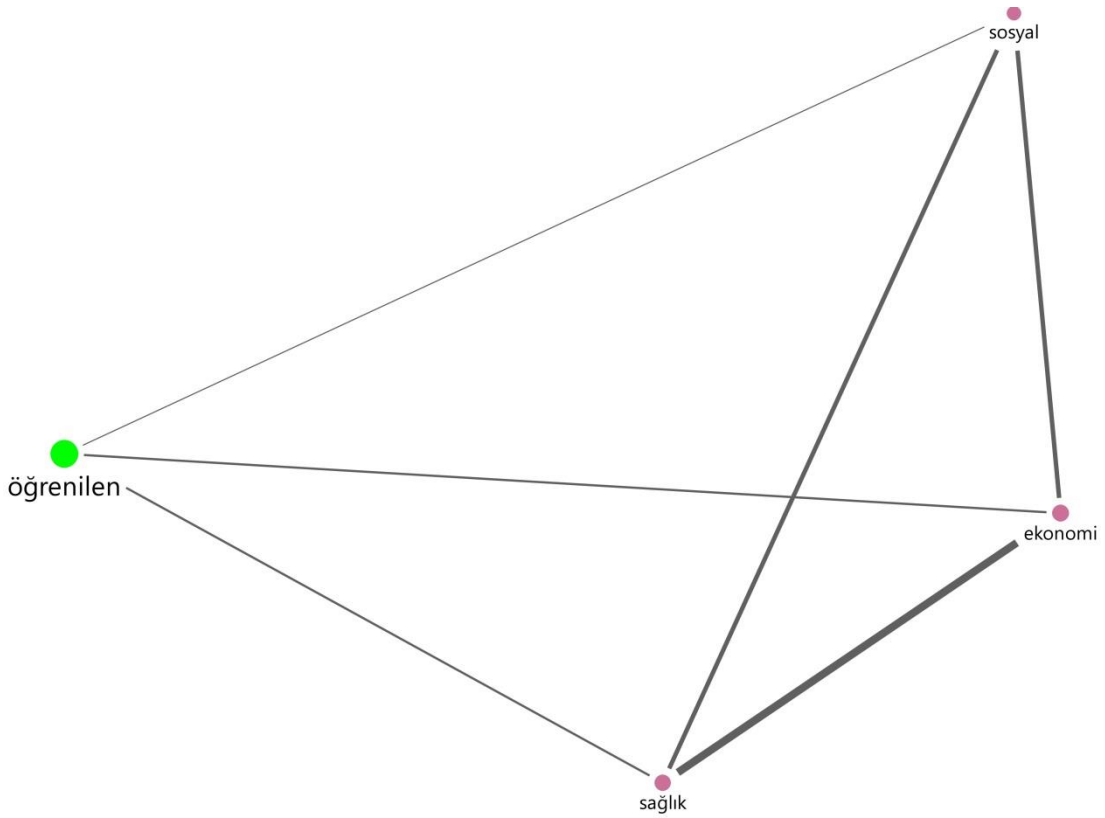
yeniden inşa edilmesinin gerekli hale geldiğini ifade etmektedir. Ekonomik ilişkiler ve imkânlar bu bakımdan yaşlılığın inşasında önemli hale gelmiştir.

4.1.1.2.3. Sağlık

Toplumsal yaşam koşulları, teknoloji, ekonomik imkânlar, mekânın sağlık ve sağlık hizmetlerine ulaşımında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Görüşme yaptığımız yaşlıların, gençlik dönemleri söz konusu olduğunda, yaşadıkları dönem, savaştan yeni çıkmış, toplumsal düzenliliğin sağlanamadığı, ekonomik yoksulluğun yüksek olduğu bir dönemdir. Katılımcıların ifadelerine günümüz ve geçmiş açısından tekdüze ele almak vakanüvislik yapmaktır. Bu nedenle ifadeler değerlendirilirken, yaşadıkları dönemin sosyal ve ekonomik koşulları da göz önünde bulundurulmaktadır.

“Hastane yoktu ki bir tek doktor vardı. Benim küçük kızım getirdim de. Teyze çocuk kızamık olmuş dedi eve gelmeden çocuk vefat etti” (DK10). Katılımcının ikamet ettiği bölge dağlık alan olup günümüz koşullarında dahi ulaşım kolay olmamaktadır. Ki söz konusu dönem yaşlılar, kırsal kesimdeki hizmetlerden uzaklık ile birlikte ekonomik parametrelerle de mücadele etmiştir. Yaşam koşullarındaki zorluk, düzenlenememiş sağlık sistemleri, yaşlının tedavi sürecini de olumsuz etkilemiştir. Yaşlının yaşam seyri boyunca deneyimlediği yokluk süreci yaşlılık döneminde belirleyici rol oynamaktadır.

“Hastane yoktu ki. Varsa da ben bir hastalandım Konyadayız. İftar açtık gittik sahurda muayene olduk geldik. Sahura kadar. Ama şimdi öyle değil, çantalarla hap al gel. Nereye gidersen hepsi dolu. Hizmet daha fazla parasız.” (OK6).

Şekil 10 Öğrenilen Deneyim Ve Yaşlılıkta İmkanlar İlişkisi

Türkiye’de sağlık sistemleri Tek Partili Dönem, Demokrat Parti Dönemi, 1961-1980 arası dönem, 1980 sonrası ve ANAP dönemleri kapsamında ele alındığında ülkede yaşanan siyasi değişikliklerden ilk olarak sağlık sistemi sağlık sistemi nasibini almış toplumsal ve siyasal sonuçlar kişinin kimliğini etkilemiştir.

“Evveli hastaneye filan çoğu gidemezdi nasıl gidecek. Şimdi bir telefon et ambulans gelir götürür gider. Evvel bizim köyde çok gidemeyip ölenler bile varmış. Kim götürececek kim bakacak. Yol yok sokak yok şimdi her şey çok. Şimdi köylerde sağlık ocağı da var doktoru da gelir her şey var. Evvel rezillikten rezillikmiş.”
(MK12).

Katılımcının deneyimlediği bu dönem 1961 askeri darbe sonrası ile 1980 darbesi öncesi dönemi kapsamaktadır. Sağlık hizmetinin sosyal devlet anlayışı içinde devlet tarafından halka bir kamu hizmeti olarak verilmesini ve toplumun her kesimine ulaştırılmasının hedeflendiği ancak kaynak yetersizliği sebebiyle uygulanamadığı dönemdir (Sarı ve Atılğan, 2012, s.28).

*“Eskiden mesela bir hastaneye gideceğin zaman neyle gideceksin nasıl gideceksin diye düşünürdük. Şimdi araban var paran var. Şimdi köyde şehirde yaşlı bir sıkıntı çekmiyor. Doktoru da ayağına geliyor. Ama bunda 30-40 sene önce bazı sıkıntılar vardı. Şimdi yaşlılıkta şey yok.”(MK1).*Katılımcının bahsettiği dönem ekonomide liberalizmin başladığı, sağlığın bir meta gibi satın alındığı bir dönemdir (Sarı ve Atılğan, 2012, s.29). Bu dönem katılımcıların hastanelerde muayene olamadığı, olsa da parasızlık nedeni ile taburcu olamadıkları, rehin kaldıkları dönemlerdir. *“O zaman zordu. O zaman var ya giderdik sıra alamazdık hap ilaç alamazdık. Herkes bekler. Ya gözükürdü ya gözükemeyen geri gelirdi. Benim anam varmış. Beklemiş beklemiş doktora görünememiş gelmiş. Allah muhtaç etmesin şimdi falan öyle yok. Seni götürüler, alırlar, ilacını da alırlar. Eskiden o doktor için perişandık şimdi kolay.” (DK8).*

“Mesela çocuklarımız hasta olurdu kendimiz burada eziyetini çekerdik bir doktora götürmezlerdi evvelcesi. Gece gündüz bağırdı onu öteberi sarmayla iyi olmaya çalışırdık. İyi olmazsa son duruma gelince götürdük o da orda ölürdü. Benim yedi tane çocuğum vardı üç çocuğum kaldı hepsi öldüler. Hastalandılar, dikkatsizlikten öldüler.” (DK13).

Katılımcı 16 yaşında aile rızası ile evlilik gerçekleştirmişdir Evlendikten sonra kök ailesi ile birlikte yaşamıştır. Bu durum beraberinde evliliği ve çekirdek ailesi üzerinde söz söyleme hakkını kök ailesine vermesine neden olmuş, çocuklarının sağlık ihtiyaçlarının dahi kök ailesinin izin vermesi ile muayene ettirebildiği ve ihmal yüzünden üç çocuğunun öldüğü öğrenilmiştir. Bu nedenle yaşlılık yıllarında çocukları ile geliştiremediği sevgi ve güven bağı torunları ile geliştirmeye çalışmış, torunlarının sağlık kontrollerine titizlikle takibinin yapıldığı öğrenilmiştir.

“Şimdi bazı şeylerde şu andaki şartlarda iyileşme var. Mesela yatalak bir hastaya bakım ücreti veriliyor. Gelip evde şey yapılabilir geçmişte yoktu bunlar. Sağlık açısından sanki biraz iyileşme var eskiye göre.”(MK11).

Evde bakım hizmet modeli 10 Mart 2005 tarih ve 25751 sayılı resmi gazetede yayımlanması ile birlikte yürürlüğe gitmiştir. Kurum bakım hizmetleri,

kuruluşa yapılacak altyapı, personel desteği, yönetimi oldukça pahalı olması kamu bütçesini büyük oranda etkilemektedir. Bu bakımdan Evde bakım, ‘yaşlıların gereksinim duydukları ancak, tek başına gideremedikleri ya da evde bulunan aile bireylerinin koşulları nedeniyle yardımcı olamadıkları gereksinimlerini, çeşitli hizmetlerle desteklenerek, onları sosyal çevrelerinden ayırmadan, yaşamlarını evde sürdürmelerine yönelik ‘öz bakım’ hizmetini kapsayan bir modeldir (Sevil, 2005, s.152).

Yukarıdaki belirtilenleri hesaba katarak Blau’nun alış veriş teorisi, yanı sıra karşılıklı bağımlılıklar ve bunun sonuçları üzerine atıfta bulunmak önemlidir. Bu bağlamda güç, bir tarafın ihtiyacı olduğunda ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların yaşadığı dönem gerek teknolojik olanların gerekse ekonomik olanakların son derece sınırlı olduğu ve bu bağlamda deneyimledikleri imkânları iktidarın sunduğu, ancak bireylerin karşı koyma seçeneklerinden herhangi birini seçemediği hizmetleri başka bir mal veya hizmetle değiştiremedikleri dönemleri kapsamaktadır. Katılımcılar bunun bedelini aile büyüklerinin, çocuklarının, akrabalarının canları ile ödemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Değişikliklerin hedef yönü büyük toplumsal itirazlara yol açmamakta, toplumsal yapı ile bağlantılı hem açık hem de örtülü dönüşüm projelerinin varlığını göstermektedir (Wylezałek, 2021, s.3). Zamanın, koşulların, teknolojinin ve ekonominin değişmesi zamanla sosyal ilişkilerde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Buna rağmen bireyler kimliklerinin inşa sürecinde toplumsal ihtiyaçların üretilmesi ve güçlendirilmesi durumunda mevcut imkânların sürdürülmesine ve yaygınlaştırılmasına önem göstermektedirler.

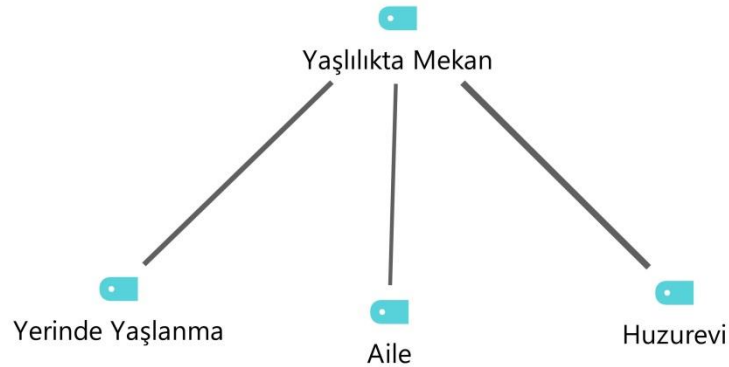
4.1.2. Yaşlılıkta Mekân

“Yaşlılık sadece somutlaşmış bir süreç değil, aynı zamanda mekânlaşmıştır.”
(McHugh, 2003).

Yaşlılık ve mekân, yaşlılığın mekânsallaşması, oldukça yeni olan mekân gerontolojisi alanına girmektedir. Mekân ve yaşlılık önemli ve disiplinler arası bir çalışma alanını gerekli kılmaktadır. Coğrafya, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi, antropoloji ve gerontoloji gibi çeşitli disiplinlerde yapılan araştırmalar, mekânın hem psikolojik sağlık hem de yaşlanma süreçleri ve deneyimleri için önemli olduğunu

göstermektedir (Kearns & Moon, 2002; Moon, 1995). Mekân gerontolojisi, zaman ve mekânın yaşlıların deneyimleri ve ihtiyaçları ile ilgili yollarını araştıran yaşlanma çalışmasına disiplinler arası bir yaklaşımdır (Gardner, 2008, s. 16). Mekân gerontolojisi yaşlıların fiziksel sosyal dünyadaki yerleşim tarzları, burada kazandıkları hayat tecrübeleri ve müzakere biçimleri üzerinde durmaktadır (Andrews, Evans ve Wiles, 2013'den akt. Esendemir, 2016, s. 414). Bu perspektiften hareket edilerek, yaşlanmanın belirli mekânları ve alanları nasıl etkilediği, belirli mekânların yaşlanma ve yaşlı insanlarla ilgili meseleler üzerindeki etkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır (Wiles, 2005). Mekânın sosyal ve sembolik bir alan olması nedeniyle, mekânın bütün tanımlamaları birbiriyle örtüşmekte ve hem fiziksel hem de sosyal bir alan olduğunu göstermektedir (Esendemir, 2016, s. 415). Mekân gerontolojisi, yaşlılıkta mekânın önemini ve sağlığı anlamak için etkili bir çerçeve olarak mekânın ortaya çıkışını vurgulayarak, yaşlanma, mekân ve sağlık üçlüsü arasında önemli teorik bağlantılar sağlamaktadır (Kearns & Moon, 2002).

Yaşlılık üzerine yapılan araştırmalar arttıkça daha geniş bir bilişsel işleyişi ve sosyal etkileşimi sürdüren yaşlı bireylerin mekân bağlamında incelemeyi de gerekli kılmıştır. Bu bilgiler ışığında katılımcılara “*Yaşlılarını huzurevine yerleştirilenler ile ilgili kanaatiniz nedir? Bu uygulamayı doğru buluyor musunuz? Niçin?*” sorusundan edinilen cevaplar araştırmamızdaki beşinci tema olan “Yaşlılıkta Mekân” temasını ortaya çıkarmıştır. Bu tema için önemli olan yaş ve mekân üç alt tema haline organize edilmiştir. Bunlar; Yerde yaşlanma, aile ve huzurevleridir.

Şekil 11 Yaşlılıkta Mekân Hiyerarşik Alt Kod Modeli

4.1.2.1.Yerinde yaşlanma

Yaşlıların çoğu buldukları mekânları değiştirmek istemezler. Mekân değişikliği birçok yaşlı için stresli bir süreçtir. Aynı zamanda kişisel bağımsızlıklarının kaybolması endişesi taşıdıklarından ‘yerinde yaşlanmak’ istemektedirler. Onlar için ev sosyal çevresiyle rahatlıkla iletişim kurabildiği güvenli bir alandır. Ayrıca evde bulunan nesnelere sembolik anlam yüklemişlerdir. Kişinin temsil nesnesine dönüşen evin fenomenolojik içeriği fiziksel yapısının önüne geçerek, kişisel yaşantıların, anıların, anlamların, yüklendiği bir bilinç düzeyinde yer almaktadır (Barlas, 2019, s.98). Aşağıda katılımcılara yöneltilen sorulara karşılık verdikleri cevaplar yaşlıların algıladıkları ev ortamı ve mekân bağlamında analiz edilmiştir.

“Evinde yaşasın. Nere giderse gitsin kendi evinde yaşasın. Amma gittim bak ben köye yiyorum oturuyorum oturuyorum vakit geçmiyor. Ama evinde olsan yemek pişiriyorsun temizliğini yapıyorsun kendi aranda yani vaktimi geçiriyorum. Evim başka ev vatanım.” (MK2).

Katılımcı için ev özel alanını temsil etmektedir. Bu nedenle uzun yolculuklarından sonra da evine dönmeyi ve evinde olmayı arzulamaktadır (Alver, 2010, s. 63). Ev, katılımcının aşına olduğu, tanıdık çehrelerin tanıdık komşuların, geçmiş anılarının olduğu bir mekândır. Katılımcının hem kızlarını evlendirmesi hem de vefat eden eşi ile aynı evi paylaşmış olmasındaki anılar, yerini değiştirmemede etkili bir faktördür. Katılımcı için evi vazgeçilmezdir ve onun dünya üzerindeki tecrübelerinin tanığıdır (Alver, 2010, s.60). Katılımcı hem gelin geldiğinden itibaren aynı evde ikamet ettiğini, evini hiç değiştirmedeğini, çocuklarını gelin ettiğini, evine gelin aldığını belirtmiş olup, son olarak eşinin vefatına da aynı evde tanık olduğu bilgisi edinilmiştir.

“Devlet bakımına Allah muhtaç etmesin oraya verilmez. Gönlü olursa verir gönlü olmazsa alınına bir yumruk vurur. Şeyin başında bekçi mi var sanki. Kendi evinde. Dökersen de evin tükürürsen de evin. (OK4).

Katılımcı erkek kardeşi ölene kadar erkek kardeşinin çocukları ile beraber yaşadığını, erkek kardeşinin vefatından sonra torunlarının ağlamalarına dayanamadığını belirterek kardeşinin evine çok yakın kendi çocukluğunun geçtiği eve taşındığını, kardeşinin çocukları ile her gün görüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca katılımcının kalabalık haneden tek başına yaşamaya başlaması da bağımsızlığını korumak istediğini göstermektedir.

“Yaşlının en güzel yaşayacağı yer kendine hareketli kılıp da yön verebilirse evinde yaşaması en güzeli yani. Şimdi devletimizden Allah razı olsun ama devlet hizmeti sınırlı bir hizmet. Orda yatacaksın kalkacaksın aynı askerlik gibi komuta emirle olduğundan dolayı devlette bana göre sıkıntılı olur. Neden daha rahat olurum. Daha huzurlu olurum daha mutlu olurum diye. Çocuklarımın olup olmaması, yani gelir giderler amma çok da yanımda olmalarını istemem işin gerçeği yani. Çocuklarla da yaşam olur da bence tek başına yaşamak daha bence daha huzurlu daha özel daha güzel bir şey yani.” (MK10).

Katılımcı eşi ile birlikte bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Evinde eşi ile birlikte yaşamak kendi bağımsızlığı, imajı ve kişiliği için önemlidir. Çocukları ile iletişimlerinin iyi olduğunu, sık sık görüştiklerini, aile yapılarının güçlü olduğunu belirtmiştir. Yetişkin çocuklarının yanında güçlü aile babası sorumluluğu duygularını dile getirerek onlara bir yük olmaktan endişe etmektedir.

“Şimdi eş uygun olursa hepsinden iyi olur. Kafa kafaya gelip eskilerden anlatın vakit geçer. Namazını kılan yatın. Çay pişirirse içen. Yemek yaparsa yersin. Ama hanım sert olursa o da zor. Onla da vakit geçirmek zor.” (DK12).

Katılımcı açısından mekânı eşi ile birlikte değerlendirmiştir. Mekânı anlamlı kılan eşi ile birlikte deneyimlediği yıllar, nasıl deneyimlediği ve birlikte yaşlılıklarını nasıl inşa ettikleridir. Bu bağlamda mekân yaşlının deneyimleri ile iç içe geçmiş ve eş rolü yaşlılığın inşasında önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu perspektiften, Berger ve Luckhman'ın “Gerçekliğin Sosyal İnşası”nda ifade ettiği gibi toplum yani gerçeklik aktif ve yaratıcı bir şekilde bireyler tarafından üretilmektedir.

“Şimdi ben eşimle mesela bugün canın ne istedi onu yaptırır yersin. Ama sen oğlun yanında gelinin yanında isen ne pişiyorsa onu yersin. Yani onlar yapmıyor mu dersen, onlara da istersen söylersen yaparlar. Ama benim sevdiğim yemeği sen sevmezsin. Onun bazı şeyini sen sevmezsin.”(MK1).

Bu katılımcı eşinin vefatından sonra oğlu, gelini ve torunları ile birlikte bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Eşinin vefatından sonra eksik hissettiğini, özlem ifadeleri ile dile getirmiştir. Eşin vefatı ile birlikte bağımsızlığını yitirmiş olup “bir kanadım kırık” şeklinde ifade etmiştir. Bağımsızlık açısından ev, katılımcı için hem fiziksel güç kaybı, hem de eşin vefatı ile sosyal destek güç kaybı ve bu azalmanın üstesinden gelmenin bir yoludur.

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere yaşlanma deneyimde eş faktörü ile yerinde yaşlanma birbirine bağlıdır. Bu ifadeler bize yaşlanmanın sadece kişinin kronolojik yaşının artmasına dayalı bir süreç olmadığını, kişinin deneyimlediği yaşların tanıkları ve tarihsel koşullar ile birlikte yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda ölüm gibi hesaplanamayan bir olgunun da beraber talep edilmesi yaşlanmanın çok yönlü sosyal ilişkiler ağı olduğunu göstermektedir. Yaşlının kendi evinde veya eşi ile yaşlılığını tamamlama isteği semboliktir. Evinde kalma, rahatlık, aşinalık ve ‘evde’ olma duygusu kişide hem olumlu duygular sağlamakta hem de güç göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine yansıyan ‘huzurevi’ gerçeği her ne kadar sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırırsa da kişide yetişkinlik algısının azalmasına özerkliği ve kontrolünü kaybetmelerine neden olmaktadır.

4.1.2.2.Aile

Aile, sadece sosyalliklerini yeni kazanan bebekler ya da çocuklar için değil, bütün üyeler için de sosyal benlikleri kuşatan bir gerçekliktir (Akın, 2019, s.3). Bu kuşatma, insanı mahrem bir alan içerisinde muhafaza etmekte ve aile ortamını bir yuvaya dönüştürmektedir (Akın, 2019, s.3). Sosyal çevre ile kuşatılan yaşlılık, yaşlıların tam bir iyilik halinde olmalarını, güvende ve güçlü hissetmelerini sağlamaktadır. Burada önemli olan, ailenin mahremiyet, güvenlik ve rahatlık, yakınlık ve aile üyeleriyle paylaşılan değerler gibi anlamlar içermesidir (Kontos,

1995, s. 75). Aile, kişinin fiziksel çevresi tarafından otomatik olarak verilen bir şey değil, aksine kişiler, mekânlar ve sosyal ilişkiler arasındaki dinamik etkileşim aracılığıyla bizatihi olarak inşa edilmektedir. Bu nedendir ki aile sosyal destek sistemleri güçlü yaşlılar ilerleyen yıllardaki bilişsel işlev kaybına yakalanmaları daha düşüktür. Aile üyeleri ve akran çevresinin bir aradalığı yaşlının hem refahını desteklemekte, sorunlar karşısında daha kolay çözüm üretebilmesine katkı sağlamaktadır. Bu sosyal çevre sosyal sembolleri içeren bir çevredir. Dahası sağlıklı kalmak için ‘birlik’ ve ‘uyum içinde yaşamak’ yaşlılar için çok önemlidir. Yaşlılık yıllarını aile ile geçirmenin önemi katılımcılar tarafında aşağıda ifade edilmiş ve araştırmacı yorumları ile birlikte verilmiştir.

“Evinde yaşasa ailesiyle daha çok iyi. O büyüklüğünü bilsin abdestini alsın namazını kılsın duasını etsin çocuklarına. Sedirinde otursun. Tabi gençler pişirecek yaşlı kalkıp istediği şekilde yemek yapamaz. Yiyemez. O zaman da sıhhati kaybolur iyice perişan olur. Yaşlı yaşlı olduğunu bilsin. Gençler de ona hürmet etsin. O evin bereketi gitmesin. Evinde oturmak daha iyi. Huzurlu çocuklarıyla beraber. Çünkü orda büyüdü o çocukları yetiştirmiş. Hani meyve yetiştirirsin yemeden ile verir misin vermezsin. Önce kendin yiyeceksin sonra onlar yiyecek. O meyveleri evde beraber yiyin ki onlar yetiştirmiş o güne gelmiş. O onları sevsin çocuklarım torunlarım diye. Onlar da ben babanneyimmiş beni seviyorlar diye saysın dualarından geri kalmasınlar.” (OK1).

Katılımcının eşinin vefat ettiği, oğlu gelini ve torunları ile beraber yaşadığı, hanede rol ve görev dağılımının olduğu bilgileri edinilmiştir. Katılımcı için yaşlının yalnız yaşamaması her şeyden önce özverili, dini değerlerin paylaşılmasına, aktarılmasına ve olumlu sosyal ilişkilere yol açmaktadır. Ayrıca öğrenilen dini değerlerin aktarılmasında da yaşlı hanede bulunan torunlarına aktarılmasında da aracı rol oynamaktadır.

“Bizim kanadımızın altında yaşamalı yaşlı.”(OK8). Katılımcının yeni evlendiğinde eşinin kök ailesi ile birlikte yaşadığı, kendisi de oğlunu evlendirirken gelini ile aynı evde kaldığı, dolayısı ile evlatları ile yaşayan geniş aile özelliği

gösterdikleri öğrenilmiştir. Bu bakımdan katılımcı için yaşlının yaşayacağı mekân için düşünülmesine bile gerek duyulmamaktadır, onun yeri ailesinin yanındır.

“Çocukları torunları ile beraber yaşaması iyi olur. Hepsi birbirine bağlı olur yani o yüzden. (OK9).”

Kalabalık aile sosyal anlamda güçlülüğün sembolüdür. Bu bağlamda yaşlının yaşadığı deneyimleri ve bu deneyimlere ilişkin sembolleri ilişkilendirmektedir. Aile yaşlıların kendilerini inşa ettikleri yuva olarak tanımlanabilir. Bağlılık, kalabalık aile yaşlının kalan zamanlarında edineceği deneyimler için önemli bir etkidir. Eş kaybı karşısında, çocuklarla kalabalık olma arzusu bulunmaktadır.

“Yaşlı ailesinin yanında yaşamalı tek başına zor.” (MK4).

Bu kapsamda ortaya çıkan önemli bir bulgu da yuva olarak yorumlanan evin, bireylerin kimlik ve beklenti duygularının sürdürülmesinde kritik bir rol oynadığıdır. Bu bakış açısı bize katılımcıların ihtiyaçlarının, düşüncelerinin, aile deneyimi içerisinde nasıl etkilediği ve müştereken bir aile tanımını nasıl yaptığını göstermektedir.

“O evlat ister istemez bakacak. Ama içinden gelerek baksa bu ata beni bu hale getirmiş dese de baksa. Bu yüzden çocuklarıyla kalınması lazımdır. Biz babamız anamız öldü gitti devamlı biz babamız anamızın yanındaydık yani devamlı yanımızda durdurduk yanımızda öldü gittiler mesela. Aylıkları da yoktu. Şimdikilerin aylığı olduğu için zaten ataya hürmet göstermiyor.” (DK5).

Katılımcı öğrendiği ve kendi yaşamında uyguladığı deneyimleri çocuklarından ve torunlarından da beklemektedir. Ayrıca yaşlılık yıllarında sosyal devlet anlayışı kapsamında verilen maddi desteğin, aile bağlarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Maddi değer, anne baba bakımında önemli olmadığını, kendi deneyimi açısından, defaatle vurgulamıştır.

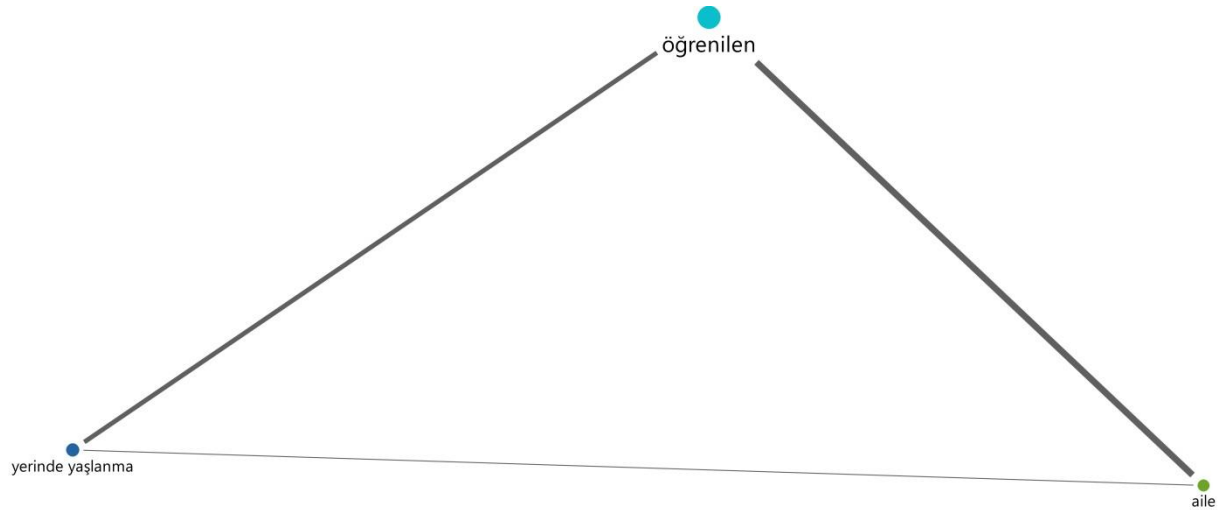
“Valla aile ile daha iyi olur ama günümüz şartlarında aile ile yaşamak zor.” (MK11). Katılımcı eşinin annesinin 94 yaşında olduğunu, 5 çocuğunun olduğunu,

hepsinin üst düzey eğitilmiş olduğunu, 65 yaş üzeri olduğunu ve farklı illerde yaşadıklarını, bu nedenle kayınvalidesinin bakımının aile yanında olması gerektiğini düşünse de fiziksel imkânların ve çocuklarının sağlık koşullarının bakıma el vermediğini, kayınvalidesi için eşi ile birlikte huzurevi araştırması yaptıklarını ifade etmiştir.

Bu bulgular bize yaşlılar için en önemli mekânın ailesi, yuvası ve evi olduğunu göstermektedir.

Kod Sistemi	öğrenilen	aile	yerinde yaşlanma
Deneyimler			
öğrenilen		●	●
Yaşlılıkta Mekan			
aile	●		●
yerinde yaşlanma	●	●	

Tablo 11 Öğrenilen Deneyim Aile ve Yerinde Yaşlanma Yoğunluk Tablosu

Şekil 12 Öğrenilen Deneyim, Aile Ve Yerinde Yaşlanma Kod Harita Gösterimi

Şekilde öğrenilen deneyim ile aile ve yerinde yaşlanma arasındaki kod ilişkisi yoğunluğu gösterilmektedir. Şekildeki çizgilerin kalınlığı, yazı tiplerinin büyük küçük olması ve 'nokta' sembolleri ilişkideki vurgulananlar arasındaki önceliği göstermektedir. Bu bulgular bize, ev kavramını, yerinde yaşlanma, aile ve yuva bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Fenomenolojik bakış açısı yaşlının kişisel ihtiyaçlarının, düşüncelerinin, ev ve aile bağlamında nasıl etkilendiğini, bu deneyimi nasıl algıladığı ve anlamlandırıldığı, dışarıdan nasıl yorumladığını vurgulamaktadır. Ek olarak aile ve ev yaşlılığın sosyal inşası ve deneyiminde ortaya çıkan önemli bileşenleridir.

4.1.2.3.Huzurevi

Huzurevlerinde yaşlı bireyin 7/24, mimari yapısı yaşlının fiziksel durumuna göre özel olarak tasarlanmış olan, kurum altında bakımının sağlanmasıdır. Bu kapsamda; barınma, sağlık, psikolojik, beslenme ve temizlik, boş zamanlarını değerlendirme hizmetleri verilmektedir (Sevil,2005, s.140). Kurum bakımı yaşlıya önerilen en son hizmet modelidir. Genellikle yaşlının psikolojisi göz önüne alındığından evde bakım hizmetleri ile desteklenmektedir. Ancak ülkemizde yaşlıya yönelik kurum bakımı hizmeti veren kurumlar kapasite üstü çalışmaktadır.

Kurum bakımının en yaygın modeli huzurevleridir. Huzurevleri 60 yaş üstü (özel huzurevlerinde 55 yaş sınırı) yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakmak ve bu kişilerin sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulmuştur (ASPB, 2018, s. 132). Bu kapsamda 60 yaş üzerindeki öz bakımını sağlayabilen, akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, uyuşturucu-alkol madde bağımlılığı olmayan, sosyal ve ekonomik anlamda yoksunluk içinde olan, muhtaç yaşlı bireyler Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinde psikolojik, sosyal, bakım hizmetleri sağlanmaktadır. 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yasası Madde 3/e de muhtaç yaşlı tanımı şu şekildedir: *sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç yaşlı statüsündeki kişiyi ifade etmekte olup aynı kanunda huzurevleri "Huzurevleri"; muhtaç yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarını, ifade ettiği yazmaktadır.*

Yaşlanan bireylerin fiziksel psikolojik yetersizlikler nedeni ile bakım ihtiyacı söz konusu olduğu zaman insanların kimlikleri, değerleri, vefalı olup olmadıkları da gündeme gelmektedir. Bu kapsamda yaşlıların algıladıkları huzurevi gerçeğinin farklı boyutları değerlendirilerek, huzurevi konusundaki tutum, inanç ve bakış açıları aşağıda detaylı incelenmiştir. Katılımcılar huzurevi gerçeğini üç kategori altında değerlendirmişlerdir. Evladı olduğu halde huzurevinde kalanlar, bakımını sağlayacak hiç evladının olmaması ve ilerde bir gün onların da yaşlanacağı kodları ile ele almışlardır. Huzurevinde evlat merkezi bir konumda yer almaktadır.

“Görüyorum izliyorum. Ama onlara da günah. Biraz ilgilenseler. Yaşlı diye kapının önüne atılmaz. Onları o güne getiresiye, okutanı var ekmek bulamayıp da onu okutmuş ileriye götürmüş oraya koyacağına onu da dutsun bir bakıcı dutsun ilgileysin dışarıda. Baba ne yapıyorsun bakan sana iyi bakıyor mu desin. O bakan da onlardan ekmek yer hiç değilse. Ama götürüp oraya atıp da arkasını aramayınca da çok zor yani. Dokunan o. Yapmasınlar diye üzülüyorum. (OK1).

Katılımcı oğlu, gelini ve torunları ile bir arada yaşayan geniş aile özelliğini göstermektedir. Huzurevinde kalan yaşlılara ilişkin çocuklarının ilgisiz olduğunu düşündüğünü, her ne koşulda olursa olsun çocukların yaşlısına bakma yükümlüğünün olduğunu vurgulamış ve öfkelenmiştir.

“İl af edersin ilin koyunu ilin kuzusuna melemez tamam mı. Ağlarsa anan ağlar gerisi yalan ağlar. Huzurevi muzurevi adam yok kalmış gidiyor amma orda şefkat aran mı yok araman. Görüyoruz yapıları.” (OK10).

Katılımcı huzurevinin fiziki koşulları ve personellerin iyi davranmadığı haberlerinden ziyade çocukların aile büyüklerini huzurevine vermelerine öfkelenmiştir. Her ne kadar fiziksel koşullar uygun olsa da aile içinde verilen sevgi ile kıyaslanamayacağını belirtmiştir.

“Geçen gün bir arkadaşın biri televizyonda seyretmiş. Bir bayan dört çocuğunun dördünü de okutmuş avukat yapmış. Savcı yapmış. Doktor yapmış şey yapmış. Kadın huzurevinde. Hiçbirisi bakmamış. Anne biz sana bakarız huzurevine gelir gider bakarız demişler. İlk zamanlar diyor geldiler diyor arada bir ayda bir 15 günde bir gelirlerdi. Şimdi bir buçuk sene oldu daha birisi uğramadı yanıma diye

ağlıyormuş. Doğru olur mu ya. Yav o anne seni yetiştirinceye kadar o hale getirinceye kadar ne emekler çekti yemedi yedirdi senin masraflarını karşılamaya çalıştı doğru olur mu mümkün mü doğru olması.” (DK6).

Katılımcın eşi ile annesi arasında evlilikleri süresince sorun olduğunu ancak annesinin yaşlılık döneminde eşinin kendisine destek olduğunu, annesinin bakımını sağladığını, bundan çok memnun olduğunu, ataya bakma sayesinde vicdanlarının rahat olduğunu belirtmiştir. Atanın bakımı sayesinde yaşlılık yıllarında evlilik ilişkilerinin de anlamlı olduğunu, gençlikte yapmadığı pek çok yardımı eşine sürpriz olarak yaptığını dile getirmiştir.

“Çok üzüliyorum onlara ağlarım. Oğlu kızı neliklerle onlar da ben gibi hazar ben nasıl büyüttüysem onlar da öyle büyüttü, büyüdüğünde evlendi de anayı niye atıverdiler. Niye bakmadılar. Oğlan ‘bakarım anama’ der gelin evi terk edip gider. Bu kez gelini getirir anasına bakmaz. Çok üzüliyorum kendimi koyarım onların yerine. Ben böyle olsam nasıl olurum diye çok çok üzüliyorum. Çok çoğun ağlarım ben yüreğim yok. Bunlara bakarken ağlarım.” (DK9). Katılımcı akranları gibi huzurevi konusunda olumsuz algıyı benimsemektedir. Ek olarak bireyin kendi yaşlılık ve huzurevi algısı, bu algının nasıl görüldüğünden etkilenmiştir. Bu bağlamda katılımcı, huzurevi ile ilgili olarak, başkalarının yaşlanma algılarını değerlendirmek ve kendi deneyimleri ile kıyaslamayı referans noktası olarak algılamakta ve yorumlamaktadır. Katılımcı görüşme esnasında yaşam dönemini ile yaşlılığı kıyaslamış, gözleri yaşarmış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca anne olma duygusunun, merhametinin çocuklara serzenişte bulunmaya bile imtina edeceğini ifade etmiştir.

Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, farklı bölgelerde yaşlılık yıllarını geçiren bireylerin huzurevleri konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Sosyal çevrelerine bağlı olarak, evlat kıyaslamasının ve kendi yaşam dönemleri ile kıyaslamaların yapıldığı, kendi kültürlerinde genç nesle yapılan suçlamaların gençlerin kendi imajlarını, yaşlıların algılarında, düşürdüğü bulgusu elde edilmiştir.

Huzurevi ile ilgili bir diğerk kıyaslama ise yaşlılık gerçeğinin her bireyin deneyimleyeceği ve yaşam ile bütünleşmiş olduğu yönündedir. Katılımcıların kendi yaşlanma algıları ve çocuklarının yaşlanma konusunda bakış açılarının nasıl yorumlandığını incelemek önemlidir. Katılımcıların yaşlanmaya ilişkin sosyal değerlere atıfta bulunurken, kendi geçmişlerini, tarihlerini, anlatılan hikâyeleri değerlendirdikleri ve buna göre uyum sağladıkları görülmüştür.

“Şimdi onlar eğer sadece ihtiyardan kurtulalım diye yapıyorlarsa çok acıyorum onların haline öbür taraf çok acımasız olacak yani. Huzura vardığı zaman Cenabı Allah diyecek yani gel bakalım bura. Öyle cennet ucuz değil cehennem de lüzumsuz değil. Sen nasıl ananla babanla ilgilenmedin de onu huzurevine kaydettirdin.”(MK10). Katılımcılar Kuranı Kerim İsrâ suresi 23-24. Ayetleri vurgulamışlar, anne babaya bakmanın evlatların öncelikle dinen sorumluluğu yerine getirmenin önemini vurgulamışlardır.

“Huzurevine evlatları sağken evlatlarının gücü yeterken huzurevine babasını atan o da huzurevini bulur. (Öfkelenildi, el ve kol hareketleri değişti.). Hayır baba, yavrum seni küçükken besledi, annen karnında taşıdı, emzirdi, besledi büyüttü. Şimdi dönüyor bak nesil (vurgulu), ne yaptın sen çocuktun, ben çocuktum besledi büyüttü anam bu haneye getirdi ondan sonra da anam çocuk oldu. Yaşlı adam aynı çocuk, yeni doğan çocuk gibi. O sana nasıl baktıysa, yaşlandığında sen de ona bakacak.” (DK2).

Berger ve Luckman (2018)'de bireylerin kişisel özelliklerinin, algıların, inançlarının ve tutumlarının günlük rutinleri üzerinde büyük ölçüde kendi sosyal dünyalarını yansıttığını belirtmektedir. Bu bağlamda katılımcılar ile ilgili olarak; hem kendi ebeveynlerinin bakımını üstlenmiş, hem de çocukların bakımını sağlamışlardır. Dahası çevresinde çocuğu olmayan bakıma muhtaç ikinci derece akrabalarının veya komşularının da bakımını sağladıkları öğrenilmiştir. Kötü yaşam şartlarında dahi ebeveynlerini huzurevlerine vermeyen katılımcıların, günümüzde her imkânın olduğu bir süreçte yaşlılarını huzurevlerine veren evlatların dünyasını anlamadıklarını vurgulamışlardır.

“Kızıyorum. Anne yani ne yaparsan yap yaşlılar evi. Ama hiç kimsesi kalmadıysa mecbur gidecek. Kendi evinde kendi işini yapamıyorsa mecbur gidecek. Ama evladı varsa niye veriyorsun anneni oraya. Onları o yaşa kadar getirmiş anne vermesinler huzurevine verilir mi. (OK5).”

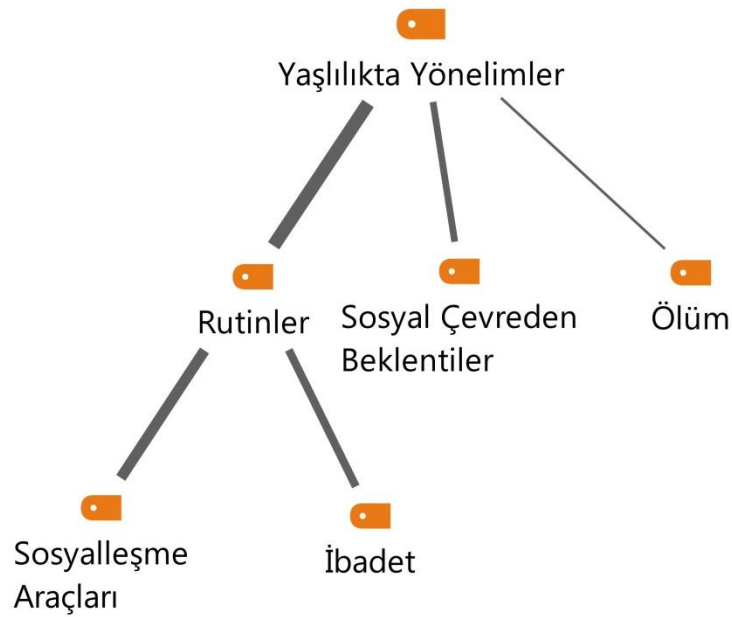
“Keşke devlet bakımı güzel olsa, duymasak bazı şeyleri, yemeği yapılırsa, üstü başı temizlense her şeyi önünde olsa sinemasını seyretse televizyonunu seyretse öyle bir bakım evleri olsa tamam orda bakılsın.”(MK8).

Katılımcı annesinin vefat etmeden önce bakıma muhtaç olduğunu, 4 kardeş olduklarını, kardeşlerinin yatalak ebeveyninin bakımını sağlamak istemediğini, bu nedenle hep birlikte ilimizdeki huzurevine gittiklerini, huzurevinin fiziki koşullarını gördükten sonra karar değiştirdiğini ve kardeşleri ile konuşarak annesinin bakımını kendisinin üstlenmek istediğini, huzurevine vermek istemediğini söylediğini belirtmiştir. Annesinin bakımında en çok eşinin desteğinin olduğunu, her sabah evden çıkmadan ‘anneni sakın üzme’ diye uyardığını, akşam eve geldiğinde kendisinden önce annesinin yanına gittiğini, elini öptüğünü, halini hatırlı sorduğunu, bu sayede kendi yaşlılığında da eşine karşı saygı ve merhametinin arttığını ifade etmiştir.

İlimizde dağ köyü, ova köyü ve merkez ilçe bağlamında yaşlıların huzurevlerine ilişkin bakış açıları, deneyimleri ve algıları incelendiğinde huzurevi gerçeği genel anlamda aile bağlarının ihmal edildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların geleneksel aile kültürünü benimsedikleri her ne kadar huzurevleri yaşlılar için olsa da, yaşlının psikolojisini olumsuz etkileyeceği düşüncesi değişmemektedir. Bu düşüncenin arka planında güçlü bir topluluk duygusu bulunmaktadır. Katılımcılar akranları, aileleri ve komşuları ile birlikte birbirlerine sosyal ve psikolojik yardım sağlamak ve birbirlerinin yerinde yaşlanma çabalarını aktif olarak desteklemektedirler (Greenfield, Scharlach, Lehning ve Davitt, 2012; McDonough & Davitt, 2011). Nitekim yaşlanma deneyimi her katılımcı için tıpkı bir parmak izi kadar eşsiz olsa da yaşlılar farklı nesillerin bir arada olduğu ailelerin yaşlılıklarını taçlandıracağı fikri hepsinde ortak noktayı oluşturmaktadır. Özetle kişinin yuvasından, sadece yaş gruplarına göre ayrılmış toplu bir ortama

gitmesi, katılımcılar tarafından hem yaşlı olduklarını hem de yaşamın sonuna doğru bir evrede olduklarının göstergesi olarak görülmektedir. Bu nedenle katılımcılar tarafından huzurevi tercihi konusunda direnç gösterdikleri görülmüştür. Gösterilen bu direnç inatçılık, huysuz yaşlı olma ile alakalı değildir. Aksine bağımsız bir yetişkin olarak yaşamına devam etmek, kendi kararlarını kendisi tayin etmek ve bunların neticesini görebilme arzusu da taşımaktadır.

4.1.3. Yaşlılıkta Yönelimler

Şekil 13 Yaşlılıkta Yönelimler Hiyerarşik Alt Kod Modeli

4.1.3.1. Rutinler

Rutin ifadesinin genel anlamına baktığımız zaman monotonluk, alışkanlık, bayağılık anlamlarına geldiği, dolayısıyla günlük sıradan olarak tekrarlanan, önemsiz, gündelik hayatta meydana gelen olaylar dizisi şeklinde yorumlanabilir. Rutin gündelik hayatın en temel unsurudur. Aynı zamanda düzenliliği ve tekrar edilebilirliği düşünüldüğünde, gündelik hayat bir ritüeller alanı olarak kendisini göstermektedir. Karaarslan (2021, s. 53)'de rutin ile ilgili olarak;

“Modern zamanda gündelik hayat rutin ile şekillenmiştir. Rutin hayatın olağan akışıdır. Her şeyin tahmin edildiği üzere devam etmesidir. Dengelerin yerli yerine oturması, alışlagelmiş olduklarımızın devam etmesidir. Bu sebeple rutin, yarın ne

yapacağım sorusunu askıya alır. Nitekim rutin bir eylem üzerine düşünmeye gerek kalmaksızın o eylemi gerçekleştirmemizi sağlar. (Karaarslan, 2021, s. 53).” İfade etmektedir.

Günlük rutinlerimiz hakkında düşünmek zorunda olmayışımız bunların sosyolojik çözümleme dışında kaldığı anlamına gelmemektedir (Aytepe, 2021, s. 7). Alfred Schutz, fenomenoloji çalışmasında, gündelik alışlagelmiş tutumların nasıl benimsendiğini, bunların toplumsal etkileşimler içinde nasıl yeniden üretildiğinin araştırılması fenomenolojik perspektifin temel başlama noktası olarak görürken, Goffman insanların gündelik yaşamda kendilerini nasıl sunduklarını analiz etmemize yardımcı olan teatral bir metafordan mülhem “dramaturjik” çalışması, kuramsal bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır (Aytepe, 2021,s.7). Lefebvre (2017)’de iki tür rutini karşılaştırmaktadır: doğrusal ve döngüsel. Ona göre, doğrusal ve döngüsel analiz birbirinden ayrılmakta ancak gerçekte sürekli olarak birbirlerine dâhil olmaktadır. Doğrusal olanı bir saatin işleyişine benzetmekte iken döngüsel olan daha çok gece, gündüz veya mevsimler gibi doğada ortaya çıkan rutinlerdir. Burada önemli olan ikisinin birbirini tamamlamasıdır.

Gardiner (2016)’da gündelik hayatın, rutinlerin önemsiz tekrarlar olmadığını, gündelik hayatın da bir tarihi olduğunu ve bizim bu tarihin modernite ile yakından ilişkili olduğunu savunmaktadır. Ek olarak, gündelik hayata dair eleştirel bir bilginin geliştirilmesini önermektedir. Bununla birlikte Garfinkel’ in etnometodolojisi, Thomas Luckman ve Peter L. Berger’ in gündelik hayatın özünü araştıran çalışmaları, bizi gündelik yaşamın akışına odaklanmamıza katkı sağlamıştır.

Tüm bu özet bilgiler ışığında belirtilmelidir ki gündelik hayatı araştırma sorunu olarak belirlediğimde, bunun bir çıkış noktası olarak belirlemedim. Aksine, bu yaklaşım yaşlıların bakış açısından yaşlılığın sosyal inşası ve onların deneyimlerine dayanarak ulaştım. Bu bağlamda çalışmamız bizi yaşlıların eylemleri ile deneyimleri arasındaki kesişim tarafından oluşturulan süreçlerini anlamamıza yardımcı olmuştur. Katılımcılara yöneltilen “*Gününüz nasıl geçiyor? Neler yapıyorsunuz? Ortalama bir gününüzü anlatır mısınız?*” sorusu neticesinde aşağıda yaşlıların rutinlerine ilişkin görüşme deşifreler detaylı analiz edilmiştir.

“Sabah ezanı okunurken uyanıyorum abdestimi alıyorum. Tuvaletimi söylemesi ayıp gidiyorum geliyorum evimin işini yapıyorum ezan vakti namazıma duruyorum. Namazı kılıyorum sonra gün ağarınca kuranımı okuyorum. Sobamı yakar otururum. Fazla sıkıntı etmem. Sonra evi süpürüyorum haplarımı atıyorum. Öğlen oluyor yiyemiyorum ekmek. Akşama kadar işte burada otururum. Bazen gelinin eve gider gelirim bakarım büyük kız nakış dikiş yapıyor onu seyrediyorum sonra eve gelirim şöyle toparlayacağım yer varsa toparlarım. Akşam yemeğimi uşakların çocuklarının yanında yiyorum. Kendilerine de küçük bir sini var hazırlarlar. Bana da küçük bir sehpa var ona hazırlarlar. Çatalımı kaşığımı o düzenleri bilirim yiyorum. Çok yiyemiyorum da ha bir şöyle kokluyorum.” (OK4). Katılımcının günlük rutinini gerçekleştirdiği odanın dizaynı hayatını kolaylaştıracak şekilde olduğu, yatağının sürekli açık ve serili olduğu, başucunda üç dört adet yastığın olduğu ve bir adet beş yüzlük tesbih ile bir adet yüzlük tesbihin olduğu gözlemlenmiştir.

Aşağıdaki katılımcılar da uyanma saatleri ile ilgili zamanı ezan ile ayarladıkları, planlamalarını bu doğrultuda yaptıkları, hane içerisinde iş bölümünün olduğu bilgileri edinilmiştir. Ayrıca oğlu, gelini ve torunları ile birlikte kalan katılımcıların, gelinlerine yemek işlerinde, yardımcı oldukları, torunlarının dikilecek eşyalarını diktikleri, sabah erkek uyandıkları için kahvaltıda çay koyma işlerini yaptıkları, kahvaltının kalanının gelinleri tarafından sağlandığı öğrenilmiştir. Evde yalnız kalan katılımcılar ise akşam yemeğini muhakkak evde yediklerini, çocuklarından birinde akşam yemeğine kaldıkları vakit eve girmek istemediklerini, bu süreçte eve girmenin daha zor olduğunu ifade etmişlerdir.

“Ömür biter yol bitmez yazar şoförlerde. Bizde de ömür biter iş bitmez. Sabah kaktım bak bir kısmı tarlaya gidiyor yağmurlama işine, evde kalanı orda bahçemiz var sebzesi meyvesi orda olan salçası.”(OK10).

Katılımcı yaşam süresi boyunca gün ağarmadan uyandığını, bir gün öncesinden kimin hangi işe gideceğinin ailenin her üyesi tarafından bilindiğini, herkesin rol ve sorumluluklarının farkında olduğunu ve uyanır uyanmaz işlerinin başına geçtiklerini belirtmiştir.

“Sabah namazı kalkarım. Namazımı kıldıktan sonra bazı yatarım bazı yatmam kalkarım işte kahvaltımı yaparım ondan sonra yemeğimi yaparım, temizliğimi yaparım ortalığı düzeltirim ütüm varsa ütümü yaparım. Ev işlerimle meşgul olurum başka bi işim yok Arkadaşlarım var onlarla oturum kalkarım. Bazı arkadaşlarla parkta otururuz..” (MK4). Katılımcı pandemi öncesinde rutinlerinin daha çeşitli olduğunu, sosyal ilişkilerinin güçlü olduğunu, arkadaşları ile kafelerde gün yaptıklarını ancak pandeminin rutin hayatını olumsuz etkilediğini, sosyal çevresinden sadece komşuları ile sınırlı düzeyde görüştüğünü belirtmiştir.

“Sabah ben erken uyanırım. Çok erken uyanırım. Örneğin 6 da 7 de uyanırım. Ondan sonra televizyonu açarım. Sabah haberlerini dinlerim. Ondan sonra hanım kahvaltıyı hazırlar. Kahvaltıyı en geç saat 10 da yaparız. Şeker hastası olduğum için insülin kullanıyorum. Ondan yemeği o saatte yemem gerekiyor kahvaltımızı. Ondan sonra bisikletim var. Ona binerim giderim marketten gazetelerimizi alır gelirim. Hanımın emirleri varsa onu yerine getiririm. Örneğin sütçüden süt getiririm. Fırından ekmek getiririm. Hanımla beraber kahvaltımızı yaparız. Kahvaltımız biter o kahvaltı sofrası uzun sürer durur ortada. Sohbet ederiz. Çayımızı içeriz. Gazetelerimizi okuruz. Ondan sonra ben topluca bi sofrayı götürürüm. Ondan sonra bulaşıkları hanım yıkayacak ona karışmam (hahaha). Ondan sonra mutlaka bir bilmece çözeriz gazetelerin bulmacalarını çözeriz. Ben sudokularını çözerim. Ondan sonra öğlen olur. Öğlen ben namazımı da kılıyorum çok şükür hanım da kılar. Namaz kıldıktan sonra kesinlikle yatarım. Hanım yatmaz. Beni mutlaka bir saat uyumam lazım yatmam lazım. Ondan sonra kalkarım. O arada işte öğlem 2-2.5 ta öğlen yemeğimi mutlaka yemem lazım. Çünkü yarım saat geçse artık şeker düşmeye başlıyor. O zaman fenalaşıyorum. Uyku hali basıyor efendim ağrılar giriyor titreme başlıyor derken sıkıntı oluyor. Ona meydan vermemek için yemeği zamanında yiyorum. Ondan sonra benim yapılacak işler var ikimiz de bahçeye dağılırız. Tavuklarımız var. Diyeceksin ki hocam ne var da dağılıyorsun. Hiçbir şey yapma kardeşim. Dolaşıp durursun burada. Gidersin şu ağacın yaprağı böyleymiş diye seversin şu çiçek böyleymiş diye onu seversin. Yani vakit öyle güzel geçiyor ki samimi söylüyorum burada vakit yetmiyor bize. Ondan sonra ikindin vakti geliyor. İkindinle akşamın arası birden geçiyor. Hava serin olduğu için bahçenin her

yerine yetişmeye çalışıyorsun bir bakıyorsun şu iş kalmış bu iş kalmış. Sonra bir telaş hadi ivedi biraz. Ondan sonra akşam yemeği yiyoruz. Ben uzun süre televizyon seyredirim. Biraz sosyal içerikli programları. Hanımınki diziler (hahahah) benimki şey açık oturumlar, haberler hiç kaçmaz. Siyasi programlar. 1 den önce de yatamıyoruz işin doğrusu.” (MK9). Katılımcı rutin olarak her yıl Mayıs ayından itibaren Kasım ayına kadar merkezde bulunan bahçe evinde ikamet ettiğini, yılın kalan zamanında ise yine merkezde buluna apartman dairesindeki evinde ikamet ettiğini belirtmiştir. Görüşme katılımcının bahçe evinde, günlük yaşamını idame ettirdiği bahçede gerçekleşmiştir. Bahçede masa ve sandalyelerin olduğu, pek çok meyve ağaçlarının olduğu, üzeri örtülmüş bir şekilde bulaşık makinesi ve çamaşır makinesinin de bahçede dışarda olduğu gözlemlenmiştir. Görüşme esnasında katılımcı belirli aralıklarla görüşmeye ara vererek bahçedeki ürünlerini kontrol etmiştir. Katılımcı ile ikinci kez görüşmeye aynı bahçeye gidilmiş ve bahçede namaz kıldığı görülmüş, günlük rutininin büyük kısmını bu bahçede geçirdiği, misafirlerini bahçede ağırladığı, gelenin eline mutlaka bahçede yetişen ürünlerinden verdiği bilgileri edinilmiştir.

“Sabah üç-dört arasında uyanırız. Teheccüt namazlarımızı kılarız. Onları kılarken zaten sabah namazının vakti oluyor. Sabah namazımızı kılarız ondan sonra da duamızı ederiz. Ondan sonra da biraz daha uykuya gözlerimizin ihtiyacı varsa gözlerim başlar yumulmaya. Biraz daha uzanırım buraya saat 7 ye 8’e kadar. Ondan sonra da bahçede işim varsa oraya giderim veyahut kahvaltı hazırlayacaksam 8 den sonra onu hazırlarım işte öyle vaktimi geçiriyorum. Bir bahçem var bahçeme iki bir şeyler ekerim iki onu sularım iki otunu yolarım. Erdiyse dişiririm döktüyse toplarım işte öyle. Ben biraz da ayaklarım ağrır diye yürüyüşe de çıkarım. Şehrin içinde mescit var o mescide kadar sabah bi tur atar gelirim yahut ikindin serinde tur atar gelirim oraya kadar. Yürüyünce biraz daha ayaklarım dinleniyor yürümezsem ayaklarım ağrı yapıyor.”(DK5).

Katılımcı eşi ile beraber ikamet etmektedir. Her gün eşi ile beraber herhangi bir alarm veya saate ihtiyaç duymadan aynı vakitte uyandıklarını, bunun inançtan kaynaklandığını, derin uykuda olsalar bile mutlaka rüya görerek uyandıklarını ifade

etmiştir. Böylece rüya kendileri için, gündelik rutinin sadece tekrardan değil, olağanüstü olanın, beklenmedik olanın bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca günlük işlerinde eşinin kendisine çok destek olduğu, kahvaltıyı beraber hazırladıkları, bulaşık yıkama işleminin kadın tarafından sağlandığını ifade etmiştir. Ayrıca pandemi döneminden önce komşuluk ilişkilerinin çok daha iyi olduğu ancak pandeminin rutinlerini bozduğu ve yeni düzen oluşturdıkları öğrenilmiştir.

“Sabah namazı kalkar namazımızı kılarız. Gelin oğlan işçi sofrayı hazırlar, biz de kalkarız onlar otururken biz de geliriz. Biz de onlarla yiyoruz O gider gelin dışarı işe, önceden ben giderdim her sene dışarıya bağa bahçeye çapalamaya ben giderdim evvel.. Ondan sonra da elişi görürüm bağ bahçeye giderken boş da durmasını sevmem. Sonra Allah’ım kuşluk namazını kılarız Allah kabul etsin. Ona devam ederim. İyice Kuranın şeyini bilemem bir yasini ezberledim öte yanları pat sat okurun. Onu okurum namazlarımın arkasına. İşte böyle ufak tefek işler ile uğraşırım. Akşam yatsıyı kıldım mı uykum basar. Ha direnirim 12 ye kadar iyi uyuyorum. 12 den sonra yok uyku.” (DK9).

Katılımcı, evlerinde üç kez kahvaltı hazırlandığını, onun gençliğinde büyükler ile küçüklerin kahvaltıda aynı sofraya oturmadıklarını, bunun saygının bir sembolü olduğunu, önce aile büyüklerinin kahvaltı yaptığını, kalanlardan kendilerinin yediğini belirtmiş olup, aynı düzenin yaşlılık yıllarında çocukları, gelinleri ve torunlar tarafından devam ettirilmesinin kendisine karşı duyulan bir saygı olduğunu, bundan mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Ev işlerini gelini ve torunlarının yaptığını, birkaç sene öncesine kadar ahırda bulunan hayvanlarla kendisinin ilgilendiğini, *bostancı* olduğunu, bu görevini son iki yıldır gelinine devrettiğini, yaşı nedeni ile ahıra giremediğini, gelininin kendi görevini almasından gurur duyduğunu belirtmiştir.

Dağ köyünde ikamet eden diğer katılımcılar genellikle geleneksel geniş aile özellikleri gösterdikleri, hava şartlarının merkez ilçelere göre daha sert olduğundan her kış ayı gelmeden önce torunları çorap ördükleri, torunlarının kıyafetlerini yamadıkları, ancak örgü ve yama konusunda genç gelinlerinin “onlar artık eskide kaldı, şimdi çeşit çeşit” diyerek olumsuz tepkilerini dile getirdikleri bilgileri

edinilmiştir. Ayrıca katılımcılar torunlarına el örgüyü öğretmek istediklerini ancak gelininin günümüzde artık örgü giyim kuşamın olmadığını, hazır ürünlerin olduğunu, çocuğunun örgüyü öğrenmesinin kendisine bir şey katmayacağını ifade ederek onaylanmadıklarını belirtmiştir.

Bu bulgular bize, insanların yaşlandıkça günlük yaşamlarının genellikle birden fazla geçişle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Yanı sıra katılımcıların sosyal, fiziksel ve sağlık durumlarının kendi algıladıkları değerlendirmeleri ile bağlantılı olduğuna ulaşılmıştır. Yaşlıların her anının kıymetli olduğu, ev işlerinde yardımcı olmak, bahçede bulunan hayvanların bakımını sağlamak gibi kendileri ve aileleri için anlamlı faaliyetlerde bulunmaya çalıştıklarına ulaşılmıştır.

4.1.3.1.1. Sosyalleşme Araçları

Sosyalleşme araçları yaşlı bireyleri hem ayrımcılığa maruz kalmalarının önüne geçmekte hem de yeni statü ve yaşlılıkları tatmin edecek yeni roller sağlamaktadır. Bu başlık altında katılımcıların sosyal durumlarını tanımlamak ve hâlihazırda bulunan rollerinin yanı sıra onların performansını etkileyen faktörleri belirlenmesi hedeflenmiştir. Dahası bu, yaşlıların sosyalleşme araçları ile ilişki ağları arasındaki bir keşif sürecidir. Çalışma kapsamında edinilen sosyalleşme araçları; telefon ve internet, televizyon, cami, dernek, vakıflar, kredi kartları ve haftalık pazar alışverişleridir.

“İnternetle falan vakit geçirmiyoruz. Sosyal medya kullanıyorum ama bahçede köşede oturuyorum artık şey yapıyorum yok. Whatsapp, instagram facebook bunları kullanıyoruz. Partiye üyeliğim var. Sabahları haberleri izliyorum. Çok uzun süreli şeyim yok. Bu özellikle pandemi öğleden sonra dışarı çıkmadığımız dönemlerde kadın programları izledim hiç izlemezdim ama (hahaha).Onları izledik. İzliyorum ama çok şey değilim yani. İnterneti kullandıktan sonra televizyonun pek şeyi kalmadı. (MK11)”

“Kendiliğimle açıp izlemem de hacı habere bakar ya hacıyla beraber dinlerim kaçırmam ne var bugün. Mesela ortalıkta ne var başımızda ne var. Bu hastalıklar çok mu azaldı mı, ortalıkta işte yangınlar çıktı oteller beriler çıktı haberi dinlerim onla beraber. Ama kendim açıp izlemem Telefon da kullanmam ben. Allahın

haciya gittim yola da ora da almadım. Kaybolursun dediler kaybolmam ben dedim. Gittim geldim, sevmedim ben telefonu. (DK8).”

Sosyalleşme hem bireysel hem de toplumsal karakteri nedeni ile kişi üzerinde önemli etkisi vardır. Yaşlı toplumuna dâhil olmak için gençliğin kullandığı rutin araçlardan da haberdar olmak zorunda hissetmektedir. Sosyalleşmek hiç olmadığı kadar yaşlılıkta çok önemlidir. Haberleri takip etmek, hem gündemden haberdar olmak hem de geçmiş ve gelecek arasında bir bağlantı kurarak gelecekteki durumların tahmin edilmesine katkı sağlamaktadır.

“Sabah haberlerini dinlerim. Ben uzun süre televizyon seyredirim. Biraz sosyal içerikli programları. Hanımınki diziler (hahahah) benimki şey açık oturumlar, haberler hiç kaçmaz. İnterneti, ipadim orada duruyor. Ben internette sadece facebook falan filan değil. Mesela instagramım da var ama daha bir kere instagrama ne bir şey koydum paylaşım koydum ne de başkasınıninkine bakarım hiç gerek duymuyorum. Ama lise arkadaş grubumuzla gruplarımız var, işte şeker hastalarıyla gruplarımız var, çiftçilerle ilgili şeyimiz var. Çiftçilik derneğine üyeyim. Atatürkçü düşünce derneğine üyeyim. Efendim bir de siyasi partiye üyeyim. Dediğim gibi gazeteyi bol okuruz. Ama ben de şeyden de bol okuruz. Hanımın facebooku yok ama şeyden de googleden filan baya araştırması vardır. Bir şeye kafası takıldığı zaman hemen orayı yargılar Büyük gb lı hesaplarımız var. Gb yüksek alıyoruz. Çünkü internet burada ev interneti olmadığı için bize yetecek kadar internetimiz var. Kredi kartı kullanırım ben hem de çok iyi kullanırım. Düzenli ödemesini yaparım. Kesinlikle ödeme tarihini aşmamışımdır. Efendim asgari limit diye hiç bilmem tamamını öderim. Üç dört kredi kartım var. Ben biraz devletçiyimdir. Onun için devlet vergisini alabilsin diye ben kredi kartını bile bile kullanırım yani yokluğundan veya şeyinden değil çok şükür.”(MK9). Katılımcı üniversite mezunu ve emekli öğretmendir. Güncel kalmak adına mesleği ile ilgili konuları her yaz tekrar ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca sosyalleşmede eğitim durumunun da bireyi sosyalleşme araçlarını kullanmada farklılaştırdığını göstermektedir. Katılımcının sosyal medyayı navigasyonu aktif kullanması yeniliklere açık olduğunu ve güncel gelişmeleri takip ettiğini göstermektedir.

“Bizim Abdülhamit zamanından kalma telefon. Ben beceremedim benim telefonum da bu. Bu kalender telefonu. Teknoloji iyi de fakat izliyorum olmaz. Neymiş internetmiş facebookmuş yok. Kredi kartı kullanırım bir de.”(OK10). Katılımcı tarımla aktif olarak uğraştığı için gündemi takip ettiğini, telefonda ziyade öncelikli ihtiyacının kredi kartı olduğundan akıllı telefon kullanamadığı öğrenilmiştir.

“Ben alış verişi de böyle bir yerlere gitmeyi çok seviyorum. Arkadaşlarımla olsun, ailemle olsun. Kendim pazar yaparım. Çarşıya giderim. Bugün hemen hemen oğlum çalıştığı için ev ihtiyaçlarını ben görüyorum. Yaşlıym diye öyle çekilmiyorum. Televizyonu haberleri izlerim. Yani haberleri kesinlikle izlerim öyle müptela da değilim yani, sabahlara kadar da değil yani. Öyle hoşuma giden, hoşuma giden derken tarihi filmler oluyor mesela, öyle abur cubur şeyleri de sevmiyorum, dini şeyler zaten yok televizyonlarda. Türk filmleri değil de Türk tarihi ile ilgili şeyler olunca seyrediyorum.” (MK1).

Mahalle yakınında bulunan pazar mekânları yaşlının evin ihtiyaçlarını karşılama konusunda ve sosyalleşmeleri konusunda önemli bir detaydır. Çünkü yaşlılar işlerini kendileri yaptığı sürece yeni deneyim ve roller edinmede açık olmaya daha yakındırlar. Pazar alışverişi katılımcı için, canlılığı devam ettirme kapsamında kilit mekânlardan birisidir.

“Burada kendi köyümüzün derneği vardı birkaç sefer gidildi. Fakat toplum garibanlıktan parasızlıktan bir araya gelinmiyor aidat toplanamıyor dernek işlenemiyor. Herhangi bir şey olmuyor. Vardığın zamanda da sohbet edilecek durumda herkes işinde gücünde bir araya gelinmediği zamanlar oluyor. Pek oraya da sık gitmedim aslında iyi bir şey o da.” (MK13).

Cami, vakıflar ve köy dernekleri yaşlıların sosyalleşmesi için fırsattır. Bu fırsatı özenle değerlendirmek için toplantılarına gitmeye çalışsalar da üyelerin çoğunluğun genç olması katılımı sınırlı düzeyde bırakmaktadır. Bu nedenle katılım olmadığı gerekçesi ile katılımcılar derneklerde isim üyelikleri olsa da toplantıların düzenli olmadığına yakınmaktadır.

“Derneğimiz var para veririm de gendim gitmem. Derneğe para isterlerse veririm ama toplantıya çağırırlarsa gitmem. Gidemem yani. Yaşlılık. Dizlerimden onun için gidemiyorum.”(DK12). Katılımcının ikamet ettiği bölgede düzenli dernek toplantılarının yapıldığı, köyün büyük kesiminin bu toplantılara aktif olarak katıldığı, köyde cenaze olması durumunda dernek üyelerinin ivedilikle harekete geçerek cenaze için ihtiyaçlarının dernekte toplanan paradan sağlandığı öğrenilmiştir.

Birey yaşlılık yıllarına kadar pek çok sosyalleşme ağının içine dâhil olabilmektedir. Yaşlılar sosyalleşme araçları vasıtasıyla diğerleri ile etkileşime girmekte ve kendilerinden beklenen davranış kalıplarını sergilemektedirler. Başkalarıyla sürekli etkileşime girmez ve iletişim kurmazsa gündelik yaşamda varlığını sürdürmek kolay olmayacaktır (Berger ve Luckmann, 2018, s. 35). Bu bağlamda yaşlı insanların hem akranları ile hem de kendilerinden sonra gelen nesilleri ile etkileşime girdikleri varsayılmaktadır. Sonuçta hızla değişen toplum ve nüfus içerisinde ne yeni ile başa çıkmakta ne de hızla değişen rollerine ilişkin net beklentilere sahip yetişkinler tüm sosyalleşme araçlarını kullanmaktadırlar. Genel olarak, yaşlıların sahip olduğu daha az karmaşık araçlar ile beklentileri karşılamak, sunulan fırsatları kendi lehlerinde kolaylaştırıcı tekniklerle uygulamakta olduklarına ulaşılmıştır.

4.1.3.1.2. İbadet

İbadet ritüeli yaşamı temsil eden en önemli rutinlerden birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle ister genç olsun ister yaşlı bireyin istikrarlı gelişimini gösteren bir kavramdır. Başka bir deyişle bu istikrarlılık ibadetin dinamiğini göstermektedir. O halde araştırma süresince katılımcılar bize ibadet ve uygulanmasında yaşın rolü konusunda farklılaşan görüşlere sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda ibadetin yaşam seyri süresince devam etmesi gerektiğini, genç yaşta yapılan ibadetin daha kıymetli olduğunu ileri süren bir görüş ile ölümün kendisini daha fazla hissettirmesi nedeni ile ibadetin yaşlılık yıllarında arttığını ileri süren iki görüş karşımıza çıkmıştır. Bu ikisi arasındaki fark, ibadetin odak noktası olup olmamasına bağlıdır. Aşağıda *“Yaş ilerledikçe insanın ibadete daha çok yöneldiğini düşünen yaşlılarımız var. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?”*

Evet, ise sizce ne değişti?” sorusu sorulmuş ve edinilen katılımcı cevapları detaylı olarak analiz edilmiştir.

“İbadet edilir de gençlikte de edilir ibadet. İbadete durak yoktur. Gençlikte namazını kıalarsan Kuranını okursan ezen okunurken Eşhedüella ilahe illallah diye Allah’ı anarsan o gençlikte de ocuk şey eder gibi gidecekmiş arkandan kabire. Yaşlandıksıra sıhhatin ihh ihh diye diye gidiyorsun ihh ihh diye geliyorsun. Kimi kalkar kimi kalkamaz. Kimi taretlenir kimi taretlenemez.”(OK4).

Katılımcının ifade ettiği üzere ibadette fiziksel rahatsızlıkların etkisi ön plana çıkmakta ve rutini olumsuz etkilemektedir. Öncelikle eski dini performansını gösterememekte, ibadet ritüeli üzerinden yaşlılığın anlık görüntüsünü sunmaktadır. Katılımcı yaşamı boyunca ibadetin uygulama yoğunluğunun dönüşümünü fiziksel rahatsızlıkları ile bağlantılı olduğunu belirmiştir. Ayrıca yaşlılığa bağlı unutkanlığa direndiği ve bu direncin onun yaşamı üzerinde etkisi bulunmaktadır.

“İlla yaşlanınca öleceksin diye bir şeye inanmıyorum. Bir bakarsın en taze zamanında da insan ölebilir. O zamanda da sen ibadetten sorumlusun. O anlamda biz yaşımız gelsin de ondan sonra bakarız demedik. Fırsat buldukça, kul hakkına dokunmadan yaşamaya çalıştık.” (MK9).

Katılımcı ibadet etmenin yalnızca namaz kılmakla ilgili olmadığını, yaşam felsefesi haline getirmenin önemli olduğunu, kendisinin eşi ile birlikte gençlikten itibaren namaz kıldıklarını, kul hakkına riayet ederek yaşamaya çalıştıklarını ve eş, dost, arkadaş biriktirerek olumlu dönüt aldıklarını ifade etmiştir. Bu bize yaş ile ibadet arasındaki ilişkinde dini inancın rolünün nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. İbadetin özü ortadan kalktığında yaşın önemi neredeyse kontrolden çıkmaktadır.

“Gençken ibadet daha iyi yapılıyor. Bak Fadime filan küçükken gece dersini falan çok güzel yapardık. Kalkardık rahmetliyle her gün yatsı namazından sonra bir günlük namaz kılardık. Gece kalkar dersimizi yapardık. şimdi o kadar değil. Yaptığın da iyi tuttuğun da iyi. Ben öyle dediklerine hiç inanmam. Allah Allah. Kıl namazı gençken de kıl. Allah Allah. Amma gençken yaptığın ibadet ayın on beşi gibi

parlar. Ama yaşlıyken yaptığın ibadet ay körelir ya güneş uçup gider gibi aynı öyle olurmuş.” (MK12).

Katılımcıların gençlik yılları ile ay ışığını benzetmesi sık karşılaştığımız sembollerden birisidir. Bu onların dini tasavvurlarının yaşamlarında nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Yaş, dini uygulamalar, inançlar ve ritüelleri verimliliğini etkilemektedir. Her iki katılımcı için de din ve ibadet, hayat deneyimlerini ve ailelerini dâhil etmek için gerekli kılınan yaşam tarzıdır. Dolayısıyla ibadet uygulamalarının katılımcılarda bir gençlik anısına dönüştüğü görülmektedir. Özellikle ay ışığı sembolü ile daha yaşlı kimselerin ibadetlerini uygulamasını engellemediği, yaşlı olmanın kişiyi dinden soyutlamak anlamına gelmediğini vurgulamışlardır. Nitekim geçmişin bugünü nasıl etkilediği üzerinde ısrarla durmuşlar, yaşamın sonucu olarak geleceği nasıl etkileyeceğini anlatmaya çalışmışlardır.

İbadetlerin yaşlılıkta arttığını ileri süren katılımcılar için ibadetin gençliğin çeperinde kaldığı görülmüştür. Yaşın artmasının ibadet üzerinde etkisi olduğunu, bu ibadetin genellikle namazları düzenli kılmak ve nafil namazlarını artırarak gösterdikleri bilgileri edinilmiştir. İbadet çoğunlukla ölüme yaklaştığı düşünülen kimselerin aşmaları gereken dini bir görev olarak görülmektedir.

“Şimdi kesinlikle doğru diyorum. Şöyle yolun sonu görünüyor diye bir türkü var ya. Yolun sonu gelmiş sen belli bir yaşa kadar ömrünü çok heva ile hevesle geçirmişsin. Yani Allah’ı zikretmede şükretmede çok gevşek davranmışsın. Hiç olmasa bu son zamanları Allah ve Resulü ile değerlendireyim ki Mevlam beni affetsin cennetine koysun diye insanlar tabi mutlaka daha çok özen gösterir. Gençliğe göre, gençlikte sadece para kazanma hırsı, yeme içme sevdası o şekiller olurdu ama belli bir yaştan sonra tabi bunlar bitiyor. Bunlar bittiği için çok paraya da ihtiyacın olmuyor zamanın da oluyor, zamanı da en iyi bir şekilde değerlendireyim diye heves ediyorsun güzel olanı da bu yani doğru olanı da bu.” (MK10).

Katılımcı gençlik yıllarında çok türkü söylediğini, gittiği her ortamda kendisine türkü söylettiklerini hatta bir keresinde çalıştığı yerdeki patronu kendisine bir gün boyunca iş yaptırmadan sadece türkü söylettiğini heyecanla dile getirmiştir. Görüldüğü üzere yaşlılık yılları ile ölüm arasındaki ilişkiyi de türkü ile dile getirmiştir. Burada dinin ve ibadetin rolü yaşın gidişatına göre uyarlanmaktadır. İbadet yine temel zeminini oluştursa da azlığı ya da çokluğu yaşa göre değişmektedir.

Bu katılımcı ise tarımla uğraşmaktadır. Yaşlıkta ibadete daha fazla yönelme davranışını *bilgi stoğunda* bulunan çiftçi, tarım, ürün kavramları ile açıklamaktadır. “*Doğru o doğru. Çok doğru bak o gerçek. Şimdi görüyoruz camilere bakıyorum gençlik nadir. Bizden üstte bizden iki kademe altta olanlar genelde. Yav bir de şu da var güçten düşüyor ya traktörün hakkından gelemez çiftçilik de yapamaz bu yapamaz bilmem neyi yapamaz. Bir de basamaklar belli atacağı adım da kalmadı. Ne yapacak?*” (OK10). Dini uygulamalarda fiziksel yavaşlamaların temsilleri göz önüne alındığında ibadetlerin artması ölümden kaçınmak için bir stratejidir. Toplumda yaşı nedeni ile belirli bir kategoriye giren yaşlı birey için en uygun görülen mekânın camiler olduğu, bu nedenle ibadetin arttığı ise farklı bir bakış açıdır. Ancak yine de katılımcı bireyin kendi kararına kalmıştır diyerek aslında kişisel davranışlarda toplumun belirleyici olmadığını, bireyin aktif olduğunu göstermektedir. Bu durum Mead’in teorisi ile örtüşmektedir.

Yaşlı kadınlar, gençlik yıllarında genellikle iş yükünün çok ağır olduğundan, ibadeti ikinci planda bıraktıklarını, işten elini eteğini çekmesi ile birlikte ibadetin günlük yaşamlarında nasıl ortaya çıktığını öz eleştiri yaparak belirtmişlerdir.

“*Önceden iş ile uğraşıyorduk , şu bitecek şu yetecek onunla uğraşıyorduk. Ama şimdi bitecek yetecek düşünmüyoruz. İbadetimizi düşünmüyoruz.* (DK3).”

“*tabi canım. Ben Allah kabul etsin sabah kılarım öğlen kılarım ikindin kılarım akşam kılarım. Akşamın arkasına 6 rekat evvabin, gece teheccüt kılarım. Gençken yorgunluktan kılamadık. Ne zamana kadar Fatmam gelin olasıya kadar*

gece namazı kılmazdım.” (DK10). Katılımcının en küçük kızını evlendirmesi ve kayınvalide rolü hem de psikolojik yaşlanma ile doğrudan ilişkilidir.

“Doğru ezelcesi ibadet etmezdik. İşte vur patlasın çal oynasın. Dağdan köye evden dağa koşup dururduk iş diye. Namaz kılmazdık Allah biliyor ya.. Çocuklarımız vefat ettikten sonra ondan sonra namaza başladık.”(DK13). Katılımcı aslında fiziksel yaş ile değil psikolojik yaşlanma ile ibadete başladığını, üç çocuğunun bebekken ölmesinin kendisini çok yıprattığını ve ölümün aklından hiç çıkmadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların yaşlılıkta ibadetin artmasında ölüm olgusu dünya dışında bir gerçeklik olarak üretilmektedir. Katılımcılar ibadet ritüellerinin artması ve zamanla bu kırılmaların nasıl olduğunu açıklamaktadırlar.

“Tabi tabi yaşlılar kılıyor gençler pek kılmıyor. Öte dünyayı düşünüyor. Önceden oğlan kız tarla telaş oluyor. Akıl daha çok hissediyor yaşlı olduğunu, ondan Allah’a daha çok yöneliyor. Telaş oluyor. Telaşın da bitiyor ya niye boş durayım diyorsun. (OK8).”

“Doğru katılıyorum. Ölüm korkusu. Gençlikte insanın ölüm aklında olmaz. Lay lay lom geçiyor. Haaa yaşlandıkça yavaş yavaş ölümü hissediyorsun haa diyorsun ki bu dünyaya çalıştık biraz da öbür dünyaya çalışalım diyoruz. Sizin yaşlarınızdayken filan namaz kılarım desem yalandı vallaha yalandı gülüm.” (OK11).

“Tabi. İbadetten dolayı herkes iş yapacağım diye akşama kadar orağla ekin işlerdik. Gençken var ya bilemeyiz yani öleceğini bile bilemezsin. Şimdi biz nerden ne kapacağız nerden ne alıp gelip şey edeceğiz diye çalışırdık orağla ekin işlerdik ibadete sıra gelmezdi. Yorulur gelirdim atardım kendimi namaz kılmadan yatarım. Ama şimdi namaz kılmadan yatamam. Şimdi aklımız başımıza geldi artık. Öleceğimizi bildik demek ki şimdi yatamayız. (DK8).”

“Ee ne olacak tabi namaz kılınacak vakit geliyor tabi. Gençken cumayı bayramı filan bilirdik. Vakitleri bilmezdik. Şimdi vakitler var. Hepsi var. Yolun sonu görünüyor da ondan. (DK11).”

Katılımcılarda gördüğümüz gibi din ve ibadet, ibadetın tasavvur edilış biçimi ve bunu uygulayanlar, kalan zamanlarının geçen zamandan daha verimli olması için uygulamaktadırlar. Bu bağlamda, katılımcıların ibadet ritüellerini artırması ölüme hazırlık olarak yorumlanabilir. Ayrıca ibadet etme sadece yaşlıların ritüelini dile getirmek için sembolik bir dil sunmakla kalmaz. Aynı zamanda kişilere alternatif bir sosyal ilişkiler ağı ona uyum sağlayacak topluluğun oluşmasına da ortam hazırlamaktadır.

4.1.3.2.Sosyal Çevreden Beklentiler

Yaşlıların bir diğer temel ihtiyacı sosyal çevresinden beklentileridir. Bu ihtiyaç genelde düşük gibi görölse de, sosyal çevreleri ile aktif olan yaşlıların kalan zamanlarına bilişsel gerilemeyi engellediği ve duygusal anlamda daha motive olmaktadır. Goffman’ (2012, s. 25) de ifade ettiği gibi, toplum belli toplumsal özelliklere sahip herhangi bir bireyin diğer insanların kendisine belli bir şekilde değer vermelerini ve davranmalarını beklemesinin o kişinin ahlaki hakkı olduğu üzerine kuruludur. Bir çocuğun anne babasına olan saygısı, onun değerlerini önemsemek, onun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamakla ilgilidir. Yaşlılık yıllarında geçmişe yönelik evlada verilen fedakârlıklar, kişinin geçmişte verilmiş olanı alma ve onu değerlendirme beklentisi kalan zamanında bakımının sağlanmasının ile somutlaşmaktadır. Birçoğu açısından da kuşaklararası beklentiler öğrenilen ve aktarılan deneyimler arasındaki çatışmaya yol açmaktadır. Katılımcılara *“Yaşlandıkça başkaları tarafından nasıl davranılmasını beklersiniz?”* sorusu sorulmuş ve aşağıda katılımcıların sosyal çevrelerinden beklentileri detaylı olarak analiz edilmiştir.

Tüm yaşlı yetişkinlerin ortak beklentisi kendilerine saygılı davranılması ve iyi davranılması yönündedir. Saygı ve sevgiyi ifade etmenin yolları kişiden kişiye değişse de özü değişmemektedir. *“Yoldan gelirken elinde bi şey varsa götüremiyorsa benim için değil yani yaşlı kim olursa olsun elinden alsa poşetini yerine götürürse*

veya kolundan tutup yardımcı olursa, halini sorsa hani bu saygı ve terbiyeler çok güzel bir şey yani.” (OK1). Hizmet davranışı, saygı göstermenin yollarından birisidir. Katılımcı, saygılı olma davranışı için sistematik olarak tanımlanmasa da hem kapsamlı hem de önemli olduğunu belirtmektedir. Burada yaşlı birey için çevresindeki kişiler sadece kendi işlerinde değil aynı zamanda yaşlının işlerinde de sorumlu ve sorumluluğunu bilen bireylerdir.

Hizmet davranışının odak noktası, kişisel olarak anlaşılacak olmuştur. Beklentileri sosyal etkileşim ve hizmet yoluyla vurgulanmakta, bu durum ise kişinin hem duygusal hem de bilişsel yönünün beslenmesi anlamına gelmektedir.

“Güzel davranırsa insani davranırsa büyüğünü küçüğünü bilirse bayramlarda kandillerde arar sorarsa hatırını alırsa hastalığında sağlığında o zaman hoşnut olurum. O zaman severim o kişiyi. Haa dikkate almaz bayramlarda seyranlarda aramaz sormaz hatırını almaz haa ben o adamdan hoşnut olur muyum asla olmam.”(OK11).

Katılımcı açısından kişileri tanımlamak için kullanılan anahtar kavram özel günlerdeki davranışlar oluşturmaktadır. Özel günlerde arayıp sormaları iyi davranıldığına kanıttır. Katılımcı da karşılıklı etkileşimin bir göstergesi olarak hizmet eder veya olumsuz duygularını dışa vurur.

“Ben çocuk oldum artık aynı çocuk. Kim iyilik yaparsa ben şey. İyi davranırsa hoşuma gidiyor. Çocuk gibi beni severlerse iyi oluyor. İyi davranırsınlar hürmet ederlerse hoşuma gidiyor.”(MK2). Katılımcı görüşme esnasında oldukça heyecanlanmıştır. Görüşmenin yapıldığı gün sabah torununun evine gittiğini, torununun kendisine hizmet ettiğini, bu davranışından çok mutlu olduğunu ifade etmiş ve her fırsatta torunlarının kendisine hürmet ettiğini belirtme gereği duymuştur.

“Yani mesela güler, tebessümlü, saygılı ve kesinlikle ben de onlara saygılı ben de onlara edindiğim bildiğim tecrübelerimden veya bilgilerimden eğer o fırsatı bana sunarsa böyle bir yaşam içinde olunmalı diyorum yani.(MK10).”

Katılımcı etkileşimim tek taraflı olmadığına farkındadır. Dolayısıyla görüşme esnasında yaşlıların gençlere yönelik davranışlarını da bazen beğenmediğini, kişinin kendini tanımlaması ile ancak karşıdakinin davranış değişikliği göstereceği konusunda bilinçli bir yaklaşım sergilemiştir.

“Yani en azından saygı göstermelerini ne bileyim yoldan geçerken yol vermelerini isteriz en azından..” (MK8). Katılımcı birincil ilişkiler kurduğu kişilerin kendisine saygılı davrandıklarını ancak genç neslin, kendi deneyimlediği dönemdeki saygıyı göstermediğinden serzenişte bulunmaktadır. Yol verme davranışları saygı sembolü olsa da ümitsiz olduğunu, değil yaşlılara trafikte dahi birbirlerine saygı gösterilmesini öfkeli bir şekilde ifade etmiştir.

“Çocuklarım da benim atama davrandığım gibi davransın derim ben. Ama o içinden gelen bir şey.”(DK5).

Gençlik yıllarında deneyimlenen saygı davranışı katılımcının ifadesinin özünü oluşturmaktadır. Burada katılımcı deneyimlerinin öğrenilmesi konusunda kişisel ve sosyal kaynakların öğrenilmesini istemekte, en çok birlikte ikamet ettiği tanıdık bireylerden, tanıdık yaşam sürdürmelerini beklemektedir.

“Şimdi şakalanırım onlara bana bakacak mısınız mı diyorum. Bakacağız diyorlar.”(DK8).

Katılımcı kayınvalidesi vefat edinceye kadar beraber yaşadıklarını, kayınvalidesinin bakıma muhtaç olduğu dönemde evde bakımını sağladığını belirtmiş aynı sorumluluğu çocukları ve torunlarından da beklediğini ifade etmiştir. Sonuçta bir kimse bir durum tanımlı yaptığında ve dolayısıyla gizli ya da açıkça belli bir tür insan olduğu yönünde bir iddiada bulunduğu, diğer insanlardan ona, kendi gibi kişilerin hak ettiği şekilde değer vermelerini ve davranışlarını isteyerek ahlaki bir talepte bulunmuş olur (Goffman, 2012, s.26).

Daha önce de belirtildiği gibi yaşlının sosyal çevresi ile etkileşimi ve iletişiminin boyutu yaşlı için endişe veya sevinç kaynağı olabilmektedir. Bu nedenle beklentilerin dile getirilmesi yaşlı bireyin ailesi ve sosyal çevresi ile birleşmesini

desteklemek için alternatif bir yol olabilmektedir. Aile desteği, kişinin kederli ve sevinç zamanlarında yardım sağlamakta, rol geçişlerindeki krizleri en aza indirilmesini sağlamada önemli sosyal destek mekanizmasıdır.

4.1.3.3.Ölüm

Ölüm olgusu dünyaya gelen her canlı için kaçınılmaz olandır. Özellikle yaşlı bireyler yakın çevrelerinden birilerinin kaybı ile daha fazla kaygı ve korku yaşayabilmektedirler. Bu anlamda ölüm gizemli bir dış gerçekliktir. Berger ve Luckmann (2018, s. 150)' de ölüm olgusunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Sembolik evrenlerin bireysel biyografi açısından taşıdığı stratejik meşrulaştırıcı işlevlerden biri de ölümün yerine dairdir. Başkalarının yaşadığı ölüm tecrübesi ve bunu müteakip kişinin kendi ölümüne dair öngörüsü birey açısından tam anlamıyla olağan dışı bir durum demektir. Etraflıca incelemeye bile gerek yok ki ölüm ayrıca gündelik yaşamın olduğu gibi kabul edilmiş gerçeklerini dönük en korkunç tehdidi teşkil eder. Bu yüzden ölümün sosyal varoluşun üstün gerçekliği ile bütünleştirmek herhangi bir kurumsal düzen açısından hayati önemi haizdir. Ölümün meşrulaştırılması nihayetinde sembolik evrenlerin en önemli sonuçlarından biridir.” (Berger ve Luckmann, 2018, s. 150).”

Daha önceki hızlı geçen yaşam akışından farklı olarak hayat; çocukluk, gençlik, yetişkinlik yılları dengelendiğinde yaşlılığa kadar yaşam ilerlemesini önlemek isteyebilirler. Çünkü ölüm hayat sahnesinin sonuna hüküm süren bir düşmanı temsil etmektedir. Kişinin kendi kendine ilerleyen kronolojik yaşı bir bakıma beklentiye ortam hazırlamaktadır. Yaşlılık yıllarına ise ölüm bu beklentinin vücut bulmuş halidir. Katılımcıları yaş farkına bakılmaksızın tüm katılımcılar içi söz konusu ölüm olgusu olduğu zaman çok azı kendi ölümünü içselleştirmeyi başarabilmiştir.

“Kırkın bitti mi tamam. Kırka kadar çocukluk çağın, çocuğunu büyüt, evlendir. Kırk yaştan sonra ölüm düşünüyorsun. Yaşlanınca ölüm geliyor abdest al namaz gıl diyor.”(OK2).

Katılımcı gelin geldiği evde ikamet etmekte ve fiziksel rahatsızlıkları nedeni ile odasından dışarı çıkamamaktadır. Yatağının yanında dış kapının açılması için otomatik kapı anahtarının olduğu, eve gelen misafirler kapıyı çaldığı zaman bu otomatik anahtarla kapıyı açabildiği gözlemlenmiştir. Odası ve yatağı ile kurduğu

ilişkide “*bu yatak beni biliyor ben bunu, buradan sonra yerimiz belli*” ifadeleri ile anlatmıştır. Kişinin aşırı ve zorunlu yatağı ile geçirdiği zamanlar, kalan hayatı hakkında söz söyleme imkânını zorunlu kılmaktadır. Sosyal yaşamının azalması, yakın zamanda eşini kaybetmesi içe dönük bir tutum sergilemesine ve ölümü daha fazla düşünmesine sebep olmuştur.

“*Ne yapayım gününü bekliyorsun artık.*”(OK3). “*şimdi biz kabir bekliyoruz ölüm bekliyoruz, sıran geldi mi işi bitirirsin.*” (MK2). Her iki katılımcının da yaşları birbirine yakındır. Fiziksel işlevlerinin azaldığı, görüşme sürecinde duymakta güçlük çektikleri gözlemlenmiştir.

“*Çarktan farktan düşüyorsun ondan sonra ibadete yöneliyorsun açıkçası (hahaha).*” (OK11).

Kişinin yaşam seyri boyunca sosyalleşmesinin bir devamı olarak sonraki gelişme döneminde, yaşlılıkta, kendi kendinin ölümünü vurgulaması beklentisini doğurmuştur.

“*Küçük değilim 71 yaşına girdim 71 daa mı yaşayacağım.*(DK3)”

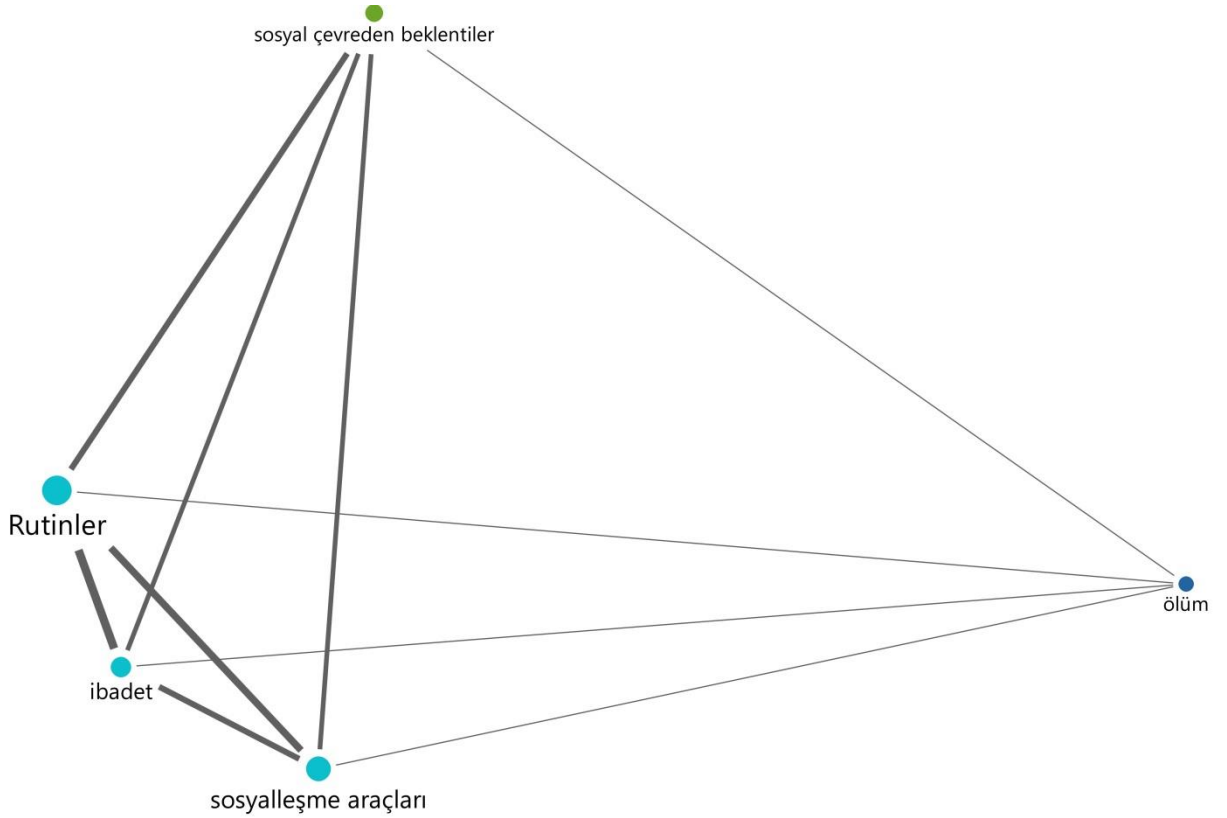
“*Şimdi babalık derdi ki oğlum 85 yaşında, eşeğe binilmez de gedilmez derdi. Eşeğe binilmez yani ölüm zamanımız geldi bizim derdi. Öyle ya 85 yaşında adam haklı. Gençken ölüm aklına gelmez. Ama şimdi her zaman aklımda. Ölüm aklımdan çıkarmayacaksın.*”(DK2).

Katılımcı öğrendiği deneyimle, bedeninin eski gücünü kaybettiği bir değersizleşme durumuna indirgenmiştir. Yaşın ilerlemesi, fiziksel güçten düşme, vücut şeklinin bozulması sürekli olarak birbirinin deformasyonuna sebep olmaktadır. Bu durum ise yaş ile ölüm arasında zorunlu bir mahkûmiyet ilişkisi doğurmuştur. Bu bağlamda ölüm yaşamın doğal bir fenomenidir.

“*Oğlanı evlendirdikten sonra yavaş yavaş gittim. Şimdi öyle artık hay Allah’ım ölünce nasıl olacağız diye düşünüyorum. Günahlarımız pek çok ne cevaplar vereceğiz. Böyle Allaha yalvarıyorum. Allah’ım şöyle it böyle it diye dua ederim yatarken. Hele ki dünya işini terk ettim.*”(DK9). Bu katılımcı ölümün yaşamının bir

parçası olduğu, cenazelerde ilk kendisinin katılım gösterdiği, ölüm olgusu ve cenaze ile birlikte yaşamaya başlayarak ölümü içselleştirmiştir.

Ölüm ve ölüm inancı genellikle dini inançla temellendirilmiş ifadelerdir. Kişinin yaşı ve sağlık durumu ne olursa olsun, yolun sonunda varılacak menzilin olduğu inancı üzerine inşa edilmiştir. Ölümü hayal etmek önemlidir. Çünkü kişinin benimsediği inanç ile yaşamı ve beraberinde getirdiklerini yaşamın merkezine yerleştirmektedir. Söz konusu bu durum yaşamın her döneminde olması gerekse de, yaşlılık yıllarında beklenen yaşam sürecidir: Ölümü hayatının merkezine yerleştirmek. Katılımcılarda görüldüğü üzere ölüm gerçeği üzerine çok azı yorum yapmış ve beklentilerini ifade etmişlerdir.

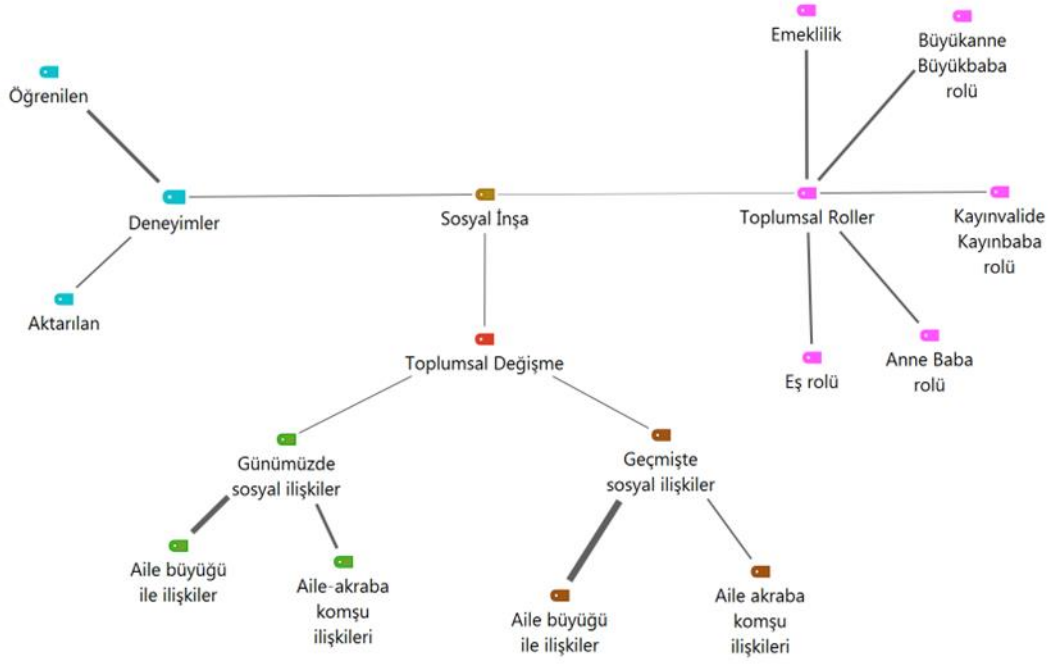
Şekil 14 Yönelimler kod ilişkileri

Yukarıdaki şekilde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda kod ilişkileri haritası çıkarılmıştır. Buna göre çizgilerin kalınlığı ifade edilen kodların sıklığını göstermektedir. Katılımcıların ifadelerinde ölüm koduna çok az yer verdikleri, hayatlarını sürdürme ve şekillendirmede ölüm dışında her şeye yer verdikleri

görülmektedir. Ancak bu durum gerçekte haritada görüldüğü kadar ölüm olgusu silik değildir. Ölüm aslında hayatın merkezindedir. Ölüm dışında her şeye yönelmeleri ölümü düşünmedikleri anlamına gelmemekte, ölümün varlığı ile hayata daha fazla tutunma çabalarının olduğu, her alanda 'ben varım, yaşıyorum' ifadesini vurguladıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

4.2. Sosyal İnşa

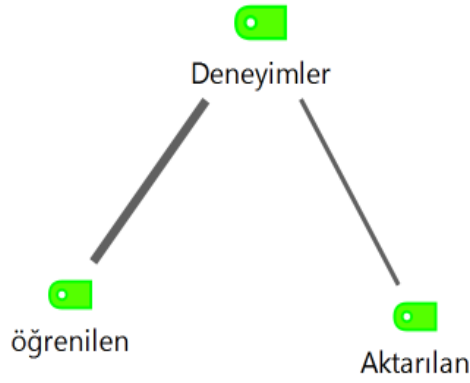
Çalışmamız kapsamında katılımcılara yönelik sorulan soruların cevapları incelenmiş olup, yaşlılık- sosyal inşaya bağlı olarak belirlenen temalardan üçü aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 15 Sosyal İnşaya İlişkin Temalar

Şekil 3 de görüldüğü üzere sosyal inşa ile ilişkili olan temalar; Deneyimler, toplumsal roller ve toplumsal değişmedir. Yukarıdaki şekilde örüntüler halinde sıralanan temalar aşağıda ayrı alt başlıklar halinde katılımcıların ifadeleri ile araştırmacının yorumları beraber verilmiştir.

4.2.1. Deneyimler

Şekil 16 Deneyimler Hiyerarşik Alt Kod Modeli

Çalışmamızda ‘Deneyimler’ ilk ortaya çıkan temayı oluşturmaktadır. Ayrıca deneyimlere ilişkin bulgular, öğrenilen ve aktarılan deneyim olmak üzere iki kategori altında ele alınmıştır. Buna göre öğrenilen deneyimlere ilişkin 112, aktarılan deneyimlere ilişkin 31 ifadeye ulaşılmıştır. Deneyimler ile aktarma arasındaki ifade farklarının nedeni ise, günümüzde teknolojinin artması, bireyselliğin artması ve genç neslin usta çırak ilişkisi yöntemi ile deneyim edinmeyi talep etmemesinden kaynaklanmaktadır.

4.2.1.1.Öğrenilen Deneyim

Çalışmada öğrenilen deneyimleri, katılımcıların bireysel olarak deneyimledikleri yaşam koşulları, aile büyüklerinden edindikleri deneyimler ve aile büyüklerini gözlemleyerek edindikleri deneyimlerle ortaya çıkmaktadır. Kişilerin edindikleri deneyimler hayatlarını şekillendirmede, sürdürmede ve kalan yıllarına yönelmede son derece etkili olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi, ekonomik, toplumsal açıdan zor zamanlardan geçtiği 1950’li ve 60’lı yıllarda çocukluk ve gençlik yıllarını geçiren, yokluk, yoksunluk ve yoksullukla imtihan olan katılımcılar, toplumsallaşma araçlarının sınırlı olduğu bu dönemlerde benlik inşası ve sosyal kimliğin oluşumunda aile üyelerinden özellikle de ebeveynlerinden etkilenmiş, çoğu zaman onları rol model almışlardır. Katılımcılar, ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kendi iç deneyimlerine, motivasyonlarına ve hedeflerine bakarak kim olduklarını anlamak ve anlamlandırmak (McAdams,2001) ve sosyal dünyanın zor ve titiz alanının daha görünür kılınması (Thorne, 2004) için kişisel geçmiş deneyimlerinin anlatılarını verimli bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcılara yönelik “Nasıl bir yaşam dönemi geçirdiniz?” ve “Yaşlılığı nasıl tecrübe ettiniz?”

araştırma soruları sorulmuş ve araştırma sonrasında “Öğrenilen Deneyim” kategorisi ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Biz zamanında çok yokluk gördük. Lambada otururduk. Elektrik filan yoktu. Sandalye vardı üstüne lambayı koyuyorduk otururduk. Çocuklar orda çalışırdı bizim zamanımızda. Hep sekilerde otururdu. Ahırın sekide. Yokluğu gördüm varlığı da gördüm.”(OK7).

Katılımcıların geçmişte deneyimlediği ekonomik yokluk ilerleyen yaşlarında da önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle bireysel deneyimler hem ihtiyaçlarının farkında olmayı hem de kendi yaşlanma süreçlerinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara yönelmeyi gerekli kılmaktadır.

“Her şey omuz zoruyordu. Bizim zamanımızda radyo filan yoktu televizyon zaten yok. Lamba şişe onun ışığında ders yapardık. Lastik kapaklar olur bizim silgimiz oydu. İğne şişelerin kapakları lastikli olur. Tapa o lastiklerle biz silerdik. Defter yaprakları saman yaprağıydı delinir yırtılırdı. Ona silerdik. Ütü mütü yok ütü şunun altıydı ütü (yer minderini göstererek). (OK10).

Katılımcı deneyimlediği döneme ilişkin bilgileri aktarırken heyecanlandığı gözlemlenmiştir. Bireyin kendi yaşam koşulları ile ekonomik olarak daha iyi düzeyde olanların farkında olduğu ve eylemlerini gerçekleştirirken bilinçli olarak yaptıkları öğrenilmiştir. Ayrıca elindeki ile yetinmeyi bilen, kanaatkâr birey modeli sunmaktadır.

Deneyimlenen yaşam koşullarının ilimiz merkez ilçesi, dağ ve ova köylerinde de benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Doğduğundan itibaren merkezde ikamet eden, maddi olanakları dağ ve ova köylerindeki bireylere nazaran daha iyi olan katılımcılar da yaşam koşullarını yokluk ve zorluk dönemi olarak ifade etmişlerdir.

“Çok zor zamanlar atlattık biz. O kadar zor zamanlar atlattık ki ne diyeyim. O zamanlar da bir yokluk mu vardı, her şey çok pahalıydı maaşımız daha azdı,” (MK8).

Deneyimlerin birçoğu yaşam seyri boyunca birikmektedir. Bu ise erken yaşam dönemlerinde daha nitelikli, sosyal ilişkilerinde, ileriye dönük eylemlerini planlamada başarılı bir yol geliştirilebileceği anlamına da gelmektedir.

“Biz dokuz kardeşiz bizim zamanımızda fakirlik vardı. Fakirlik içerisinde babam beni okutmaya çalıştı. Benim dönemimde yokluk vardı. Daha gençliğe hazırlanacağım dönemlerde böyle varlık yoktu. Yokluk varıldı. Yokluk içerisinde insan, iş yok. (MK13).

Katılımcının çocukluk deneyimine ilişkin yaşam mücadelesini nasıl devam ettirdiği, bugününü nasıl etkilediği ve bugünden geriye baktığında aslında neleri nasıl gördüğünü önemli derecede etkilemiştir. Ayrıca kendisini bu minvalde nasıl ve nerede konumlandığını, günümüz yaşam şartlarından geriye baktığında, mevcut durumuna nasıl etki ettiğinin farkındadır.

“Allah’ım oturdum hem dua ederim hem ağlaya ağlaya daaa neler günler geldi geçti. Alamadığımız zamanlar da oldu ama hiç kimse halimizi bilmedi. Kimse derdi rahmetli. Ben şuyum yok dediğini görmedim. Şunu giydim şunu giymedim dediğini duymadım derdi.” (MK12).

Katılımcının yaşam koşullarını anlatırken duygu durum değişikliği yaşadığı, uzun süre belirli bir noktaya baktığı, eşinin kendisi hakkındaki yorumunu anlatırken gururlandığı gözlemlenmiştir.

Merkez ilçe ve ova köylerine nazaran dağ köylerinde yaşamlarını idame ettiren bireylerin çocukluk deneyimleri, daha fazla iş yükü ile aynı anlama gelmektedir. Dağ köyünde yaşlılık yıllarını geçiren bireylerin yaşlanmayı fiziksel olarak güçten düşme ile eşdeğer ifade ettikleri görülmüştür. Bu bize iklim yapısının, doğa koşullarının günümüzde halen yaşlılık yıllarında etkisinin olduğunu göstermektedir.

Çocuklar gelişimlerinin ilk yıllarında bir başka kişiyi, daha doğrusu kendisine en yakın kişileri örnek alarak yeni deneyimleri öğrenirler. Aslında bu yaşamın her aşaması için önemlidir. Başka bir deyişle model alarak öğrenmek, ilerleyen yıllarda usta çırak ilişkisi ile öğrenmenin de temelini oluşturmaktadır. Pek çok kişilik

özelliklerinin kazanılmasında, o döneme ilişkin toplumsal roller hakkında bilgi stokları edinmesine katkı sağlamaktadır. Dahası bireylerin en yakınlarında gözlemledikleri deneyimleri örnek almaları yaşam dönemleri boyunca toplumdaki rolünü belirleme ile ilişkilidir. Çalışmamızda katılımcılar edindikleri deneyimlerinde aile büyüklerinin önemli derece etkili olduğunu belirtmişlerdir. Burada katılımcılara “Sizi etkileyen aile büyüğünüz var mıydı? Hangi özellikleri sizi etkiledi?” sorusu üzerinden katılımcıların eylemlerine etki eden özelliklere ilişkin alınan cevaplar ve araştırmacı yorumları aşağıda verilmiştir.

“Mesela sen komşusun sana geldim sen şunu yapıyorsun sana baka baka ben de alırım. Komşuya geldim şepit yapar, baktım baktım. Tamam, bu su böreği yapar. Nasıl açar nasıl eder. İki kaba oluyor iki ince oluyor öyle öyle öğrendim. Annem ile babam uçan kuş gibi. Anamın ürünleri anamın ittiği işler manşetler vallaha kuzum şöyle, İstanbul’a filan Avrupa’ya filan gitti. Ürünü öyle temiz olurdu.” (DK10).

Katılımcı erken yaşta evlendiğini, bu nedenle deneyimlerinde en çok komşularının etkili olduğunu belirtmiştir. Ailesinden bahsederken uzaklara dalmış, duygu durumunda değişiklik olduğu gözlemlenmiştir. Yine de bireylerin yaşamlarını sürdürmede edindikleri deneyimleri birincil ilişki içinde oldukları aile büyüklerinin etkisi yadsınamaz düzeydedir. Kişi en çok anne, babasının deneyimlerini yeniden inşa etmekte ve aktarmaktadır.

“Annem çok çalışkan arlı bir kadındı. Öyle bir kadın olamaz. Dokuz tane çocuğa bakar, yokluk var. Şimdi böyle pasta börek çay bunlar yok ki. Yokluğun içerisinde sırtında dağda odun getir çalı getir. Git bahçelerde avar ek avar sula gece gündüz çalış. Gel o dokuz tane evlada bak o yokluk içerisinde. Öyle bir kahraman kadın ben göremem şimdi. (uzaklara daldı).” (MK13).

Katılımcı yaşam seyri boyunca bıkmadan, usanmadan, yılmadan çalışmaya devam ettiğini, ileri yaşına rağmen boş durmayı hiç sevmediğini ve herhangi bir meşgalesi olmayan kişilerden haz etmediğini belirtmiştir. Katılımcının yaşamını devam ettirmesinde aile büyüğünün etkisi olsa da bu deneyimi yeniden inşa etme süreçlerinde kendisinin aktif olduğu görülmüştür.

“Mesela en büyük örnek aldığımız annem sonra babam. (OK11).

“Ebem vardı dedem vardı benim çok iyilerdi çok saygılılardı kendileri. Biz de ona göre kendimiz alıştık.” (DK8).

Çalışmamızda katılımcıların erken yaşta evlendikleri öğrenilmiştir. Bu nedenle katılımcıların kimlik inşasında anne babanın yanı sıra kayınvalide, kayınpeder ve görümcenin de etkili olduğu tespit edilmiştir.

“Ben baba olarak kayınpederi gördüm. Çünkü onların olmadığı zamanda onun oluşması bana baba olarak, ben baba olarak görürdüm. Onun bi şeyine şey ederdim. Verdiği sözü ziraat bankasından daha sağlamdı.” (DK6).

“Kaynanam çok çalışkandı. Belki de hacı annesine çekti. Anneanneme çok imrenirdim biz nene derdik. Çok sabırlıydı. Kız, darıl, bağır hiç seslenmezdi her şeye sabrederdi. Şu nenemin sabrından biraz da bende olsa derdim.” (OK5)

Katılımcıların ifadeleri genel olarak değerlendirildiğinde yerleşim yeri fark etmeksizin istisnasız tüm katılımcıların ortak vurgusu yokluk, yoksulluk ve zor şartlar altında verilen yaşam mücadelesidir. Söz konusu şartlar altında öğrenilen deneyim ise sebat, sabır, çalışkanlık, tutumlu olmak ve yılgınlığa düşmemektir. Elbette aile büyüklerinden öğrenilen deneyimler sadece hayat koşulları ile sınırlı değildir. Nitekim katılımcıların ifadelerine sıklıkla yansıyan saygı, sevgi, görgü, hürmet, dürüstlük, emanete riayet, söze sadakat gibi evrensel değerler de kimlik inşasında mihenk taşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca ifade edildiğinde bireylerin öğrenilen deneyimleri aslında yaşlılık yıllarında kim olduklarını da şekillendirmektedir.

Bireylerin kimliklerinin toplumsal bir inşa olduğu, sembolik etkileşimciliğin en önemli fikirlerinden birisidir. Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, kimlik, karakter, deneyimler; kişinin bulunduğu fiziksel ve sosyal ortam ile bu ortam ve izleyici algısından etkilenen bir performanstır. Kişilerin davranışları sadece buldukları ortamdan değil aynı zamanda anlamlandırdıkları ve yorumladıkları eylemlerin başkalarıyla olan etkileşimleriyle de ilişkilidir. Aile büyüklerinden

edindikleri deneyimler toplumsal rollerinden ölüm döşğine kadar nasıl davranacaklarına ilişkin yol gösterici olmaktadır. Kişinin benliği ve kimliği çevre ile kurduğu etkileşim sürecinde inşa olmaktadır. Bu açıdan kimlik bireysel olduğu kadar yani biyolojik ve psikolojik olduğu kadar bireyin bağlı olduğu gruba da ait olma durumudur. İçinde yaşanan kültür, özellikle de aile kültürü, bireyin kimlik oluşumunda son derece belirleyicidir (Bendle 2002, Kroger 2003). Özellikle katılımcıların çocukluk ve gençlik dönemini geçirdiği, teknolojik imkânların son derece sınırlı olduğu, kimliğin oluşumunda etkili olabilecek toplumsallaşma araçlarının sınırlı oluşu ve iletişimin samimiyet ve duygusal bağlar üzerinden şekillendiği yıllar dikkate alındığında aile üyelerinin ve sosyal çevrenin kimlik inşasında önemli bir rol üstlendiği ve burada edinilen tecrübe ve öğrenilen kazanımların yaşlılığın sosyal inşasında etkili olduğu görülmektedir. Katılımcılar, kendilerinden önceki neslin yaşam deneyimlerinden ve belki de bir önceki neslin de deneyimlerinden faydalanarak edindikleri hayat deneyimlerini aktarırken sadece çevre, toplum ve hayata dair bir yargıda bulunmamakta aynı zamanda hem günümüz dünyasına dair bir tutum belirlemekte hem de kendi kimliğine dair bu mirasa atıfta bulunan ipuçları vermektedir. Nitekim anlatı kimlik kuramcılarının göre kimliğin anlatsal bir şekilde yapılandırıldığı genel bir kanıdır (Bamberg 2004 Akt. Thompson ve ark 2009). Anlatı kimliği, tüm yaşam boyunca oluşumunu sürdürerek bireylerin hayatlarını yeniden yorumlamasını sağlamaktır. Bu da bireylerin anlatı kimliğini farklı zaman dilimlerinde yeniden yorumlamasını sağlayarak kendilerine ait yeni anlatılar oluşturmasını sağlamaktadır (McAdams 2001). Bu bağlamda başta aile ve yakın akrabalar olmak üzere bireyin sosyal çevresinin aktarımlarından ve tecrübelerinden nasıl etkilendiği ve bu aktarımları, öğrenilen tecrübeleri yorumlayarak nasıl hikâyeleştirdikleri, kendi kimliklerini (yaşlılığın sosyal inşasını) nasıl kurguladıklarını ortaya koyması bakımından önemli bir veri sunmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların anlatılarına yansıyan saygı, sevgi, görgü, hürmet, sebat, sabır, çalışkanlık, tasarruf, ümit, dürüstlük, emanete riayet, söze sadakat gibi öğrenilen deneyimlerin aynı zamanda yaşlılığın sosyal inşasında da belirleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Aktarılan deneyim başlığı altında yer verilen hususlar bu durumu özetler niteliktedir.

4.2.1.2. Aktarılan Deneyim

Anlatı kimlik kuramına göre bireyler (yaşlılar) kendi deneyimlerine ve geleceğe yönelik beklentilerine bakarak kimliklerini inşa edebilmek için geçmiş deneyimlerinin anlatılarını kullanmaktadırlar. Geçmiş olayları aktarmak veya geçmiş deneyimleri başkasına anlatmak gibi geçmişten bahsetme davranışı hikâye oluşturma ve anlatı kimliği için son derece önemli bir yoldur (McLean ve ark. 2007, Thorne 2000'dan akt. Esgün, 2020, s. 463). Yaşlıların geçmiş deneyimlerini ve bu deneyimlerini kendi nesillerine nasıl aktardıkları noktasında deneyimler bize yaşlılığın sosyal olarak nasıl inşa edildiğinin görünür kılınması için bir araç haline gelmiştir.

Yaşlıların toplumsal hafıza aktarıcılığı rolüne ikinci bölümde değinmiştik. Yaşlıların öğrenilen deneyimlerini detaylı incelediğimizde başta ebeveynler olmak üzere ailedeki neredeyse her üyenin toplumsal değerleri aktarmada önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü deneyimledikleri dönem; sembollerin, yaşam tarzlarının aktarılmasına ve böylece yeniden üretilmesine izin verilen bir dönemdir.

Aşağıda katılımcıların öğrenilen deneyimlere ilişkin temel verilerin nasıl aktarıldığını keşfetmek amacı ile “*Herhangi bir olay olduğunda (evlilik süreci, aile içi ilişkiler, sağlık, ekonomi vs.) yeri geldiğinde o anki durumla ilgili olarak kendi tecrübenizle ilgili bir şeyler anlatır mısınız?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya istinaden katılımcıların ifadelerine bakıldığında öğrenilen deneyimlerini bir süzgeçten geçirerek minimum düzeyde aktardıkları, aktarılan deneyimlerin alıcısına ulaşma konusunda ise alıcının talebinin belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

“Torunlara kaynanana iyi davran kayınbabana iyi davran diyorum.” (MK2).

“Kuzum aman çalışın aman iyi olun aman kuzum eşiniz çevrenizle güzel tutun. Büyüğüne küçüğüne sevgiyle saygıyla. Kendinize şöyle büyüklük küçüklüğünüzü fark edin. Ne kadar kendinizi sevdirderseniz o kadar değeriniz olur. Öyle bir şeye karşılık vermeyin. Karşınızdaki adamı sevgiyle saygıyla karşılayın, hal hatır sorun. Elinizde varsa büyüklere saygı ile yedinin içirin. Diyorum böyle.” (DK10).

Katılımcıların verdikleri cevaplar toplumumuzda evden duvağı ile gelin çıkan kıza çok büyük önem verildiğini göstermektedir. Ebeveynler ve aile büyükleri

kızlarının evden ayrıldığında karşılaşıcağı risklerin farkındadır. Bu nedenle kızlarına yüksek benlik saygısı ve sorunlarla mücadele etme bilinci kazandırmak adına nasihatler vermektedir. Yüksek benlik saygısı geliştirmeye teşvik etmek aynı zamanda farklılıklar arasındaki dengeyi sağlamaya yardımcı olmaktadır.

“Bizim babaannemiz vardı dedemiz vardı. Tabi onlar bizi uyarıyordu. Ben de şimdi kendi torunlarımı da uyarıyorum. Yani şimdi gelin giderlerken öyle burda annenin evi gibi olmaz gayet ılımlı ol, hizmetli ol, güler yüzlü ol gelin kısmısı kendini hizmetiyle güler yüzüyle ılımlı sabırlı olmasıyla sevdirebilir dedim yani iki kız gelin ettik ikisine de dedim.”(DK5).

Katılımcı için kök ailesinden edindiği deneyimleri aktarmak kimliğin inşasında çok önemlidir. Çünkü ailelerinden edindikleri deneyimler aracılığıyla, toplumuna ait değerler, kültürel semboller ve inançlar da aktarılarak bir sonraki nesillere sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Katılımcıların deneyimlerini aktardıkları profile bakıldığında annelerin çocuk yetiştirmedeki önemi karşımıza çıkmaktadır. Bireysel deneyimler çocuklara aktarılırken bunun kız çocukları üzerinden yapılması annelere de çok fazla sorumluluk düştüğünü, çok önemsendiğini ve onurlandırıldığını da göstermektedir. Yaşlılığın sosyal inşasını araştırırken, yaşlı kadınlar arasında kadın merkezli ilişkiler teması karşımıza çıkmaktadır. Anneler, teyzeler, anneanneler, babaannelerden oluşan bu ilişkiler ağı toplumsal eylemlerin de temelini inşa etmektedir. Bu roller, kişilerin yaşlılık yıllarında dahi aile büyüklerinin deneyimlerinde yatan beceriklilik, sevgi ve saygılı olmanın, aileyi her ne koşulda olursa olsun devam ettirmenin bir göstergesidir.

“Mesela ben o zamanlardaki çektiğim bu acıları sıkıntıları onlara anlatırım. Bakın çocuklar siz de bu acıları çekmemek için dinleyin. Bu zaman çok güzel bir zaman bizim zamanımızda bu teknik bilim yoktu. Bak şimdi sizin zamanınızda çok değerli öğretmenler âlimler bilginler var. Bunlardan istifade edin. Sadece yeyip içip 24 saati heva hevesle geçirmeyin. Yani böyle düşünerek hareket edin, bak imkânlarımız var. Bizim anamız babamız vardı ama herkesin işi vardı çalışıyordu.

Şimdi ana baba çalışıyor ama siz yiyip içip yatarsanız bu hayat sonra size acılı ve istraplı olur diye torunlarıma çocuklarıma anlatırım yani.”(MK10).

“Torunlarıma, bak okula giderler, hırsızlık yapman, bulduğunuz emanetleri Müdürlüğe teslim edin, kötü insanlarla konuşman, kötüye alışman diye tembih ederim hep.” (DK2).

Aktarılan diğer deneyimler ağırlıklı olarak disiplin ve dürüstlük değerleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Disiplin aile içerisinde genellikle tavizsiz olarak nitelendirilmekte olsa da dürüstlük zaman zaman saygı ile eşdeğer görülmüştür. Dahası ailelerde disiplin, istenmeyen bir davranışı düzeltmekten daha fazla anlama gelmektedir.

Aşağıdaki katılımcı ifadeleri yaşam koşullarının değişmesi, bireyselliğin artması nedenleriyle deneyimlerini aktarmaktan çekindikleri ya da çok azını aktardıklarını göstermektedir.

“Onlarla şu ara fazla şey yapmıyoruz. Ben nasihat ediyorum bazen. Şimdiki gençler ellerinde telefon, başka bir şey yok. Bir de okullara gidiyor. Şimdiki çocuklar hep tahsilli. Fazla da şey yapmıyoruz Kendilerine göre çalışmaları var. Ama diyaloglarımız iyidir. Bazı konularda biz nasıl bir aile olduk, nasıl çalışma hayatımız geçti, nasıl çocuklarımızı yetiştirdik, öyle şeylerimizi anlatırım.” (MK1).

Günümüzde teknolojik imkânların artması, bilgiye ulaşmayı hem hızlandırmakta hem de kolaylaştırmaktadır. Bu durum ise aile kurumundan edinilen bilgilerin kitle iletişim araçlarına taşınmasına yol açmaktadır. İnternetin ve sosyal ağların her evi sarmalaması, aile büyüğünün bilgi aktarımı rolünü de olumsuz etkilemekle birlikte katılımcılarda aile bağlarının zayıflayacağı endişesini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, katılımcıların bir diğer endişesinin de çocuğun kendisine aktarılan deneyimi ne kadar iyi algıladığı ile de ilişkilidir.

“Eskiler şunu şunu biz yapardık babamıza karşı gelmezdik imkânı yoktu diye anlatırlardı yani. Babamız da aktarıyordu babasından gördüklerini. Şimdi misal ne kadar olsa ister istemez çocuklara laf tutturmak zor oluyor yani. Önce konuşma buluşma yoktu yani nişanlanacağımızda annemize babamıza danışırdık veyahut

annem babam giderdi görücü usulü dediğimiz. Şimdi ne yapıyorlar orda burada konuşuyor iki ay bir ay sonra ayrılma yapıyorlar.”(DK4).

Katılımcı edindiği deneyimlerin yeniden inşasında önemli bir role sahiptir. Ancak ebeveynlerinden öğrendiği deneyimlerin aktarılmasında ve yeniden inşasında tek başına yeterli olmadığını, zamanın ve koşulların değiştiğinin farkındadır. Bu nedenle deneyimlerini aktarmak noktasında isteksiz davranmaktadır.

“kendileri anaları babaları ne öğretiyorsa o. Şimdi dinlemiyorlar bile babayı dedeyi. Desem bile bir kulaktan girer bir kulaktan çıkar.”(OK6).

Semboller ancak ortaklaşa kullanıldığında anlam kazanmaktadır. Bir başka katılımcının okul/eğitim üzerinden verdiği örnek sembollerin ortak kullanımı ve sembellere yüklenen anlamların önemi açısından oldukça kıymetlidir.

“Kızım, oku! Bileziğini tak diyorum. Dede bilezik ne diyor.” (OK7).

Kuşaklararası yaşam koşullarının son derece farklı olması kuşaklararası ilişkinin de zayıflamasına neden olmuştur. Katılımcı açısından bilezik sembolü meslek edinme ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcının yaşadığı toplumsal dönem dikkate alındığında yokluk, yoksulluk, zor ve çetin bir yaşam sürdürdüğü öğrenilmiştir. Böyle bir yaşamda kişinin hayatını sağlıklı sürdürebilmesi için birden fazla meslek öğrenmesi ve öğrendiklerinden birinin kalıcı olması gerekmektedir. Bilezik sembolü katılımcı açısından kimliğini inşa etmede önemli olsa da, alıcı ile ortak değerler, gelenekler, roller ve dilin kullanılmaması değerlerin aktarılmasını olumsuz etkilemektedir.

“Söylüyoruz, okuyun diyoruz. Söylediğin zaman okuyanlar ne yapıyor diyor. Keşke otuz tane üniversite bitir diyorum amma git ayakkabı boyacılığı yap çobanlık yap. Bu sefer de ben diyor okuyup çoban mı olacağım. Okumayı masa başı memur zannediyor. Ama alakası yok. Okumak adamın kelime hazinesini çoğaltır görüş açısını değiştirir. Hitap şeklini değiştirir. Toplumda cemiyette nasıl davranacağını öğretir.”(OK10).

Katılımcılar için “okumak” ve ‘okul’ sembolü zor yaşam şartları, aile büyüğünden edindiği deneyimler kendi kültürünün değerleri ile kuşatılsa da genç birey için aynı anlamı ifade etmemektedir. Böylece semboller alıcı tarafından nasıl algılandığı üzerine kimlik inşası kurabildiği gibi o gruplardan farklılaşarak da bireysel benliğini kurabilmektedir (Hogg ve Vaughan 2014’den akt. Esgün, 2020, s. 459).

“Sözümü geçiren bir şey olsa kuzum öyle yapma şöyle yap. Yani şunu şöyle yap böyle yap ona öğüt verebilirsin ama hayata karışmak çok şey olmuyor eskisi gibi değil.” (MK5).

Katılımcı modern kültürün getirdiği bireysellik sınırlarının ve standartlarının farkındadır. Bu nedenle torunları ile kurduğu ilişkide bilinçli olarak onların çağı hakkında yorum yapmamayı tercih etmektedir.

Thorne (2004) ‘de kimlik inşasının görünür olabilmesi için anlatıların en verimli bir araç olduğunu dile getirmekteydi. Ancak katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere yaşlıların öğrendikleri deneyimleri aktarma noktasında köprü görevi azalmıştır. Yalnızca kendi çocuklarına değil aynı zamanda torunlarına karşı da deneyimlerini aktarma eksikliği olduğu, bunda en büyük etkinin zamanın farklılaşması olduğu, yaşlıların da bu durumu eleştirse bile uyum sağladıkları görülmüştür. Türkiye’ nin nüfus artış hızına baktığımızda, önümüzdeki yıllarda ülkemizdeki 65 yaş üstü yaşlı bireylerin sayısında önemli ölçüde artış görülecektir. Bu nedenle sağlıklı yaşlanmak önceliklidir. Yaşlılar açısından yaşamın sonraki aşamalarında, kişinin benliğini inşa etme, yaşamın amacına odaklanma, anlamlı ilişkiler geliştirme hedeflerine odaklanmak oldukça zordur. Anlatı kimlik kuramına göre yaşlı bireyler arasındaki hikaye anlatımının, deneyimleri paylaşmanın olumlu yaşlanmaya fayda sağlayabileceği öne sürülmektedir. Çalışmamızda özellikle ileri yaştaki yaşlıların deneyimlerini detaylı anlatmaları, bize onların kimliğinin inşası, değişen yaşam koşulları, teknoloji ile ilişkisellik ve toplumsal hafızanın aktarılması hakkında bilgi vermektedir. Katılımcıların ifadelerinde kimliklerinin inşa edilmesinde her ne kadar deneyimler ve anlatılar değişse de temel temalar aynı kalmıştır. Yorum, davranışlardan anlam oluşturma, takdir, minnettarlık, sevgi, saygı,

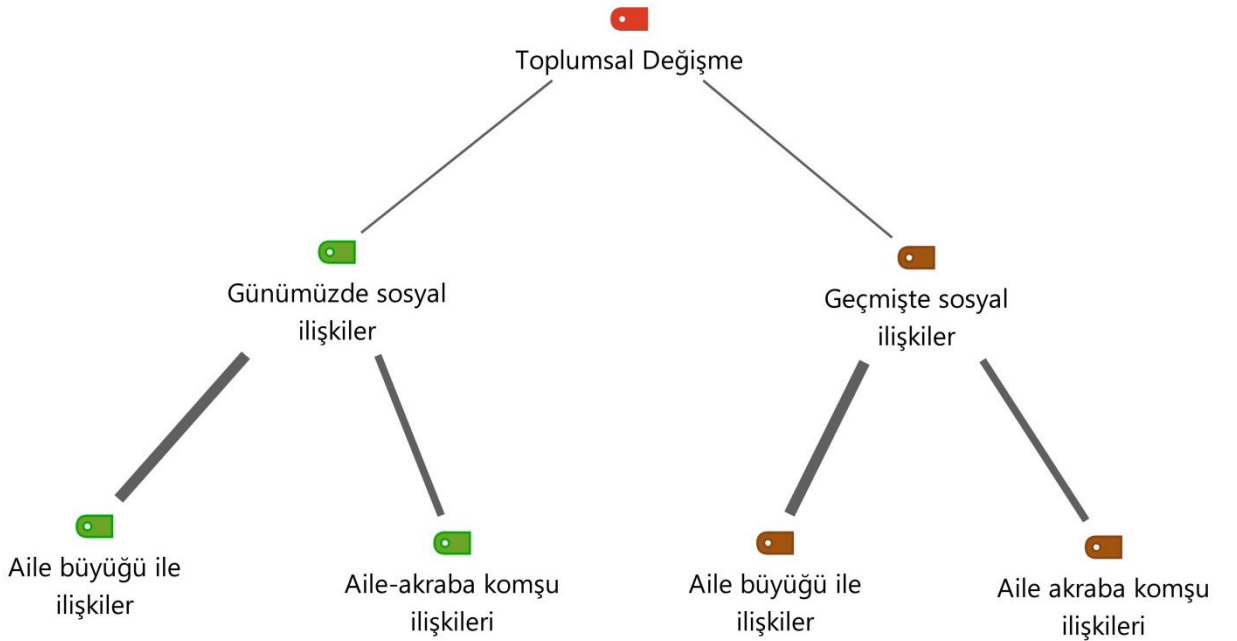
hürmet, sabır, sebat düşüncelerinin ve bakış açılarının değiştiğini açıkça belirten ifadeler bulunmaktadır. Deneyimlerden anlam çıkarma, deneyimlerin aktarılmasının en önemli sonucudur. Ayrıca kimliğin inşasında deneyimler başkalarıyla paylaşıldığında bağlantı kurulabilmektedir. Katılımcıların çoğu sadece bireysel deneyimleri hakkında konuşmamış aynı zamanda akrabaları ile ilgili örnekler göstererek kimliklerinin (yaşlılığın) inşasında yaşamlarının her döneminin bağlantılı olduğu görülmüştür. Bazı katılımcıların bağlantısı akrabaları ile ilişkili olurken, kiminin vefat eden eşi ile ilişki kurulmuş olduğu görülmüştür. Görüşmeler esnasında kişilerin yaşam deneyimlerini aktarırken daha fazla bağlantı teması ortaya çıkmıştır. Bu nedenle aktarılan deneyimler, kimliğin inşasında yaşamın diğer dönemleri ile bağlantı kurmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki bölümde katılımcılarla görüşmeler neticesinde oluşturulan toplumsal değişme ve toplumsal roller temaları bu ilişkiselliği daha görünür kılmaktadır.

4.2.2. Toplumsal Değişme

Toplumsal değişme araştırmamızda ikinci olarak oluşturulan temadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde toplumsal değişme ile ilgili olarak 312 koda ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların geçmişteki sosyal ilişkileri ile günümüzdeki sosyal ilişkileri, aile, akrabalık, komşuluk ilişkilerine yönelik deneyimleri, bu deneyimlerin günlük rutinleri, diğerleri ile olan ilişkileri ve sosyal refahı nasıl etkilediği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Değişim aslında bir durumdan farklı bir duruma geçişi ifade etmektedir. Toplumsal ilişkiler yaşam seyri boyunca önemli şekillerde değişikliğe uğramakta, mevcut bir durumdan farklı bir duruma geçmektedir. Bu değişiklik doğrusal bir süreçten ziyade döngüsel ve birbiri ile ilişkilidir. Deneyimler neticesinde ortaya çıkan yeni davranış şekilleri değişim ile arasındaki dengeyi sağlama ile ilgilidir ve zaman içinde tutarlı ve kalıcı bir hal almaktadır. Yaşlıların da içinde buldukları sosyal dünyaya uyumlu davranışlar sergilemeleri gerçekliğin sosyal ilişkiler içinde yeniden inşa edilmesini sağlamaktadır (Alpman, 2018, s. 18). Berger ve Luckmann (2018) 'de kimliği nesnel bir gerçeklik olarak belirtmektedirler. Bu bağlamda kişiler arasındaki etkileşim devam ettikçe, kimlik bir referans noktası olarak karşımıza çıkmakta ve gerçekliği (yaşlılığı) sosyal olarak inşa edebilmektedir.

Toplumların sosyal ve kültürel değişimlerine baktığımızda hep gruplar halinde yaşadıkları ve toplumsallaşmaları grup içindeki rolleri aracılığıyla şekillenmekte (Hirst ve Wooley, 1982) olduğuna değinmiştik. Bu bölümde katılımcılara yöneltilen “*Akrabalar ve komşularla ne sıklıkta görüşürsünüz/arayıp soruyorlar? Özellikle bayramlarda ve özel günlerde ziyaretinize gelen oluyor mu? , Sizin zamanınızda büyüklere nasıl davranılıyordu şimdi nasıl davranılıyor? Değişim var ise nedeni sizce nedir?*” soruları ile yaşlılığın sosyal inşasındaki değişim tespit edilmek istenmiştir. Ancak bireylerin hayatlarının, düşüncelerinin, bakış açılarının, duygularının ve eylemlerinin her zaman diğerleriyle ayrışamayacak şekilde iç içe geçmiş olduğunu görmekteyiz. Burada Mead’in insanın sosyal yaşamının çoğunlukla etkileşim halinde olduğu, bu etkileşim aracılığıyla analiz edilebileceği fikri ile örtüşmektedir. Ona göre (Mead, 1967), bireylerin şahsi düşünceleri bile konuşma biçimini alır ve aslında, yaşamlarımızı dolduran ve etkileyen diğerleriyle simüle edilmiş etkileşimlerdir. Böylelikle yaşlı eylemlerine ve düşüncelerine vesile olan bağlamları ortadan kaldırarak ona anlam vermektedir.

Şekil 17 Toplumsal Değişme Hiyerarşik Alt Kod Modeli

4.2.2.1. Geçmişte Sosyal İlişkiler

4.2.2.1.1. Aile Büyüğü İle İlişkiler

Kuşaklararası ilişkiler sosyal sembollerin bir sonraki nesillere aktarılmasında ve yeniden üretilmesinde önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Aile yeleri kendi ebeveynlerinden, birincil ilişki içinde oldukları bireyler arasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle aile yeleri ile ilişkiler zamansal olarak sınırlandırılmaktadır. Çünkü bu ilişkiler düşünce ve düşüncelerin eyleme dönüşmesi ile inşa edilmekte, anlam verilmektedir. Söz konusu deneyimleri anlamak, harekete geçmek ve davranışa dökmek eş zamanlı gerçekleşmekte ve bu eylemler ifade edilirken sembolik bir dil kullanılmaktadır. Yaşlılar da geçmişteki aile büyüğünden bahsederken hürmet, sevgi, saygı, hoşgörüye ilişkin sembollere sık sık yer vermişlerdir. Katılımcılara geçmiş ve günümüz aile büyüğü ile ilişkileri arasındaki değişimi keşfedebilmek ve bu değişimin kendi kimliklerinin inşasındaki etkisini anlayabilmek için “*sizin zamanınızda büyüklere nasıl davranılıyordu? şimdi nasıl davranılıyor? Değişim var ise nedeni sizce nedir?*” sorusu yöneltilmiştir. Edinilen cevaplar ise Geçmişte sosyal ilişkiler ve günümüzde sosyal ilişkiler başlıkları altında toplanmıştır. Bu başlık altında “*sizin zamanınızda büyüklere nasıl davranılıyordu?*” sorusuna istinaden alınan cevaplar araştırmacı yorumları ile birlikte geçmişte aile büyüğü ile ilişkilerine yönelik ifadeleri detaylı olarak incelenmiştir.

“Bizim ananevi bir greneğimiz vardı. Bize anamız babamız veya kymzdeki büyüklerimiz ve bize yakın abilerimiz onlar bize nasıl davranış yaptılarsa biz onlardan esinlenerek biz de evlatlarımıza çevremize, Allahtan korkarak medeni bir yaşam şekliyle nasıl davranmamız gerektiğine dikkat ederek o şekliyle öyle davranırdık.(MK10).

Katılımcını deneyimlerini aktarmada ve anlamlandırmada bilinçli farkındalığının olduğu ve deneyimleri doğrultusunda kendisinin aktif rol oynadığı, edindiği deneyimleri sorgulamadan uygulamak yerine kendi iradesini doğrultusunda hareket ettiği grlmştir.

“O zamanki çok. Saygı sevgi. Ben kayınbabama 5 sene gelinlik ettim. Konuşmazdık saygıdan. Ben hiç konuşmadan öldü kayınbabam. nceki saygının

dörtte biri yok nerde o saygılar. Kayınbabanın yanında gülünmezdi, sakız çiğnenmezdi, çok konuşulmazdı. Ayağını uzatıp oturamazdın çocuğunu kucığına alıp sevemezdin. Ben kayınbabamın yanında hiç çocuğumu kucığıma alamadım yani ayıp diye. Kapının önünden geçse geçemiyorduk biz. O geçecek biz öle geçeceğiz. Öyle saygı vardı şimdi yok onlar. (OK1).

Katılımcının yaşadığı bölgede yapılan sosyal araştırmada, kayınpeder- gelin ilişkisinin sınırlı olduğu (kayınpederi yok ise ailenin en büyük erkek üyesi) kayınpederin izin verdiği doğrultuda gelinin konuşmaya başladığı ve izin vermek için ise geline altın bir hediye olarak ifade ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan araştırmada bazı gelinlerin kayınpederinden düğünden hemen sonra hediye aldıkları ve konuştukları bazılarının ise evliliğinden 5-10 yıl geçmesine rağmen kayınpederinin hala konuşmasına izin vermediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılımcının bulunduğu çevrenin kültürel özelliklerinin kimliğin inşasında oldukça etkili olduğu, sosyal çevresi ile uyumlu ilişkiler geliştirdiği ve saygı olgusunun aile büyüğü ile ilişkilerindeki semboller ile ifade edildiği gözlemlenmiştir.

Toplumlarda sevgi ve saygı farklı ifadelerle açıklanmaktadır. Sevgi ve saygı her toplumda farklı semboller ile ifade edilse de anlamı değişmemektedir. Günümüz koşullarında anlam verilemeyen, eleştirilen birçok pratik geçmişte saygının temel kriterleri arasında kendine yer bulmuştur. Örneğin aile büyüğünün yanında konuşmamak, büyüklerin yolunu kesmemek, kişi kaç yaşında olursa olsun aile büyüğünün sözünden çıkmamak, sabahları erken uyanarak namaz abdesti almasında su taşımak, giyim kuşamına dikkat etmek, yemekte ve yolda önceliği büyüklere vermek ve çocuklarını aile büyüğünün yanında sevmemek, kucığına almamak ile görünürlük kazanmaktadır.

“Evveli büyüklerin dediği olurdu. Şimdi benim kaynanam olsa o zaman eski zamanki gibi olsa ben kaynanamın emrinde giderim.” (DK1).

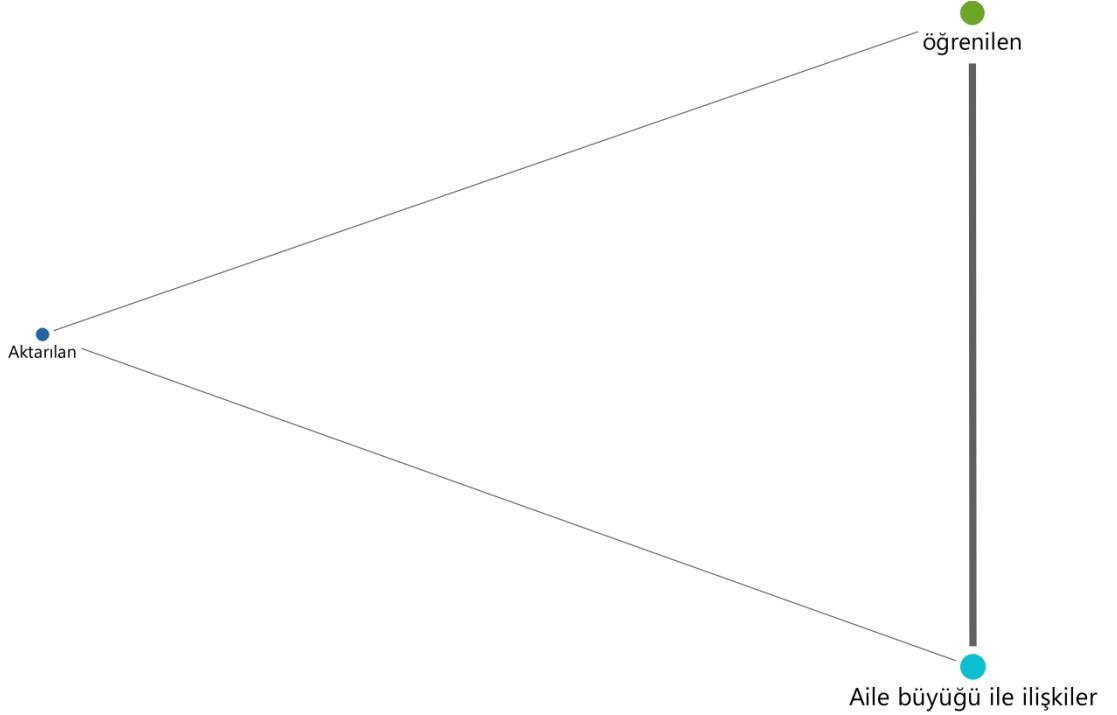
“Efendim büyüğün yanında şimdiki gibi serbest konuşamazdın. Terbiye vardı. Büyüğün yanında iki dizinin üstünde otururdun. Şimdi mesela torunun geldi arka üstü yatar hiç takmaz. Oğlun öyle değil de bazı işte torunlar öyle yapar. Şimdi evvelcesi hak hürmet boldu. Şimdi büyüğün önünü kesip geçmezdik biz bak erkek

olarak. Şuradan bir amcan geliyor önünü kesip geçmezdik. Şimdi on yaşında onbeş yaşında bir kız çocuğu kimseyi tanımaz. Direk geçer. Gelin direk geçer. Ama her kişiye mahsus değil bazı değerli kimseler var.”(DK12).

Katılımcının bahsettiği kurallar aynı zamanda toplumsal düzeni sağlayan bölge toplumunda en önemli yazısız kuralları oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcı yaşanmış deneyimini anlatırken gururlu bir ifade alması, kendisinin büyüklerine yönelik görev ve sorumluluklarını tamamladığını göstermektedir. Ayrıca kalabalık aile içerisinde de olsa belirlenen kuralların herkes tarafından uygulandığı, herkesin kendi rolünü bildiği ve yaşamlarının bir parçası haline geldiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu veriler, sadece saygı, sevgi, hürmet, terbiye, edep, vakar, küstahlık, pısrıklık gibi pek çok kavramın günümüz dünyasında uğradığı dönüşüme, anlam haritalarının ve toplumsalın değişimine işaret etmesi açısından değil aynı zamanda ve yaşlılığın sosyal inşası noktasında bu süreçte yaşlıların kendilerini nerede konumlandıkları, bu dönüşümü nasıl algıladıkları konusunda da önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim Mead (1967) de bireylerin birbirlerinden etkilenerek eylemlerini gerçekleştirdiklerini, bu bağlamda bireylerin diğerleri ile eylemleri atomik şekilde ayırmanın mümkün olmadığını, davranışların iç içe geçmiş olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal davranış zaman içerisinde önemli şekillerde değişikliğe uğramaktadır. Yaşlılar bu değişikliğin farkında olarak herkesle etkileşime girmekte, bu nedenle aynı bilgi ve fikirleri tekrar geri dönüştürülme ve yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar.

Katılımcıların aile büyüğüne yönelik ifadeleri değerlendirildiğinde yerleşim yeri fark etmeksizin tüm katılımcıların ortak vurgusu; aile büyüğüne saygı göstermenin sembolleri arasında giyim kuşamına dikkat etme, yolunu ve sözünü kesmeme, yolda ve yemekte önceliği vermedir. Katılımcılar aynı zamanda hürmetten bahsederken görüşme esnasında ayağa kalkarak, nasıl bir duruş sergilediklerini (ellerini göbek hizasında bağlayarak ayakta durduğunu) göstermişlerdir. Nitekim aşağıdaki şekilde da görüldüğü üzere yaşlıların öğrendikleri değerler ile geçmişte aile büyüğüne yönelik davranışları arasındaki ilişki sıklığını göstermektedir. Bu

bağlamda katılımcıların öğrenilen deneyimlerine sıklıkla yansıyan, sevgi, saygı, hürmet, görgü aile büyüğüne yönelik davranışlarına da yansımıştır.

Şekil 18 Öğrenilen-Aktarılan Deneyim Aile Büyüğü İlişkileri

Aşağıdaki katılımcı ifadelerinde korku deneyiminin bireylerin aile büyüklerine karşı davranışlarında saygı ve sevgi ile ilişkisel olduğuna ulaşılmıştır. Bireylerde korku duygusu genellikle istenmemekte ve bireyde negatif bir etkiye neden olduğuna inanılmaktadır. Ancak araştırmamızda katılımcıların korku duygusunun aile büyüğüne hürmet etmenin bir başka yolu olduğu görülmüştür. Korku duygusunun da toplumsal düzeni sağladığına inanılmaktadır. Yaşlılar kimliklerinin inşasında öğrendikleri deneyimleri hem bilgi hem de yeni fikirleri düzenli olarak etkileşimde bulunduğu diğer kişilere eylemlerinde göstermişlerdir. Bu tür etkileşim kimliğin inşasında fayda sağlayabilmektedir. Katılımcılar edindikleri deneyimleri aile büyüklerine uygulamaktan keyif almakta ve sonraki nesillere aktarabildikleri ölçüde fayda sağlamaktadırlar.

“O zaman filan saygı vardı. Emmilerimiz olsun dayılarımız olsun korkardık.
(OK7).”

“Eskiden bizler kocamızdan korkardık. Sayardık bi saygı vardı. Hala rüyamda bir şey yapsam görsem eşimden korkuyorum öyle alıştık çünkü. Sevgiden dolayı da olurdu, kızacak diye de korkardık. Ben eşime çok hürmet ederdim. Fazla yesin diye sabah üç dilim ekmeği önüne koyardım yağlar, sütünü bardağa koyardım. Şey yapardım ne bileyim ben o da memnun olurdu. (MK3).”

“Biz korkardık babamızdan annemizden. Annem bizi misafirin yanında oturtmazdı. Laf mı dinliyorsunuz derdi. Hemen misafir geldi mi işaret ederdi biz girmezdik büyüklerin yanına. (MK4).”

Araştırmamızda edindiğimiz önemli bulgularımız, geçmişte yaşlı ile ilişkilerde heterojenlik olduğunu göstermektedir. Buraya kadar katılımcıların ifadelerinde yaşlıya karşı hürmet etme, saygı, sevgi davranışları olduğu görülmüştür. Aşağıdaki ifadelerde sayıları sınırlı da olsa geçmişte yaşlıya yönelik yaşlıyı örseleyici davranışların olduğunu da gösterilmektedir.

“İyi davranan çoktu sıkıntı edende olurdu. Kimi anasını küllüğe koydu kimi babaannelerini kimi dövmeye bile gitti. Şu mahallemizin içinde bile. Ben gençken dayımın karısı vardı bakmadı kepaze etti, teyzem vardı gelini bakmadı. Ama biz öyleyi görmedik.” (OK4).

Katılımcı örnek verdiği yaşlıları anlatırken jest ve mimikleri değişmiş olduğu, olayların üstünden çok uzun zaman geçmesine rağmen detayı ile çok net hatırladığı ve aktardığı, bunun yanı sıra kendi düşüncelerini de iletmediği gözlemlenmiştir.

“Valla bizim zamanımızda iyi davranan davranırdı. O İçinden gelen bir şey. İçinde adam iyilik düşünmüyor da kötülüğüyle şey ediyorsa kötü davranan kötü davranırdı. Filancı kötü söylemiş deyi konuşulurdu.” (DK5).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede aile sosyal destek sistemlerinin güçlü olduğu, aile bireylerinin sosyal ve kültürel çevreye uyum sağladığı ve uyum sağlamayan bireylerin halk arasında etiketlendiği ve olumsuz söylemlerle dışlandıkları bilgisine ulaşılmıştır.

Buradaki odak noktamız, bireyler arası ilişkilerde rol ve sorumlulukların yazısız kurallarla belirlenmesi ve toplumdaki her üyenin bunun bilincinde ve farkında

olması, rolüne uygun davranışlar gösterdikleri ve kültürün bireyleri aktifleştirici semboller sunmasıdır. Bu sayede bireylerin çevrelerini nasıl değiştirdiği ve çevrelerine nasıl uyum sağladıkları, bireyin kendi davranışları ile çevresine yön verebildiği bir sürecin aktörü konumundadır.

Katılımcılara *“Sizin gençliğinizde de büyükler yeni neslin kendilerine saygısının kalmadığı artık istenmediğini söylüyorlar mıydı? Evet, ise size o zaman size yönelik bu tepkiler hakkında ne düşünüydünüz?”* sorusu yöneltilmiş ortak cevaplar aile büyüğünün kendilerine yönelik zaman zaman olumsuz eleştiride bulduklarını, onların yönlendirmeleri ve tepkileri ile kendilerine çeki düzen verdiklerini ifade etmişlerdir.

“Öyle bir saygısızlık yaptık mı derlerdi. Saygı kalmadı mı siz utanmadınız mı bize bağırdılar. Neden yer vermediniz kalkmadınız eskiden su verdiğimizde mesela suyu verirdik şu şekilde. (Ayağa kalktı gösterdi ellerini önüne bağlayarak). Hata yaptık biz diye üzülüyorduk. Saygısızlık yaptığında söylerlerdi (MK5).”

“Derlerdi, derlerdi. Aynı bizim şimdi söylediğimiz nasıl. Yarın bizler de öldüğümüz de bizim torunlarımız da sorulduğunda aynısını şu konuştuğumuz kelimelerin aynısını da söyleyecekler. O nesil daha iyiydi. Böyle böyleydi, şimdiki hiçbir şey yok diye. Bu kelimeler eskiden beri devam eder. Her ortamda eskiden bu tarafa yüzyıllar evvelki soruların aynısı bu devam edip geliyor. Benim kendi görüşüm ama.” (MK13).

Katılımcıların deneyimlerindeki bu bireylerarası farklılıklar, yaşam dönemlerindeki belki de en belirgin olanıdır. Çoğunlukla katılımcılar aile büyüklerinin kendilerine yönelik olumlu dönütlerini dile getirirken, diğer aile büyükleri ile etkileşimde bulduklarında aldıkları olumsuz dönütleri de anlatmışlardır. Aslında yaş ayrımcılığı, cinsiyet ayrımcılığı, kişiyi örseleyici davranışlar toplumların her döneminde dile gelmiştir. Ancak katılımcıların deneyimlerinin üzerinden çok uzun zaman geçmesi onarıcı bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir. Yaşanılan olaylar hem ana hatlarıyla hem de aksi yönde okuduğunda geleneklerin ve sembollerin önemi açığa çıkmaktadır.

Sosyal psikoloji alanındaki kimlik kuramlarına bakıldığında bireyin içinde bulunduğu grupla etkileşime girerek grubuyla özdeşim kurduğu, birey ve gruplar etmenli kendini değerlendirme ve tanımlama yoluyla kimliğini oluşturulduğu görülmektedir (Esgün, 2020, s. 460). Bu bakış açısına göre kimlik, sabit özellikler kümesi olarak bireye ait bir şey değil, birey ile diğerleri arasındaki etkileşimden ortaya çıkan bir şeydir. Bir kişinin benlik kavramı ile durumu arasındaki, onu nasıl düşüneceğini, hissedeceğini ve davranacağını yönlendiren diğer insanlardan ve kurumlardan kaynaklanan sosyal güçleri içeren etkileşim, özdeşleşme sürecinin merkezinde yer almaktadır (Reicher ve Hopkins 2001; Oakes, Haslam ve Turner 1994; Turner ve diğerleri 1987). Böylece birey kimliğin inşasında kendi durumuna uygun davranış normlarına uymasını sağlayan sosyal olarak paylaşılan kültürel bilgiyi harekete geçirmekte (Liu ve Laszlo, 2007, s. 86) ve o gruplardan ayrılarak kişisel kimliğini (yaşlılığın sosyal inşasını) oluşturabilmektedir.

4.2.2.1.2. Aile Akraba Komşu İlişkileri

Toplumsal değişme temasında ortaya çıkan bir diğer kategori aile akraba ve komşu ilişkilerindeki değişimdir. Yaşlanma deneyimi kişinin sosyal çevre ile ilişkileri (aile, arkadaşlar, komşu) bağlamında oluşmaktadır. Bu nedenle bireyler ile yaşlı ve genç arasındaki karşılıklı ilişki kadar karşılıklı bağımlılık da bireyin aktif yaşlanma sürecinde oldukça etkilidir. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımlarına göre insan sosyal çevresi ile etkileşim içinde şekillenir ve sosyal aktörler haline gelir. Yaşlı birey açısından ele aldığımızda, yaşlı birey de yaşam seyri boyunca sosyal bir aktör olarak düşündüğümüz kültürel mirasın özelliklerini almaktadır. Konuşma ve düşünme kapasitesi, sosyal etkileşimde edinilen dili gerektirir (Mead, 1967). Yaşlılar da etkileşimlerinde rutin olarak kullandıkları gözlem ve başkalarından öğrenme (Crossley, 1995) yoluyla benliklerini inşa edebilmektedirler. Çünkü bugünün yaşlıları (büyükanne- büyükbaba), geçmiş yıllarında çocukluk ve yetişkinliği deneyimlemiştir. Katılımcıların çocukluk ve yetişkinlik yıllarındaki deneyimlediklerine ilişkin “*Akrabalar ve komşularla ne sıklıkta görüşürsünüz/arayıp soruyorlar? Özellikle bayramlarda ve özel günlerde ziyaretinize gelen oluyor mu?*” sorusu neticesinde oluşturulan bu başlık altında katılımcılar geçmiş sosyal ilişkileri

ve mevcut durum arasındaki farklılıkları ile mukayese ederek cevaplamışlardır. Bu başlık altında katılımcıların cevapları aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

“Bayram günü dört filan sofraya koyduğumuzu bilirim. Arife, arifeden 6 gün evvel 6 tepsi 8 tepsi su böreği yapardık. Bamya çorbası yayla çorbası. Sütüleri dökülürdü. Tatlılar pişerdi kadayıf alırlardı. Her şeyimizi hazır ederdik gelene yedirirdik. Yenirdi de yani geleni de çok seviydik. Çok çok bereketli oluyordu. Annemin akrabası çoktu annem öldükten sonra yarıya düştü. Hacı öldükten sonra üçte bire düştü. Şimdi ancak üçte biri geliyor o eski gelenlerin.” (OK5).

Katılımcının deneyimindeki anahtar kavram sağlığın sosyal çevrenin uyumunda, etkileşiminde ve katılımında etkisinin olduğudur. Ayrıca bireyin eşinin ve aile büyüklerinin aktif yaşlanma sürecinde aracı rol olduğu görülmüştür.

“Geçmişe göre ilişkiler iyi değil. Bayramlarda ulaşılmadık komşu ulaşılmadık akraba eş dost olmazdı. Bunun haricinde de diğer günlerde de ulaşım imkânı olmamasına rağmen bisikletle falan bütün komşularımıza akrabalarımıza giderdik yani.” (MK11).

Katılımcının yaşamını sağlıklı olarak sürdürmesini sağlayan en önemli şey sosyal çevre ile aktif uyumlu ilişkileridir. Ancak günümüz koşullarında teknolojik imkânlar ve ulaşım imkanları çeşitlenmesine ve artmasına karşın sosyal mesafenin arttığı görülmektedir. Ek olarak pandemi sürecindeki kısıtlamalar bu süreci daha da tetiklemiştir. Covid 19 virüsü ülkemizi de önemli derecede etkisi altına almış ve sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Katılımcı da kendi deneyimlediği sosyal ilişkilerin devam etmemesinin nedenini pandemi süreci olarak görmekte ve yorumlamaktadır.

“Bayramlarda falan sık geliyorlardı da şimdi şu ortalık hastalık var ya o kısalttı ayakları. Komşular da gelirdi, sülale de gelirdi. İstanbuldakiler geldi geçen. Avludan içeri sokamadım. Hastalık belki yayılır diye.” (OK4).

Ova köyünde ikamet eden katılımcı da benzer durumdan yakınmakta ve covid 19 pandemisinin geçmiş deneyimlerini sürdürülmemesine sebep olduğunu belirtmektedir.

“Bayramın düğünün tadı vardı. Her bayramlarda olsun gider. Ama şimdi bayram ne düğün ne hiç. Bayramlarda giderdik babalarımızın evine onlar bize gelirlerdi. Kardeşlerimiz. Yine geliyorlar da eski tad yok şimdi. Sohbet vardı. Bayram oldu mu yakın akrabalarımıza eşimle beraber giderdik. Ondan sonra en yakın komşulara giderdik. İftara çağırırlardı, onlar bizi biz onları çağırıydık. Mevlit okuturduk. Fakirleri çağırırdık mesela yemek yapardık yerdik.”(DK4).

Bayramlar bir kişinin veya grubun bulunduğu çevrede sosyal hayata aktif katılmasını sağlayan özel günlerden biridir. Nitekim kırsal kesimdeki yaşlıların bayram deneyimi ile kırsalda ikamet etmeyen yaşlıların geçmişteki bayram deneyimleri paralellik göstermektedir. Onlar uyum sağlama ve aktif olmayı öğrenmişlerdir.

“Şimdi herkes bi mahalle mesela toplanırdı bizde. Şimdi giderim gitsem bile televizyonu açarlar hoş geldin güle güle şimdi öyle. Eskiden hayatımızda ne geçti nerde ne yaptın onu herkes anlatırdı güzel olurdu. Şimdi öyle yok. Hin televizyona bakar mesela sana baktı mı merhaba merhaba şimdi öyle. Yani konuna komşuya vardın mı herkes beraber şurada şu olmuş burada bu olmuş ben anlatırdım o anlatırdı öyleydi. Şimdi televizyonu açar ona bakarız hepimiz.” (DK8).

Katılımcının ifade ettiği durum bölgede *mezhep satmak* olarak adlandırılmaktadır. Mezhep satma denilen durum aslında geçmişteki anıları hatırlamak, hafızanın sürekliliğini sağlamak, ayrıca güncel olana ilişkin hem dedikodu yapmak hem de kendi halinden bahsetmek anlamına gelmektedir. Bu sayede komşularla ittifaklar kurmakta, karşılıklı mal alış verişinde bulunmakta ve böylece sosyal çevre içerisinde yaşamlarını aktif olmaya teşvik eden ilişkiler yaratmaktadırlar.

Günümüzdeki yaşlılar teknolojinin gelişme ve hanelere girme süreçlerine başından itibaren tanık olmuş kişilerdir. Bu nedenle teknolojinin çıkış noktasında her yöne doğru (sosyal, psikolojik, ekonomik) yayılma eğilimi gösterdiğini ifadelerinde

öne sürmüşlerdir. Teknolojinin hane içlerine girmesi ailenin en küçük üyelerine kadar etki etmiştir. Keza bu durum ilk olarak bayram ziyaretlerinde, devamında ise komşuluk ve akrabalık ilişkilerinde olumsuz etki etmektedir. Yaşlıların yaşam dönemini geçirdikleri toplumsal yapıya baktığımızda, yaşadıkları ve çalıştıkları mekânın yakınında yaşayan herkesle bağ kurma olasılıklarının daha yüksek olduğu, birincil ilişkilerin ve samimiyetin hâkim olduğu görülmektedir. Ancak teknoloji ile birlikte yaşlıların, aile büyüklerinden edinilen bilgilerin yerini kitle iletişim araçlarına bırakılmış ve gençlerin daha çok bildiği yaşlıların deneyimlerine ihtiyacının kalınmadığı bir döneme evrilmiştir.

Geleneksel dönemde bireylerin toplumsallaşma mekânlarını bayramlar, cenazeler ve düğünler oluşturmaktadır. Bu mekândan ayrılan birey özellikle cenaze evi ise devamında komşusuna, akrabasına karşı sorumluluğunu yerine getirebilmek için kendi hanesinde devam ettirmektedir.

“Şurada Hidayet Ağa rahmetli oldu de mi bizde de radyo var radyo açmazdık ayıp olur diye, saygısızlık olur diye. Şurada adam cenaze var.” (OK10).

Saygı kişi öldükten sonra da hem kişiye hem de çevresine karşı gösterilen son sorumluluktur. Bu nedenle katılımcılar, cenaze törenlerinden bahsederken, ses tonları hem daha vurgulu hem de jest ve mimiklerini daha keskin kullanmışlardır.

Geleneksel dönemde komşuluk ilişkilerinde yaşlının rolü sosyal çevrenin atfettiği konum açısından da önem arz etmektedir. Yaşlı evin bereketi, kapının kilidi, evin ve mahallenin koruyucu, gönüllü güvenlik elemanıdır.

“Komşular daha iyi davranırdı. Yaşlılar şu kapın açıksa örtüverirlerdi. Ben dağa çok giderdim burada bir nene var o benim davarlarımı koyunumu geçimi çok sağardı. Çocuklarım küçüktü. Onları bırakır giderdim. Çocuklarım çağırırlardı ebe gel bizim keçileri sağıver diye. Şimdi o filan yok.” (DK1).

Nitekim mahallelinin saygı, sevgi ve güven ortamının oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Katılımcılar açısından komşusuna güvenmek hala önemlilik arz etse de geçmiş deneyimlerini sürdürmemek nispeten pasif ilişkiler ağına da ortam

hazırlamaktadır. Güven ilişkisi, kişiler arası karşılıklı bağımlık duygusunu güçlendirmekte, arkadaşlar, komşular ve akrabalarla, ortak duygu için teşvik etmektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde, sosyal ilişkilerde statü, unvan, prestije odaklanmak yerine kişilerin birbirlerine ihtiyaçları karşılama sorumluluklarını ve rollerini bilen kişilerin eylemlerine de yansımaktadır. Bu ise geçmişteki deneyimlerin ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır. Nitekim, buldukları sosyal çevreye uyum sağlamaları, günlük rutinlerinde sembolik dil kullanmaları ve bunun aktarılmasına aktif rol oynamaları bu çalışma için kullanılan çerçeveyi desteklemektedir.

Buraya kadar kimliğin inşasında toplumsal yapıdaki değişikliklerin, kültürün kendisinden önce gelen değişimlerden, etkileşimlerden ve ilişkilerden ortaya çıkmasına rağmen teknolojinin toplumsal hayata girmesiyle birlikte ilişkileri dönüştürdüğü ve kimliklerin inşasında kurucu bir unsur olduğu görülmektedir. Bu bağlamda teknoloji kültürü bireylerin kimliklerinin inşasına tabi değil aksine onun aktif bir unsurudur. Bu bakış açısını detaylandırmak için üç nokta yeterli olmaktadır. İlk olarak, White'ın (2008) ardından Mische'nin (2003, 2011) öne sürdüğü gibi, sosyal yapı ve ilişki ağlarının hepsi kültürelidir. White, toplumsal ilişki ağlarının bireylerin “ilişkimiz” ve “biz” hakkında birlikte sosyal ağlar aracılığıyla oluşturdukları ortak hikâyeden oluştuğunu öne sürmektedir. Buna ek olarak Alfred Schutz'dan (1972) tipleştirme şemalarını da ekleyebiliriz. Şöyle ki; katılımcılar birincil ilişkide olduğu kişilerle, hangi sınırdan olduğunu üstü kapalı da olsa bilmekte hem kendi deneyimlerinden hem de aktardığı deneyimlerinden bu ilişkilere yönelik beklentiler oluşturmaktadır. Bu nedenle katılımcılar aslında aktardıkları deneyimleri paylaşırken beklentilerini ve yönlendirmelerini de belirtmektedirler.

İkinci olarak Gabriel Tarde (1903, 2000), sosyal etkileşimin bireyler arasında daha fazla benzerliğe yol açtığını, çünkü her birinin diğerini etkilediğini ve diğerinden etkilendiğini belirtmektedir. Katılımcıların ortalama 1950-1960 lı yıllarda doğdukları ve kimliklerinin inşasında birincil ilişkilerin hâkim olduğu, teknolojik imkânların son derece sınırlı olduğu göz önüne alındığında yerleşim yeri fark

etmeksizin birbirlerinden etkilenerek kimliklerini inşa ettikleri görülmüştür. Bunun en açık örneği dildir. Bireyler dili başkalarıyla etkileşim yoluyla öğrenir ve diğerleriyle ilişki kurma yeteneğinin geliştirilmesini sağlamaktadırlar. Bu sayede kimlikler de şekillenebilmektedir.

Üçüncü olarak Mead' in (1967) ifade ettiği gibi dil sembolünü daha da geliştirmek için geleneksel dönemde yaşlıların kullandıkları anlamlı semboller (düğün, cenaze, bayram, aile büyüğüne saygı, sevgi hürmet, sadakat..) kullanımı hem kimliklerinin inşasını hem de birbirleri ile ilişkilerini değiştirmektedir.

4.2.2.2. Günümüzde Sosyal İlişkiler

4.2.2.2.1. Aile Büyüğü İle İlişkiler

Çeşitlilik gösteren durumlar karşısındaki toplumsal değişimi anlamak için günümüzdeki aile büyüğüne karşı ilişkileri temsil eden gençlere ilişkin kanaatler önemlilik göstermektedir. Nitekim günümüzdeki yaşlı profili ile onlarla ilişki içinde olan bireyler arasındaki olumlu veya olumsuz her sosyal ilişkinin yaşlılar açısından bir karşılığı bulunmaktadır. Bu nedenle kuşaklararası ilişki aile değerlerinin devamı için çok önemlidir. Berger ve Luckmann (2018, s.35) gündelik yaşamın gerçekliğini, özneler arası bir dünya, yani başkalarıyla paylaşılan bir dünya olarak sunmaktadır. Dolayısıyla kişi burada hem kendisinin hem de kendisi dışında bir gerçekliğin olduğunu farkındadır. Araştırma kapsamımızda yaşlılara yöneltilen “Çocuklarınızla ve varsa torunlarınızla olan ilişkiniz nasıldır?” sorusuna istinaden verilen cevaplar da bunu doğrular niteliktedir.

“Hepsiyle de iyi çok severim. Onlarla bir genç gibi konuşurum paylaşıyorum. Ben onlara tecrübemden anlatırım bir şeyler. Onlar bana anlatırlar her şeyi. Onların anlattıklarını saklamasını bilirim. Yani demem kimseye. Güzel güzel yol gösteririm kızım şöyle yapın kızım böyle yapın.” (MK3).

Aile büyüğünden nasihatler almak, yaşlanma süreci ve kişisel deneyimlerinden yararlanmak ve aktarabilmek kuşaklararası ilişkiyi güçlendirmektedir. Katılımcı, kendi ailesinde, torunları ile ilişkilerinde adaptasyonu nasıl başardığını, anlamlı sosyal bağları nasıl sürdürdüğünü açıklamaktadır.

“Torunlarım çok iyi davranırlar. Ben tırnağımı ayağımı filan kesemem tırnağımı keselim diye yalvarırlar da ben ellerimi kesiyorum şimdilik ayağımı da annesi keser hiç şey etmezler. Yemek de bazen yaparım yapamayacağım bir yemekse bazen yapmam.” (MK7).

Katılımcının kendi kendine bakımını vurgulaması, özellikle yaşlanma sürecini nasıl başardığı, değişen görünümü, fiziksel işlevleri için çalışan yaşam alanı oluşturmaktadır. Gerçekten de, yaşlılar kendi kendine yetebilen, kendi kendisinin bakım vereni olarak hareket etmektedir. Ayrıca kimden yardım isteyeceği konusunda onurunu korumakta ve kendi yaşamı üzerinde kontrol hakkına sahip olmaktadır. Bu durumda kişi benliğini oluşturma sürecinde hem aktif olmakta hem de toplumsal ilişkilerin önemli olduğu görülmektedir.

“Ama Merve bana yardım eder. Babaanne kollarını tutayım der. Babaanne şöyle edeyim mi. Sağ olsun şey eder o da. Ben biraz hasta oldum mu gelir burada yatır. İyi çocuklar iyiler. Gelen babaannem nerde diye sorar. Oğlan zaten kapıdan girmeden annem nerde diye sorar. Telefon açar annem ne yapar.” (MK12).

Katılımcının, torunları ile ilişki kurması, nesiller arası dayanışmanın, kendisinin önemsenmesinin, aile üyelerine ulaşma, kuşaklararası ilişkiyi arama ve devam ettirmede dayanışmanın uzun ömürlü olmasına nasıl katkıda bulunduğunu dua sembolü ile göstermektedir.

Sosyal ilişkilerde kullanılan semboller dil ile sağlanmaktadır. Bu noktada bir sesli gösterge sistemi olarak tanımlanabilecek dil insan toplumundaki en önemli gösterge sistemidir (Berger ve Luckmann, 2018, s. 54). Dağ köyünde ikamet eden katılımcı torunları ile kurduğu ilişkide sessizliği bilinçli bir sembol olarak kullanmıştır.

“Bu senelerde falan akıllandılar. Üzülüyorum canım sıkılır yüzlerine vuramam içime atarım kendi kendime ama onlar bilirler. Ebe valla biz az önce şunu şöyle söyledik ama sen üzülün ciğer ebem beddua etme derler. (DK9).

Önceki bölümde de belirtildiği gibi yaşlı, aile değerlerini bir kuşaktan diğer kuşağa aktarmada araçtır. Ancak bu aktarmanın derecesi ve önemi konusunda çok az

fikir birliğine ulaşılmıştır. Bazı katılımcılar sosyal ilişkilerin paylaşımı noktasında olumlu yönde devam ettiğini ileri sürerken katılımcıların büyük kısmı aile büyükleri ve çocuklar arasında önemli farklılıklar olduğunu işaret etmektedir. Katılımcılara yöneltilen sorularda edinilen cevaplar, kendi değerleri ve çocukları-torunları arasındaki gerçek ve algılanan benzerliğin ve farklılığın boyutunun kendilerine atfedilen tepkiyi ne kadar iyi tahmin ettikleri ve gözlemlediklerine ulaşılmıştır. Aşağıda katılımcıların cevapları detaylı olarak analiz edilmiştir. Katılımcılara yaşanan toplumsal değişimde önemli bulabilecekleri ölçütleri sıralamaları istenmiştir. Bu kapsamda yaşlıların kendi dönemlerinde aile büyüğüne gösterdikleri sevgi, saygı, sadakat, hoşgörü günümüzde yerini bireycilik, kişisel özgürlük, tanınma, hoşgörüsüzlük, ilgisizlik, art niyet, saygısızlık, sadakatsizlik duygularına bırakmıştır. Böyle bir ortamda duygusal açıdan yoksul kalan yaşlı birey kendisini dışlanmış hissetmekte ve kalan yıllarında tüm gücüyle aktif bir yaşlı modeli sunmaktadır.

Geleneksel bağların devam ettiği ailelerde deneyimler kısmen aktarılsa da yaşlılar genel bağlamda deneyimlerini aktaramaması nedeniyle serzenişte bulunmaktadır. “*Herkes kendi reyinde*” sözü ile bu serzeniş sık sık dile getirmektedirler.

“Şimdi herkes kendi reyinde. Kendi koltuğunda gezecek. Çok değiştiler. Niye değiştiler çok fenlikleşti. Herkes okumaya gidiyor. Kız oğlan belirsiz okuyoruz diyorlar.”(OK4).

“Diyor ki tırnağın varsa başını kaşı. Yani kimse kimseye bakmaz açısından söylüyorlar böyle. (MK8).

Katılımcı kendi annesinin yaşlılık döneminde bakımını sağladığını ve hem anne babasına hem de torunlarına bakan kuşağı temsil ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yeni kuşağın bireyselleştiğini ve aile büyükleri ile ilişkilerin kişilerin kendi menfaatleri doğrultusunda olduğunu, bu ilişkinin ise sağlıklı olmadığından serzenişte bulunmaktadır. Yeni kuşaktan bahsederken jest ve mimikleri kızgın bir hal almıştır. Kuşaklararasıdaki farklılığın aile değerlerinin doğrudan aktarımdan ziyade onların

sosyal statülerinin ortaklığını yansıttığını belirttiği için değerler üzerinde ailesel etkilerin dikkate alınması gerekmektedir. Yaşlılığın sosyal inşasında kimlik ‘sosyal ilişkiler sayesinde devam ettirilmekte, değiştirilmek ve dönüştürülmektedir (Berger ve Luckmann, 2018). Burada diyalektik bir ilişki söz konusudur, çünkü kimliğin oluşmasında ve süreklilik kazanmasında rol oynayan sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından belirlenmektedir (Alpman, 2018, s. 18).

Bir başka katılımcının ise aile büyüğüne yönelik davranışlarda bireyselleşmenin yanı sıra dürüstlük ve disiplin değerlerindeki değişime vurgu yapmaktadır.

“Şimdi disiplin yok. Saygı kaktı. Büyük küçük belirsiz oldu. Büyüklere saygı kalktı. Aman çocuğuma dokunma aman ben onu gücün yetiştirdim. Sen benim çocuğumu neden azarladın ben otuz senedir gücün buldum. Karışma çocuğuma sen şöyle dur. O çocuk da kısacası biraz bunlar da bizim ahiret zamanımız yaklaşıyor. İstemiyorlar gençler bizleri. İşlerine gelmiyor bir kere biz ihtiyarız. Ben düşeceğim kaldırmayacaklar. İstemiyorlar. Haklı değiller de zaman onu götürüyor.” (OK3).

“Yaşlıyı anayı babayı niye istemiyor onlar hür yaşamak istiyorlar. Evet evdeki yaşlı ana baba diyor ki illa bir doğru yola sürüklüyor onlar tersine anlıyorlar.” (OK11).

Yaşlılar deneyimlerini paylaşırken kendi dönemlerine ilişkin son derece fedakâr davranışta bulduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle başkalarını özellikle de kendi aile bireylerinin davranışlarını önemsemektedirler. Kuşaklararası ilişki, toplumsal değişimden olumsuz etkilenmekle birlikte, yeni nesilde özerklik davranışları sürekli artmakta, kendi büyüklerinin değerleri ve inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Nitekim geleneksel dönemde samimi ilişkilerin olduğu dönemde çocukluk ve gençlik yıllarını geçiren yaşlılar için bu döneme uyum sağlamak oldukça zor olmaktadır. Yaşlının kendini tanımlama duygusunun, günümüz koşullarında nasıl hazırlandığı ve bireyin düşünme, hissetme ve eyleme geçme düzeyindeki süreçlerini olumsuz etkilemiş olduğu görülmektedir.

“Kişiler arasında toplum arasında önceki bizim çocukluk devrimizdeki gibi saygınlık ve korku şimdi yok. Çocuklarda küçük çocuklarda bizim yetiştirilişimiz tarzımızda ailemiz akrabamız hısıma komşuya bir ananın babanın bir büyüğün yanında bağdaş gurup oturamazsın. Şimdiki o terbiye bu yeni gelen nesillerde böyle bir ortam yok. Herkes kendi reyinde. Şimdi ama şimdiki gençler lalettayn oturabilir. Her türlü oturabilir. Böyle bir değişikliğin sebebi yaşantı hayatının terbiye görüş başka ne olacak da. O zamanki terbiye öyle bu zamanki terbiye böyle. O aile terbiyesinden.”(MK13).

Katılımcı toplumsal değişimin yıkıcı etkisi nedeniyle aile bağlarının zayıfladığı endişesini taşımaktadır. Ailelerin toplumsal konumu, değerlerin aktarımında görülen tek değişim değildir aslında. Sosyal ve ekonomik faktörlerin de aile ilişkilerini ve değerlerini şekillendirdiği düşünülmektedir. Bu faktörler aynı zamanda yaşam standartlarının yükselmesi, doğurganlık oranının azalarak kadınların iş gücüne katılımları ve eğitim oranlarının artması ile de ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bireyin kendi kimliği (yaşlılığın sosyal inşasını) inşa ederken toplumsal yapıyı merkeze aldığı görülmektedir.

“Yeni nesil böyle rahata çalışmadan yaşamaya sıkıntı görmeden gün geçirmeye alışmış bir şekli var mesela ama hepsi değil bunların bazıları. İşin gerçeği saygılı davranmıyorlar. Eğer böyle giderlerse ki böyle gideceğe benziyor neslin bu şekli hoş değil. Bizde böyle bir şansımız yoktu yapamazdın zaten. Mesela ben anama babama bir saygısız davranayım hemen sopayı yersin baskı var. Yani haklı olarak bi baskı var.” (MK10).

Eski kuşak ailelerinden edindikleri bilgileri sürekli kılmış, gündelik yaşamlarının rutini haline getirmiş ve çocuklarına aktarmıştır. Yeni kuşağın bireysel davranışları, aile büyüğü ile ilişkilerinde farklı çıkarlar gözetmeleri, katılımcıda geleceğe yönelik kaygıların oluşmasına neden olmuştur. Katılımcılar gelecek nesilden herhangi bir beklentilerinin olmadığı, kendi kendisine yeten bireyler olarak yaşamlarını sürdürmek istemektedirler.

Katılımcılara “Yeni neslin yaşlıları istemediği uzak durduğu hatta kaçtığına düşünen yaşlılar var? Siz bu görüşe katılıyor musunuz? Evet, ise sizce yeni neslin bu tavrının sebebi ne olabilir?” sorusu yöneltmiş edinilen cevaplar doğrultusunda katılımcılar aile büyüğüne ilişkin davranışların olumsuz yönde olduğunu ve bunun nedenini teknolojinin ilerlemesi özellikle bireylerin ceplerine kadar sığdırdıkları sosyal ağ destekli telefonlar olarak görmektedirler. Ayrıca katılımcılar yaşlandıkça kültürel olarak paylaşılan beklentilerini yaşlarına uygun davranışlar ile sergilemektedirler.

Bazı katılımcılar ise gençlerin aile büyüğüne karşı davranışlarının en önemli nedeninin aktarılan deneyimler ve teknoloji ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Burada, deneyimlerin, insanlara özellikle de çocuklara, saygılı olmaları için yaptırım uygulamanın önemli olduğu gerçeği vardır. Ayrıca katılımcılar, saygıyı, algılanan ebeveyn-çocuk ilişkileri ve eğitim geçmişi ile ölçmüştür.

“Yaşlıları gençler istemez ki şurada oturuyoruz değil mi. Gençler senin yanından ayrılırlar gider ilerde otururlar. Orada kahve yaparlar. Şonu şunu yaparlar yerler içerler orayla olurlar seninle ilgilenmezler. Yani gelinlerimiz değil de torunlarımız. Sorarım ilden de. Uşak sizinkiler de mi böyle herkesinki benimkinden de fazla olanlar.” (DK9).

Katılımcının ifadesinde büyük ebeveynler ve çocukları arasında önemli bir tutum benzerliği olduğu ancak bu benzerliğin zamanla azaldığı vurgulanmaktadır. Bu bizi belirli bir zaman noktasındaki çocuk- ebeveyn benzerliğinin derecesinin, çağın etkileri gibi, kuşakları birbirine yaklaştırabilecek veya uzaklaştırabilecek bağlamsal rollerin ürünü olabileceği sonucuna ulaştırmaktadır.

Katılımcıların ifadelerine göre; aile büyüğüne yönelik ilişkilerin olumsuz yönde değişmesinin nedenleri arasında, teknolojinin ilerlemesi, gençlerin bunun yararından çok zararlı yönde kullandıkları, bireyselliğin ön plana çıkması bulunmaktadır.

Ayrıca yaşlının toplumdandırılanması, bunu ise eylemlerinde göstermeleri, yaşlının ailesel değerlerinde ve kültürel beklentilerinde de değışikliğe neden olmaktadır. Katılımcılar ifadelerinde sık sık “yük olacak bir şey yapmıyoruz, yumuş buyurmuyoruz, yük olmamak için elimizden geleni yapıyoruz” cümlelerini kullanmışlardır. Geçmişte kendi ebeveynlerine, eşlerine aile büyüklerine gösterdikleri fedakârlıkları yaşlılık yıllarında da çocuklarına, torunlarına, gelinlerine damatlarına karşı göstermektedirler.

“Katılırim istemezler yavrum. Ne biliyim evde kalabalık diyorlar. Kaynanayı kaynatayı bile istemezler evde. Şimdi istemiyorlar. Eskiden bir evde iki gelin üç gelin vardı. Biz iki gelin oturduk bir evde. Bir odası onundu bir odası benimdi. Şimdi öyle falan otururlar mı tövbe oturmazlar. Çocukları dövüşür bizim çocuklarımız tövbe dövüşmezdi Şimdikiler haklı değil de ne yapacaksın. Ama şimdi nerde kuzum o kadar yok.”(MK7).

“Katılırim. Yaşlılardan kaçarlar. İstemezler yaşlıları. Mesela oturamam rahatça. Acaba benim evladım olsa kızarmı bana diye ayağımı toplarım onun yanında. Acaba yemek yerken üzerime döksem bana kızarmı diye. Azım şapur şapur eder mi diye şöyle siler dururum ağzını. Yaşlılar böyle yükçül hissediler kızım. (DK1).”

“tabi tabi katılıyorum. Ne de olsa bizi azıcık el ardı yapıyor. Ne bileyim valla. Haklı olacak bir tarafları yok. Çünkü sırtlarına yük olmuyoruz. İş buyuracak diye acık kaçıyorlar.” (DK11).

Katılımcı, oğlu, gelini ve torunları ile birlikte yaşamaktadır. Torunlarının kendi akranları ile yalnız oturmak istemesini anlamakta ancak kendisinin de torunlarının bulunduğu sosyal ortamlarda bulunmak istemektedir. Katılımcı yük olmamak ifadesini, ev işlerinde yardımcı olmak şeklinde yorumlamıştır. Ancak evde bahçe işleri veya kendi odasını süpürmek istediğinde torunlarının engel olduğunu, konu komşunun ‘ebe’ lerinin evde bahçe süpürdüğünü görürlerse kendilerini ‘kınayacaklarını’ bu yüzden ev temizliği ile ilgili işlerde müdahale etmemesi yönünde uyardıklarını belirtmiştir.

“Şimdiki ortamımızda şimdikiler yaşlıyı istemiyorlar, Şimdikiler yaşlıdan anlamıyorlar. Onun için herkes ayrı ayrı oturmayı tercih ediyor. Gençler daha tahsilli oldu, daha akıllı, hayat pahalı ondan mı ben de çözemiyorum. Şimdikiler kaynanayı istemiyorlar hür yaşayalım istiyorlar. Bizler kaynanadan da çekiniyorduk kocadan da çekiniyorduk, saygı vardı şimdikiler bükülmek istemiyor. Haklı olan da var haksız olan da var. Bazen yaşlının da çenesi durmuyor. Ona da yazık. Kendi kıymetini kendi kaldıran yaşlılar da var gence de yazık.” (MK3).

Katılımcı oldukça objektif bir bakış açısı ile yaşlı ve genç nesil arasındaki ilişkilerin karşılıklı etkileşim ile alakalı olduğunu, iki tarafın da birbirini anlamayacak davranışlarda bulunduğunu ve kişilerin kendi rollerinin dışına çıkmadan eylemlerini gerçekleştirirse sorunların olmayacağını belirtmektedir. Kendisi torunları ile ilişkilerinin iyi olması için onları dinlerken sorgulamadan, yargılamadan dinlediğini ve kendisine verilen bir sırrı ifşa etmediğini, torunlarının yaşına göre davrandığını belirtmektedir.

“Şimdi hiç saygı yok. Ne saygı var ne hürmet var ne görgü var ne görenek var yok. Büyüklere hiç istemiyorlar. Ağırlık geliyor herhalde yük geliyor büyükler ya. Bir oturalım da konuşalım büyük anamızın hatırını alalım diyen yok hiç. İnan ki bizim zamanımızdan hiç bir güzel gün yok. Çok değişti.” (MK4).

Katılımcı kendi özelinde yaşlı kişilerin duygu ve düşüncelerini anlayan, onlara hâkim olan, içinde yaşadığı durumu anlayan nesillerin olmasını beklemekte ve hayal kırıklığına uğradığını dile getirmektedir. Sembolik bir ortamda bunlardan yoksun kalmak doğadaki duygusal yoksunluğa benzetilebilir. Çünkü her ikisi için de kişinin konumunu ölçebileceği geri bildirim sistemleri bulunmaktadır. Kimliklerinin inşasında karşılaştıkları sosyal dışlanma ise burada en kritik sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcı, ekonomik sermayenin sosyal sermaye üzerindeki etkisini, gerek ailevi gerekse toplumsal rollerin icra edilmesiyle belirtmektedir.

“Şimdi milletin elinde biraz şey hali vakti daha düzgün olunca önceki saygıyı sevgiyi bulamıyoruz. Yani ihtiyarladıktan sonra senin gücün yetmeyince çoluk

çocuğun yardım etmesi gerekiyor ya, onlar da parası var yaptırın pulu var yaptırın diyorlar. Şimdi büyük küçük farkı bitti. Biraz maddiyattan kaynaklanıyor. Variyetleri artınca minnetsizlik duygusu başlıyor. Halbuki büyüğe ikramla minnetle bir alakası yok.” (DK6).

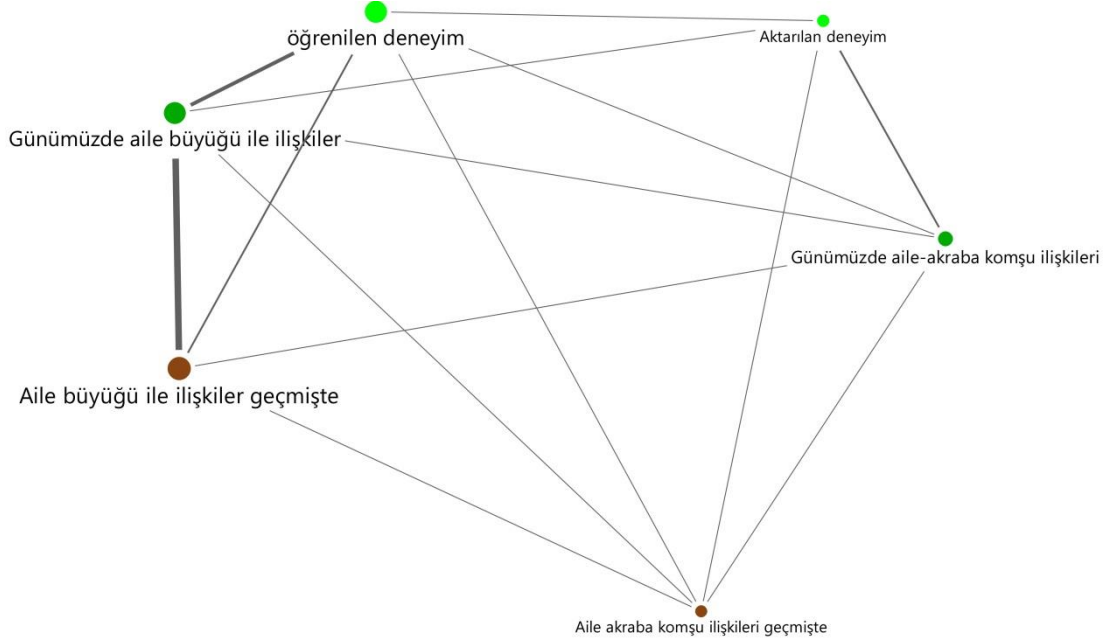
Farklı dağ köyünde ikamet eden bu katılımcı da toplumsal değişimin nedenini ekonomik ilişkiler ile açıklamıştır. Bu bağlamda ekonomik bağımlılık aile yükümlülüklerinin yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Görüldüğü gibi kişinin yaşamı boyunca edindiği deneyimler, yaşlıların sevgi ve saygıya dayalı bir model tasarımlarını sağlamıştır. Ancak yaşlanma deneyiminde aktör yeni toplumsal düzende, değişen toplumsal yapılar nedeniyle, kendi kendisinin davranışlarını, çevresinin davranışlarını izleyen biri olarak hayatını yeniden düzenlemek zorunda kalmaktadır. Son yıllarda sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik değişimler bir araya geldiğinde temelde toplumsal yapının değişmesine yol açmıştır. Bireyler, kendilerini buldukları toplumsal yapı içinde “bir” olarak konumlandırmasını ve diğer insanlar tarafından “öteki” olarak konumlandırılmaya tepkiler vermesini sağlayan akıcı bir benlik sınıflandırmaları için bilgi stoklarına sahiptiler (Dresler-Hawke ve Liu 2006). Çalışmamızda yaşlıların günümüzde karşılaştıkları muameleler kendilerini sınıflandırma, kendi durumuna uygun grup davranış normlarına uymasını sağlayan sosyal olarak paylaşılan kültürel bilgiyi (Liu Laszlo, 2007, s. 86) harekete geçirmiştir. Bu durum bize katılımcıların yaşları ve deneyimlerini oluşturdukları dönem göz önüne alındığında, geleneksel dönem yaşlının fikir alışverişinde aktif olduğu dönemdir. Günümüzde ise yenilikler, teknoloji ve sosyal ağlar aracılığıyla yayılmakta yaşlının geçmişteki prestijini değiştirilmesine neden olmaktadır.

4.2.2.2.2. Aile Akraba Komşu İlişkileri

Araştırmamızdan elde edilen bulgular, toplumsal değişimin ortaya çıkışının öyle bir anda olmadığını, net geçişlerden ziyade yaşam dönemi örüntülerini, sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliğin devamı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere aslında bir önceki bölüm ile muğlak geçişlerin olduğu,

katılımcıların, değişen rollerinde yaşam seyrine odaklanmanın bir parçasını oluşturmaktadır.

Şekil 19 Deneyimler Ve Toplumsal Değişme Kod İlişkisi

Katılımcılara “Akrabalar ve komşularla ne sıklıkta görüşürsünüz/arayıp soruyorlar? Özellikle bayramlarda ve özel günlerde ziyaretinize gelen oluyor mu?” sorusu kapsamında edinilen katılımcı cevaplarında tarihsel ve dönemler arası geçişlerin yanı sıra bireylerin yaşam seyrini tasvir etmeye ve açıklamaya çalıştıklarına ulaşılmıştır.

“Akrabalarla filan hiçbir sorunumuz yok. Komşularla filan. İğne vuruyorum. İğne vurulmaya gelen oluyor. Baya komşuların hepsinin iğnecisiyim.” (OK1). Katılımcı iğne vurmaya babasından öğrendiğini ifade etmiş, bu deneyimini kızına aktardığını belirtmiştir. Ayrıca iğne vurma bilgisini komşuluk ilişkilerinde araç olarak kullanmaktadır. Bölge halkının toplumsal yapısı araştırıldığında muhafazakâr, farklılığa kapalı bir tutum sergilediği öğrenilmiştir. Dolayısı ile iğne vurma sembolü ile aslında kişilerin kendi özel ihtiyaçları yine kendi üyelerinden biri tarafından sağlanmaktadır. Böylece hemşire veya doktor da olsa bireyin mahrem alanına girilmesi engellenmektedir.

“İşte oturduğum semt sosyete değil hep köylü takımı olduğu için birbirimizle kapıda da oturuyoruz bahçede de, beraber parka gidip oturuyoruz balkondan balkona konuşuyoruz. Çevrem iyidir komşu çevrem.” (MK3). Katılımcı görüşme esnasında ikamet ettiği bölgede hem genç kızlık dönemini hem gelinlik dönemini hem de yaşlılık dönemini geçirdiğini yanı sıra bölgenin kentsel dönüşümüne de şahit olduğunu ifade etmiştir. Genç kızlık dönemindeki komşuları ile modern olarak inşa edilmiş güvenli sitelerde geçmiş ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir.

“Oooo bayramda geleni hısım akraba hiç evim boş kalmaz. Dördüncü bayram gününe kadar hiç boş kalmaz evden çıkman. Mahalleli öyle der. Yav senin gelenin en kadar çok. Bunların sülalesi, büyük kızınklar küçük kızınklar hısım akraba dirke hiç boş kalmaz. Önceki sıkıntım neydi ya önce gelenim çoktu acaba eşim ölünce gelenim olmaz mı ona can sıkardım hiç kesilmedi Allaha şükür gelenim devam etti. Komşularla iyiyim öyle bir şeyim yok. 76 yaşındayım hay ben bir komşuyla kötülük yapmamışız da küsmemişiz de. Komşularımınla kardeşler hep bir aradayız onlarla vaktimizi geçiriyoruz.” (MK5).

Katılımcının aile ilişkilerinden bahsederken yüzünde büyük bir gülümsemenin olduğu gözlemlenmiştir. Ooooo derken el ve kollarını kullanarak, geniş aile olmanın keyfini çıkarmakta olduğunu göstermektedir. Ayrıca komşularının da kendi akrabaları ile olan ilişkilerinin farkında olması sosyal kontrol mekanizmasının kendisini izlediğinin farkında olduğunu, nasıl yorumladıklarını bildiğini göstermektedir. Çevresinden olumlu dönütler aldığını dile getirmesi, komşuları tarafından aile ilişkilerinin onaylandığını göstermektedir.

“Komşu filan çok. Komşular gelirler sağ olsun. Şurada var komşu gelir. Ben ama kimseye gitmiyorum. Gidemiyorum ki. Şurada biri var annem gibisin diye hep gelir sağ olsun. Annem gibi ben seni severim diyor. Bizim akrabalarından falan kimse geldiği yok. Akrabayı filan ne yapacak millet şimdi de. Evvel ötede çok gelirlerdi yatılı da gelirlerdi. Şimdi hiç gelen yok.” (MK12).

Katılımcı haftada üç gün diyalize gitmektedir. Diyalizden kalan günlerinde sağlık sorunları nedeni ile komşuların evine gidememekte ancak evine gelen yakın

komşularının ziyaretleri sayesinde bir nebze de olsa sosyal ilişkilerini devam ettirmektedir. Aynı katılımcı akrabalık bağlarının çözülmesini öfke ile anlatırken çocukları ile kurduğu ilişki adeta denge görevi görmektedir. *“Bak bayramlarda filan bir ev, diğer günlerde hele bayramlarda herkes toplanıp da büyük sofrayı açıp da toplandılar mıydı bir ordu maşallah bir ordu gibi. O kadar güzel ki maşallah.”* (MK12).

“Diyaloglarım hepsiyle çok iyi. Görüştüğüm zaman kimseyle herhangi bir şeyim olmaz her zaman için. Halden hatırdan dünyadan hayattan sağlıktan sıhhatten ileriden geriden bir şeylerden konuşulsa çok hoşuma gider.” (MK13).

Katılımcı akrabalık ilişkilerine iletişime ve iş birliğine açık olduğunu dile getirirse de sosyal çevresi sadece kendi dönemi ile sınırlı değildir. Bu bağlamda kültürel semboller ve fiziksel sınırlılıklar arasında ilişkide toplumunu anlamak, açıklamak ve yorumlamak oldukça önemlidir.

“Akrabalarla görüşüyoruz yavrum akrabalarla görüşmez olur muyum. Hepsiyle bu köyde akrabalık bağı var yani. Eskiden iyiydi odalara toplanırdık. Şurada üç beş sene oldu toplanamıyoruz şimdi. Eski adet daha güzel yani şimdikinden güzel.” (DK11).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede içten evliliklerin yaygın olduğu, bu nedenle akrabalık bağlarının geniş bir ağ silsilesi içerisinde olduğu öğrenilmiştir. Bununla birlikte aileler ortak paydada sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını yeniden ürettikleri için, farklı dönemlerde de olsa benzer aşamalardan geçmektedirler.

“Allaha şükür kardeş gibiyiz. Hepsiyle iyiyiz bir sorunumuz yok. Eski günlerden anlatırız. Amma şu bir buçuk senedir bu şey dönemi başladığından beri her şey de bitti. Bende koah olduğu için, kendimi kollamak mecburiyetindeydim. Onun için ben kolay kolay topluma girmemeye çalışıyordum Ama aşı olduktan sonra biraz daha güvence geldi bize aşı güvence sağladı ondan sonra camiye yavaş yavaş gitmeye başladım.” (DK6).

Yaşlılık yıllarında iletişim kurmak, bu vesile ile halden bahsetmek yaşlı insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam kalitesini artırmaktadır. Ancak son dönemde kişilerarası ilişkilere ket vuran pandemi süreci, fiziksel mesafenin artması, bireylerin kendi sınırlarını oluşturarak merkezi bir konuma sürüklenmiştir.

Günümüzdeki aile, akraba ve komşular arası ilişkilerde en belirleyici etken pandemi sürecini oluşturmaktadır. Geçmiş ve bugün arasında muğlak geçişler olmasına rağmen pandemi süreci bu dönemi bıçak gibi ayırmıştır. *“Pandemi öncesi bizde bayramlaşma ziyareti çok güzel olurdu. Bütün akrabalarımız büyük küçük demeden gelirler ve biz de onlara ziyarete gideriz. Bu bizde özellikle çok iyi bir adettir. Şu bir senedir biraz şey oldu gibi. Yani bir yerde, mesela ben şurada otuz kişinin içinde oturuyorum bir bayramda bir kimse ile görüşmüyoruz.”* (MK1). Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi dönemi, sosyal ilişkilerin değişmesinde en merkezi dönem olarak belirlenebilir. Bu dönem, dışsal düzenlemelerle, kişilerin yakın temasla bağlantılı olduğu belirlenen sosyal mekanizmaları da içermektedir. Dolayısıyla farklı kültürel gruplarda benzer ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

“Akrabalarımızla görüşüyoruz ama pandemi döneminde ilişkiler iyice koptu. Geçmişte çok daha iyiydi görüşüyorduk. Apartman içinde geliş gidiş öğleden sonra akşam. Gün içinde oturmalar gelmeler gitmeler akrabalar arasında çok daha iyiydi. Birkaç seneyi pandemiye bağlayacağız ama daha önceki yıllarda bilemiyorum. İnsanlar televizyona mı bağlandı sanki başka türlü vakit geçirme şeyi kalmadı insanlarda yani. Eve daha çok bağlandı insanlar televizyona bağlandı yani. Akşam oturması falan nerdeyse hiç yok.”(MK11).

“Çok şükür çarşıda komşularımız da iyi. Fazla bir malımız da yok yetiyor da artıyor bile. Bir bu bahçemiz var her şeye değer burası bizim için. Biz para biriktirmiyoruz. İnsan dost arkadaş onlar işte.” (MK9).

Katılımcı yazları ve kışları merkezde farklı ilçelerde ikamet ettiğini, her iki mekânda da sosyal çevresinin güçlü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yaşamındaki her kişinin maddeden çok daha kıymetli olduğunu, bunun için eski arkadaşları ile

ilişkilerini sürdürdüğünü yanı sıra yeni yerleri keşfetmeye, gittiği her ortama uyum sağlayan bir yapısının olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmamızda katılımcılar değişen zamanın ve genç nesildeki sorumluluk bilincinin yetersizliğinden yakınsalar da dönemin koşullarına göre makul, her şeyi kapsayan sembollerin yeniden paylaşılmasında aracı rolünü üstlenmeye devam etmişlerdir. Bu durumu bazen kabullenseler bazen itiraz eden, eleştiride ilk sözü alan kimseler olmuşlardır.

“Şimdi gelen olmuyor ortalık karışık kim gelip gidecek. Evveli çat kapıyı açıp giriyordun. Şimdi müsaade var mı girebilir miyiz? O devir geçti. (OK2). “Şimdi izinsiz girilmiyor her şey telefonla.” (OK3).

Birincil ilişkilerin hâkim olması toplum içinde güven duygusunun doğal olarak oluşmasını sağlamaktadır. Ancak katılımcıların ifadelerinde yüz yüze yakın ilişkilerin yerini sınırların aldığı, sınırların ihlal edilmesinin ise toplumda pek çok sorunu beraberinde getirdiği belirtilmektedir.

“Şimdi bakıyorum kim gelecek diye. Ben çok bayram yaptım burada valla çoğu gelmedi. Üzülüyorum yalandan bir laf diyorlar. Şu oldu da bu oldu da. Yeri geldiği zaman söylüyorum.”(OK7). Bu katılımcı da geleneklerini devam ettirmek için özellikler özel günlerde evden çıkmadığını, yine de serzenişini her fırsatta dile getirdiğini ifade etmektedir.

Özel günler (bayramlar, cenazeler, doğum) sosyal ilişkilerin yoğun yaşandığı, uzun süredir bir araya gelmeyen bireylerin görüştükları zamanları da kapsamaktadır. Bu nedenle özel günlerde sosyal destek sağlamak yaşlının hem psikolojik hem de toplumsal ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Yalnız değilsin iletisi gönderilmektedir. Cenazeler, bayramlar ve düğünler birer semboldür. Bu sembol aracılığıyla ilişkiler kurulur ya da yıkılır. Bireyselliğin artması nedeniyle günümüzde cenazesine gelinmeyen cenazesine gidilmemektedir. Geçmiş dönemlere bakıldığında bayramlar, cenazeler dargınların dahi dargınlıklarından kişisel egolarından sıyrılıp

biz olgusu ile hareket ettiği sembolik günlerdir. Katılımcıların ifadelerinden sembole yüklenen anlamın değiştiğine ulaşılmaktadır.

“Bayramın seyranın oturup kakmanın çok değerli insanların sohbetleri muhabbetleri vardı. Şimdi mesela bir yere gidiyorum şu var ya şu televizyon iki kişiye bir laf düşürmez bu. Ben oraya niye gittim hasbıhal yapalım konuşalım diye gittik fakat o açılır ona bakılıyor. Dizi oluyor bilmem ne oluyor ona bakılıyor. Sohbet yok millet ona bakıyor. Ama onu kapattığın zaman bi mevzu atılıyor ortaya herkes fikrini söylüyor. Dini bayramlar da iyiydi milli bayramlar da iyiydi bizim ufaklığımızda. Milli bayramlarda on gün evvel hazırlık yapılırdı. Eskiye nazaran çok bitti. Burası ufak bir yerleşim yeri ama burada da kalmadı bayram günü akşama kadar bayram gezerdik ya ta nenemden babamdan olan akrabaları dolaşırdık gezerdik. Şimdi nee ya bayramın anlamı ne Türkiye genelini düşünürsen adamlar plaja gidiyorlar. Şimdi biz apartman dairesinde oturmaya başladık. Her katta dört daire var. Ulen adam merdivende denk geliyoruz selam almıyor ya. Apartmanın kültürü bu mu dedim.” (OK10).

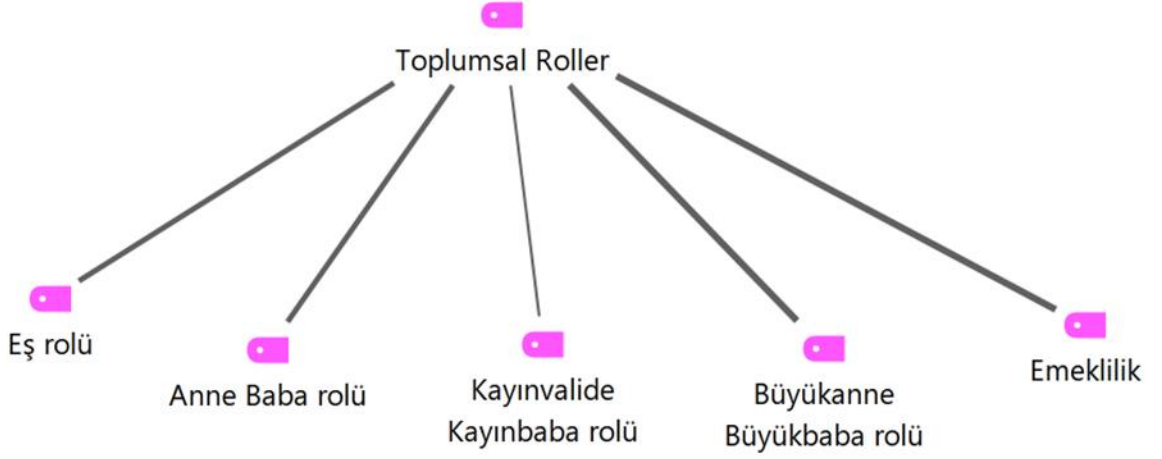
Modern dönemin modern insanı sadece yapısal bir mekân değiştirmemektedir. Aynı zamanda yapılar kişiye kültürünü de aksettirmektedir. Yaşlılar değişime en çok direnen kesimdir. Bu nedenle toplumuna dışarıdan bakabilme özelliğine sahiptirler. Bireysel karar alma sürecinin önemli olduğu bir dönemde sadece sosyal değerlerin devamını sağlama çabasında olan kimselerdir. Bu nedenle çalıştığımız kesim öznel faydadan ziyade, toplumsal değişimin değerlendirmesinde ve eylemlerinde aktif olarak hem geçmiş mirasını (deneyimlerini) hem de gelecek yaşam planını vurgulamaktadır.

“Kızlar da gelir oğlanlar da gelir torunlarım da gelir. Torunlarımın beyleri de gelir. Gelir ama önceki tat yok. Oradan buradan ederdik yani şu şöyle oldu bu böyle oldu yani ederdik sohbetimizi. İftara falan giderdik. Amma şimdi o falan yok kalktı. Bu hastalıktan dolayı tamamen kalktı (DK3).”

Katılımların ifadelerinde grldğu üzere, modern yaşam sürecinde yaşadıkları değişimin teknoloji, bireyselleşmenin artması, mekândan

farklılaşmalardan kaynaklandığını, bu yeni yaşamın ise genç nesil tarafından hem kurgulanmakta ve gerçekleştirilmekte olduğunda hemfikirdirler. Birey sosyal etkileşim içinde şekillenmekte ve sosyal aktör haline gelmektedir. Genellikle sosyal bir aktör olarak düşündüğümüz kültürel mirasın özelliklerini almaktadır. Konuşma ve düşünme, sosyal etkileşimde edinilen dili gerektirir (Mead 1967). Açıkları hem stratejik hem de ahlaki ilişkiler için olanaklarla birlikte gelişmiş bir benlik duygusu ve başkalarını tanıma, belirli ve genelleştirilmiş başkaları perspektifinin içselleştirilmesini gerektirir (Mead 1967). Etkileşimde rutin olarak kullanılan “jest ve mimikler” (Mauss 1979), gözlem ve başkalarından öğrenme yoluyla edinilmektedir (Crossley 1995). Aynı şekilde yaşlı kimliğinin inşası da, başkalarıyla temas etme, bir şekilde etkileşime girmek ve aile büyüklerinin deneyimlerinden yararlanarak şekillenmektedir. Peter Blau bu durumu alış veriş kuramı ile açıklamaktadır. Sosyal alış veriş süreçleri sırasıyla diğer süreçleri ve sosyal ilişkileri harekete geçirmektedir. Bu bağlamda katılımcıların tüm yaşamları boyunca edindikleri deneyimler, buldukları sosyal, fiziksel ve kültürel yapının hayatlarının her döneminde etkili olmaktadır. Yani bireyler (yaşlı ve sosyal çevresi) arasındaki sosyal ilişkiler içinde meydana gelen fenomenleri de kapsayabilmektedir (Wyleżalek, 2021, s.3). Bu nedenle yaşlıyı şekillendiği toplumsal yapı içinde anlamamız açısından gruplar arası ilişkilerin de yaşlılığın inşasında son derece etkili olmuştur. Toplumsal roller teması toplumsal değişme temasından hareketle yaşlıların yaşam dönemleri boyunca edindiği rollerde nasıl etkisinin olduğunu açıklar niteliktedir.

4.2.3. Toplumsal Roller

Şekil 20 Toplumsal Roller Hiyerarşik Alt Kod Modeli

Araştırmamızda elde edilen bir diğer tema toplumsal rollerdir. Bu tema katılımcılara yöneltilen “Yaşlılığı nasıl tecrübe ettiniz? Nasıl bir yaşam dönemi geçirdiniz? Evlilik, ergenlik, şayet emekli ise emeklilik, çocuklarınızı evlendirme, torun sahibi olma durumları size ne gibi tecrübeler kattı?” sorusunun sonucunda ortaya çıkmış, katılımcı cevapları ve araştırmacı yorumları ile birlikte açıklanmıştır. Şeklide de görüldüğü üzere toplumsal rollere ilişkin beş alt kategori mevcuttur. Yanı sıra tema ve kategoriler arasındaki çizgilerin kalınlığı sıklıkla tekrar edilen kodları göstermektedir.

Toplumsal roller hem bireysel hem de toplumsal açıdan sıklıkla deneyimlenen, dinamik ilişkisel süreçler aracılığıyla inşa edilmektedir. Ayrıca toplumsal roller, biyolojik açıdan kadın ve erkek olarak tanımlanmanın ötesinde, anne, baba, dede, anneanne, babaanne gibi toplumsal anlamlarla, sembollerle sınıflandırılması dahi sosyal ve kültürel olarak inşa edildiğinin açık bir göstergesidir. Çalışmamızda edindiğimiz bulgular, gençlik döneminin daha çok bir şeyler üretmek, ilerlemek ve dünyada bir yer edinmekle ilgili olduğu gençli döneminde kazanılan eş, anne, baba, rolleri zaman ve düşüncenin yaşamın amacına ilişkin fikir edinilmesine

yardımcı olmaktadır. Bu nedenle toplumsal rollerdeki değişiklik kültürel ilişkilere daha fazla ilgi gösterilmesine ve aile ilişkilerine verilen desteğin artmasını sağlamaktadır. Bu tür gelişmeler tüm nüfusun bakış açısını ve beğenisini etkileyecektir (Thompson & Whelpton, 1933, s. 168). Burada yaşlıların yalnızca sosyal bir sorun veya politikanın yönlendirilebileceği bir kategori olmadığını, aynı zamanda sürekli gelişen ve değişimin sosyal kaynakları ve araçları olabilecek insanlar olduğu (Morgan ve Kunkel, 2016, s. 13) kabul edilmektedir.

4.2.3.1.Eş Rolü

Araştırmamızda katılımcıların yanıtlarına göre üç ana bağlamsal kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar; sorumluluk, güç, birliktir. Katılımcıların bu bağlam içerisinde ve bağlamlar arasında nasıl ve neyi deneyimledikleri aşağıda detaylı olarak analiz edilmiştir.

“19 yaşında evlendim. Yakın komşuyduk beraber aynı sokağın içindeyiz. 10 sene kayınvalidemle beraber oturduk. On seneden sonra ayrıldık, eşim şöfördü gidiyordu kaynanamla beraber oturuyorduk. (OK1).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede erken yaşta evliliklerin yaygın olduğu öğrenilmiştir. Küçük yaşta evlenen genç gelinin ise kayınvalidesinin deneyimlerinden yararlanması için aynı hanede kaldıkları, katılımcı bu deneyimini evine gelin alırken de uyguladığını belirtmiştir.

“Oynaşmaya gelir gibi geldim 16 yaşında. Bir şey bilmiyorduk hazar geldiklerinde çizgi oyunu oynuyordum.” (OK2). “Ben küçük yaşta evlendim. Eşim de 16 yaşındaydı. Eşim teyzemin kızıydı. Çok huzurlu bir 45-46 yıl geçirdik. Çoluk çocuk yetiştirdik. Ne bileyim biz bi evlilikten güç aldık yani. O arada işimiz oldu paramız oldu, evimiz oldu, çocuklarımızı yetiştirdik. Çalıştık emekli olduk. 63-64 yaşında iken hanım vefat ettikten sonra şeyimiz kırıldı, kanadımız.”(MK1).

Katılımcıların yaşadıkları dönemde ergenlik çağına giren bireylerin evlenmesinin toplum tarafından onaylanan hatta beklenen bir eylem olduğu, beklenen yaşın geçmesi durumunda özellikle genç kızlar açısından ‘evde kaldı, tadı kaçtı’ şeklinde etiketlenmelerin olduğu bilgisi edinilmiştir. Ayrıca yaşlılık yıllarında

eşin vefat etmesi, kişilerin birbirlerine en çok ihtiyacının olduğu zaman, yalnız kaldıklarını, eşin vefat etmesi ile birlikte ilişkilerin daha sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Evlenerek aile birliğini temsil etmeleri, çiftlerden birinin vefatı ile sonlanması birliğin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

“Ben 19 yaşında evlendim. Beraber yaşadık çok zor. Annenin evinden almak kolay mı? Bizim gelinimiz de yoktu. Annemin ilk çocuğu benim. Kolay değil ama mecbur Allah öyle emretmiş.” (OK5). *“Evlilikten ne öğrendim. Kendi annenle babanla yaşamak başka yabancı ile yaşamak başka ama ne yapacaksın sabredeceksin.” (MK7).*

Farklı bölgelerde ikamet eden her iki katılımcı için de kök ailesinin, aile içindeki konumunun, rollerinin farklı olması, aile derecelendirmeleri önemli ölçüde farklı olsa bile, eş olma, aile ve birlik olmanın anlamları daha önemli olduğu her fırsatta vurgulamışlardır. Yaşlılık yıllarında çocukları ile bağlarının olumlu geliştiğini, ebeveyn sorumluluklarını üstlendiklerini, yaşlılıkta eşin vefatı çocukları ile daha da bağımlı ilişkiler geliştirmelerine ortam hazırlamıştır.

“Evliliğim mutlu oldu. İyi ki bu hanımla evlendim, ikincisi iyi ki öğretmen olarak meslek edindim. Üçüncüsü de güzel bir askerlik yaptım. Bunlar beni son derece mutlu etti. Ben hanımla gerçekten hala çok mutluyum çok seviyorum. Benim bir şeyi ütümsüz gezdirmemi, bir yıkanmamış çorapla gezmedim. Yani topluma öyle girdim gerçekten.” (MK9).

Katılımcı için evlilik, askerlik ve meslek kendisini tanımlamada ve yaşlılığını şekillendirmede oldukça önemli etkiye sahiptir. Mesleği kişinin etiketidir ve kendisini mesleği ile tanımlamakta, sosyal etiketi olarak da eşi aracılığıyla tanımlaması yaşlılık yıllarında da etkisi devam etmektedir.

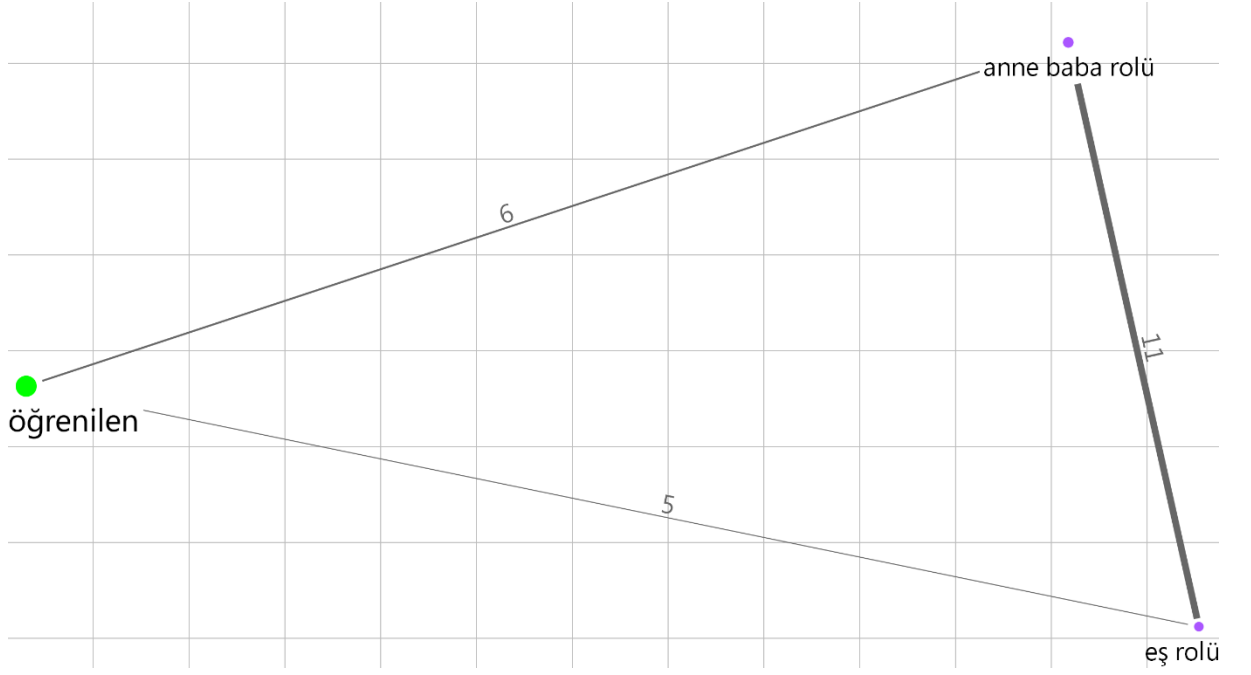
“Şimdi evlilik hem Allah’ın emri olarak çok güzel bir şey hem yaşam huzuru olarak güzel bir şey. Yani mutlaka bir Müslüman insanın kesinlikle evli olması lazım bekâr hayatı çok sağlıklı olmayan bir hayat benim şahsi görüşüme göre. Evlilik insana mutluluk veriyor.” (MK10).

Katılımcının dini değerleri ve toplumsal yaşamı iç içe geçmiştir. Evlilik ise dini inancının sorumluluklarını yerine getirmenin hem değeri hem de aracı konumundadır. Bu bağlamda, evlilik hem değerli bir tatmin kaynağı hem de dini sorumluluklarını yerine getirmenin yoludur.

“Evlilik, gençlikte ne olduğunu, nasıl olduğunu bilemezsin. Gençlikte iş ile uğraşıyorsun gününün nasıl geçtiğini bilemezsin. Ama yaşlılıkta aile yaşlılıktan sonra. Şimdi eşim olmasa ne yapacaksın. O sana iki tabak yemek pişirir, af edersen kirini ezer. Sonra da dünyada en tatlı ne biliyor musun: Konuşmak. İnsan konuşmadıktan sonra, haydi kimse yok ne yapacaksın? Gençlikte hiçbir şey aklıma gelmez dünyanın nasıl geçtiğini bilemem. Dün delikanlıydık bugün olduk 78 yaşında bir goca. Nasıl geçti dünya bilemem.”(DK2).

“20 yaşında evlendim dört çocuğum oldu. Bazı dar günlerim oldu şimdi bol günlerim var. Annem sağdı da babam sağ değildi evlendiğimde. Tamirhanede çalıştım, çiftçilik yaptım. Sonra Almanya’ya gittim. Almanya’da 15 sene çalıştım. Döndüm bir de çiftçiliğe başladım.”(OK6).

Katılımcının ifadesinde evli olmanın sadece iki kişinin bir evi paylaşması değil aynı zamanda hayatı da paylaşmaları, bir önceki bölümdeki öğrenilen deneyimlerde yaşam koşullarının zorluğunun da evlilik ile birlikte hatta anne baba olmanın anlamı ile şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda aslında eş rolü, anne baba rolü hatta öğrenilen deneyimler ilişkiseldir.

Şekil 21 Roller Ve Deneyimler Arasındaki Kod İlişkileri

“Sorumluluk da oldu Mutlu günümüz de oldu mutsuz günümüz de oldu. Dam evdi söktük yaptık. Babadan anneden yardım yoktu. Yaptık çok şükür. İşte hayat böyle geçti.”(DK3).

Katılımcı son derece gerçekçi bir bakış açısı ile evliliğin eş olmanın gerekliliğini kolaylığı ve zorluğu birlikte aşmak demek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca önce bir aile olarak kendi yuvalarını kurduklarını, mahremini dışarı açmadan sorunlarını kendi çekirdek aile içerisinde çözmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Günümüzde belki de evlilikte en sık karşılaşılan sorunlardan birisi “biz” duygusu ile hareket edilmemesi, buna ek olarak kişilere sorumluluklarından önce haklarının ne olduğundan bahsedilmesidir. Katılımcı yaşlılık yıllarında eşi ile birlikte yaşamını devam ettirmekte, yanı sıra oğlu ve gelini kendi inşa ettikleri evde ikamet etmektedir. Bu sayede hem kendi deneyimlerini çocuklarına ve torunlarına aktarmakta hem de yaşlılık yıllarını evli olarak geçirmenin doyumuna ulaşmaktadır.

“Evdeki kafa denk mi hiç bi şey olmaz güler yüz olacak. Şu dağlar kireç olsa derdime ilaç olsa yar kapıdan girerken yüzüme güler olsa. İşte böyle. Zehir oldu

dünya(ağlamaklı.) ben bir herif ekmeği yemedim herif asbabı giyemedim, giyinip göğsünde gezmedim.” (DK7).

Evlilik süreci hayatın en önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Geçmişte anne baba ile geçirilen vakitten daha fazlası eş ile geçirilmektedir. Bu nedenle doğru bir eş seçimi kişinin kalan yılları için de hem destek hem de motivasyon aracıdır. Katılımcı 16 yaşından önce birisini sevdiğini, babasının vefat etmesi nedeni ile kendisini sevdiğine vermediklerini ve yaşça büyük biri ile evlendirdiklerini, 16 yaşından sonraki yılların kendisi için pişmanlık yılları olduğunu vurgulamış ve görüşme esnasında duygu durumu değişmiştir. Eş, katılımcı için güç sembolünü ifade etmekte, eşin göğsünde olmak, onun yanında hissetmek güven duygusunun oluşmasını sağlamaktadır. Katılımcı zorla evlendirildiği için başta kök ailesine sonra hayata ve kendi çocuklarına karşı öfke duymaktadır. Bu anlamda yaşlılık yıllarında da eş hayatın merkezi konumundadır. Merkez ile olan ilişkiler ve deneyimler ise çevre ile ilişkiler başat rol oynamakta yaşlılık yıllarını geçmişe karşı öfke ile geçirmekte, evlatları ile görüşmemektedir.

“Allah’ım nikâh kıyıldı o gün gördük birbirimizin yüzünü. Öyleydi bizim günümüzde. Ben 19 yaşında evlendim. 21 yaşında anne oldum. Hiç çekmedim bi tek oğlandı üç de kızdı. Kaynanam kaynatam el üstünde tutarlardı beni. (DK9).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede erkek egemenliği hâkim olsa da eve gelen gelinin de aile içinde kabul edilmesi kolay olmaktadır. Bu ise bölgedeki halkın farklılığa, yabancıya karşı açık toplum modeli sergilediklerini göstermektedir.

“Geçmişte tabi eşim sağdı daha çok gelirlerdi. Şimdi sağ olsun akrabamız komşumuz olsun gelir. Bayramlarda falan üç gün gelenimiz gidenimiz yemeğimiz olur. Biz o adetleri hiç unutmadık ama eşim varken daha çoktu tabi o daha büyük olduğu için. Daha sık gelinip gidiliyordu.”(OK1).

Eş rolü, eşin varlığı toplumsal hayata katılımını artıran en önemli destek mekanizmalarından birisidir. Katılımcının ikamet ettiği bölgenin erkek egemen bir toplum olduğu, erkeğin varlığını aile içerisinde ve sosyal çevre ile ilişkilerinde başat

rol oynadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu bağlamda katılımcının eşinin vefat etmesi kimlik inşasında sosyal çevresi ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Evlilik birlikteliğinin kişilere tayin ettiği yeni roller de kişilerin kendilerini tanımlamalarında, deneyimleri ve paylaştıkları diğer roller ile bağlantılıdır. Sonuçta, ilgili bireyler, benliklerinin inşasında diğer rolleri ile arasındaki geçişleri esnek olduğu müddetçe yaşlılık yılları devam eden yaşamlarını değerlendirmelerine de yansımaktadır.

4.2.3.2. Anne Baba Rolü

Yapılan görüşmeler neticesinde anne baba rolünde ‘sorumluluk’ duygusu en çok tekrar eden bulgudur. Ebeveynlik ilişkilerinde sorumluluk bilinci, toplumsal rollere fayda sağlamanın yanı sıra bir nesilden diğer nesle sürekliliği de temsil etmektedir. Esasen bu kavram geleceğe olumlu ve üretken bireyler yetiştirmenin de üstlenilmesidir. Üretken bireyler, toplumsal ve kültürel değerleri bir sonraki kuşaklara taşımaktadırlar.

Kadının hamilelik sürecinden sonra doğan tek mucizevi varlık ‘bebek’ değildir işin özünde. Toplumsal rol açısından yaklaştığımızda ‘anne’ ve ‘baba’ da doğmaktadır. Yeni edinilen roller kimliğin inşasında çiftlerde kişisel egolarından sıyrılmalarını ve ‘ben’ yerine ‘biz’ demeyi bilen birey sorumluluklarını oluşturmaktadır.

“Baba olmakla yaşımla ilgili her şey değişiyor zaten. Baba olmadan önceki çılgınlıklarını baba olmadan önceki cahilane hareketlerini mutlaka bir şöyle çizgi çiziyorsun. Farklı devam etmesi gerekiyor diyorsun yani. Çocukların oluyor. Çocuklarıyla daha mutlu oluyorsun. Çocuklarım var diye düşüncelerin çok farklıyor, çalışma hayatın değişiyor. Sorumlulukların çok artıyor. Çok arttığı için de kendine çok dikkat ediyorsun. Onların istikbalini düşünmek, onların adam olmalarını düşünmek anlamında onlarla ilgili düşüncelerin oluyor.” (MK10).

Katılımcının baba olma rolünde son derece dikkatli ve ihtiyatlı davrandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcı babalığın çocuk yetiştirmedeki en önemli rolü ve

görevinin onun maddi ihtiyaçlarını karşılamının, sorumluluk bilincinde olmanın çocuğunun ileriye dönük davranışlarında örnek rol model olduğunun da farkındadır.

“Çoluğumuz çocuğumu var diye çalıştık çabaladık. Onlara ekmek kazandık yedirdik içirdik. Onları da everdik.”(DK11).

Babalar en çok maddesel olarak satın alınan, yiyecek, giyim kuşam, eğitim giderleri, evin temel gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında sorumludur. Babalık rolü çocuklarının bu ihtiyaçlarını karşılama noktasında, zor koşullarda yılmadan, usanmadan çalışmasını sağlayan motive edici bir güçtür.

“Baba olunca değişti her şey. Önceden vur patlasın çal oynasın havasıyla giderdin amma sonra demir zevliye koşuldu. Ondan sonra hem koyuna devam ettim hem çifte devam ettim mesela çocuklar için. Onlar da büyüdü elimden tuttular.”(DK12).

Katılımcının ikamet ettiği bölge hayvancılıkla uğraşmaktadır. Zevliyenin hayvanlarını sürdükten sonra, hayvanı bostana bağladıkları tahta çubuğun adı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcı ifadesinde *demir zevliyeyi* kullanırken, baba olduktan sonra sorumluluklarının arttığını ve kalan zamanında daha sağlam işler kurması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca katılımcı rutin işleri ve kimliğin inşası sürecinde toplumsal rolü arasında bir bağ kurmuş ve rollerini bu bağ ile tanımlamıştır.

Katılımcı babalık deneyimini anlatırken belirli bir noktaya uzun süre baktığı, yüzünde gülümsemenin oluştuğu ve deneyimlemeden ifade edilemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca başlangıçta dini değerlerinde teslimiyet duygusu ile tevekkül etme konusunda arasatta kalmaktadır. Bunun yanında ebeveynen yoksun kalmak çocukları duygusal anlamda etkileyeceğine inanmaktadır. Bu nedenle çocuklarına ilişkin tüm sorumluluklarını yerine getirmiş olmanın huzurunu yaşadığını ifade etmiştir.

“Bir de Allah mutlu mesut etsin çocuğunuz olduğu günden ölünceye kadar o çocuk sizin şeyinizdir. Onsuz olmuyor yani. Çocuğunuz kaç yaşına girerse girsin yine sizin çocuğunuzdur.” (MK9).

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere, babalar, rol ve sorumluluklarını daha çok maddi sorumluluklar üzerinden tanımlamışlardır. Baba olarak asıl görevlerinin, çocuklarının (hangi yaşta olurlarsa olsunlar) tüm ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanmak olarak açıklamışlardır. Babalar, söz konusu çocukların temel ihtiyaçlarının sağlanması olduğunda yaşadıkları dönemdeki yoksulluğu şiddetle hissetmişlerdir. Bu durum hem merkez ilçede hem dağ köyünde hem de ova köyünde ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

“Çocuklarım olunca hatırlayamıyorum. Niye din külfet vardı bizde. Kaynana kayınbaba kayınlarım vardı. Çocuğu bana vermiyorlardı bile. Bir de kızları yokmuş benim çocuk kız olunca bana vermediler. Allah bize kız vermiş diye. Annesin diyorsun, kendi kendine. Çocuk biri oldu bir iken iki oldu üç oldu anne oldum diyorsun. O olgunluklar oluyor.”(OK1).

Katılımcı annelik deneyimini anlatırken çekimser davrandığı gözlemlenmiş olup, annelik rolünün kendisinde olgunluk hissetmesini sağlamıştır. Bu durum aslında kadının eksiklik duygusu, ikamet ettiği bölgenin ataerkil olması ve kadının anne olması ile tamamlanması anlamını taşımaktadır.

“Sevgi katıyor. Büyük kızımı gelin ettim 17 yaşında. Hiç gitmedim öyle hemen hemen gidilmezdi kızın yanına. Benim annem de bana gelmemiştii. Zor kız evine gidilmezdi arkasından. Kızı kaynana gönü olursa gönderirdi annesinin evine.”(OK5).

Burada amaç kızının evlendiği eve, aileye aidiyet kurmasını kolaylaştırdığı öğrenilmiştir. Katılımcı, annesinden edindiği deneyimi yaşlılığında da devam ettirmiştir. Katılımcı devamında, yakın zamanda kendi torununu evlendirdikleri onun düğünün akabinde ailesini ziyaret ettiğini, bu değişimin ise normal karşılanmaya başladığını belirtmiştir.

“Annelik çok güzel. Evlensek çocuğumuz olsa, güzel bir evimiz olsa bunları hayal ederdik. Hayalim gerçekleşti, çok şükür. Onları büyüttüm, onları okutalım yetiştirelim meslek sahibi olsun hep onların çabasına uğraştım. Biz de görmedik

dedim, biz köy hayatı yaşadık, bunlara daha güzel bir hayat yaşattıralım diye çabaladık. Yetiştirelim güzel günler geçirsin hep onlar için uğraştık. Çocuğum olduktan sonra daha bir güç kazandım çocuklarımla çevre edindim”(MK4).

Katılımcının annelik rolünü konumlandırmada, oluşturmada ve sürdürmede yaşantı dünyası özellikle önemlidir. Önceden edindiği deneyimlerin, kendi annelik rolünde farklılaşması, çocuklarını etkin bir şekilde yetiştirmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca katılımcının anne olmak ile güç sembolünü sosyal çevre mekanizması ile tanımlaması, annenin çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir rol oynadığının açık bir göstergesidir. Bu bağlamda anne çocuğun sadece birincil bakıcısı değil aynı zamanda sosyalleşme aracıdır. Ebeveynler çocuklarının sağlıklı gelişimi için birincil bakım sağlayıcılarıdır. Çocuk bakımında anne ve babanın rolü, olumlu ebeveynlik tutumları hem çocukların hem de ailenin sağlıklı gelişimi için son derece önemlidir.

“Çocuk oldu. İlk iki kızım oldu öldü. Halitim oldu. Ondan sonra bir kızım daha oldu üç yaşında kızamık çıkarmadı çiftine çubuğula uğraşırdım o da öyle öldü. Ondan sonra başkasına çifteye gidecektim. Kızamık çıkaracakmış banyo yaptırdım sırtıma sarındım çifte gittim. Yıkamasaymışım ayaz çalmazmış o çocuğum üç yaşında o da öyle gitti çocuğum. Zeynepim var kırk yaşında Fatmam var otuz yaşında onun küçüğü hasan Hüseyinim en büyüğü Halitim 52 yaşında. Çocuklarım var diye sevinirdim. Onlar da annem annem diye sevinirlerdi. Elime geçeni yedirirdim. Anne oldum kaynana oldum gelinlerim var torunlarım var. Gelir giderler yedirir içiririm. Elime geleni hepsini bir tutarım. Hepsine bir alırım. Aldığımı onlara da yaparım. Ne kadar olsa kızlarım dışarda, il kızı var yanımda. Birinde gönü olur mu olmaz mı diye biraz çekiniyorum ona.” (DK10).

Katılımcı Türkiye’ nin doğusunda bulunan bir ilde doğduğunu, çocukluk yıllarını geçirdiğini, kök ailesinin ekonomik seviyesinin çok iyi olduğunu, 13 yaşında iken kendisine sorulmadan ilimizde tanımadığı bir köye gelerek evlendirildiğini, dil bilmediğini, iletişim kurmakta güçlük çektiğini, ancak gelin geldiği köyün kendisine son derece kabullenici yaklaştıklarını, kendisini benimsediklerini ve yardımcı olmak için her türlü çabayı gösterdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca çocuklarından ve yeni

edindiği sosyal çevresinden güç alarak yaşadığı tüm zorlukların üstesinden geldiğini, gelin geldiği köyde çocuklarını evlendirdiğini, torunlarının olduğunu, aidiyet sorunu yaşamadığını belirtmiştir. Katılımcının yaşadığı tüm bu süreçleri anlatırken sık sık duygu durumunun değiştiiği, çocukları ile birlikte aidiyet bağını güçlendirse de kök ailesine karşı özlem duyduğunu, 13 yaşımdan beri hiç memleketine gitmediğini, annesinin sağ olduğunu ve Türkiye'nin Batısında yer alan bir ilde ikamet ettiğini, annesinin yaşadığı köyü ziyarete geldiğini, komşularının ve çocuklarının oldukça misafirperver davranmasının kendisini mutlu ettiğini ifade etmiştir.

Genel anlamda edinilen bulgular; anne babalığı deneyimleyen yaşı bireylerin, bu deneyimi nasıl algıladıkları ve yaptıklarına ilişkin bilgi, aile, sosyal ve kültürel bağlamları kapsayan anne ve baba rollerinin anlamı ebeveynlik rollerinin sorumluluklarını nasıl etkilediği yönündedir. Ek olarak katılımcılarının ikamet ettiği bölge ataerkil bir toplum yapısına sahiptir. Çoğunlukla anneler ev hanımı, geniş aile bireyleri için evin iç işleri ile ilgilenmekte, evin dış işlerinde karar alma süreçlerinde babalar sürecin merkezi konumundadır.

Katılımcılardan edindiğimiz yanıtlar babaların ve annelerin farklı ama bütünüleyici rollerinin olduğu yönündedir. En çok tekrar eden babalık rolü evin geçiminin sağlanması, annelerin ise çocuğun öz bakımı, ev işleri ve ailenin beslenmesini sağlamadır. Bununla birlikte çocuğa rol model olmak, deneyimlerini anlatmak, çocuğun tehlikelere karşı uyarma hem babalık hem de annelik rolüdür.

4.2.3.3. Kayınvalide Kayınbaba rolü

Evlilik, yeni toplumsal roller edinmede önemli bir aşamadır. Aileye yeni katılan bireyin, kendi kök ailesini buna karşılık eşinin aile ilişkii ağlarına da dâhil olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ikinci bölümde de değinildiği gibi kişinin çocuklarının evlenmesi ile kayınvalide kayınpeder rolü edinilmiştir. Bu roller farklı kuşakları ve rolleri bir arada tutan, tıpkı bir çiçek dürbününün renklerin değişen karışımını ifade etmesi gibi kayınvalide kayınpeder rolleri de çok katmanlı rollerin karışımını oluşturmaktadır. Kayınvalide kayınpeder rolü kendi bağlamında ve diğerleri ile ilişkilerinde anlamlıdır. Araştırmamızda bu katmanlar ve roller arası

geçişin net olmadığı, ancak edindikleri deneyimlerin kendi rollerinde son derece belirleyici olduğuna ulaşılmıştır.

“Kayınpeder olunca kendimi daha güçlü hissettim, kendimi güvenilir hissettim. Tabi ki öyle olması lazımdı dedim. Çünkü biz de öyleydik evlendik daha bi huzura eriştik. İnşallah yavrularımız da onlar çocuklarıyla biz torunlarımızla daha mutlu olacağız ki nitekim de öyle oldu. Düniür akrabalık şeyleri arttı mesela bir yalnızlıktan bir çoğalmaya geçiyorsun. Bu çoğalma demek akraba sayısının artması anlamına geliyor.”(MK10).

Kayınpeder ilişkisi son derece önemlidir. Katılımcı aile bağlarının genişlediğine vurgu yapmaktadır. Çünkü bağlar anne, baba, evlat, gelin, kayınvalide, torunların ileriye dönük ilişkileri için kuşaklar boyunca nasıl bağlı kalacağına dair semboller üretmekte, yanı sıra nelerden kaçınılması gerektiğine dair koruyucu önleyici model sunmaktadır.

“Kardeşlerimle beraber birleştik onları da evlendirdik. Onlarla birlik beraberlik geçirdik gelinlerimle. Yanımdaydı gelinlerim. Yaşımız ilerliyor kendinize iyi bakın çalışın çabalayın dedik.” (DK11).

Katılımcının kayınpeder ilişkisinin gelişmesinde aile içi sosyal destek sistemlerinin güçlü olması, her aile bireyinin kurmak istediği öngörü; iletişim, sınır oluşturma, birleştirici olmaya dayalı eylem odaklı olmanın sürecini temsil etmektedir. Ayrıca, aile ilişkilerini, evlenme, çocuk, gelin/damat, torun sahibi olmak ve bu süreçte yaşlanmanın rutin geçişlerle nasıl değiştiğini deneyimlemiştir. Kayınpeder olmanın bireyde yaşı ile ilgili düşünmeye sevk ettiği, yaşlılık çağına gelmese de kişiyi yaşlı hissetmeye başladığı döneme girilmiş demektir.

Araştırmaya başlarken kadın katılımcı, erkek katılımcı, dağ köyü, ova köyü ve merkez ilçeyi ayrı ayrı analiz etmeyi planlamamış, tüm bu çeşitliliğin içinden ortak anlamları çıkarmayı hedeflemişim. Ancak özellikle bu bölümde kadın katılımcılar ile erkek katılımcıların roller bağlamında ayrıştığını, erkek katılımcıların kayınpeder rolünü aile bağlarının gelişmesi ve güç sembolü ile tanımlamalarına karşın kadın katılımcıların kayınvalide rollerinin daha çok anne, gelin, eş, anneanne,

babaaane bağlamında ilişki odaklı tanımladıklarına ulaşılmıştır. Aşağıda kadın katılımcıların kayınvalide rolüne ilişkin cevapları detaylı olarak analiz edilmiştir.

“Çocuklarımı evlendirirken yaşlılığı düşünmedik de demek ki büyümüşüz kaynana olduk dedik. Tabi damat geldi arkadan torun geldi ikinci damat geldi üçüncüye gelin geldi. Tabi o zaman ne de olsa olgunluk kendi kendini göstertiyor şimdi imkânı mı var. Kaynana olunca da biraz daha olgunluk hissediyorsun. Bunu idare edeceğim diyorsun. Gelin ettiğini il idare ediyor da geleni sen idare edeceksin. Ana ben büyüğüm idare edeyim seslenmeyim. O bana şunu yaptı kötü dediydim ben yapmayım. Bu hislerin oluyor. Büyüklüğün görevleri çok. Küçüklerinki ayrı. Her ortama ayak uydurmak zorunda kalıyorsun.” (OK1).

Katılımcı oğlu gelini ve torunları ile birlikte ikamet eden geniş aile özelliğini göstermektedir. Bu anlamda önceki bölümde anneliği olgunluk seviyesine erişme olarak tanımlarken benzer tanımı kayınvalide rolünde de kullanmıştır. Bireyin yaşı ilerledikçe sorumluluklarının arttığı öğrenilmiştir.

“İşte yaşlandığımı bilmiyordum. Öyle gençtim öyle genç kalacağım sandım. O da bitti artık. Gelinin gelişi ben geline teslim ediverdim her şeyi.. Baktım da gelin pek bilmiyor. 17 yaşında geldi. Kızım gibi öğrettim.”(OK4).

Katılımcı hiç evlenmediğini, erkek kardeşlerinin eşleri ve torunları için ‘gelinlerim’, ‘torunlarım’ ifadesini kullandığı gözlemlenmiş olup, kayınvalide rolünün sadece çocuğunun evlenmesi ile olmadığını, aidiyetin önemli olduğunu göstermiştir.

“Evlendiriyorum diye çok çok sevindim. Buraya beraber yanımıza aldık arka iki oda var arkada. Oraya döşedik evlerini. Çok iyi bir şeyler hissettim. Mutlu oldum çok. Güçlü oluyorsun sen de bir ev. Çok iyi bir şeyler kattı. Gelinlerimi de sevdim. Biri kardeşimin kızıydı ona hiç iş yaptırmak istemezdim ben. sen dur ben yapıyım derdim. Hep el üstünde dutuyum yani. Benden hiç incinsin istemezdim. Ben şimdiki kaynanalara bakıyorum çok çok canım sıkılıyor olmasın istiyorum yani. Ama biz hiç öyle bir şey yaşamadık. Çok iyi mutluyduk yani. Sevinilmez olur mu Allah razı olsun hepsinden.”(OK5).

Katılımcının ikamet ettiği bölgede içten evlilikler yaygındır. Dolayısı ile yakın akrabadan alınan gelin zaten aile içinde olduğu için uyum sorunu yaşamamıştır. Katılımcının ifadesinde aktör izlenimi ile eylem izlenimi olarak adlandırabileceğimiz iki farklı bakış açısı vardır. Aktör izlenimi bu bağlam içerisinde ilişkilerin kurucu, düzenleyici ve birleştirici rolü olduğuna atıfta bulunmaktadır.

“Evlendirirken tabi çok güzel bir duygu. Kızlar gelin olurken biraz üzülüyorsunuz ağlıyorsunuz da. Çok güzel şey hissettim eve gelin alırken, kızlarımı gelin ederken üzüldük tabi ama yerleri iyi olunca rahattık tabi.”(MK7).

Katılımcı hem gelin alma hem kızını gelin etme deneyimini yaşamıştır. Buradaki ağlama duygusunun arka planında kadının kızını evlendirdiği kişi ve ailesi ile ilgilidir. Katılımcı kızının evlendirdikten sonra güvende ve rahat olduğunu öğrendikçe, dünürleri ile hem de damadı ile olumlu ilişkiler geliştirilmiştir. Bu ilişki zamanla damadı, kızı ve torunları ile birlikte yaşayan geniş aile olma özelliğine sahip olmasını sağlamıştır. Araştırmamızda çocukları ve torunları ile birlikte yaşayan katılımcılar genellikle oğlu ve torunları ile birlikte yaşarken, bu katılımcı kızı, damadı ve torunları ile birlikte yaşamaktadır.

“İsterdim Allah'ım bu çocuklarımı bir baş göz etsem de babaanne olsam anneanne olsam görsem diye. Hepsini de gördüm. Çok güzel bir şey. Çünkü çevre genişledi büyüdü ailemiz. Şimdi benim şu kalbim kimsede yok.” (DK9).

Çocukları evlilik çağına gelmiş her yaşta kadın için kayınvalide, anneanne ve babaanne rollerine erişmek karşı konulamaz bir çekiciliğe sahiptir.

“(Kayınvalide hakkında)Ben onun yaptığına zaten razı değildim. Ben onun yaptığını neden yapmayı düşünmeyim. Yapabildiğim kadar iyilik yapmayı düşündüm. Gelin aldım kızım gibi kullandım veyahut evladım diyerek kullandım. Hep iyilikle günümüz gelsin dedim.” (DK5).

Katılımcının geçmişte kayınvalidesi ile ilişkisinde karşılaştığı mücadele her iki rolün bakış açısından tanımlamasına olanak sağlamış ve kendi rolünede bu ilişkiyi iyileştirmenin yolunu belirlemiştir.

“Valla kaç yaşında kayınvalide olduğumu bilmiyorum. Hep derdim Allah’ım Allah bana bir gelin verir de ben de bir şey edersem ben kaynanamın yaptığını yapmayacağım derdim. Hiç birine de sabah kahvaltısı hazırlamadım. Bir Ömer’in karısına yapmadım. Çünkü o zaman çok hastaydım.” (MK12).

Bu katılımcı da kendi deneyiminde kayınvalidesinde ‘çok çektiğini’ bu nedenle yaşlılık döneminde gelinleri ile ilişkisini kendi kayınvalidesi ile olmasını istediği şekilde kurmuştur. Geçmişteki sorunlu kayınvalide ilişkisi, yaşlılık yıllarında kendisinin son derece başarılı, besleyici, destekleyici ve benimseyici bağlantıları kurduğunu göstermektedir. Katılımcı ayrıca, eşinin 13 yıl Almanya’ya çalışmaya gittiğini, ilk gittiği dönemde eşinin ailesi ile beraber kaldığını, kayınvalidesinden konu açılınca çok öfkelenildiği, jest ve mimikleri fark edilir derecede değiştiği, kayınvalidesi hakkında konuşmak istemediği gözlemlenmiştir.

“Oğlum olmayınca kayınvalideligi bilemedim. Kaynanam öyle bir hırçınlık yapmadı pişmanlık vermedi. Benim gelinim olsa ben de aynı kaynanam gibi davranırdım.”(MK5).

İlimizde etkisi azalmakla birlikte kadınlar arasında kayınvalide olmak erkek evladın evlenmesi ile, torun sahibi olmak ise erkek evladın çocukları olduktan sonra gerçek anlamda büyükanne olduğu görüşü yaygındır. Araştırmada sırasında yapılan gözlemde “*sen daha kaynana olmadın, babaanne olunca göreceksin torun neymiş, kız evlattan torun torun sayılmaz*” söylemleri ile birbirlerini etkilemektedirler. Bunun nedeni kadının evlilik akdinin gerçekleştirilmesi ile birlikte soyadının ve nüfusa kayıtlı olduğu kütüğün değişmesi ve bu evlilikten olan çocukların babanın soy bağına geçmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile ataerkil yapı toplumunda her alanda kendisini önemli derecede hissettirmekte, kişilerin kimliklerinin değersizleşmesine neden olmakta, oğlu olmayan, oğlunu evlendirmeyen, oğlunun çocuğu olmayan bireylerin edindiği deneyimler de yok sayılmaktadır. Bu durum *mahalle baskısının* başka bir boyutudur. Bu durum büyük ölçüde yaşlıların özellikle de yaşlı kadınların kendi akran grubu arasında nasıl dışlanabileceğini gözler önüne sermektedir.

4.2.3.4. Büyükanne Büyükbaba Rolü

Yaşlanan bireylerin toplumsal rollerine ilişkin algılar, yaşlılıkta ‘uygun’ yaşam şekillerine ilişkin düşünceler son yıllarda değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, yaşlılığın kültürel anlamı, büyükanne ve büyükbaba rollerini, bunların bireyin yaşamında nerede şekillendiğini de önemli derecede etkilemektedir. Büyükanne ve büyükbabalar ailenin sahip olduğu en iyi kültürel kaynaklardan biri olduğu yadsınamaz. Nitekim büyük ebeveynler değerleri, kültürel mirası ve aile geleneklerini torunlarına anlatarak torunlarında ailevi ve de tarihsel bir bilinç uyandırmaktadırlar (Schmid, 2018: 59 ve Uğur, 2019, s. 124). Çalışmamızda katılımcıların torunlarının hayatlarında oynadıkları artan rolleri aşağıda detaylı olarak analiz edildiğinde; büyük ebeveyn rollerine ilişkin üç alt kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar; büyük ebeveyn olduktan sonra yaş ile ilgili düşünceleri, torun evlat kıyaslaması ve büyük ebeveynler arası mukayese (anneanne-babaanne mukayesesi).

“Dede nine olduk yani yaşlandık dedim.”(OK1).

“İlk anneanne olduğumda daha delikanlıyım. Hiç ölüm aklıma gelmezdi öleceğim de aklıma gelmezdi dermanlıydım. Sonra sonra oğlanı evlendirdikten sonra yavaş yavaş gittim.” (DK9).

Toplumsal rollerde yaşa ve ölüme yapılan vurgu yaşlanma algısındaki önemli değişikliklerden biridir. Büyükanne ve büyükbaba rollerine erişmek geçmiş dönemlerde yaşam süresinin günümüzdeki kadar uzun olmaması, yaşlı bireylerde de ölüme yaklaşıkları yönünde endişe doğurmuştur.

“Torun sahibi olmak beni mutlu etti. Elhamdülillah dedim. Yani benim neslim inşallah devam edecek, bunların çok iyi devam etmesi için sık ana babayla diyalog içinde olmamız lazım. Hatta ben yakınsam bana gelirlerse ben onlara sürekli maddi manevi tavsiyelerde bulunmam lazım gibi böyle düşüncelerimiz oldu yani. Çocuğula torun arasında fark var. Şimdi torun bir bahçeye ot ekersen tazesi nasıl lezzetli güzel olursa torun da aynı ona benzer bana göre yani. Çok hoşlanıyorsun. Aynı kendi çocuğun veya kendi çocuğundan daha lezzetli gibi. Aynı misal sütün bir kaymağı gibi güzel oluyor torun tabi tatlı oluyor.”(MK10).

Katılımcının kök ailesinin hayvancılıkla uğraştığı, bir keresinde annesinin kendisini uyarmasına rağmen çocukken oyuna dalarak ahırda bulunan büyükbaş hayvanla ilgilenemediğini, bu hayvanın ise kendisine zarar verecek kadar nohut yediğini ve annesinden dayak yediğini anlatmıştır. Dolayısı ile katılımcı için geçmişteki deneyimi ve süt arasında önemli bir ilişkisellik vardır. Bu nedenle yaşlılık yıllarında torun sahibi olmayı kendi yorumlama şemasında bulunan süt ve sütün kaymağı ile tanımlamaktadır.

“Dede olduk nene olduk deriz. Bana nene diyorlar. Kendi çocuklarımızı o kadar sevmeydik ama torunları şimdi daha çok severiz.” (DK13).

Katılımcı ses kaydını kapattıktan sonra; evlatlarını kucağına aldığı dönemde, köyünde aile büyüğüne saygı gereği çocuklarını onların yanında sevemedikleri, ağlasa dahi ilgilen(e)medikleri, sadece karnını doyuracağında çocuklarını alabildiklerini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı sırf bu yüzden çocuklarının hasta olduğu dönemde eşinin ailesine söyleyemediğini ve hastaneye götüremediklerini, bu nedenle üç çocuğunu kaybettiğini belirtmiştir. Dolayısı ile geçmişte çocuklarına karşı sevgisini gösterememesini babaanne ve anneanne olunca doyuma ulaşarak psikolojik bir telafi etme çabasıdır.

“Yaşlanıyoruz dedik. 6 tane torunum var. Sevgi bakımından hiç ayırt etmem.” (DK11).

Babaanne, anneanne, dede söylemleri yaşlanmayı hem uzun süreli ömür hem de aktif bir yaşam tarzını içine alan ifadelerdir. Yaşamın uzaması yeni bir büyükanne- büyükbaba kuşağı yarattı: daha bağımsız ve aktif, daha hareketli, sağlıklılar ve çocuklarıyla torunlarına zaman ayırabilmektedir (Hofman, 2012, s.105). Bu nedenle katılımcılar yaşlandıklarını ilk düşünmeye başladığı yılların aslında büyükanne, büyükbaba dönemlerine gelmesi tesadüf değildir.

“Efendim geliyorsun 40 yaşına 40 yaşında torun sahibi oluyorsun onun şeyi güzel oluyor. Her dönemde mutlu oldum Baba oldum mutlu oldum evli oldum mutlu oldum torunlarım oldu ayrı bir zevk aldım. Torunlarım üç tane hepsini çok severiz. Bayram harçlıklarını bol bol veririm. (hahahah) Şimdi dedelik dediğimiz zaman

şimdi ben şunları yetiştiriyorum (bahçedeki sebze, meyveleri göstererek) yani Allah veriyor biz yetiştiriyoruz ama ben daha toplam bu kadar yememişimdir. Ama kızlarım geldiği zaman böyle kova kova doldurur en iyilerini seçeriz onlara veririz Hele bi küçük kız torunum daha var. En iyi şeyleri ona ayırırım. Gel dedem şunu kiralım yiyelim falan gibi. Onu öyle beslerim. Yani her şeyin en iyisini çocuğa veriyorsun.” (MK9).

Yaş ilerledikçe bireylerin rolleri karmaşıklaşmakta ve farklılaşmaktadır. Özellikle de çocuklar ve onların çocukları varda, rutinler, yapılması gerekenler günlük olarak kendisini göstermektedir. Bu dönemde özellikle çocuklarının yetişkin olana kadar barınma, giydirme, yeme, içme gibi işlemlerinden sorumludur. Bu yükümlülükler dede olduktan sonra da devam etmektedir. Katılımcı yaşamın olağan akışı içerisinde rolleri arasındaki hızı, çocuklarının sadece evlendirmekle sonlanmadığını, yaşamda torunlarının sorumluluklarını da üstleneceği günün geldiğini göstermektedir.

“Çok güzel duygu oğlan çocuğu da ayrı seviliyor torun. Kız çocuğunki da ayrı seviliyor. 7 tane torun. Anneannelik de güzel babaannelik de çok güzel Anneanne olunca yaşlanıyorum artık dedim. Yakında oğlumun oğlu evlenecek. kızımın kızı gelin olacak. İnsan bunları görmek de istiyor.” (MK7).

Katılımcının çocukları ve torunları ile ilişkilerinin dinamik olduğu bilgisine istinaden rahat ve anlamlı yaşlanma sürecine dâhil olabilecek toplumsal roller oluşturmuş ve kendisini gerçekleştirmek için yeni fırsatların açılmasına olanak tanımıştır.

“Çok tatlı ben çok severim hele hele torunları ben çok severim. Bana dede demezler hükümet dede diyorlar.” (DK12). Katılımcı büyük ebeveyn rolünü, aile, arkadaş veya köy halkı muhabbetlerinden kaynaklanan, önceki yıllarının devamı olarak kavramsallaştığını göstermektedir. Katılımcının büyükbaba olarak deneyimlediği yaşam kalitesi, hayatı boyunca edindiği deneyimleri, riskleri ve farkındalıkları sonraki nesillere gerektiğinde aktarma biçimini de etkilemektedir.

“Ceylan gibi torunlarım var. Gelir giderler yedirir içiririm. Elime geleni hepsini bir tutarım. Hepsine bir alırım. Aldığımı onlara da yaparım. İttiğimi onlara da ederim.”(DK10).

Katılımcının torunları ile ilgili detaylı bilgiyi verirken gözlerinin büyüdüğü, kollarını daha sakın hareket ettirdiği, jest ve mimiklerinin tebessüm hali aldığı ve torunlarından gururla bahsettiği gözlemlenmiştir. Katılımcının ikamet ettiği bölge halkının genç nesli ya hiç eğitimine devam etmeden evlenmişler, eğitimine devam edenlerin ise yüksek düzeyde başarı elde ettikleri bilgisi edinilmiştir. Dolayısı ile bölgedeki genç nesil iki uçta yer almaktadır. Ayrıca katılımcının torunları, gelinleri ve kızları hakkında detayı belirtmesi, rolünü ilişkiler bağlamında nasıl istikrarlı ve özgün biçimde kullandığını göstermektedir.

Katılımcıların büyük ebeveynlik rolüne ilişkin sorulara edinilen cevapların kendi bağlamında kategori oluşturduğunu söylemiştik. Katılımcılar genellikle torun ve evlat kıyaslaması yaparken, zamanın, yaşam tarzlarının değiştiğini, buna bağlı olarak yeni kuşağın da değiştiğinin farkındadırlar.

“Torunun tadı hiçbir şeye benzemez. Ama evlat acıdı mı ciğerin acır. Amma torun acıdı mı yüzün acır. Evladın acısı başka. Torunun acısı başka. Evladın sevgisi başka torunun sevgisi başka.” (MK5).

Burada ebeveynlik rolü ile büyük ebeveynlik rolü kesişimsellik açısından ele alındığından, kadınların, özellikle büyük ebeveyn rolüne sahip olanların, rollerini icra ederken hem makro hem de mikro açıdan farklılıkların olduğunu kabul etmektedirler. Bu bağlamda büyük ebeveynlik rolü oldukça dinamik ve sosyal bağlamlara göre değişmektedir.

“Bir torunum var. O annelikten torun sevgisi daha bir farklıymış. O kadar çok sevdim candan kucakladım. Seve seve olsun diye baktım gözüne.” (MK4).

Katılımcının bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuğu bulunmaktadır. Oğlu ile birlikte yaşamakta ve oğlunun bekâr olduğu bilgisi edinilmiştir. Bu nedenle büyük ebeveyn rolünü kızının çocuğu aracılığıyla edinmiştir. Katılımcı aynı zamanda hem

annelik rolünü hem de büyük ebeveynlik rolünü kategorize etmiştir. Kategorize etmek torununa ve çocuğuna nasıl davranması gerektiğini etkilemekle birlikte rolünün sosyal olarak inşa edilmesinin yollarından birisidir. Katılımcıya büyükannelik rolü sorulduğunda ilk olarak farklı olduğunu, torunun daha çok sevildiğini vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bunun nedeninin ise yaşı, ailesi ve deneyimlerinden kaynaklandığı, geçmişteki yaşam koşullarının zorluğu, yoğunluğu ve aile büyüğü ile ilişkiler nedeniyle önceki aşamalarda yaşayamadığı duyguların telafisinin olumlu bir sonucu olarak yorumlanabilir.

“Torunlar anadan da babadan da biraz daha tatlı oluyor (hahaha). Kalabalık olması iyi bir his benim kendi düşüncem açısından. Kalabalık olmak birlikten beraberlik doğar. Canlılık doğar iyi olur. Bağlılık (aidiyet) olur iyi olur.” (MK13).

Bu katılımcı ise torununun olmasının ailenin kalabalıklaşması büyümesi olarak yorumlamakta ve büyük ebeveynlik rolünün her bireyin edindiği deneyimin eşsiz olduğunu göstermektedir. Torun sahibi olmalarına sevinmelerine sebep olan en önemli etken aslında soyun devamının sağlanacak olmasıdır.

“Torun da çocuk da hepsi bir gül. Gülün hepsi bir gül kokar. Torun olunca daha tatlı oluyor. Onunla daha fazla konuşmayı istiyorsun. Muhabbet ediyorsun.”(OK3).

Katılımcı, emeklilikten önce bir okulda temizlik görevlisi olarak çalıştığını, orada her çocuğu çok sevdiğini, torunlarının sevgisini de gül sembolü ile anlatması oğlunun çocukları ile kızının çocukları arasında bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu fark genellikle kadın katılımcılar arasında yaygındır.

Katılımcılar arasında en yaygın kıyaslamalardan birisi de anneanne ve babaanne rolü arasındaki kıyaslamadır. Yaş ve cinsiyet değişkenleri aracılığıyla toplumda gücü göstermektedirler.

“Anneanne başka babaanne başka..”(MK2).

“Ooooo anneannelik çok güzel bir şey. Hele Ecemi ben büyüttüm. Onun için emekli oldum zaten. Onu ben büyüttüğüm için o benim sanki üçüncü kızım gibi. Ama öbürlerinden de önde. Kızlarımdan da önde. O çok ayrı bir yeri var. Onun çok ayrı yeri var. Öbürlerini de seviyorum ama bunun yeri kendi baktığım için herhalde, 13 yaşına kadar kendim baktım onun için onun yeri çok çok farklı.” (MK8).

Katılımcı hem kendisi hem de kızı çalışma hayatına dâhil bireylerdir. Kendisi anne olduğu dönemde çocuk bakımı konusunda zor bir süreçten geçtiği, çocuklarının da aynı sorunu yaşamaması adına kızı ve torununa yardımcı olmak için emeklilik yaşı gelir gelmez emekli olmuştur. Nitekim çalışan anne babalar iş hayatı ve yaşam koşulları yönünden birçok kaygı yaşarken, çocuklarının bakım ve gelişimi konusunda ebeveynlerinden destek almayı tercih etmektedirler (İçli, 2016, s. 48).

“Babaanne de oldum anneanne de oldum çok şükür (hahahah keyifli gülüş). Çocuklarımdan hepsinin kırkı çıkıncaya kadar yıkardım hep. Bir gün durur bir gün banyo yaptırırdım çocuklara hepsine.”(MK12).

Katılımcı başlangıçta anneanne rolü ile babaanne rolü arasında fark olduğunu belirtse de deneyimlerini aktarma konusunda gelinlerine ve kızlarına mümkün olduğunca eşit davranmaya çalışmış olup torunlarının günün gümün yıkama ritüelinin geleneksel önemini her torununda açıklamış olduğu, ona deneyimlerine göre çocuk da tıpkı bir çiçek misali yıkandıkça daha çabuk büyüyeceği, gelişeceği bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcının 9 çocuğunun olduğu, çocuklarının bakımında büyük ebeveyn desteği almadan kendi çabası ile deneyimleyerek öğrendiği, bu deneyimlerini ise her fırsatta çocuklarına aktardığı öğrenilmiştir.

“Hepsi iyi bir şey. Valla bence hiç fark yok. Aynı çocuklarımda gibi torunlarımda da severim. Oğlanınki sevilir kızınki sevilmez diller. Üç oğlumla bir kızım var g-kızınkini da çok severim valla Onların dikileceklerini dikerim. Yani mesela ayaklarının çoraplarını örerim kış geldi mi soğuk olur burası. İlgilenirim. Bi düğmeleri söküsün önüme atarlar babaanne dik diye.” (DK8). Birey yaşlandıkça hem yaşam kalitesini artırmak için hem sosyal ilişkilerini hem de kendi bedenini aktif tutunmak için çaba göstermekte bunu ise fiziksel çevrenin öngördüğü biçimde

inşa etmektedir. Katılımcı torunu hakkında bilgiyi almada çocuklar hakkında söz sahibi olmayı mümkün kılmaktadır.

4.2.3.5.Emeklilik Rolü

Emeklilik dönemi sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve toplumsal bağlantıları da içine alan bir dönemdir. Her ne kadar yaşlılığın çağrışımında en önemli geçiş dönemlerinden birisi olsa da yaşlılığın en savunmasız dönemi olduğuna ulaşılmıştır. Emeklilik dönemindeki bireylerin, emeklilikten sonra uzun süren çalışma hayatlarına devam ederek savunma mekanizmaları geliştirmişlerdir. Katılımcılardan edinilen cevaplar doğrultusunda emekliliğin ilk yıllarında yaşanan psikolojik etkiler aşağıda detaylı analiz edilmiştir.

“45-46 yaşlarında emekli oldum. Yani ben istekle emekli oldum. Fakat emeklilikten sonra zonaya yakalandım. Hatta ben emekliliği kaldıramadım dedim. Bir müddet böyle sanki evin işi bitmeyecekmiş gibi ev işleri yaparım şunu yaparım bunu yaparım bu şekilde vakit geçiririm nasıl olsa. Ama yok onların hepsi kısa süre içinde bitti. Bir ayın içinde bitti (hahaha), bir anda keşke ayrılmasaydım dedim.” (MK11). 28 yıl süren çalışma hayatından sonra katılımcı için kalan zamanlarına yönelik bir hedefinin olmaması bunalıma girmesine neden olmuştur.

“Tabii ki devamlı çalışan kişi sigara tiryakisi gibi emeklilikten sonra bir meşgalesi olmazsa zor geçer zaman. Ama bi meşgale varsa zaman değerlenir ve geçer. Bir meşgale olmazsa zor olur. Mesela banka benim için hobi gibi yani. Mesainin harici ben tarladaydım. Meşgalemiz tarımla uğraştık. Emeklilikten sonra şimdi çiftçilikle işgal ediyoruz.” (OK10).

Katılımcı sigara kullanmamaktadır. Ancak sigara kullananın psikolojik durumunu iyi bilmektedir. Ayrıca asli işinin tarımcılık olduğunu, tarımdan arta kalan zamanlarda mesaiye gittiğini belirtmiştir. Emekli olduğu alanın da tarım bankası olması bilinçli bir tercihtir. Emeklilik sürecine alışma ile sigara bırakma sürecini eşdeğer görmüştür. Sigara, kullanana hem zevk veren hem de bağımlılığa neden olan bir maddedir. Çalışma hayatı da hem alışkanlıktan kaynaklanan hem de bireyde güç göstergesi olması nedeniyle bağımlılığa neden olmaktadır. Katılımcının ikamet ettiği bölge geleneksel yaşam biçimi hâkimdir. Yerleşim yerinin köy olması nedeniyle

fiziksel açıdan güçlü ve yeterli olmak çok önemlidir. Bu nedenle aktif bir işinin olması kendi toplumunda güç göstergesi olarak görülmektedir.

“Emeklilikle birlikte biraz daha böyle yayılıyorsun. Her şeyi zamanında yapmak değil de nasıl olsa yaparım deyip biraz daha yayılma oluyor. Hiçbir şey anlamamışız. Okula git öğrencileri yetiştir eve gel çocukları yetiştir kendimize hiç vakit ayıramamışız. Sonra bir baktık ki emekli olunca da yaşlanmışız.”(MK8).

Katılımcı her ne kadar çalışma hayatından emekli olsa da kalan zamanındaki rol ve sorumlulukları artmıştır. Torununun bakımını sağlamak için emekli olduğunu belirtmiştir. Özellikle çalışan kadınlar birincil ilişkileri ile meslekleri arasında kaldığı zaman, ikincil ilişkisi daha çabuk gözden çıkarılan olmuştur.

“Valla ben kendi adıma konuşursam ben çalışmayı çok seven bir insanım. Yani mesleğime ben aşkıttım. Çok seviyorum matematiği. Hala ben emekli olalı 20 yıl oldu bu sene olduğu gibi matematiği tekrarladım yeniledim. Haa öğretmenliği özliyorum, gerçekten özliyorum. Ben bir de 15 sene dershanecilik yaptım idarecilik yapınca şimdi biraz boşta gibi kalıyorsunuz. Emeklilik güzel bir şey. Hele hele sevdiğin eşinle beraber yaşarken elhamdulillah. Şöyle dönüp arkaya baktığın zaman, zaman çok çabuk geçivermiş gibi oluyor.” (MK9).

Her ne kadar emekli olsa da kendisini mesleği ile tanımlamaktadır. Meslek bir etikettir ve emeklilikte ilk olarak etiketlerini çıkarmaları psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Etiket yapışkandır ve çıkarıldığı zaman izi kalır. Bu katılımcı etiketini çıkarmamış olsa da olumlu yönde izlerini taşımaktadır. Geçmişini ne olursa olsun, işini daima biraz gururla ve özlemle andığı (Hofman, 2012, s. 31) gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda katılımcıların emeklilikten sonra uzun süre devam eden çalışma yaşamlarının olduğuna ulaşılmıştır. Bunu hem psikolojik hem de ekonomik açıdan değerlendirmek mümkündür. Emeklilikten sonra bireyler hem günlük rutinlerini devam ettirmek istemekte hem geleceğe yönelik endişelerini en aza indirmekte hem de finansal güvenliğini kontrol altına alma hedeflerinden kaynaklandığına ulaşılmıştır. Ayrıca emeklilikten sonra uzun vadeli bir planının olmaması kişiyi psikolojik olarak boşluğa düşürmüştür. Bu nedenle evde tek başına

oturmayı istememek de emeklilikten sonra çalışmaya devam etmek için iyi bir sebeptir.

“Rençbercilik yaptım. 10 sene daha çalıştım. Sonra böyle kapının önünde oturuyoruz işte.”(OK6).

Rençper kelimesinin kökenine baktığımızda Farsça kökenli olduğu acı, eziyet, ıstırap çeken (Eğitim Sistem, 2018) anlamına geldiğine ulaşılmıştır. Günümüzde ise çiftçi anlamına gelmektedir. Ova köylerinde en sık karşılaşılan meslek yevmiyeli tarım işçileridir. Düzenli işi ve geliri olmayan yevmiyeli tarım işçileri için emeklilik beklenen bir nimettir. Yıllarca ağır koşullarda çalışmış ve emeklilikte dinlenerek geçmişteki dinlenemediği her anın kazasını yapar gibidir. Aşağıdaki katılımcı da emeklilikten sonra çalışma hayatına devam ettiğini belirtmiştir.

“Bakayım (Hatırlamaya çalıştı, bekledi, yaşını hesapladı sonra cevapladı); seksen, doksanlı yıllarda emekli oldum. Emeklilikten sonra çalıştım. Tarımla uğraştım. Boşluğa da düşmedim. Zaten iş vardı önümüzde onlarla uğraştık. Allaha çok şükür bu vakte muhtaç olmadık.”(DK11).

Katılımcı oğlu ve torunları ile birlikte yaşamakta, tarım işini evlatlarına aktarmıştır. Dolayısıyla katılımcının sahip olduğu deneyim ve bilgiler emeklilikten sonra çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bilgi, yeteneklerin ve deneyimlerin aktarılması nedeniyle çalışma süresi uzamıştır.

“Ama emeklilikte yaşlılıkta ben şahsen, şey çekmedim. Çalışma hayatım da güzeldi. Niye güzeldi, bir fabrikada yöneticilik yapıyordum. Yöneticilik beni çok rahat ettirdi çünkü bir hizmetti onun için. Ben sendika başkanıydım tam 28 yıl hizmet ettim. Şöyle rahatlık hissettim. Ben emekli olduktan sonra bir 10 yıl daha profesyonellik yaptım, yani sendika başkanlığında. O dönemi çok şey geçirdim hem maddi yönden hem manevi yönden. Ondan sonra ben huzurlu yaşadım Yani ben emekliliğin tadını da çıkardım.” (MK1).

Sıkıntı kelimesi burada ekonomik anlamda dile getirilmiştir. Hem evlilikte, çalışma yaşamında hem de emeklilikte maddi anlamda rahat olduğundan yaşlılık dönemi de rahat geçecektir. Çünkü hepsi birbiri ile ilişkilidir.

“Şimdi bir güvenç var 32 milyar lira yatırdık. Emekli oldum ben 6-7-sene oldu. Şimdi bak mesela geçen gittim 10 milyar, 12 milyar lira çektim geldim kaç aylık. Bir güvenç var.”(DK2).

78 yaşındaki katılımcı aslında emekliliği gelse de devletin parası almak istemediği için, sigorta farkını yatırmadığını, haram olduğunu düşündüğünü, alın teri ile alınan kazancın önemli olduğunu, ancak çevresinin kendisini ikna ettiğini, devletin ona tanıdığı bir hak olduğunu öğrendiğinden sigorta farkını ödeyerek emekli olduğunu belirtmiştir. Akranlarına bakılırsa akranlarından ortalama 25 sene geç emekli olmuştur.

“Emekliyim. Ondan sonra çalışmadım. Emekli olunca yatmak serbest rahat, her şeyin ayağına gelir para bol.” (DK12).

Katılımcı her ne kadar çalışmadığını ifade etse de bu çalışma para karşılığı çalışmadığı anlamındadır. Evin çevresinde yapılan gözlemde, bahçede pek çok ağaç, sebze ve meyvelerin olduğu, evin bahçesinin büyük olduğu ve bahçe işleri ile uğraştığı, bahçedeki ürünlerin bir kısmını satarak kalanının da kendi geçimine ayırdığı öğrenilmiştir.

Katılımcıların emeklilik rolüne ilişkin ifadeleri göz önüne alındığında yaşlanmanın sosyal bağlamı, anlamları ve deneyimleri hakkındaki farklı sorular ve farklı bakış açıları sunmaktadır. Dolayısıyla emeklilikten sonra çalışma hayatlarına devam etmeleri, emeklilik ile birlikte etiketlenmeleri, yaşlanma sürecine eşlik eden adaptasyona olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Bir kameradaki yakınlaştırma işlevi toplumsal rolleri açıklamak için uygun metafor olarak kullanılabilir. Kameradaki standart görünüm gösterişsiz bir alanı, standart bir miktarda ayrıntıya odaklanmaktadır. Geniş açılı bir görünüm daha geniş bir görseli yakalasa da detaylar daha az görünebilir. Bu çalışmada bireyin yaşam

seyri boyunca edindiği rollerin sosyal durumlarındaki değişiklik ve bu değişikliklere sağladığı uyum toplumsal rollerin sosyal inşa ile ilişkisel olduğu görülmüştür.

Yaşam seyri toplumsal etkenlerin bireyin yaşlanma deneyimini nasıl şekillendirdiği anlayabilmek için en önemli kavramlardan birisidir. Evlilik, ebeveynlik, çalışma hayatı, emeklilik ve yaşlılık gibi önemli toplumsal rollere girip çıkma konusunda bireyin yaptığı seçimleri etkilemektedir. Bu bağlamda yaşam seyri yaklaşımı bireyin (yaşının) tercihlerini etkileyen sosyal olarak oluşturulmuş bir yol haritasına benzetilebilir. Yaygın olarak paylaşılan, sosyal olarak inşa edilmiş bir fikir olarak yaşam seyri, içinde bireysel yaşlanmanın gerçekleştiği toplumsal çerçevenin temel bir özelliğidir.

Yaşam seyri yaklaşımının önerdiği gibi, zamanın geçişi fizyolojik ve psikolojik gelişime ve yaşlandıkça bireylerde meydana gelen değişikliklere işaret etmektedir. Ancak, çalışmamızın bu aşamasına kadar görüldüğü üzere bu tür değişiklikler bir boşlukta gerçekleşmemektedir. Daha sonraki yaşamı karakterize eden hedefler, değerler, tercihler ve eylemler, yaşam boyu bireysel deneyimler ve sosyal koşullar tarafından şekillendirilmekte ve yeniden inşa edilmektedir. Örneğin, katılımcıların emeklilik yaşını tamamladıktan sonra çalışmaya devam etme arzusu, imkânı ve fırsatı, yaşlıların sahip oldukları işlerin türüne, ekonomik ihtiyaçlarına ve yerleşim yerine göre önemli ölçüde değiştiği görülmüştür. Nitekim kalan zamanda çalışmak sadece bireysel seçimin sonucu değil aksine sosyal güçlerin önemli bir rol oynamaktadır. Toplumumuzda bireylere roller atamak, evlenmek, işe başlamak, emekli olmak için yaş sosyal yaşamı düzenlemek için bir referans noktası olarak kullanılmaktadır. Bu bireylere yaşına uygun davranışlar geliştirmesi için beklentiler oluşturmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşlanma, bireyler, aileler ve toplumlar için çok büyük zorluklar ortaya çıkaran en karmaşık bilimsel bulmacalardan biridir. Sosyolojik araştırma, bu bilmecenin kilidini açmak ve yaşlanan bir dünyada sosyal kurumların, sosyal organizasyonun ve sosyal etkileşimin özelliklerini anlamak için çok önemlidir. Bu çalışmanın odak noktası yaşlılığın sosyal inşasıdır. Çünkü yaşlılık dönemi yaşam dönemleri içerisinde nispeten belirsiz bir yaşam aşamasıdır.

Araştırmamızda hazırlanan sorular neticesinde yaşlılık-sosyal inşa temalarına ilişkin altı adet tema belirlenmiştir. Bunlar; yaşlılık algısı, yaşlılıkta mekân, yaşlılıkta yönelimler, deneyimler, toplumsal roller ve toplumsal değişmedir. Bu temalar kategorilere ve alt kategorilere ayrılmıştır.

Yaşlılık algısına ilişkin kategoriler; semboller ve yaşlılıkta imkânlardır. Semboller; fiziksel, toplumsal ve psikolojik alt kategorileri içerirken, yaşlılıkta imkânlar, ekonomi, sosyal ve sağlık kategorilerini içermektedir. Yaşlılıkta mekân temasına ait alt kategoriler; aile, yerinde yaşlanma ve huzurevidir. Yaşlılıkta yönelimler temasına ilişkin alt kategoriler ise rutinler, sosyal çevreden beklentiler ve ölüm alt kategorilerini içermektedir. Bu bağlamda yaşlı fiziksel rahatsızlıkların getirdiği zorluklarla başa çıkmaya çalışırken toplumdan izole edilmesi, psikolojik ve sosyal problemlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Deneyimlere ilişkin alt kategoriler, öğrenilen ve aktarılan, toplumsal rollere ilişkin alt kategoriler; eş rolü, anne baba rolü, kayınvalide kayınpeder rolü, büyükanne/büyükbaba rolü ve emeklilik rolüdür. Toplumsal değişmeye ilişkin kategoriler; geçmişte ve günümüzde sosyal ilişkilerdir. Toplumsal değişme bu kategori altında aile büyüğü ile ilişkiler ve sosyal çevre (akraba, komşu) ile ilişkileri ayrı kategoriler halinde ele alınmıştır.

Sosyoloji alanında yayınlanan tezler göstermektedir ki, yaşlıya karşı saygı duyulduğu, toplumsal ilişkilerin içine dâhil edildiği, yaşlının ailesi, komşusu ve sosyal çevresi ile bir arada olduğu, önemsendiğini hissettiği durumlar yaşlılıkta karşılaşılan problemlerin önüne geçen sosyal destek mekanizmalarıdır. Bulgularımız bu alanda literatür ile uyumludur. Dahası, katılımcıların büyük kısmında fiziksel

bozukluklar olmasına rağmen, yaşlıların mevcut yaşamlarında günlük yaşam faaliyetlerini yerine getirmeye devam ettiklerine ulaşılmıştır. Çalışmaya ilk başladığımda yaşlıların günlük rutinlerinde, çok fazla meşgalelerinin olmadığı, gününün çoğunu uyuyarak geçirdiklerini varsaymışım. Ancak elde ettiğim bulgular yaşlıların günün her dakikasının kıymetli olduğunu, günün erken saatinde uyanarak pek çok işe yönedikleri, telefon, internet, kredi kartı, gazete okuma, konu komşu ile sık sık görüşme gibi sosyalleşme araçlarını aktif kullandıkları görülmüştür.

Yaşlılıkta mekâna ilişkin mekân tasarımının olduğu yeni bir alanın varlığını ortaya çıkarmıştır. Mekân gerontolojisi oldukça yeni bir alan olup mekânın ve zamanın yaşlıların deneyimleri üzerine etkisini araştıran bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmıştır. Mekânın bu anlamda, yaşlının karakterini şekillendirmekte etken olduğu ve zamanla içindeki yaşlanmanın varlığını mekân ile birlikte içselleştirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sayede yaşlı birey geçmişte kendi döneminde gördüğü gençliğe nasihatler verebilmektedir.

Katılımcıların yaşam süreci boyunca öğrendikleri deneyimler yaşlılıklarını şekillendirmede ve sürdürmede son derece etkili olduğu görülmüştür. Edinilen bulgularda, katılımcıların öğrendikleri deneyimler ve sosyal çevreden beklentileri arasında önemli bir ilişkisellik bulunmaktadır. Yaşlılığın yaşam seyri boyunca deneyimlerle şekillendiği, bir anda ortaya çıkmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Kişi yaşamı boyunca pek çok rol edinmektedir. Zaman zaman bu roller arasındaki geçişi ve kontrolü sağlamak yetişkinler için zor ve aşamalı bir süreç olsa da yetişkinler bu süreçte yalnız değildirler. Yaşlılar ise yeni bir düzen kurma, topluma uyan katkılar yapma, tatmin edici rol ilişkileri belirlemede yalnız başlarındırlar. Sonuçta yaşlının rolünü anlayış şeklimiz doğasının ve kişiliğimizin ayrılmaz bir parçası haline geldiği bulgusu elde edilmiştir. Bu bağlamda kişi(yaşlı) yaşamı boyunca evlilik ve kan bağı aracılığıyla pek çok role girmektedir. Bu çalışma bireyin önce eş sonra anne baba rolleri beraberinde getirdiği kayınbaba, kayınvalide, büyükanne büyükbaba rolleri kişinin üretkenliğinin ilişkili olduğunu ve yaşlılığını şekillendirmede etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca sağlıklı ve aktif bir emeklilik rolü de yaşlılar arasında teşvik edici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar emeklilik rolleri ile uyumlu ilişkiler geliştirmiş, emeklilikten sonraki

yaşamı çalışma hayatı boyunca planlamış oldukları, ilk zamanlar boşluğa düşmelerini engelleyememiştir. Çalışmamızda bireylerin emeklilikten sonra yaşadıkları bölge (dağ, ova, merkez) yaşam koşulları, fiziksel sağlığı, bilgi ve deneyimlerini aktarmada emeklilikten sonra çalışmaya neden olan faktörler olarak karşımıza çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi, kişinin sağlıklı iken emekli olmasıdır. Bireylerin emekli olduklarında 40'lı yaşlarda olmaları ve yaklaşık on yıl daha emeklilikten sonra çalışmalarını sağlamıştır.

Yaşam dönemi boyunca deneyimlenen aile büyüğü ile ilişkilerin ve sosyal çevre ile ilişkilerin bireylerde yaşlılık yıllarında mukayese araçlarına dönüştüğü görülmüştür. Öznel bir deneyim, sosyal ilişkiler ve zamanla değişen toplum yapısı, yaşlılıkta kıyaslanmanın araçlarıdır. Bu bağlamda yaşlılık döneminde günümüze yaşam koşullarına ilişki bir direniş gösterilmekte yeni düzenin geçmişin yıkım modu olarak anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Çalışmada katılımcıların yaşlılığa yaklaşımlarını, yaşam dönemlerinin son aşamalarına kadar edindikleri deneyimler ve toplumsal rolleri rutinlerine eşlik etmektedir. Genel olarak, yaşlanma deneyimine bakış açısı sağlayan, olayları kendi ekseninde yorumlamasına olanak tanıyan şey katılımcıların eşsiz deneyimleridir. Bu bulgular bize nüfus ve zamana göre değişen yaşlılık algısının altında yatan nedenlerin daha yakından takip edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Katılımcılar ayrıca hem kendi çocuklarına, torunlarına hem de kendi yaşlısına bakan nesli temsil etmekte olduklarından, yaşlı aile üyelerine bakma çabalarının desteklendiğine ulaşılmıştır. Nihayetinde, yaşlanma ve yaşlı insanlara yönelik ortak bakış, hem katılımcıların, hem de onların sonraki nesillerini, sonraki yıllarda hayatı nasıl deneyimleyeceklerini göstermiştir. Katılımcılar yılmadan her torununa ilk fırsatta deneyimlerini aktarma çabası içine girmektedirler.

Bununla birlikte Luckmann ve Berger'in vurguladığı gibi, bireyler sadece daha geniş toplumsal yapısal güçlerin birer nesnesi değildir. Sosyal inşacı bakış açısı bize bireyleri, özelde yaşlıları, toplumda yapısal güçleri nasıl bir çerçeve olarak içselleştiren, günlük sosyal yaşamlarını nasıl koordine ederek uzun süreli yaşam deneyimlerini anlamlı kılmada aktif rol oynadığını göstermedir. Bu tür anlamlar yaşlıların benimsediği, değerleri ve tutumları yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu

teorik bakış açısı bize, yaşlıların, toplumlarına katkıda bulunma ve toplumsal gerçekliğinin bir parçası haline getirmesini sağlamaktadır. Sosyal inşacı bakış açısı aynı zamanda inşa edilmiş gerçekliğin değişebilir olduğunu ve insanların buldukları sosyal koşulları değiştirmek için bilinçli olarak hareket etme yeteneğine sahip olduklarını vurgulamaktadır.

Ayrıca katılımcılara günlük rutinleri, deneyimleri ile ilişkisel olarak rutinlerini icra etmeleri geriye dönük bir çalışma sürecini de gerekli kılmıştır. Burada incelenen günlük rutinler, özellikle yaşlıların merkezinde olan, ibadet, sosyalleşme araçları kişinin yaşam süreci boyunca edindiği deneyimlere kadar uzanabilmektedir. Ayrıca toplumun inşa ettiği sosyal ve kültürel araçların (telefon, navigasyon cihazı, internet, gazete, kredi kartı gibi kitle iletişim araçları) önemi de her geçen gün artmaktadır. Yaşlılar bu araçlar sayesinde gündelik yaşamda varlıklarını koruyabilmekte ve sürdürebilmektedirler. Özetle belirtmek gerekir ki kişi başkalarının göz önüne çıktığı zaman çevresinin kendisini nasıl izlediğini ve yorumladığını bilerek rolünü inşa etmektedir.

Tezimizin sonuçları, bireylerin yaşlandıkça daha fazla sorumluluk almasına ve rollerini devam ettirmesine olanak tanımaktadır. Bunun için yaşlanmaya ilişkin daha olumlu bir bakış açısı sunmak amacıyla kavramsallaştırılabilir. Ayrıca kişinin tam bir iyilik halinde olması, sosyal çevrenin olumlu duyguları, sosyal destek ve tatmin de dâhil olmak üzere yaşlıların yaşam dönemleri olumlu değerlendirilmesine olanak tanıyabilir. Sosyoloji biliminin önemli rolünü kabul eden literatüre de olumlu katkı sağlamaktadır. Ek olarak güncel katkıların olması, yaşlıların sosyal çevrelerindeki diğer aktörlere ilişkin izlenimler kişiler ve kişilerarasındaki ilişkileri düzenlemek için sosyal bir tip sunmaktadır. Yaşlının toplumdan dışlanmasını önlemek için; koruyucu önleyici tedbirlerin artırılması, sosyal hak ve sorumlulukları için çalışmalar yaparak yaşlının sosyal etkinliklere katılımının sağlanmasına yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Ayrıca günümüz aile politikalarının inşasında, yaşlısını anlayan, bireyselliğin ön plana çıkması yerine farkındalıkların artırılması, yaşlının toplumsal yapıdan dışlanmaması açısından önemlidir. Dolayısıyla, yaşlıya yönelik olumsuz tutum ve davranışların, yaşlanmaya ilişkin

olumsuz ön yargıların sosyal ilişkilere, rollere ve deneyimlere dayanarak değiştirilmesi mümkündür.

Her kuşak kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal zamanına göre tepki vermekte ve kimliğini inşa etmektedir. Kişilerin yaşam süreleri boyunca edindikleri deneyimleri yeniden inşa etmek ve paylaşmak her kuşağa eşsiz bir karakter vermektedir. Günümüz yaşlılık çalışmaları göz önüne alındığında kuşak bağlamında yaşlılık kuramlarının çalışılmaya ihtiyaç bir alan olduğu görülmüştür. Günümüzdeki genç nesil teknolojiyi kullanma konusunda oldukça bilgilidir. Yaşlıların dünyasında ise kendilerinin dışlandığı bir dünyaya karşı tepkilerini açıkça dile getirmektedirler. Bunun yaşlılara ne kadar uygun olduğunun araştırılması yapılabilir. Hatta genellemelerin kişileri tanımlamada sınırlı olduğundan hareketle her yaş grubuna uygun çalışmalar kuşak sosyolojisi bağlamında çalışılabilir. Çünkü alanın, kuşaklar boyunca davranış ve tutumlarındaki farklılıklarının anlaşılmasına yardımcı olacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmamız huzurevi dışında kalan yaşlılarla sınırlandırıldığından aynı çalışma huzurevinde ve bakım merkezlerinde kalan yaşlılarla sınırlandırılarak yapılabilir. Böylece çalışmamızdaki örneklem ile huzurevi örneklemini kıyaslanarak, yaşlılığın sosyal inşasının huzurevinde farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilebilir.

Sosyologlar olarak, bilimsel araştırma yaparken, istatistiki verilerin ardında yaşlıların olduğu hatırlanması gerekmektedir. Yaşlıyı dışlamadan, bütünsel bakış açısı içinde yaşadıkları çoklu sosyal ilişkiler bağlamında ele almak, anlamak ve açıklamak yükümlülüğümüzdür. Yaşlı birey bulunduğu fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik koşullar nedeni ile dezavantajlı grupta yer almaktadır. Bu kapsamda konuya ilişkin politika önerilerinin geliştirilebilmesi, stratejik planların hazırlanması, yaşlı dostu paradigmanın inşası için analitik çözümlenmeye dayalı bilgi üretiminin artırılması elzemdir. Çünkü çalıştığımız kategori zengin ve karmaşıktır.

KAYNAKÇA

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, (1983), T.C. *Resmî Gazete*: 18059. 17 Mayıs 1983.

65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi. (2020). Erişim tarihi: 25 Haziran 2021. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>

Aca, Z. (2021). Aktif Yaşlanma Kavramının Temel Çerçevesini Anlamak ve Türkiye’de Aktif Yaşlanmaya Yönelik Politikalar. (Edt. Fatih Altun). *Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 117- 140.

Aısa, R. & Pueyo, F. (2013). *Population Aging, Health Care, and Growth: a Comment on the Effects of Capital Accumulation*. Journal of Population Economics, 26(4), 1285-1301. Retrieved January 11, 2021 from www.jstor.org/stable/43738948

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB]. (2020, 3 Mayıs). “DSÖ: Türkiye Huzurevleri ve Bakım Kuruluşlarında Alınan Önlemlerle Dünyaya Örnek Oluyor”. Erişim tarihi: 25 Haziran 2021 <https://www.aile.gov.tr/haberler/dso-turkiye-huzurevleri-ve-bakim-kuruluslarinda-alinan-onlemlerle-dunyaya-ornek-oluyor/>

Akdemir, P., Görgülü, A., & Çınar, Y. (2008). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 68-75.

Akın, G. (2002). Başlangıçtan Günümüze Yaşamın Aile ve Toplumdaki Statüsü. *Türk Geriatri Dergisi*, 5(2).

AKIN, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3(1), 1-14.

Aksoy, N.B. (2019), *Azaliyorum*, <https://www.adadergi.com/post/2019/04/06/azaliyorum>.

Alpay, N., (2020). *Altmış Beş Artı Damgası*. (Edt. Şeyda Öztürk). *Cogito: Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Sayı:98*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sf. (7-11).

Alpman, P. S. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.

Altan, S., & Tarhan, S. (2018). Büyükanneden toruna: yaşamboyu öğrenme sürecinde değer ve beceri aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 26-42.

Altunsu-Sönmez, Ö. (2019). Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 1159-1201.

Alver, Köksal, (2009). Kent ve kültür üzerine notlar. (Edt.) *Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili*. Ankara: Hece Yayınları. Sf. 428-433.

Alver, Köksal, (2010), *Steril Hayatlar*. 2. Baskı. Ankara: Hece Yayınları.

Alver, Köksal, (2014). Dede imgesi. *Mahalle Mektebi Dergisi*.(15) Sf. 76-78.

American Psychological Association (2012), *Elderly Abuse And Neglect: In Search Of Solutions*. URL: <https://www.apa.org/pi/aging/resources/guides/elder-abuse.pdf>, Erişim Tarihi: 02.01.2021

Arpacı, F. (2015). Geçmişten Günümüze Yaşlılık. (Edt. Harun Ceylan). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, Sf. 1-19

Arpacı, F. & Şahin, F. T. (2015). Yaşlı bireylerin yaşlı ve çocuk etkileşimine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (1) , 231-246.

Arun, Ö., (2018a), Arayışlar, Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni, (Edt. Özgür Arun). *Yaşlanmayı Aşmak* .Ankara: Phoenix Yayınları. Sf. 7-23.

Arun, Ö., (2018b), Türkiye'de yaşlanmak Bir Armağan ya da lanet?, (Edt. Özgür Arun). *Yaşlanmayı Aşmak* .Ankara: Phoenix Yayınları. Sf. 23-52.

Arun, Ö., (2020), Eşitsiz Yaşlanmak Türkiye' nin Serüveni, Alanın Niteliği ve Yaşlanma Gündemi, *Cogito: Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Dergisi* içinde Sayı:98. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sf. (89-106),

Ashford, J. W., Atwoodb, Craing S., Blassc, John P., Bowen, Richard L., Finche, Caleb E., Iqbalf, Khalid., James, J., & Perry, George. (2005). What Is Aging? What Is Its Role In Alzheimer's Disease? What Can We Do About It? *Journal Of Alzheimer's Disease*, (3), 247-253

Aslan, D. (2020). Aktif yaşlanma kavramı. *Türk Geriatri Derneği*. http://www.turkgeriatri.org/sorulariniza_yanitlar.php.

Atila Demir, S. & Nam, D. (2019). Evlilik Yolu ile Edinilen Kimliklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Yeniden Üretmeye Etkisi: “Gelin”-“Görümce” Kimliği Örneği - The Effect of the Identities Acquired Through Marriage on Reproducing Gender Roles: The Identity Example Of “Bride” - “Sister-In-Law” . *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* , 2 (1) , 67-92 . DOI: 10.33708/ktc.539430.

Atila Demir, S., (2020), Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 38 (3). 186-201.

Aydın, M., (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.

AYDIN, O., & Baran, G. (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126.

Aytepe, F. (2021). *Taşrada gündelik hayat pratikleri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora tezi.

Balaban Salı, J. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (Edt. Ali ŞİMŞEK). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını. Sf. 134-161.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma Süreci: Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388..

Baran, Aylin G., (2008), Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*. Sf. 86-97.

- Barbour, R. S. (2014). Quality of data analysis. In U. Flick (Ed.). Handbook of qualitative data analysis, (pp. 496-510). Los Angeles, USA: Sage.
- Barlas, M. (2019). Çağdaş Sanatta Nesne-Mekân Olarak Ev İmgesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (24), 95-109.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*.9(1).23-28.
- Bauman, Z., (2012), *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Afagan, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayraktar, S., (2018), Gelişimsel ve Travmatik Krizler Bağlamında Yaşlılık 'Hasat Zamanı' (Edt. Özgür Arun).*Yaşlanmayı Aşmak*. Ankara: Phoenix Yayınları. Sf. 121-132.
- Bendle MF (2002) The crisis of 'identity' in high modernity. *Br J Sociol*, 53:1-18.
- Berger, P. L. (1969). The social reality of religion. London: Faber.
- Berger, P ve Luckmann, T. (2018). Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. İstanbul: Atıf Yayınları
- Blumer, H., (1969), *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006) *Using thematic analysis in psychology*, Qualitative Research in Psychology, 3:2, 77-101, DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
- Bulduk, E.Ö. (2014). Yaşlılık ve Toplumsal Değişim. *TSA*. 18(2), sf. 53-60.
- Bulduk, M. F., Say Şahin, D. (2020). Yaşlılık döneminde sosyal ilişkiler ve kuşaklararası ilişkiler. (Edt.Deniz Say Şahin). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Ekin Yayıncılık.
- Bulut, S. (2014). Yaşam öyküsü araştırması. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 880-895. doi: 10.14687/ijhs.v11i1.2815.
- Butler, R. (1989). *Dispelling Ageism: The Cross-Cutting Intervention*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 503, 138-147. Retrieved January 9, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/1047223>.
- Butler, Robert N. (1969). *Age-ism: Another form of bigotry*. The Gerontologist, 9(4, Pt. 1),243-246. doi:10.1093/geront/9.4_Part_1.243
- Butler, Robert N. (2005). *Ageism: Looking Back Over My Shoulder*. Generations, 29(3), 84-86.
- Canatan, A., (2008), *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

Ceylan, H., (2015), Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık, Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı,(Edt. Harun Ceylan) *Modern Hayat ve Yaşlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık. Sf. (25-49).

Charon, Joel M. (2001), *Symbolic Interactionism: An Introduction, an Interpretation, an Integration*. 8th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Covid-19 enfeksiyonunda kimler daha fazla risk altında?. (2020) Sağlık Bakanlığı. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid19-kimler-risk-altinda> adresinden edinilmiştir.

Craveiro, D., De Oliveira, I., Gomes, M., Malheiros, J., Moreira, M., & Peixoto, J. (2019). Back to replacement migration: A new European perspective applying the prospective-age concept. *Demographic Research*, 40, 1323-1344. Retrieved December 2, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/26727034>

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*, 4th edition. Los Angeles: Sage Publications, Inc.

Creswell, J.W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). 6. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Crossley, N., 1995. Body techniques, agency and intercorporeality. *Sociology*, 29 (2), 133–149.

Crossley, N., 2001. *The social body: habit, identity and desire*. London: Sage

Crossley, N. (2015). Relational sociology and culture: A preliminary framework. *International Review of Sociology*, 25(1), 65-85.

Crosnoe, R., & Johnson, M. K. (2011). Research on adolescence in the twenty-first century. *Annual Review of Sociology*, 37, 439.

Cutler, N. E. (2010). *Prospective Age vs. Chronological Age: Why 60 Really Is the New 40*. *Journal of Financial Service Professionals*, 64(2), 21–23.

Çamur Duyan, G. (2008), “Yaşlı İstismarı”, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık, (der. Kurtman Ersanlı – Melek Kalkan). Ankara: Pegem Akademi Yayınları. sf. 155-170

Çayır, K (2018). Ders kitaplarında yaşlılık temsili. (Edt.Alan Duben).*Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açıları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 79-98.

Çınar, Aliye, (2004), *Paul Tillich’de Din Sembol İlişkisi*, Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı Doktora Tezi.

Çiçek, B. , Şahin, H. & Erkal, S. (2021). *Yaşlıların Aktif Yaşlanma Tecrübeleri: Nitel Bir Çalışma* . *OPUS International Journal of Society Researches* , 17 (33) , 369-397 . DOI: 10.26466/opus.773745

- Çiftiyıldız, K., ve Şahin, H. (2021). Almanya’da yaşlılık ve emeklilik sistemine Türkiye üzerinden bir inceleme. (Edt. Fatih Altun). *Ekonomik ve Sosyal boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Daşbaş, S., (2015), Yaşlı İstismarının Önlenmesi, (Edt. Harun Ceylan).*Modern Hayat ve Yaşlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık. Sf. (207-227).
- Delafuente, J.C., (2009), *The Silver Tsunami is Coming: Will Pharmacy Be Swept Away with the Tide?*, American Journal of Pharmaceutical Education 2009; 73 (1) Article 1.
- Demirbilek, S., (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Demirel, A. Ve Sütçü, S. (2021).Covid-19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetlerin Değerlendirilmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*. 11 (17). 3641-3675. DOI: 10.26466/opus.858337.
- Doğan, C., (2007) , *Türkiye’de Yaşlılık ve Huzurevi Olgusu, Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, Ed. M. Faruk Bayraktar, 1. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Draaisma, D., (2017), *Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer*, Çev. Gürol Koca, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Duben, Alan, (2020), *Kuşaklar ve Nüfus Yaşlanması*, Cogito: Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Dergisi içinde Sayı:98, Sf. (107-117), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Edgar, A., Sedgwick, P., *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, Çev. Mesut Karaşahan, İstanbul: Açılım Kitap.
- Eisenstadt, S.N, (1956), *From Generation To Generation*, New York: The Free Press.
- Elbek, Osman, (2019), *Her yaştan yaşlanma, Birikim: Yaşlılara Bir Yer Var Mı? Dergisi*. Sayı: 362-363, Sf.67-80.
- Emirbayer, M., ve Mische, A. (1998). What is agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023
- Emiroğlu, V., (1995). *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Erden, H., (1988), *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*.
- Esendemir, Ş. (2016). Türkiye’de Yerinde Yaşlanma ve Mekan Gerontolojisinin Temel Parametreleri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 36(2), 411-429.
- Esgün, Toros G., (2020), Çirkin Tekrarları Bırakmak: Tante Rosa, Yaşlılık ve Beauvor, Cogito: *Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Dergisi*. Sayı:98, Sf. (54-72), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Field, C.T. ve Syrett, N.L. (2015). *Age In America The Colonial Era To The Present*. New York University Press

Fillit, H. Ve Butler, Rn (2009), *The Frailty Identity Crisis*. Journal of the American Geriatrics Society, 57: 348-352. Retrieved January 9, 2021, from <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2008.02104.x>

Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic*, (trans. A.M. Sheridan). London: Routledge.

Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayatın Eleştirileri*. (Çev. Babacan Taşdemir, Deniz Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.

Gardner, P. J. (2008). *The public life of older people neighbourhoods and networks* (Order No. NR57994). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304378327). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/public-life-older-people-neighbourhoods-networks/docview/304378327/se-2?accountid=159111>.

Gebrael, P., (2006), *Understanding the Significant Symbols of Lebanese-Canadian Maronite Wedding Ceremonies*, A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research through Sociology and Anthropology in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts at the University of Windsor.

Gencer, N. (2020). Kovid-19 Sürecinde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üstü Vatandaşlar İçin Uygulanan Sokağa Çıkma Yasağı Üzerine Değerlendirmeler ve Manevi Sosyal Hizmet. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 4(1), 35-42.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press

Giddens, A., (2005). *Sosyoloji*. (Çev. Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları.

Goffman, E., (2012). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, E., (2014). *Damga; Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çev. Levent Ünsaldı. 2. Baskı. Ankara: Heretik Yayınları.

Gök, M. (2020). Aktif Yaşlanma Ve Yaşlılara Yönelik Politikalar: Almanya Ve Türkiye Karşılaştırması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Gönüllü Taşkesen, C., (2017a), *Kırsal Ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık Ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Gönüllü Taşkesen, C., (2017b), *Kırsal Ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık Ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1),92-124.

Gönüllü, C., (2020). *Yaşlılık Sosyolojisi*. İstanbul: Paradigma Akademi.

Greenfeld, E., Scharlach, A., Lehning, A., & Davitt, J. (2012). A conceptual framework for examining the promise of the NORC program and village models to promote aging in place. *Journal of Aging Studies*, 26(3), 273–284

Gürkaynak, İ., (2019), *Herkesin annesi olmak, Birikim: Yaşlılara Bir Yer Var Mı? Dergisi*. Sayı: 362-363, Sf.19-23.

Haber Türk. (2020). “Bir iyilik hareketi olan Vefa Sosyal Destek Grubu nedir?”. Erişim Tarihi: 25 Haziran 2021 <https://www.haberturk.com/bir-iyilik-hareketi-olan-vefa-sosyal-destek-grubu-nedir-2688786>

Halbwachs, H. (2016), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Çev. Büşra Uçar. Ankara: Heretik Yayınları.

Handerson, L, Maniam, M & Leavell, H, (2017), *The Silver Tsunami: Evaluating The Impact Of Population Aging In The U.S.*, *Journal of Business and Behavioral Sciences*. Vol. 29, No 2, 153-169.

Haviland, William A., Prins, Harald, Walrath, Dana ve McBride, Bunny, (2006), *Kültürel Antropoloji*, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Heckhausen, J., & Krueger, J. (1993). Developmental expectations for the self and most other people: Age grading in three functions of social comparison. *Developmental psychology*, 29(3), 539.

Hendricks, J. (2012). Considering life course concepts. *The Journals of Gerontology: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(2), 226–231

Hewitt, John. P. (2003), *Self and Society a Symbolic Interactionist Social Psychology*, 8th ed. Boston: Allyn and Bacon.

Hirst, P., & Wooley, P. (1982). *Social Relations and Human Attributes*. London & New York.

Hofman, P., (2012). *Yeni Bir Başlangıç: Emeklilik*. (Çev. Zeynep Önen). İstanbul. İletişim Yayınları.

Hogg MA, Vaughan GM (2014) *Sosyal Psikoloji* (7. Edisyon) (Çeviri İ Yıldız, A Gelmez). Ankara:Ütopya Yayınları.

Holdsworth, J. K, (2018), *Daha İyi Bir Yarın? Yaşlı Bakımında Ailelerin Karşılaştıkları Zorluklar ve İhtiyaçları*. (Edt. Özgür Arun). *Yaşlanmayı Aşmak*. Ankara: Phoenix Yayınları. Sf. 23-52.

İçli, G., (2008), *Yaşlılar ve yetişkin çocuklar, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*. 1(1).. 29-38.

İçli, G., (2016). Statü ve rol bağlamında yaşlılık. (Editör: Harun Ceylan). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel yayıncılık.

İlhan, M. E. (2015). Gelenek ve hatırlama: belleğin kültürel olarak yeniden inşası üzerine bir tartışma. *Turkish Studies (Elektronik)*, 10(8), 1395-1407.

İpek, C. (2017). Emeklilik hayatında uyum sorunu ve emeklilik eğitimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 60-72.

Jaivin, L. (2021). The Year Of Crisis. Published By ANU Press. 25 Jun 2021. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1m9x316.3>

Jhala, N., ve Christian, A. (2013). Active Aging. *International Journal of Humanities and Social Science Invention* ISSN (Online): 2319 – 7722, ISSN (Print): 2319 – 7714 www.ijhssi.org 2(1) January.01-04.

Jolankı, Outi., Jylha, Maria, & Hervonen, Antti. (2000). Old Age As A Choice And As A Necessity. *Journal of Aging Studies*, 14(4), 359.

Kalaycı, I., Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem, modern olabilsem: modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 8 (18). Sf. 90-110.

Kalaycıoğlu, Sibel, (2012), Toplumsal yapı: toplumsal kurumlar, gruplar ve toplumsal değişme, *Dünden Bugüne Türkiye' Nin Toplumsal Yapısı*, Edt. Mehmet Zencirkıran, 3. Baskı ,Bursa: Dora Yayıncılık.

Kalınkara, V. Arpacı, F.,(2016). *Yerinde Yaşlanma*. VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi, 23-25 Mayıs 2013 Karabük (s.54-60).

Kalınkara, Velittin, (2011), *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karaarslan, F. (2021). Bir insanlık durumunu hatırlamak ya da gündelik hayatın sınırına dair değiniler. (Edt. Faruk Karaarslan ve Sedat Doğan). *Rutin ve Hayret: Bir İmkan ve İmtihan Olarak Pandemi*. İstanbul: Dün, Bugün Yarın Yayınları.

Karaarslan, Faruk, (2014), *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü doktora Tezi.

Karaarslan, Faruk, (2017). Hafızanın sosyo-psikolojik bağlamı.(Edt. Köksal Alver). *Sosyoloji Divanı: Toplumsal Hafıza* sayısı. Konya: Çizgi Kitabevi, sf. 25-35.

Karan, M.A, (2007), *Biyolojik, Psikolojik ve sosyal Açından Yaşlanma*, İstanbul: Eser Neşriyat Yayınları.

Karataş, Z. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi. 1 (1). 62-80.

Kearl, M. C., (1976), *The Social Contruction Of Old Age In America*, A Dissetation Submitted To Be Department Of Sociology and The Commitee on Graduate Studies Of Standfort University In Partial Fulfilment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy.

Kearns, R., & Moon, G. (2002). *From medical to health geography: novelty, place and theory after a decade of change*. *Progress in Human Geography*, 26(5), 605-625.

- Keyes, L., & Dicke, L. (2016), *Aging In America: A Parallel Between Popular Images Of Aging And Public Policy Narratives*. *Administrative Theory & Praxis* (M.E. Sharpe), 38(2), 115-136.
- Kocabaş, Pınar Y. (2019), *Feminist Yaşlılık Çalışmalarına Bir Bakış: Kocakarılığı Kucaklamak*, *Birikim: Yaşlılara Bir Yer Var Mı? Dergisi İçinde*, Sayı: 362-363, Sf.84-95.
- Koçak, Abdullah & Terkan, Banu, (2010), *Medya Ve Yaşlılar*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kontos, P. C. (1995). *Constructing Old Age In A Place Called Home*. Graduate Programme In Social Anthropology York University North York, Ontario. Master Of Arts.
- Koşar, N., (1996), *Sosyal Hizmetlerde Yaşlı Refah Alanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.
- Koyuncu, A. (2009). *Küresel Kentte Komşuluk* . Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 0 (22), 23-42. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/sefad/issue/16482/172111>
- Koyuncu, A. (2011). Sosyoloji kuramlarında kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 31-56.
- Koyuncu, A. (2013). Kimliğin inşasında kent: Konya örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 155-179.
- Kroger J (2003) Identity development during adolescence. In *Blackwell handbook of adolescence*. (Eds GR Adams, MD Berzonsky):205-226. London, Blackwell Publishing.
- Kümbetoğlu, B. (2012), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 4. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2017). *Ritimanaliz: Mekan, Zaman ve Gündelik Hayat*. (Çev. Ayşe Lucie Batur). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Linton, R. (1942). Age and sex categories. *American Sociological Review*, 7, 589–603
- Liu, J. H., & László, J. (2007). A narrative theory of history and identity. In *Social representations and identity* (pp. 85-107). Palgrave Macmillan, New York.
- Mauss, M., 1979. *Sociology and psychology*. London: RKP.
- Mavili, Aliye, (2015), *Yaşlılık, Yaşlanma Ve Sosyal Hizmet*, *Modern Hayat Ve Yaşlılık İçinde*. Edt. Harun Ceylan, Sf. (1-23), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- McAdams, DP. (2001). “ The Psychology of Life Stories’’, *Rev Gen Psychol*, 5:100–122.

- McContha, Jasmin Tahmaseb, Schnell, Frauke, Volkwein Karin, Riley, Lori., & Leach, Elizabeth (2003). Attitudes Toward Aging: A Comparative Analysis Of Young Adults From The United States And Germany. *The International Journal Of Aging And Human Development*, 57(3), 203-215.
- McHugh, K. E. (2003). *Three faces of ageism: society, image and place*. *Aging & Society*, 23, 165-185.
- McLean KC, Pasupathi M, Pals JL (2007) Selves creating stories creating selves: a process model of self-development. *Pers Soc Psychol Rev*, 11:262–278.
- Mead, G.H., 1967. *Mind, self and society*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Menekşeoğlu, A. (2019), İstanbul Yaşlılık Atölyesi, *Sosyoloji Divanı: Kuşaklar Sosyolojisi*. Sayı 13.sf 257-261, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mische, A., 2003. Cross-talk in movements. In: M. Diani and D. McAdam, eds. *Social movements and networks*. Oxford: Oxford University Press, 258–280.
- Mische, A., 2011. Relational sociology, culture and agency. In: J. Scott and P. Carrington, eds. *The sage handbook of social network analysis*. London: Sage, 80–97.
- Moon, G. (1995). *(Re) placing research on health and health care*. *Health and Place*, 1(1), 1-4.
- Morgan ,L., Ve Kunkel,S. (2016). *Aging Society And The Life Course*. New York: Springer Publishing Company.
- Murphy, E.L. (2021). *Meaning-Making, Connectedness, And Legacy: Examining The Benefits Of Storytelling In An Aging Population*. Fielding Graduate University In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy In Psychology..
- Müftüler, H.B, (2019). *Yaşlılık Sosyolojisi Kuramsal Yaklaşım*. Ankara: Pegem Akademi.
- Neugarten, B. L., Moore, J. W., & Lowe, J. C. (1965). Age norms, age constraints, and adult socialization. *American journal of Sociology*, 70(6), 710-717.
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Sedef Özge). 7. Baskı. Ankara: Yayınodası yayınları.
- Ok Şehitoğlu, B. (2021). *Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi.
- OK, B, (2014), İhtiyar, *Sosyoloji Divanı: Toplumsal Tipler*. Yıl:2 Sayı: 3 Sf. 195-199, Konya: Çizgi Kitabevi

- Onur, B. (2011), *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özcan, M. (2010). Aktif Yaşlanmaya Yönelik Sosyal Güvenlik Politikaları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi*.
- Özkul, M. ve Kalaycı, I., (2020). Saygınlıktan günün ötekilenmişliğine yaşlılık statüsü ve ilgili aktör rollerinde değişimler. (Edt.Deniz Say Şahin). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Ekin Yayıncılık.
- Özmen Akalın, A. (2021). Claude-henrı de saint-simon, saint-simonizm ve toplumsal değişim: askeri toplumdan sanayi toplumuna geçiş . *Akademik Hassasiyetler* , 8 (15) , 43-65 .
- Özyer, H. (2016). Elalem.(Edt. Mehmet Ali Aydemir). *Toplumsal Tipler*. İstanbul: Açılım Kitap. 433-442.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Çeviri Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Rençber Olan Kişi Ne ile Meşguldür, (2018, 9 Haziran). *Eğitim Sistem*. <https://www.egitimsistem.com/rençber-olan-kisi-ne-ile-mesguldur-58917h.htm> adresinden edinilmiştir.
- Reicher, S., & Hopkins, N. (2001). Psychology and the end of history: A critique and a proposal for the psychology of social categorization. *Political Psychology*, 22(2), 383-407.
- Rindfuss, R., Swicegood, C., ve Rosenfeld, R. (1987). Disorder in the life course: How common and does it matter? *American Sociological Review*, 52(6), 785–801.
- Sanderson, W.C, & Scherbov, S. (2007). *A New Perspective On Population Aging. Demographic Research*, 16, 27-58. Retrieved December 2, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/26347928>
- Sarı, Ö., Atılgan, K.G. (2012). *Sağlık sosyolojisi*. Konya: Karatay Akademi Yayınları.
- Savaş, H. A., Bahar, A. & Bahar, G, (2009), Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetler, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*.sf.84-98, Cilt 4, Sayı 12.
- Schmid, W., (2020), *Sakin Olmak: Yaşlanırken Kazandıklarımız*, Çev. Tanıl Bora, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Settersten, R. (2007). Passages to adulthood: Linking demographic change and human development. *European Journal of Population*, 23(3–4), 251–272.
- Sevil, Hüseyin Tekin, (2005),*Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*, Ankara: Sabev Yayınları.
- Slatery, Martin, (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler* (Çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan Ve Ümit Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Sosyal İnşacılık Kuramı Nedir? (2019, 2 Aralık). Turkau. <https://turkau.com/insacilik-nedir/> edinilmiştir.

Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 290-301.

Sullivan, Kara. (2016). *Workforce Growth In Community-Based Care: Meeting The Needs Of An Aging Population*. Monthly Labor Review. Retrieved January 11, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/90001340>

Şahin, F. Ve Yıldırım, Ş., (2015), Yaşlılık ve Sosyal Hizmet, *Modern Hayat ve Yaşlılık* .(Edt. Harun Ceylan), Sf. (55-95), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Şentürk, M. & Kurtkapan, H. (2017). Yaşlılığın Mekânsallaşması: Kadıköy Moda'daki Bir Apartman Üzerine Nitel Bir Çalışma . *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi* , 1 (1) , 4-19 .

Şentürk, Ünal, (2020). *Yaşlılık Sosyolojisi. Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri.2*. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.

T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2018). *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.

Tajfel H (1979) Individuals and groups in social psychology. *Br J Soc Clin Psychol*, 18:183-190

Tarde, G., 2000. Social laws. New York, NY: Batoche Books.

Tekin, A., (2020). Yaşlılığa ilişkin sosyolojik yaklaşımlar. (Edt.Deniz Say Şahin). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Ekin Yayıncılık.

Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). *Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme*. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153 182.

The Effect of the Identities Acquired Through Marriage on Reproducing Gender Roles: The Identity Example Of “Bride” - “Sister-In-Law” . *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* , 2 (1) , 67-92 . DOI: 10.33708/ktc.539430.

Thompson B, Kellas JK, Soliz J, Thompson J, Epp A, Schrod P (2009) Family legacies: constructing individual and family identity through intergenerational storytelling. *Narrat Inq*, 19:106-134.

Thompson, W. S., & Whelpton, P. K. (1933). *Population trends in the United States*. New York, NY: McGraw-Hill.

Thorne A (2004). Putting the person into social identity. *Hum Dev*, 47:361-365.

Trends In Aging- United States And Worldwide. (2003, February 14). *MMWR: Morbidity & Mortality Weekly Report*, Retrieved from Academic Search Complete database.

- Tufan, İ., (2002), *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Tufan, İ., (2014), *Türkiye 'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tunçer, M., (2020), *Kriz Döneminde Yaşlılık:Yeni Mücadele Alanları*, Cogito: Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Dergisi İçinde Sayı:98, Sf. (144-152), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner JC, Brown RJ, Tajfel H (1979) Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *Eur J Soc Psychol*, 9:187-204.
- Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A., & McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and social psychology bulletin*, 20(5), 454-463.
- Uğur, S.B, (2019). Çocuk Bakımında Büyükannelik ve Büyükbabalık: Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Nitel Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi. 3(1), 122-154.
- Ulutaş, E., (2017). Toplumsal Hafızanın Taşıyıcıları. (Edt. Köksal Alver). *Sosyoloji Divanı: Toplumsal Hafıza* sayısı. Konya: Çizgi Kitabevi, sf. 139-150.
- Vincent, J. A. (2006). *Ageing Contested: Anti-ageing Science and the Cultural Construction of Old Age*. *Sociology*, 40(4), 681–698. <https://doi.org/10.1177/0038038506065154>.
- Wadensten, Barbro. (2006). An Analysis Of Psychosocial Theories Of Ageing And Their Relevance To Practical Gerontological Nursing In Sweden. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 20(3), 347-354.
- Walker, Ruth, (2016), *Expanding Our Conceptualization Of Ageism: Moving Toward An Intersectional Lifespan Approach*, (Electronic Thesis or Dissertation) A Dissertation Presented to The Graduate Faculty of The University of Akron.
- White, H., 2008. Identity and control. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wiles, J. (2005). *Conceptualizing place in the care of older people: the contributions of geographical gerontology*. *Journal of Clinical Nursing*, 14, 100-108.
- Wingens, M., Windzio, M., Valk, H. Ve Aybek, C. (2011). The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration.(Edt. Matthias Wingens,) Michael Windzio, Helga de Valk, Can Aybek *A life Course PErpective On Migration and Integration*.New York. Springer Press. 1-26.
- Wirth, Louis, (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. (Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru). *20. Yüzyıl Kenti*. Ankara: İmge Yayınevi. s. 77-106.
- World Health Organization [WHO]. (2002). *Active ageing: A policy framework*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişilmiştir

Wright, G.C., (2020), yaşlanma, yaşlılık ve yaşlılar: kavramsal tartışmalar, toplumsal algılar ve yaşlının sosyal statüsü, *Cogito: Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak Dergisi*. Sayı:98, Sf. (120-143), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Wyleżalek, J. (2021). Dilemmas around the Energy Transition in the Perspective of Peter Blau's Social Exchange Theory. *Energies*, 14(24), 8211.

Yaşlılara bir saygısızlık daha... Başına kolonya döktüler. (2020, 24 Mart). Memurlar.net.<https://www.memurlar.net/haber/894509/yaşlılara-bir-saygısızlık-daha-basina-kolonya-doktuler.html> adresinden edinilmiştir.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 4. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, Ş.,Şahin, F, (2015). Yaşlılık ve sosyal hizmet. (Edt. Harun Ceylan). *Modern Hayat ve Yaşlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yuvakgil, Zahide, (2020), Yaşlılığa ilişkin teoriler ve yaklaşımlar. (Edt.Deniz Say Şahin). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Ekin Yayıncılık.

Yüce, Aynur, (2020), *Toplumsal Hafıza ve Aile*, <https://www.milliyet.com.tr/pembelar/aynur-yuce/toplumsal-hafiza-ve-aile-2909218>,

EKLER

EK-1: Görüşme Soruları

Toplumsal yapı-kültür:

1. Yaşlılığı nasıl tanımlarsınız? Yaşlılıkla ilgili bir sembol söyler misiniz?
2. Kendinizi yaşlı hissediyor musunuz? Evet, ise hayatınızda ne değiştiğinde/hangi değişimler olduğunda kendinizi yaşlı olarak görmeye başladınız? Kendinize bir şeyler yapmak için "çok yaşlı" olduğunuzu düşündüğünüz bir zamandan bahseder misiniz?
3. Çevrenizdekiler sizi yaşlı olarak görüyor mu? Hangi sözleri ve davranışları böyle düşünmenize sebep oldu?
4. Çocuklarınızla ve varsa torunlarınızla olan ilişkiniz nasıldır?
5. Akrabalar ve komşularla ne sıklıkta görüşürsünüz/arayıp soruyorlar? Özellikle bayramlarda ve özel günlerde ziyaretinize gelen oluyor mu?
6. Herhangi bir olay olduğunda (evlilik süreci, aile içi ilişkiler, sağlık, ekonomi vs.) yeri geldiğinde o anki durumla ilgili olarak kendi tecrübenizle ilgili bir şeyler anlatır mısınız?
7. Yaş ilerledikçe insanın ibadete daha çok yöneldiğini düşünen yaşlılarımız var. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Evet, ise sizce ne değişti?
8. Gününüz nasıl geçiyor? Neler yapıyorsunuz? Ortalama bir gününüzü anlatır mısınız?

Toplumsal değişme:

1. Sizin zamanınızda büyüklere nasıl davranılıyordu şimdi nasıl davranılıyor? Değişim var ise nedeni sizce nedir?
2. Yaşlandıkça başkaları tarafından nasıl davranılmasını beklersiniz?
3. Sizi etkileyen aile büyüğünüz var mıydı? Hangi özelliği sizi etkiledi?
4. Yeni neslin yaşlıları istemediği uzak duruşu hatta kaçtığını düşünen yaşlılar var? Siz bu görüşe katılıyor musunuz? Evet, ise sizce yeni neslin bu tavrının sebebi ne olabilir?
5. Sizin gençliğinizde de büyükler yeni neslin kendilerine saygısının kalmadığı artık istenmediğini söylüyorlar mıydı? Evet, ise size o zaman size yönelik bu tepkiler hakkında ne düşüyordunuz?
6. Yaşlılarını huzurevine yerleştirilenler ile ilgili kanaatiniz nedir? Bu uygulamayı doğru buluyor musunuz? Niçin?
7. Yaşlılık sizin bakışınızda nasıl tecrübe ettirdi? Nasıl bir yaşam dönemi geçirdiniz? Evlilik, ergenlik, şayet emekli ise emeklilik, çocuklarınızı evlendirme, torun sahibi olma durumları size ne gibi tecrübeler kattı?
8. Günümüzde yaşlı olmanın zorlukları ve kolaylıkları nelerdir?
9. Şayet emekli ise emeklilik hayatınızda neleri değiştirdi?

Toplumsal Tabakalaşma:

1. Bulduğunuz hanede kimlerle beraber yaşıyorsunuz?
2. Eğitim durumunuz nedir?
3. Kredi kartı kullanıyor musunuz?
4. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, siyasi partiye üyeliğiniz var mı?

EK-2: Fotoğraflar

Fotoğraf 1 Ova köyünde evin içi

Fotoğraf 2 Ova köyünde ev içi 2

Fotoğraf 3 Dağ köyünde mutfak

Fotoğraf 4 Dağ köyünde evin içi

Fotoğraf 5 Dağ köyünde duvardaki asılı eşyalar

Fotoğraf 6 Dağ köyü yolu genel bakış

Fotoğraf 7 Merkezde ailesi ile birlikte kalan yaşlının odası

Fotoğraf 8 Merkezde yaşlının evi

Fotoğraf 9 Merkezde yaşlının evin içi